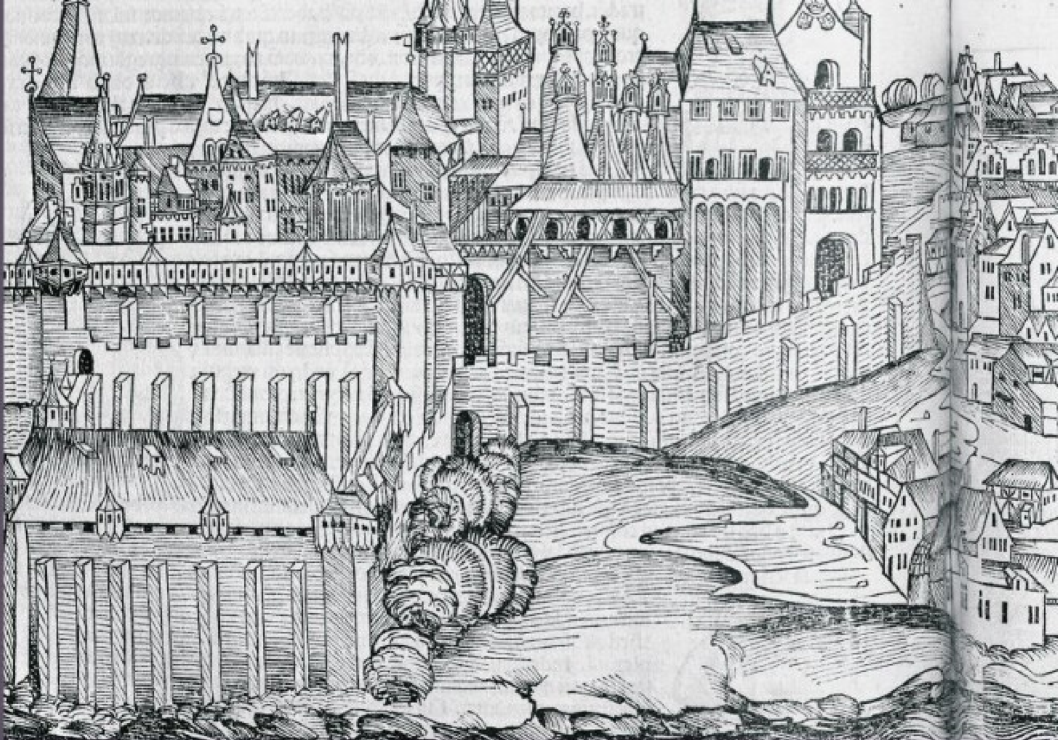

EUROPICA VARIETAS TOKAJENSIS - DISSERTATIONES

Monok István

A Bibliotheca Corvina

Egy könyvtár sorsa, küldetése és végzete

TOKAJ-HEGYALJA EGYETEM

L'Harmattan

A Bibliotheca Corvina. Egy könyvtár sorsa, küldetése és végzete

The Bibliotheca Corvina. The fate, mission and destiny of a library

Monok István

https://orcid.org/0000-0001-7165-0252

Kultúrtörténet, kulturális emlékezet / Cultural history, cultural memory (13056), Irodalomtörténet / History of literature (13020)

könyvtörténet, kultusztörténet, magyar művelődéstörténet

history of book, history of cults, Hungarian civilisation's history

Monok István

A Bibliotheca Corvina

Egy könyvtár sorsa, küldetése és végzete

Europica varietas Tokajensis

A Tokaj-Hegyalja Egyetem (Sárospatak) Speculum Kutatócsoportjának sorozata

Főszerkesztő Monok István

Acta Universitatis Tokajensis Sárospatakini – Patrimonium culturale – Dissertationes

I.

Sorozatszerkesztő
N. Kis Tímea

ISSN 2939-6484
ISBN 978-963-414-924-8
DOI: https://doi.org/10.56037/978-963-414-924-8

Az első borítón
A budai vár déli oldala, metszet
Hartmann Schedel, *Liber chronicarum,* Nürnberg, Anton Koberger, 1493.

A hátsó borítón
A Philostratus corvina címlapja, metszet, Lambeck 1679.

Monok István

A Bibliotheca Corvina

Egy könyvtár sorsa, küldetése és végzete

Budapest – Sárospatak
L'Harmattan – Tokaj-Hegyalja Egyetem
2022

A kiadásért felel a L'Harmattan Kiadó ügyvezetője
és a Tokaj-Hegyalja Egyetem rektora

Készült a Tokaj-Hegyalja Egyetem (Sárospatak)
Kulturális Örökség Tanulmányok Tanszéke és az
MTA Könyvtár és Információs Központ együttműködésében

TOKAJ-HEGYALJA
EGYETEM

A kutatást az NKFIH OTKA 132770 számú pályázata támogatta

Nemzeti Kutatási, Fejlesztési
És Innovációs Hivatal

AZ NKFI ALAPBÓL
MEGVALÓSULÓ PROJEKT

Lektorálta
N. Kis Tímea, Molnár Dávid, Orbán Áron

Anyanyelvi lektor
Mónok Mária

A mutató készítésének munkatársa
Budai-Király Tímea

Tartalomjegyzék

Előszó: Egy könyvtár – többféle kultusz 7

A *Bibliotheca Corvina* a kortárs gyűjtemények sorában 11

Nyomtatott könyvek a *Corviná*ban – *corviná*kra alapozott könyvkiadás 23

Hungaria – Transylvania – Austria és a *Bibliotheca Corvina* 45
A könyvtár történetei 47
A Buda elfoglalása utáni pusztulás– XVI–XVII. századi szövegkiadások paratextusai – Mátyás és könyvtára dicsérete 49
Említések arról, hogy maradtak kódexek Budán 62
XVII. századi kísérletek a Budán maradt és a Konstantinápolyba vitt kódexek megszerzésére 68
A jezsuiták kísérletei 68
Az erdélyi fejedelmek próbálkozásai 69
A Habsburg-udvar próbálkozása 71
A török kiűzését követően átvizsgált könyvanyaggal való szembesülés kora 75

Historia bibliothecarum – Historia litteraria 81
Toruń – Lipcse – Jéna 90
Hungaria 97
Xystus Paulus Schier (1727–1772) disszertációja a Corvináról – illetve annak időtálló (önmagán túlmutató) tanulságai 99
Hungaria – Transylvania – Europa 105

Hungarus-tudat – magyarságtudat: a *Bibliotheca Corvina* appropriációja 115
A Bibliotheca Corvina-kiállítások és albumok állandó és változó céljai 119

Függelék 127
Jegyzetek Luigi Ferdinando Marsigli bolognai hagyatékából 127
Batthyány Ignác és Anselme Berthod OSB levélváltása a besançoni corvinákról 135

Rövidítések és rövidítve idézett szakirodalom 141

Képek jegyzéke 201

Személy- és helynevek mutatója 205

Előszó:
Egy könyvtár – többféle kultusz

Napjainkban, 2022-ben egyre gyakrabban elhangzó kérdés, hogy „mi végre is egy könyvtár?”. Sokan azok közül, akik azt gondolják, az emberiség fejlődik, különösen értetlenül állnak a felhalmozott könyvek kilométernyi sorai előtt, nem tudván, hogy a digitális könyvtár is könyvtár, és persze azt sem tudják, hogy még sokat kell várni arra, hogy az emberiség írott öröksége a numerikus világ részévé váljon. Az emberiség még ekkor sem fog fejlődni, de legyen elég annyi, hogy a technika igen. Mire jó egy digitális könyvtár? Arra, amire a létrehozó érdekei használni tudják. Lehet közvetlen haszna, amit még a könyvelők is értelmezni tudnak. Lehet olyan hasznosulása is, amit csak a közgazdászok látnak. Mindig lesznek olyanok is azonban, akik számára a kérdés feltevése értelmetlen, ők úgy tudják, hogy egy könyvtár – lett légyen volt és legyen bármilyen is a történelemben – magától értetődő módon *(eo ipso)* hasznos, hiszen ilyen a természete. Akkor is hasznos, ha szorgosan olvassák, ha használják az anyagát, és még akkor is, ha ez a használat messze túlmutat azon, hogy az egyes darabjait kézbe veszik, letöltik, szövegbányászat alapjává teszik. Még azoknak az emlékezetét is megőrzik, akik sok szempontból nem érdemlik meg, és azokét is, akik nagyon nem akarják, hogy megőrződjön. Emellett a mai világban is léteznek olyan könyvtárak, amelyek presztízsgyűjtemények, és vannak olyan könyvek, amelyek kifejezetten értékállók, a pusztán manipulált „értékvilágban” – sokan ezt gazdálkodásnak nevezik – pénzügyileg is jó befektetésnek elfogadottak.

Ha Hunyadi Mátyás (1443–1490) magyar király könyvtárát, a *Bibliotheca Corviná*t tekintjük, hasonló kérdések mentén is követhetjük történetét. Miért és miként hozták létre azt a gyűjteményt, amely végül a Magyar Királyság (a maiaknál nem feltétlenül

kulturáltabb) politikai vezetői szerint *„pro decore Regni"*, vagyis *„az ország díszére"* szolgált. A király ötlete volt, vagy a környezete, az udvar egyes tagjai biztatták a könyvek gyűjtésére? Kik voltak a király környezetében azok, akik többféle szempontból fontosnak tartották ezt? Biztosan nem egy ember hatása, akkor sem, ha a király maga is meggyőzhető volt ebben a tekintetben. Aragóniai Beatrix (1457–1508) és kíséretének Budára érkezése (1476) felgyorsította a gyűjtési folyamatot. Az is bizonyos, hogy az 1470 és 1520 közötti Európa inkább volt „Európa", mint a mai Európai Unió, vagyis a nyugati kereszténység egy közös értékvilágban élt. Olyanban, amely akkor már egy évszázada ennek a keresztény világnak a közös gyökereit kereste, és vélte megtalálni a görög és római ókorban, illetve a kereszténység korai időszakában. Ki-ki a maga szempontja szerint fogott hozzá ennek az örökségnek a felmutatásához. A keresztény egyházon belül – ahogy egy Martin Luther (1473–1546) nevű szerzetes is – a korai egyházatyák és a személyes vallásosság szentjeinek szövegeit, a világi humanisták pedig az ókori szövegkorpuszt és ugyancsak a korai egyházatyáktól ránk maradt szöveges emlékeket adták ki, elemezték, értelmezték. Emellett gyűjtötték, vagy – anyagi erejük kevés lévén – gyűjtették olyanokkal, akik erről meggyőzhetők voltak. Olyanokkal, mint Cosimo de' Medici (il Vecchio 1389–1464), aki Firenzében a San Marco-rendházban alakíttatta ki a *Bibliotheca Graeca* és a *Bibliotheca Latina* termeket, és olyanokkal, mint Matthias Corvinus, aki hasonlóan cselekedett Budán. A szándék a lehető legtöbb szövegemlék összegyűjtése volt, és ennek a célnak a megvalósításában a magyar király sikeresebb volt kortársainál.

Hunyadi Mátyás halála után a magyar főurak Budán szerették volna tudni a drága könyvtár darabjait, ezért is kérték vissza az onnan elvitt köteteket Corvin Jánostól (1473–1504), a király törvényesnek el nem ismert fiától. A Magyar Királyság politikai nagyságai ettől kezdődően úgy tekintettek a *Corviná*ra, mint az ország fénykorának szimbólumára. A Királyság megszűnte utáni Magyarország vezetői hasonlóképpen. Napjainkban sincs ez másképp, már ha feltételezzük, hogy nem csupán a kulturális politikára figyelésben érzékenyebbek tudják csak azt, mi is volt, és mit is jelenthet tulajdonképpen az a torzó, ami a *Bibliotheca Corviná*ból fennmaradt. Ez a figyelem persze ugyancsak magyaros. Akkor létezik igazán, amikor baj van, és lehet jajongani azon, hogy a többi nép nem ismeri el kellőképpen nagynak és fényesnek legalább a múltunkat, ha már jelenünket nem tartják annak. A *Bibliotheca Corvina Digitalis* program megelőzte a többi európai kulturális közösséget abban, hogy egy jelentős történelmi könyvtár szétszóródott darabjai újra egyesülhetnek digitális könyvtár formájában, aztán az erre büszke – tényleg büszke? – közösség képviselői akár áldozhatnának is az illető gyűjtemény múltjának méltó bemutatására. A magyar kezdeményezés időben történt, a megvalósításra azonban senki nem figyel, nem fordít energiát, így a *Bibliotheca Corvina* nem, a Burgundi Hercegség és a Nápolyi Királyság reneszánsz kori könyvtára már egységes szerkezetben kutatható a világhálón. Nem ők a hibásak, hogy megelőztek bennünket.

A mohácsi csatavesztés (1526), majd a Magyar Királyság fővárosának oszmán-török kézre kerülése (1541) után a *Corvina* széthullása egyben a Királyság szétesésének a szimbóluma is lett. Hasonlóképpen a mindig remélt országegyesítésre – a törökök által elfoglalt országrészek, az Erdélyi Fejedelemség, majd Nagyfejedelemség, illetve a Habsburg királyok uralma alatt lévő területek – törekvők mindig próbálkoztak a *Bibliotheca Corvina* egységének helyreállításával is (a könyvek összegyűjtésére). Aki képes a *Corvina* darabjait újra egy helyen felállítani, képes lehet az ország egységének megteremtésére is. A magyar főurak és főpapok, ambiciózus szerzetesrendek (mint a jezsuiták), az erdélyi fejedelmek, és persze a Habsburg-udvar is hasonlóképpen gondolkodott. Utóbbi a XVII. század elejétől már a Habsburg Birodalom egységes kultuszának kialakításán dolgozott, és ennek az elemévé tették a *Corvina* ügyét is. A Habsburg Birodalom jogi létrejötte (1806) után már csak a magyarokkal való kiegyezés segítésének egyik eszközét látták a Könyvtárban. A bécsi udvar a korai újkortól kezdve élt egy olyan kommunikációnak a lehetőségével, amely szerint a magyarok csak az osztrákoknak köszönhetően keresztények, és ha egyáltalán csak valamennyire is, de kulturáltak. A *Corvina* története – amelyet ráadásul egy olyan király hozott létre, aki elfoglalta Bécset is, és ő maga is császári ambícióval bírt – így (ha a Habsburg-udvar teremti meg egységét) appropriálható lett volna Bécs mint a kultúrát nyújtó javára. Ez utóbbi elem figyelhető meg az erdélyi szászoknak a *Corviná*hoz való viszonyulásában is. A székelyekkel való vitában – kinek van ősibb kultúrája – került elő a gondolat, hogy ők azok, akik a budai udvar – és a *Corvina* – örökösei, de jaj, a XVII. század végén a Brassóba menekített budai gyűjtemény a gazdag szász örökséggel együtt tűzvész áldozata lett.

A *Corvina* azonban a reneszánsz humanisták alkotása. Felelősségteljes tudósok, vagy éppen csibész kalandorok, de a könyveket mindenekfelett szerető értelmiségiek fáradoztak a budai könyvtár gyarapításán. A vágyott cél, az ókori szövegkorpusz közel teljessége egy helyen összegyűjtve, valóban olyan, amiért érdemes lelkesedni. Nem mellesleg nagyszerűen lehet rá építeni kiváló kulturális politikát és tudományszervezést – a Magyar Királyság felelős vezetői a XV. század utolsó harmadában éltek is ezzel a lehetőséggel. Nem véletlen tehát, hogy a *Corvina* széthullását a leghangosabban Európa humanistái siratták. Mentették, amit lehetett, sajtó alá rendeztek olyan szövegeket, amelyeknek csak egy kéziratos példányáról tudtak. Emellett mindenütt megemlékeztek a nagy királyról, Hunyadi Mátyásról, aki ezt a csodát finanszírozta – az értelmiségi mindig dicséri azt, aki fizeti álmai megvalósulását. Mátyás király hírneve, a Corvina hírneve és a Magyar Királyság hírneve így kapcsolódott össze. A korai újkorban „*Matthias Corvinus*" és a „*Bibliotheca Corvina*" olyan két fogalom lett, mint napjainkban a „puszta", a „gulyás" vagy éppen a „tokaji bor". Még akkor is, ha éppen 2022-ben már ezek is elhalványuló kifejezések a gyűlölködő politikai csoportok (és a mögöttük álló gazdasági maffiák) kommunikációjának hatására. Ha a XVI–XVII. században *Hungaria* szóba kerül egy könyvben – szinte műfajtól

függetlenül –, felbukkan a hollós király neve és a *Corvina*. Históriákban, útleírásokban, történeti kronológiában, vagy éppen a napi vallásgyakorlatot segítő prédikációgyűjteményekben. De legfőképpen a tudományos szövegkiadásokban. Olyanokban, amelyek jobb – egyre több kéziratra támaszkodó – ókori *textus*okat adtak közre. Így jutunk el a XVIII. századi tudományos kutatásokig, amelyekben összekapcsolódott a *historia litteraria*, a *historia bibliothecarum* és a *historia Hungariae* tematikája. Elkezdődött a *Bibliotheca Corvina* történetének a kutatása is. Kiadták Naldo Naldi (1436–1513) kortárs könyvtárleírását, Johannes Alexander Brassicanus (1500?–1539) és Oláh Miklós (1493–1568) közelkortárs megemlékezését. Számba vették az egyes kódexek történetének forrásait, ahogy a Magyar Királyság históriájának a kutatása is forrásalapokra helyeződött. Így született meg a *Corvina* első komolyabb története, Xystus Paulus Schier (1727–1772) disszertációja 1766-ban. A *Corvina* szimbólumává lett a magyarországi értelmiségiek által egyre inkább követelt országos könyvtárnak, vagy, ahogy hamarosan nevezték, a nemzeti könyvtárnak. A *Corvina,* amely a XV. századtól a *hungarus*-tudat része volt, egyre inkább a magyarságtudat egyik alappillére lett anélkül, hogy a Magyar Királyságban élő népek bármikor is feladták volna azt a gondolatot – teljes joggal –, hogy ennek a nagyszerű könyvtárnak a története az ő históriájukat is fényesíti. Meggyőződésem, hogy a *Bibliotheca Corvina* históriája – sorsa, küldetése és végzete – valódi, igazi európai történet.

A *Bibliotheca Corvina* a kortárs gyűjtemények sorában

Miért különleges a *Bibliotheca Corvina*? A Reneszánsz év (2008) rendezvényein számtalanszor hangzott el, hogy a korszak legnagyobb, vagy második legnagyobb könyvtára, hogy a szakértők 2000–2500 kötetesre becsülik az állományát.[1] Az első kérdés persze az, hogy melyik könyvtárakhoz hasonlítjuk. Ha kérdezünk a Ming-dinasztia uralkodása idején (1368–1644) Kínában ismert könyvtárakról, a könyvek számunkra valószínűtlen mennyiségéről hallunk a válaszban.[2] Hasonlóan több, az arab világból ismert könyvtár esetében is; a legismertebb talán a Mali Birodalom idején Timbuktuban létrehozott iskolaközpont és könyvtára, amelynek egyik virágkora éppen a Szongai Birodalom (1464–1492) idejére esik, tehát Mátyás korára (1458–1490).[3] Erről bizonnyal nem tudtak a korabeli Magyar Királyságban, de II. Mehmet (1444–1446 és 1451–1481) és II. Bajazid (1481–1512) szultánok könyvgyűjteményéről esetleg igen. A szultáni palota úgynevezett belső könyvtárának összeírása is fennmaradt, éppen a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Keleti Gyűjteményében.[4] Köszönhetően a hivatkozott elemző tanulmánykötetnek, ma már részletesen ismerjük a XV–XVI. századi szultánok könyvtárainak történetét. Összehasonlításul – miután talán kevéssé ismert, mint a nyugati kereszténység uralkodóinak könyvtárai – rövid kitérővel bemutatom ezt a bibliotékát. Ahogy azt több,

[1] Lomeier 1669, 188.; Lomeier 1680, 204.; Lomeier 1705, 157. 50.000 könyvet említ, ami nyilvánvalóan csak a fantázia teremtménye. Nem találtuk meg a forrását, mert ugyan ő Angelo Polizianóra (1454–1494) hivatkozik (Poliziano 1536, 258–262.), de az ő levelében nem szerepel ez a szám.

[2] Vö. Ferenczy, ed., *A Tíz Bambusz Csarnoka,* 2003; Tokaji Zs. 2013.

[3] Touati 2003.

[4] Necipoğlu–Kafadar–Fleischer, eds., *Treasures of Knowledge*, 2019.

a nyugati keresztény kultúrkörben uralkodó király vagy éppen pápa is ambicionálta, úgy az oszmán uralkodók közt is voltak olyanok, akik törekedtek az ismert világra vonatkozó ismeretek teljességének összegyűjtésére. A gyűjteményt – ma, ugye, divat „tudástár"-nak nevezni a könyvtárakat – „a tudás kincsestára" címmel illették. A másik közkedvelt elnevezés „a bölcsesség fegyvertára" volt. A keleti tudósok is figyelmeztettek a sok nem olvasott könyv hiábavalóságára. A túl sok összegyűjtött, ám nem olvasott, nem használt könyv ugyanis a bölcsesség éjszakája, a mennyiség érdekli a gyűjtőt, nem a tartalom.[5] Bagdadban a perzsa Ibn Abi Tahir Tayfur (819–893) könyvtáros, író kezdeményezte egy „világ" bio-bibliográfia megteremtését „szerzők könyve" címen, hasonlóan Ibn al-Nadīm (†995/998) bagdadi bibliográfus is (*Kitāb al-Fihrist* (Könyvek katalógusa)). A könyvtárakkal, könyvhasználattal kapcsolatos jelenségek tehát közösek a különféle kulturális csoportoknál, ezért élhetünk előfeltevéssel a XV. századra nézve is. Ahogy az arab tudás nyugat-európai megjelenésében is cezúrának számít a XIII. századot követő időszak, úgy a könyvtárak történetében sem meglepő az, hogy nem lehet mechanikus módon egymáshoz hasonló (nyugati keresztény és muszlim) jelenségekkel számolni. Így például amikor II. Bajazid könyvtárának katalógusában görög, más keleti keresztény, vagy éppen latin kódexeket keresünk, csalatkoznunk kell. Nem jelenti ez azt, hogy a könyvtárat magát nem enciklopédikusnak szánták, és azt sem, hogy a szultáni palotában nem voltak ilyen könyvek, de ezek összeírása a belső könyvtárra, vagyis a szultáni lakosztályban elhelyezett bibliotékára vonatkozik. Maga a gyűjtemény a kortárs – Isztambulhoz képest – nyugatibb bibliotékák méltó, egyenrangú párja. V. Sixtus pápa, a burgundiai hercegek, Lorenzo Medici, Hunyadi Mátyás könyvtárához hasonlítható és mindenképpen jelentősebb, mint VII. Henrik angol, vagy akár XI. Lajos és VIII. Károly francia királyoké – hogy csak a kortárs, közelkortárs bibliofil uralkodók közül említsek néhányat. Tartalmi tekintetben II. Bajazid szultán könyvtára enciklopédikus jellegű volt. Korán-elemzések, teológia, jog és jogi iskolák, filozófia, logika, külön az erkölcs, és ezzel összefüggésben – boldog idők, amikor még volt összefüggés! – a politikaelmélet. Külön az uralkodók nevelésének szempontrendszerét taglaló művek (egyfajta fejedelemtükrök). Természetesen jelentős számban voltak orvostudományi szövegek, illetve a hétköznapi medicinát szolgáló gyógynövényekről, a bevett gyógyítási gyakorlatokról szóló munkák. Ezen túlmenően a *flora* és a *fauna* tudományos leírásai, ezen tudományok alkalmazott része, vagyis a gazdálkodásra (mezőgazdaság) vonatkozó könyvek, de nem hiányzik az okkultizmus sem. Jelentős számú a szépirodalmi szöveg (török, perzsa és arab). A természettudományok a természet bemutatásán túlmenően is jelen vannak: csillagászat, földrajz, de olyan alkalmazott-ismeretjellegű diszciplínák is, mint az aritmetika, geometria, optika, illetve a különféle szerkezetek.

[5] al-Jāhiz (776–868), *Kitāb al-Hayawān*, I, 61; al-Mas'ûdî (896–956), *Prairies d'Or*, II, 374.

Sajnos a *Bibliotheca Corvina* korabeli katalógusa mindmáig nem került elő. Ráadásul még abban sem tudtak megegyezni a tudós kutatók, hogy mi is az a *corvina*. Ma hiteles *corvina* alig 215 ismert a világ félszáz gyűjteményében. Legalábbis a kutatástörténet legutóbbi nagy fejezetének szerzői szerint (Csapodi Csaba és felesége, Gárdonyi Klára). Ők egy olyan korszakban dolgoztak a *corviná*kkal, amikor csak nagyon keveseknek adatott meg az utazás lehetősége. Egy olyan téma, amelynek forrásai, maguk a kódexek és kéziratok csaknem teljes egészében külföldön találhatók, hálátlannak mondható. Tudjuk, hogy nem ezért, hanem könyvtörténeti okok miatt, a Csapodi házaspár leszűkítette a *corvina* fogalmát azokra a kódexekre, amelyeken Mátyás, illetve felesége, Aragóniai Beatrix valamilyen tulajdonjegye (főként a címerük) található. A díszes kódexek esetén ebben sem voltak következetesek, így belekerült az ő *Bibliotheca Corvinianá*jukba néhány Mátyás utódja által birtokolt kötet; mindez amellett, hogy a nyomtatványokat elvi alapon szinte kizárták a gyűjteményből. Csak a gazdagon díszített Thuróczy-krónikával foglalkoztak komolyan. Nem jelenti ez azt, hogy Csapodi Csaba ne vizsgált volna meg minden olyan említést, amely valamely kötet kapcsán a nagy király könyvtárába tartozást állította. Így foglalkozott a *Corvina* XVI–XVII. századi utóéletével is.[6] Neki köszönhető, hogy elkezdődött annak a könyvanyagnak az értékelése, amely Buda 1686-os, török uralom alóli felszabadítása után került a hadakat kísérő értelmiségiek látókörébe, és amelyeket Bécsbe szállítottak.[7] Ő ezeket nem tartja *corviná*knak, a királyi palota kápolnájának papsága könyvtáraként azonosította őket. A Csapodi házaspár emellett részletesen foglalkozott a Mátyással kortárs magyarországi előkelőségek könyveivel is. Csapodi Csaba főként Janus Pannoniusra,[8] Gárdonyi Klára Vitéz Jánosra koncentrált.[9] Kettejük munkássága önálló korpusz a *corviná*k történetében, és ha a nyolcvan évvel ezelőtti évforduló körüli könyvtermés darabjai (Mátyás-emlékkönyv,[10] Zoltai Klára *corvina*-könyvészete[11]) mérföldkövek a *Bibliotheca Corvina* történetét bemutató úton, akkor az 1973-ban megjelent *The Corvinian Library, History and Stock*[12] és a legutolsó *Bibliotheca Corviniana* díszalbum (1990)[13] ezek méltó párjai.

Az európai humanizmus-kutatás azonban ennél többet tud. A háború utáni negyven év nem volt alkalmas időszak a szakmai együttműködésre, így a magyar szakemberek – mint Csapodiék – nem tudták követni a nemzetközi szakirodalmat. Az 1982-es schallaburgi monumentális Mátyás-kiállítás[14] csak az együttműködési

[6] Csapodi 1961; Csapodi 1971.
[7] Csapodi 1984.
[8] Csapodi 1981.
[9] Csapodiné Gárdonyi 1984.
[10] Lukinich, szerk., *Mátyás király…* 1940.
[11] Zolnai K.–Fitz 1942
[12] Csapodi 1973.
[13] Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana*, 1990.
[14] Klaniczay T.–Török–Stangler, hrsg., *Schallaburg '82…*, 1982.

szándék kifejezése volt, a magyarországi szakma nem tudott a nyugati műhelyekkel közös értékelést adni a korszak Magyarországáról. Egy itthoni – nem is a legmodernebb – humanizmus- és reneszánsz képet exportáltunk.[15] Ám ez is nagyon fontos volt.

A rendszerváltás óta eltelt három évtized jól megmutatta: szükséges valamennyi forrás újbóli értékelése, a források körének kiterjesztése nem megkerülhető, és el kell olvasni azt a szakirodalmat, amely a nyugat-európai és egyesült államokbeli műhelyekből került ki az elmúlt században. A magyarországi kutatás ugyanis a XIX–XX. század fordulójától kezdve folyamatosan maradt le ebben a kérdésben, a hidegháborús időszaknak a nyugati és keleti szakmai kapcsolatokat ellehetetlenítő, szervezett politikája pedig csak rontott (sokat) a helyzeten. A másik oldalt sem érdekelte, hogy mit tudnak a vasfüggönyön innen. Egy új kutatási korszak kezdődött tehát, és a 2008. évi évforduló talán arra elég volt, hogy felmértük a teendőket. Valamennyi kódex kodikológiai, paleográfiai, ikonográfiai, könyvtörténeti újraértékelése mellett rá fogunk jönni arra, mennyi mindent tudhatunk meg akkor, ha egy-egy másolóműhely összes ismert termékét a vizsgálódás körében tarthatjuk.[16] Az azonosítások ugyanis nem csupán possessor-bejegyzéseken, pecséteken és külső forráson alapulhatnak. A kutatásokat mindenképp olyan kutatói attitűddel kell kezdenünk, hogy számunkra potenciális *corvina* minden olyan mű, amely valamilyen formában a budai udvar szellemi látókörébe került. Ebből a több ezer műből kell azután kiválasztani azt a 2000-et(?), pontosan nem tudjuk, mennyit, amely nagy valószínűséggel a királyi könyvtárat is gazdagította. A cél egy olyan komoly bibliográfiai mű és történeti szöveggyűjtemény megalkotása, ami számba vesz minden olyan említést, amely az egyes kötetek, vagy éppen a gyűjtemény történetét taglalja. A kettő korpusz együtt lehet a *Bibliotheca Corvina* modern könyvészete.

Már most sokkal többet tudunk a Mátyással kortárs európai uralkodók gyűjteményeiről is, vagyis az ismert tényeket komparatív eszközökkel is vizsgálni tudjuk. Jelentős számú kódex teljes terjedelmében távolról is kutatható az internet segítségével. A burgundiai hercegi könyvtár története a leginkább dokumentált az európai könyvtártörténetben. Katalógusai a XIV. század második felétől ismertek, és a hálás

[15] Balogh J. 1966; Vö. Balogh J. 1985.

[16] Ezért alapítottuk a *Supplementum Corvinianum* című sorozatunkat, ezen belül két gyűjteményt. A *De Bibliotheca Corviniana* alapvetően a könyvtárral kapcsolatos konferenciák anyagait, a történetére vonatkozó szövegeket adja közre (2022-ig: Maillard–Monok–Nebbiai, publ. par, *Matthias Corvin...*, 2009; Zsupán, ed., *A Home of Arts*, 2017; Ekler–Monok–Ábrahám (ford), kiad., *Xystus Schier...*, 2019). Az *Ex Bibliotheca Corviniana* a kódexcsoportokat a napjainkban őrzött egyégeikben mutatja, újraértékelve az egyes kéziratokat, korszerű leírást adva minden egyes kódexről. Eddig a müncheni Bayerische Staatsbibliothek (Fabian–Zsupán, hrsg. *Münchener Corvinen*, 2008), és a wolfenbütteli Herzog August Bibliothek (Zsupán–Heitzmann, hrsg., *Corvina Augusta...*, 2014) *corvina*-együttesének újraértékelése történt meg.

utókor generációról generációra kiállításokon mutatta be a műtárgyként is fennmaradt dokumentumokat, vagyis kódexeket. Jó Fülöp (1396–1467) és harmadik felesége, Portugál Izabella (1397–1471) is könyvtárral bírt,[17] fiuk, Merész Károly (1433–1477),[18] vagy az ő lánya, Burgundiai Mária (1457–1482)[19] már a könyvmecénási szokást is örökölte szüleitől. Az első említett generáció unokái (akiknek ismerjük a könyvtárát), Szép Fülöp (1478–1506)[20] és Ausztriai Margit (1480–1530)[21] már több nyomtatványhoz is hozzájuthattak, ám bibliotékáik polcain a főszerep még a kéziratoké maradt. Tudjuk persze, hogy Szép Fülöp apja, I. Miksa (1459–1519) is nagyra becsülte az új művészetet,[22] de az ő könyvtárában is hasonló volt a helyzet (talán több volt a kéziratként illusztrált nyomtatvány, illetve az igényes metszet). A burgundiai hercegi könyvtár 910 kötetre rúgott, amikor a legtöbb könyvet írták össze. A latin könyvek aránya alig 15% volt, görög pedig egyáltalán nem szerepelt a kódextételek között. Több mint 75% francia nyelvű irodalom (akár ókori szerzők fordításai), lovagtörténetek, históriák, szokásjoggyűjtemények. A humanista latin nyelvű irodalom tehát csak foltokban bukkan fel a hercegi könyvállományban.

Hasonló a helyzet a nyelvi (ami a latint illeti) és a tartalmi összetételt tekintve a kasztíliai és aragóniai kortársakkal is. Aragóniai Ferdinánd (1452–1516) és Kasztíliai Izabella (1451–1504) fontosnak tartották az udvari kultúra felvirágoztatását, a könyvmásoltatást és -kiadást, maguk is gazdagon illuminált kódexek gyűjtői voltak, ugyanakkor gondot fordítottak a nyomtatott könyvek világának szabályozására (és bizony cenzúráztatására) is.[23]

Az aragóniai család nápolyi uralkodása (1443–1504), ottani udvari kultúrájuk különösen fontos összehasonlítási alapot szolgáltat, hiszen I. Ferdinánd (1443–1494) király leánya, a 19 éves Beatrice d'Aragona (1457–1508) 1476-ban Mátyás felesége lett. A család nápolyi udvari könyvtárából ismert darabok – katalógus nem került még elő – felerészben latin nyelvűek, a többi spanyol és olasz. Görög kódexek nem voltak a gyűjteményben.[24] I. Ferdinánd király gyermekeinek nevelője, Diomede Carafa olasz nyelven írt életvezetési tanácsokat az ifjaknak *(de institutione vivendi),* de amikor Beatrice elindult Magyarországra, a számára írt tanácsokat lefordították neki,

[17] Lemaire–Henry–Rouzet, ed. *Isabelle de Portugal,* 1991.

[18] Cockshaw–Lemaire Rouzet, ed. *Charles le Téméraire,* 1977.

[19] Beaune 2000.

[20] Bousmanne–Wijsman–Thieffry, ed. *Philippe le Beau,* 2006.

[21] Debae, ed, *La librairie de Marguerite d'Autriche,* 1987; Debae 1995.

[22] A spanyol királyok könyvgyűjtő szenvedélyének legátfogóbb bemutatása az Europalia 85 España kiállítás volt: Sarriá, ed. *Les rois bibliophiles,* 1985. Miksáról lásd Unterkirchner 1983, és a legutóbbi kiállítások: Haag–Sandbichler, hrsg., *Maximilian I,* 2019; Madersbacher–Pokorny, hrsg., *Maximilianus,* 2019.

[23] Vö. Escolar 1987; a reneszánsz fejezet, benne a kasztíliai könyvtárak: 206–210. Az átmeneti korszak – kéziratosság, nyomtatott könyv – könyvtörténetére: Fernández Catón, ed. *Creadores del libro,* 1994.

[24] Lucianelli–Pinto, ed., *Libri a corte,* 1997.

és külön kódexbe foglalták, hogy az úton is olvashassa.[25] (Ez a ma Pármában őrzött *corvina*.[26]) Miért fordították latinra a szöveget? Bizonyára azért, hogy gyakorolja a nyelvet, hiszen a férjével és annak nem itáliai környezetével latinul beszélgethetett.

A francia királyi gyűjtemény tényleges megalapítója – könyvtár mint intézmény – V. Károly király (1364–1380) volt.[27] Ő vincennes-i, fontainebleau-i, Beauté-sur-Marne-i, illetve a Cité királyi palotájában elhelyezett könyveit a Louvre-ban gyűjtötte össze (1368), katalogizáltatta és gyarapította tovább. Műve VI. Károly uralkodása végére (1380–1422), vagyis a XV. század elejére elpusztult, a könyvtár széthullott. Az újjászervezést éppen a Hunyadi Mátyással kortárs uralkodók kezdték, így a szakirodalomban kevéssé értékelt XI. Lajos (1461–1483), majd VIII. Károly (1483–1498). A XVI. század első felében I. Ferenc szervezte azután valóban nagy gyűjteménnyé.[28] A gyönyörűen illusztrált históriák, hórás könyvek, régi és kortárs irodalom ebben a könyvtárban is csaknem teljes egészében franciául volt meg.

Anglia Mátyás uralkodása idején a Lancaster és a York házak közötti háborúban pusztult („rózsák háborúja"), VII. Henrik (1484–1509), az első Tudor uralkodó sem éppen magas udvari kultúrájáról volt ismert. A családnak voltak könyvei, de főként francia és angol historikus és jogi kéziratok (a napi vallásgyakorlat könyvei mellett). Nem is beszélhetünk ebben a korban királyi könyvtárról Angliában.[29]
A nemzetközi szakirodalomban – az olaszországiban is – több vélemény fogalmazódott meg azzal kapcsolatban, hogy Mátyás itáliai példákat követett-e a könyvtár kialakításakor vagy fordítva, számos esetben a magyar király adott példát, amelyet próbáltak a fejedelmi családok követni.[30] Valamennyi városállam uralkodójának reneszánsz udvartartása volt a korban, ennek köszönhetően a XIV. század közepétől kezdve számos jelentős családi gyűjteményről maradt fenn katalógus, 100–600 tétellel (ritkán volt több könyvük). A XV. század második felére persze nagyon sok értelmiségi, kereskedő polgár bírt kisebb könyvgyűjteménnyel. A magánkönyvtárak tematikus és a nyelvi összetétele Mátyás koráig úgy változott, hogy az olasz nyelvi olvasmányok (ókori szerzők fordításai, kortárs humanista szerzők művei, történelem, szépirodalom, valamint a vallásos élet háttérolvasmányai, mint a szentek élete, beszédgyűjtemények) a nagyobb részt alkották a gyűjteményben. Érdekes módon még a vezető humanisták esetében is. A latin és – a XV. század közepétől dinamikusan növekvő számú – görög kéziratok a szerzetesrendek, illetve a templomok könyvtáraiban halmozódtak. A tu-

[25] Carafa–Lázár I. D.–Vígh É. 2006.
[26] Csapodi 1973, Nr. 228; hasonmás kiadása: Carafa 2004.
[27] Avril–Lafaurie, ed., *La librairie de Charles V.*, 1968.
[28] Bloch 1989, 311–331.
[29] A folyamatról, ahogy kialakult az angol királyi könyvtár, lásd Genet 2009.
[30] Az itáliai könyvtárakról röviden lásd Bottasso 1984.

dós humanista könyvtárak is, általában a tulajdonos halála előtt vagy utána azonnal, intézményi gyűjteményeket gazdagítottak. Nagyon kevés többgenerációs tudós könyvtárról tudunk. Jó példa a változások nyomon követésére Firenze.[31]

De lépjünk közelebb az észak-itáliai fejedelmi könyvtárak történetéhez! A milánói hercegi család, a Sforza páviai nagy könyvgyűjteményének[32] kialakítása a XIV. században kezdődött, sok könyv a Viscontiakkal való házasság révén került a családhoz. A könyvtár a XV. század első harmada végére elérte a csaknem 1000 kötetes nagyságot (1426-ból maradt fenn katalógus), és ez nem igazán változott a XV. század folyamán, hiszen a több uralkodói családdal rokoni kapcsolatba kerülő Sforzák lányai hozományaképpen apasztották is a gyűjteményt. Így kerültek Bécsbe azok a kódexek, amelyeket Bianca-Maria Sforza vitt magával, amikor 1494-ben az özvegy I. Miksa császár felesége lett. A páviai gyűjtemény azonban XII. Lajos francia király (1498–1515) hadi sikereinek köszönhetően (az itáliai háború: 1499–1513) jelentős részben Párizsba került, komolyan gyarapítva a francia királyi könyvtárat kialakító I. Ferenc (1515–1547) gyűjteményét.

Hunyadi Mátyás uralkodása alatt az Este család központi udvartartása Ferrarában volt. Az itteni könyvtár Ercole d'Este idején, 1495-ben 512 kötetet számlált, számunkra talán furcsa módon többségében olasz nyelvű kódexet.[33]

A Mátyással kortárs európai udvarok könyvtárairól szóló áttekintésben külön fejezet illeti meg a Medici családot. Cosimo Medici 1428-ban még csak 63 kötetes könyvtárat tudhatott magáénak, igaz, ebben volt már Dante- és Boccaccio-mű is, olaszul. 1444-ben a családi könyvtárat nyilvánossá tették *(Biblioteca Medicea Pubblica)*,[34] a San Marco domonkos kolostorban helyezték el; ide hozták a firenzei humanista Niccolò Niccoli – halálakor, 1437-ben a Santa Maria degli Angeli templomban elhelyezett – kódexeit is.[35] A Medici család ezután újabb könyvtárat épített *(Biblioteca Medicea Privata)*, amely Lorenzo Medici élete végén 1019 kötetet számlált. 1494-ben ezeket a könyveket is nagyobbrészt a San Marco-kolostorban helyezték el, így annak, 1499-ből ránk maradt katalógusa szerint, 1232 kötete volt. A mai *Biblioteca Medicea Laurenziana* a XVI. században alakult ki, a család újabb könyvei, a San Marco- és a Santa Maria del Fiore-templom könyvtárainak egyesítésével.[36] A San Marco-kolostorban már a XV. század 50-es éveiben kialakították *a Bibliotheca Latina* és a *Bibliotheca*

[31] Bec 1984.
[32] Pellegrin 1955.
[33] Bertoni 1903; itt az 1495. évi katalógus: 235–252.; Milano E. 1997.
[34] Ullmann–Stadler 1972.
[35] Garin 2000.
[36] Morandini 1986; Lenzuni, a cura di, *All'ombra del lauro*, 1992; Fabbri–Tacconi, a cura di, *I libri del Duomo di Firenze*, 1997.

Graeca termeket, ahogy az ma is látható. Nehezen elképzelhető, hogy ez a humanista mintakönyvtár ne lett volna inspiráló erejű a Budára érkező, Mátyás könyvtára gyarapítását irányító humanisták számára.

Nagyságban a pápai könyvtár volt igazán mérhető a *Bibliotheca Corviná*hoz. Ez V. Miklós pápa (1447–1455)[37] (aki kezdeményezője volt egy pápai könyvtári intézmény létrehozásának) halálakor már 1200 kódexet birtokolt (ennek egyharmada volt görög, a többi latin). A hivatalos könyvtáralapítás IV. Sixtus pápa (1471–1484) „*ad decorem militantis Ecclesiae*" kezdetű bullájával történt (1475. június 15-én).[38] Az 1480-ban Bartolomeo Platina által összeállított katalógus már 2527 kötetet regisztrált.[39] A nyelvi összetétel vizsgálatakor a latin és görög túlsúlya mellett kevés számú olasz és más nemzeti nyelven írt (vagy nyomtatott) alkotást láthatunk. Tematikusan számottevő arányúak a teológiai munkák, jóllehet az ókori szerzők és kortárs humanisták művei is nagy számban vannak jelen.

A német fejedelemségek központjaiban is egyre-másra alakultak a könyvtárak, de a bibliofília mindenütt (a déli és az északi területeken egyaránt) a könyvnyomtatással terjedt el. A német választófejedelmek a reformáció, annak születő intézményrendszere (egyház, iskola, nyomda stb.) támogatása mellett (vagy éppen ennek ellenállva, a katolikus oldal támogatásával) alakították ki nagyobb udvari gyűjteményeiket.[40]

Amint az eddigiekből kitűnik, Mátyás budai könyvtára számos tekintetben különbözött a kortárs európai példáktól. Nagyságban hozzá mérhető csupán a pápai könyvtár volt. Miután nem ismerjük a *Bibliotheca Corvina* konkrét nagyságát, azt szoktuk mondani, hogy Mátyásé volt a második legnagyobb XV. századi gyűjtemény. Számottevő számú könyvet Mátyás nem örökölt szüleitől vagy uralkodó elődeitől, a pápai könyvtár pedig – viharos története ellenére – mégiscsak folyamatos múltat tudhat maga mögött a korai keresztény századoktól kezdve. A Hunyadi-sarj teljesítménye a gyűjteményépítés terén tehát mindenképpen kiemelkedő. A könyvtár nagyságánál sokkal fontosabb azonban az, hogy milyen nyelvi és tartalmi összetételű volt a budai gyűjtemény. Ez a kérdés egyben elvezet ahhoz a problémához, amely a *Bibliotheca Corvina* szerepének megítélésében áll, illetve ahhoz a felvetéshez, amely megkérdőjelezi azt, hogy Mátyás maga használta volna ezeket a könyveket.

Láttuk, hogy a kortárs uralkodói könyvtárak polcain többségükben vernakuláris irodalom sorakozott. Ennek csak az egyik oka az, hogy a francia, az olasz, a kata-

[37] Cantatore 2010.
[38] Manfredi 2010.
[39] Tocci, a cura di, *Quinto Centenario della BAV,* 1975. A legújabb monumentális könyvtártörténet: Manfredi, a cura di, *Storia della BAV, 1,* 2010; ebben: Di Sante 2010.
[40] Összefoglalóan: Buzas L. 1976; Fiedler–Stickler–Unterkirchner 1980.

lán, a spanyol, az angol vagy éppen a flamand irodalmi emlékek lényegesen nagyobb arányban voltak jelen a XV. századi királyságokban, mint Magyarországon a magyar. Ugyanezt mondhatjuk el a kisebb német fejedelmi könyvtárakról is, a német nyelvű történeti vagy lovagi *(Rittergeschichte)* irodalom arányáról a latinnal szemben. Szorosan összefügg ez a jelenség az egyes országok polgárosodási szintjével, illetve azzal, hogy az uralkodói udvar mennyire kötődött műveltségében valamelyik nemzeti nyelvű kultúrához. A francia nyelv domináns szerepe Burgundiában, a Németalföldön és Angliában (a normann hódítás után) magától értetődő. Érdekes módon a flamand középkori irodalom értékeire is majd csak a spanyol helytartók figyelnek fel, és II. Fülöp spanyol királyként szervezetten az északi (elszakadt) területekről is vásároltatta magának az ott kidobásra ítélt kódexeket.

A *Bibliotheca Corvina* egykori állományáról alkotott képünk nem teljes, de számos, jól használható ismerettel rendelkezünk.[41] Bizonyos, hogy teljesen korszerű *bibliotheca* gyűlt össze a budai udvarban. A középkori standard művek – enciklopédiák, a skolasztikusok munkái stb. – mellett elsősorban a késő antik egyházatyák írásai voltak jelen, azután az ókori auktorok, közöttük a frissen felfedezett és lefordított, de eredeti nyelvű görögök is, valamint a kortárs humanista irodalom.[42] Taddeo Ugoleto, Mátyás könyvtárosa[43] kezdeményezésére a firenzei Naldo Naldi dicsőítő költeményt írt a könyvtárról.[44] Ebben felsorolt sok könyvet, azonban abban nem lehetünk biztosak, hogy valóban általa Budán látott kódexekről van-e szó, valaki (legnagyobb valószínűséggel az őt felkérő Taddeo Ugoleto) beszámolt-e neki a Budán látottakról, vagy egyszerűen a humanista *panegyricus* műfajnak megfelelően bemutat egy ideális könyvtárat,[45] amelynek eszméjét a konkrétumokon túlmenően is megfogalmazza a kortárs humanistáknak. Egy ilyennek a XV. századi uralkodók közül leginkább Hunyadi Mátyás gyűjteménye felelt meg. A berendezés firenzei mesterek műve volt; a szövegben leginkább egy XV. századi fejedelmi *studiolo* értelmezése rejlik. Ezekben a *studioló*kban a könyveken és képeken kívül még természeti furcsaságok (kitömött ritka állatok, kőzetek stb.) is megtalálhatók voltak. A könyvtár a budai palota legszebb részét alkotta, mert Naldi szerint így fejezte ki a tudás magasabbrendűségét.[46] Az egykori valóság nehezen körvonalazódik a későbbi, kevésbé humanista szándékú tudósításokból. Valószínű, hogy nem is egy, hanem két terem volt a könyvek reprezentatív tárháza (legalábbis Oláh Miklós kettőről írt); a falakat (mennyezeteket) freskók díszítették, az ábrázolásokat feliratok értelmezték.[47] A könyvtár a palota ama teremsorához

[41] Csapodi 1973; Vö. Mikó 2002.
[42] Karsay 1991.
[43] Vö. Affó 1781.
[44] Naldius (ed. Ábel) 1890.
[45] *De laudibus Augustae Bibliothecae,* Toruń, Książnica Miejska im. Kopernika, Cod. Lat. R. Fol. 21. 107. Csapodi 1973, No. 435.
[46] Karsay 2002, 37–53; Lásd Naldius (ed. Ábel) 1890, 267.
[47] Balogh J. 1966, I, 62–65.

kapcsolódott, amely a legfontosabb reprezentációs tereket foglalta magában: a tróntermet és a kápolnát. Arra vonatkozóan ma még nincs lényeges adatunk, hogy Mátyás idején volt-e reprezentatív funkciója, de az, hogy a későbbi korszakokban – beleértve ebbe a török időket is – a palota nevezetességei közé tartozott, egyértelműen erre utal.

A könyvtár mindenképpen megfelelt tehát a kor humanista ideális könyvtárának. Körvonalazódik egy olyan vélemény, hogy gyarapítása is éppen ennek a humanista eszményt megfogalmazó körnek volt a feladata, és tegyük hozzá, érdeke. Dalmáciai, itáliai, német, cseh, lengyel humanisták a szereplői annak a tudós kapcsolatrendszernek (hálózat), amely egyrészt az egyes művek fellelhetőségéről, másrészt a legjobb másolókról, vagy éppen eladókész kéziratokról informálta a Mátyás közvetlen környezetében élőket. Csúnyán fogalmazva, a *Bibliotheca Corvina* egy tudós kör magánkönyvtára volt, akik kihasználták és kiszolgálták egy nagyhatalom fejének reprezentációs igényeit és mindenképpen tudatos, kulturális intézményt teremtő szándékait.

Használta-e s milyen mértékben ezeket a könyveket Mátyás? A görög kódexekben gyönyörködhetett, olvasni nem tudta őket. A latin kódexeket tudta olvasni, jóllehet nem biztos, hogy a szövegekkel a díszkódexben találkozott először. Dézsi Lajos idézi Philippus Bergomensis históriáját 1463-ból, miszerint a magyar király párnája alatt történetírók lettek volna, amelyeket szeretett olvasgatni, és két nevet is említ, Curtius Rufusét, illetve Titus Liviusét.[48]

Több olyan példát tudunk, amikor egy-egy szövegre mint ismertre hivatkozik az ajándék díszes kötet vagy éppen ősnyomtatvány kézhezvételekor (például Silius Italicus, Roberto Valturio). Ismerjük Mátyás életének históriáját, és világosan látszik, hogy alig volt ideje budai udvarában tartózkodni. Biztosan részt vett tudós disputákon, a házasélet tisztaságáról szólónak fiktív jegyzőkönyvét is ismerjük Antonio Bonfini leírásában (*De pudicitia conjugali et virginitate dialogi*).[49] A művet tartalmazó kódexet feltehetően az özvegy királyné, Beatrix vitte magával Nápolyba, onnan Zsámboky János tulajdonába került. Johannes Leunclavius 1572-ben az ő könyvtárából adta ki.[50]

Mátyás könyvhasználatához számba kell venni, hogy vajon a *Bibliotheca Corviná*ban voltak-e nem latin és görög nyelvű könyvek? Olasz biztosan volt. Vitatják a szakemberek, de van, aki felteszi, hogy a ma a budapesti Egyetemi Könyvtárban őrzött Dante-kódex is része lehetett a gyűjteménynek.[51] Tudott-e Mátyás egyáltalán ola-

[48] Dézsi L. 1902.
[49] Az eredeti kódex mai lelőhelye: OSZK Clmae 421. – Csapodi 1973, Nr. 131. Kritikai kiadása: Bonfinius, *Symposion*, 1943.
[50] Bonfinius, *Symposion*, 1572.
[51] Feltehető, hogy a velencei Giovanni Como ajándékozta Mátyásnak 1464-ben, lásd erről Fossaluzza 2006, 51–90.

szul? Valamennyit biztosan. Azt azonban nem tudjuk, hogy magyar kódex került volna a gyűjteménybe. Nehezen hihető azonban, hogy egy ideális humanista gyűjteményben ne tűntek volna fel ezen a – latin és görög műveltségű humanisták számára – egzotikus nyelven írt művek. Ugyanígy nem kizárhatók a szláv nyelvűek sem. Nem hihető, hogy Csehország és Szilézia meghódítója csak latin nyelvű könyveket hozott el az elfoglalt udvarokból, különösen akkor, ha tudjuk, a cseh nyelvű kultúra a huszitizmusnak sokat köszönhet (az első nyomtatványuk is cseh nyelvű volt).[52]

Az idejét háborúzással, államügyekkel és reprezentációval töltő uralkodónak sok ideje nem maradt az olvasásra. A díszítés, a képi megjelenítés a gyorsabb megértést, a szöveg illusztrálását szolgálta. Emellett számos esetben többletjelentést hordozott, amelyet a mai kor embere nem is tud dekódolni. Bármennyire is szoros ikonográfiai program alapján díszítettek egyes műveket, annak értelmét a király bizonyára csak magyarázattal értette meg, nem magától értetődő módon, jóllehet – ahogy a kortársai – Mátyás is sokkal több ikonográfiai utalást megértett, mint amennyit kódexeinek mostani, kései értelmezői.[53] Sajnos az egyetlen megmaradt díszes kortárs históriát tartalmazó nyomtatvány (Thuróczy János krónikája) vitatott *corvina*-példány.[54] Így nehezen tudnánk azt a módszert követni Mátyás képolvasásának megítélésében, mint amelyet Laetitia Le Guay kiváló monográfiája alkalmazott a burgundiai hercegek generációi által használt Philippe de Commynes- és Jean Froissart-kéziratok képi világa elemzésénél.[55] Biztos azonban az, hogy a kép és a szöveg viszonya a könyvnyomtatás előtti időszakban más volt, mint a Gutenberg-korszakban. A nyomtatott könyv a képi világot háttérbe szorította, másfajta olvasási és megértési felkészültséget igényelt. A képek gyakran értelmezték, illetve többletjelentéssel látták el a szöveget. Mivel számos esettanulmány elemzi ezt a jelenséget az ókori szerzők kiadásai kapcsán,[56] ezek ismeretében nem lesz felesleges a fennmaradt *corviná*k ikonográfiai újraértékelése sem. Ebből pedig nem hiányozhat az olvasástörténeti megközelítés.

Az uralkodó könyvhasználatának megítélésekor szembe kell nézni azzal a kérdéssel is, hogy a Mátyás uralomra jutása körüli időkben feltalált új művészet (könyvnyomtatás) első termékei milyen mértékben voltak jelen a könyvtárban. Ezt a szembenézést a következő fejezetben végezzük el. A mostani gondolatmenet végén azonban visszautalok a bevezetőnkben feltett kérdésre: valóban Mátyás király könyvtára volt a legszebb és a legnagyobb könyvtár Európában a XV. század második felében? Nem túlzás, ha azt mondjuk: elképzelhető.

[52] Vö. Voit 2006 olomouci ősnyomtatványokat bemutató tételeivel.

[53] A képek és a szöveg viszonyáról az olvasásban, vö. Oschema 2005, 177–192. Legújabban a témát egy monumentális tanulmánygyűjtemény foglalja össze: Kupfer–Cohen–Chajes, eds., *Visualization of Knowledge*, 2020.

[54] OSZK Inc. 1143.: Fitz 1937; Mályusz 1967.

[55] Le Guay 1998.

[56] Vö. Stackmann 1967.

Nyomtatott könyvek a *Corviná*ban – *corviná*kra alapozott könyvkiadás

A *Bibliotheca Corvina* története két ponton kapcsolódik a nyomtatott könyvek világához. Az egyik a könyvtárban meglévő ősnyomtatványok kérdése, a másik az a problémakör, hogy a könyvtárban őrzött kéziratok miként váltak a nyomtatott szövegkiadások alapjává, illetve a szövegkritikai apparátusok részévé.[57]

Ősnyomtatványok a XV. századi királyi, fejedelmi könyvtárakban

Az elmúlt negyven év egy-egy uralkodó könyvtárát bemutató kiállításainak katalógusait lapozva azt tapasztalhatjuk, hogy a nyomtatott könyv tényleges megjelenését és elterjedését (1460–1470-es évek) követően csak 30–50 évvel később szerzett számottevő helyet magának az uralkodói könyvtárak polcain.[58] Ahogy azt az európai uralkodók könyvtárainak számbavételekor felvetettük, elméletileg Jó Fülöp (1396–1467) vagy harmadik felesége, Portugál Izabella (1397–1471) is kaphatott már

[57] Külön kérdés a *corvina*-szövegről készült kéziratos másolatok világa. Ezek készülhettek egyszerű kézirat- vagy szövegszerzési szándékkal, de egyes auktorok szövegkritikai elemzése, kiadásra való előkészítése mentén is. A *Corvina* első, kortárs leírásának kéziratáról is maradt fenn másolat (a Naldi-kódex Dobai Székely Sándor (1704–1779) által készített másolata: Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár, collectio Batthyány, Hist. IV. b. A lemásolt kódexekről Zsupán Edina külön nyilvántartást vezet.

[58] Vö. Oschema 2005.

ajándékba nyomtatott könyvet,[59] fiuk, Merész Károly (1433–1477)[60] vagy az ő lánya, Burgundiai Mária (1457–1482)[61] már biztosan kapott is, unokáik, Szép Fülöp (1478–1506)[62] és Ausztriai Margit (1480–1530)[63] pedig már a humanista könyvnyomdászat fénykorát is megérhették. Ettől függetlenül csak a következő uralkodói generáció az, amelynek tagjai – V. Károly (1500–1558),[64] I. Ferdinánd (1503–1564)[65] és Magyarországi Mária (1505–1558)[66] – már rendszeresen gyűjtötték és használták a nyomtatványokat. Aragóniai Ferdinánd (1452–1516) és Kasztíliai Izabella (1451–1504) is fontosnak tartották a nyomdászat támogatását, hiszen Kasztíliában már 1472-ben működött ismert nyomda.[67] A Katolikus Királyok 1502-ben Toledóban kiadott utasítása *(Pragmática)* rendelkezett is a nyomdászat tartalmi és formai igényességének vizsgálatáról. Ez a cenzúrarendelet ugyanis kitért a nyomtatáshoz használt tinta és a papír minőségétől kezdve a betűk formájára is.[68] A szakirodalom többféle megközelítésből indokolja, hogy a nyomtatott könyv térhódítása az uralkodói gyűjteményekben miért késett, néha kiemelve műfajokat, amelyek területén a kéziratosság tovább fennmaradt. Ilyenek például a zenei kéziratok vagy a hórás könyvek csoportja.[69] Arról is vannak adataink, hogy egy uralkodó a nyomtatásban megjelent művet lemásoltatja magának, és pompázatosan díszítteti.[70] Mégis talán leginkább azok az elemzések késztetnek gondolkodásra, amelyek az olvasás története felől közelítik meg a kérdést. Mint már volt róla szó, a nyomtatott könyv, a Gutenberg-galaxis újszerű olvasási és szövegértési, -értelmezési készségeket igényelt. A kódexekben a szöveg és kép egyenrangú, sőt, talán a kép a meghatározó, hisz amit látunk, közvetlenül befogadható, míg a szöveg tartalmához való hozzáférés többszörös absztrahálást kíván. A képek segítették, sőt irányították a szöveg értelmezését. A jelenségről az ókori szerzők kiadásai kapcsán született számos elemzésnél számunkra fontosabb, témánkhoz közelebbi példa a már említett Laetitia Le Guay kiváló monográfiája a burgundiai hercegek generációi által használt Philippe de Commynes- és Jean Froissart-kéziratokról.[71]

[59] Lemaire–Henry–Rouzet, ed. *Isabelle de Portugal,* 1991.
[60] Cockshaw–Lemaire Rouzet, ed. *Charles le Téméraire,* 1977.
[61] Beaune 2000.
[62] Bousmanne–Wijsman–Thieffry, ed. *Philippe le Beau*, 2006.
[63] Debae, ed, *La librairie de Marguerite d'Autriche,* 1987; Debae 1995.
[64] Diller, hrsg., *Kaiser Karl V.,* 2000; Kruse, hrsg. *Ausstellung Kaiser Karl V.,* 2000.
[65] Seipel, hrsg., *Kaiser Ferdinand I.,* 2003.
[66] Monok 1989; Réthelyi–Romhányi–Spekner–Végh, eds., *Mary of Hungary…,* 2005; vö. Réthelyi 2007; Sánchez-Molero 2020.
[67] Vö. Escolar 1987.
[68] Vö. a Sarriá, ed. *Les rois bibliophiles,* 1985. katalógus „La bibliophilie d'Isabelle la Catholique" fejezetével.
[69] Vö. Debae, ed, *La librairie de Marguerite d'Autriche,* 1987, XVIII–XIX.
[70] Corsten 1995, 128.; vö. Csapodi Csaba szócikkével *(Corvina)*: Corsten–Pflug–Schmidt-Künsemüller, hrsg., *Lexikon des gesamten Buchwesen,* 1987, 185.
[71] Le Guay 1998.

Hunyadi Mátyás viszonyát a nyomtatott könyvekhez Dézsi Lajostól[72] kezdődően több szakíró is elemezte. A könyvtárhoz tartozó nyomtatványokat végül Balogh Jolán vette számba,[73] akinek állításait Csapodi Csaba tételesen véleményezte is.[74]

Mátyás első, fennmaradt dokumentummal igazolható találkozása a nyomtatott könyvvel 1471-ben történt. Ez év szeptember 13-án Julius Pomponius Laetusnak írt levelében megköszöni az általa kiadott, neki ajándékozott, és egy Bandius nevű miniátor által Budára küldött Silius Italicus-szövegkiadást *(De secundo bello Punico)*:[75]

> „Reddite sunt nobis litere vestre per Blandium Miniatorem nostrum, his diebus Roma cum codicibus ad nos reversum... Res est iam multorum ore trita, musas inter arma silere, Nos tamen ut continuis quasi irretiti bellis, quidquid superest temporis, literis non sine voluptate et solamine vovemus, hinc est, quod oblatum a vobis donum gratissimo hilarique exceperimus non vultu solum, sed et animo, Siliumque Italicum vestris conatibus Rome elegantissime nuperrime inpressum[76] his diebus sepius iam revolverimus, placuit *namque et in juventa nostra* Silius, et nunc, dum bella canat et ipse, eo tamen non obstante diffiteri nequimus, miseram esse Regum sortem, quod bella gerere coguntur, ut sepius suos habitura triumphos, semper tamen sangvine hominum madentia..."[77]

Mátyás egész levele nagyon szívélyes hangvételű, szinte biztosan ő maga írta. A mű szövegét már ismerte, Silius – ahogy kiderül – kedves olvasmánya lehetett. Könyvtörténeti szempontból ez a mondat (már fiatal korában is olvasta) azt jelenti, hogy ő maga egy újabb feltételezhető kódexről tesz említést.[78] Miután Silius Italicus művének ez a Rómában megjelent példánya sajnos nem ismert, nem tudjuk megmondani, hogy a nyomtatványt külön díszítették-e a király számára. Mátyás dicsérete *(„elegantissime impressum")* a betűk formájára vonatkozhat.

A következő évben, 1472-ben Veronában Joannes Nicolai da Verona műhelyében megjelent Roberto Valturio (1413–1483/5) *De re militari* című értekezése.[79] Ennek az

[72] Dézsi L. 1902, 167–171.
[73] Balogh J. 1966, I, 330–334.
[74] Csapodi 1973 a Balogh J. 1966 által autentikus és fennmaradt *corviná*nak állított nyolc kötet közül hármat elfogad: Nr. 438. (Nicolai de Ausmo), Nr. 54. (Arisztotelész) és Nr. 695 (Vergilius), egy kötet nem ismert helyen van, ha még létezik: Nr. 983. (Statuta Romae), két kötet szerinte kétséges: Nr. 409. (Lucanus), Nr. 682. (Leonardus de Utino), egy kötetről állítja, hogy biztosan nem *corvina:* Nr. 46. (Antoninus), és egy kötetet Mátyás a lövöldi karthauzi kolostornak vásárolt, nem a *Bibliotheca Corvina* része: Nr. 566 (Raynerius de Pisis).
[75] Vö. Szilády 1877, 37.; említi még: Fraknói 1902, Dézsi L. 1902.
[76] Hain 14.734, ISTC is00504000. Vö. Csapodi 1973. Nr. 598.
[77] A levél kiadása: Teleki J. 1855, 454–455.
[78] Ezzel kiegészíthető Csapodi 1973.
[79] HC 15847, ISTC iv00088000; Olschki 1900, I, 46–55.

1465-ben befejezett műnek 22 kéziratos másolata ismert, valamennyi gazdagon díszített.[80] Hosszú vizsgálat eredménye lehet annak megállapítása, hogy az első nyomtatott kiadás képi anyaga melyik kódexre megy vissza, melyik kiadást ki illusztrálta, illetve annak kimutatása, hogy melyik kéziratot másolták az első kiadás, vagyis az 1472-es után. Sokan hozzászóltak a kérdéshez, és két, egymással össze nem egyeztethető vélemény alakult ki. Az egyik szerint a drezdai kódex alapján készült a nyomtatvány,[81] a másik úgy véli, hogy a nyomtatványt másolták le Mátyás király számára.[82] Ez a nyomtatott könyv mindenesetre az első abból a szempontból, hogy technikai illusztrációkat tartalmaz, fametszeteken.[83] Hunyadi Mátyás könyvtárában Valturio könyve több példányban is rendelkezésére állt. Lehet, hogy maga a nyomtatvány is megvolt, hiszen Isztambulban fennmaradt egy példány, amelyet Csontosi János a *Bibliotheca Corvina* részének feltételez.[84] Csapodi kételkedik ebben, a kétséges *corviná*k közé sorolja.[85] Két kéziratot azonban ő is valódi *corviná*nak ismer el: a modenai kódexet[86] szép tollrajzokkal,[87] illetve a nagyon gazdagon díszített drezdai kódexet[88] is. Ez utóbbi a veronai *editio princeps* másolata, valóban a királyi reprezentációhoz illő díszekkel. A fametszeteket lemásolták, az iniciálék, illetve az illusztrációk gazdagon aranyozottak.[89] A másolás tényét már Csontosi János megállapította, de nem vizsgálta a többi fennmaradt kódex viszonyát e másolathoz.[90] Külön érdekességeket rejt a későbbi nyomtatott kiadások kézbevétele. A latin és az olasz nyelvű, 1483-as veronai kiadások (Boninus de Boninis)[91] az első, 1472. évi *editio* fametszeteit másolják, és lényegében ezt a képanyagot veszi át André Wechel párizsi nyomdász is. Igaz, ő 1532-ben már rézmetszetekkel dolgozott, és némely esetben eltért az eredeti

[80] A hallatlanul gazdag szakirodalomból itt csak az egyik utóbbi összefoglalást idézzük: Donati, a cura di, *Il potere, le arti, la Guerra,* 2011.

[81] Ezt a véleményt képviseli Schubring 1907, 103–104.

[82] Rodakiewitz 1940. A szerző itt összefoglalja a legtöbb kódex, a Riminiben található Tempio Malatestiano falfestményeinek, illetve az ősnyomtatvány-kiadásokban található képi anyaggal kapcsolatos elképzeléseket.

[83] Sander, M. 1942, Nr. 7481.; Összefoglalóan: Gilbert 1995. Vö. Balogh J. 1966, I, 330.

[84] Csontosi 1890, 40. Csontosi pusztán azon az alapon, hogy a mű első kiadása is megtalálható Isztambulban, arra gondolt, hogy a drezdai kódex az ősnyomtatvány másolata. Végeredményben megelőlegezte Rodakiewitz 1940. véleményét.

[85] Csapodi 1973, Nr. 688.; megjegyzendő, hogy Csapodi nem ismerte a képi anyag szerzősége kapcsán folytatott szerteágazó vitát. Az egyik feltevés szerint ugyanis a szerző Matteo de' Pasti, akinek patrónusa Sigismondo Pandolfo Malatesta, Rimini ura volt (lásd Donati, a cura di, *Il potere, le arti, la Guerra,* 2011). Corrado Ricci szerint a Tempio Malatestiano, a kódex és az ősnyomtatvány díszítője nem azonos személy, viszont feltételezi, hogy Matteo de' Pasti egy kéziratot magával vitt Konstantinápolyba ura, Sigismondo Pandolfo Malatestiano ajándékaként II. Mehmed szultánnak (Ricci 1925), de Rodakiewitz 1940, 17. ezt nem tartja valószínűnek. Matteo azonban a szultán meghívására valóban volt Konstantinápolyban. Vö. Babinger 1951. Lásd még ehhez Sakasian 1939.

[86] Csapodi 1973, Nr. 687. Vö. Balogh J. 1966, I, 315.

[87] Legutóbb erről szép fotókat közölt Milano E. 2002. Ez a kódex az első nyomtatott kiadás előtt készült.

[88] Csapodi 1973, Nr. 686.

[89] Csontosi 1890a; Trögel 1964.

[90] A magyar szakirodalom nem ismeri Rodakiewitz alapvető írását e tárgyban (Rodakiewitz 1940).

[91] HC 15.848, ISTC iv00089000 (latin) (Sander 1942, Nr. 7462.); HC 15.849 HC 15.849, ISTC iv00090000 (olasz) (Sander 1942, Nr. 7483.)

rajzoktól, például a II. könyv végi nyilazó férfi mellett a jobb oldalon állnak a bástyák (míg a két veronai ősnyomtatványban és a drezdai kódexben is a bal oldalon).[92] Mostani témánktól távolabbra visz az illusztrációk összehasonlítása, de meggyőződésem, hogy a fennmaradt, nagyszámú kéziratos változat összevetése közelebb hoz bennünket a drezdai kódex pontosabb leírásához. Az egész Valturio-kérdés pedig Mátyás könyvhasználatának, gyűjtési szokásainak megismeréséhez tartogat érdekes adalékokat. Teljes bizonyossággal nem mondhatjuk, hogy az említett isztambuli ősnyomtatvány Mátyásé lett volna, de semmiképpen nem zárható ki.

Ugyancsak bizton állítható, hogy Andreas Hess budai kiadványaiból,[93] illetve a budai „*Confessionale* nyomdászá"-nak munkáiból[94] is kapott a király ajándékba példányt. Ugyanakkor nem tudjuk megmondani, hogy a Budán, 1473-ban Andreas Hess által kiadott *Chronica Hungarorum*nak[95] azt a példányát, amelyet a király kapott, milyen formában díszítették, ugyanis a fennmaradt példányok egyike sem illuminált.[96] Nehezen hihető, hogy a király a költségén megjelent esztergomi misekönyveket legalább ne látta volna, de hogy kapott-e külön díszített példányt, talán örökre rejtély marad.[97]

Tudjuk, hogy Thuróczy János *Chronica Hungaroruma* 1488-ban kétszer is megjelent, Augsburgban és Brünnben.[98] A brünni kiadásból nem ismerünk olyan példányt, amely kapcsolatba hozható Mátyás királlyal. Az Országos Széchényi Könyvtárban azonban őriznek egy pergamenre nyomtatott, nagyon gazdagon illusztrált, a király címerét is viselő, neki dedikált példányt, amelyről többen felteszik, hogy valóban a híres *bibliotheca* része volt. Csapodi kétségesnek tartja ezt, a díszítést kiadói fogásnak tudva be.[99] Szempontunkból azonban mindegy is, hogy ez a példány forgott-e Hunyadi Mátyás kezében, azonban jól illusztrálja, hogy a királyok abban az időben gyűjtöttek nyomtatványokat is, igaz, a kiadók vagy a királyi könyvtárak őrei gondoskodtak arról, hogy a nyomtatvány a díszes kéziratokéhoz hasonló öltözetet kapjon.

92 Párizs, 1532, 1534, 1535, 1553. Én az 1532-es kiadást használtam, az Országos Széchényi Könyvtárban Ant. 337(2).

93 Basilius Magnus és Xenophon művei, 1473 (RMNy 1; GW 3702), a *Chronica Hungarorum,* 1473 (RMNy 2; GW 6686; Csapodi 1973, Nr. 745.)

94 Antoninus Florentinus, *Confessionale,* 1477 (RMNy 3; GW 2108, Csapodi 1973, Nr. 41.), Laudivius Sacchia, *De vita Hieronymi,* 1478–1479 (RMNy 5; Csapodi 1973, Nr. 580.)

95 RMNy 2; Hain 4994; GW 6686: Soltészné–Horváth J., kiad., *Chronica Hungarorum,* 1973; Csapodi 1973, Nr. 745.

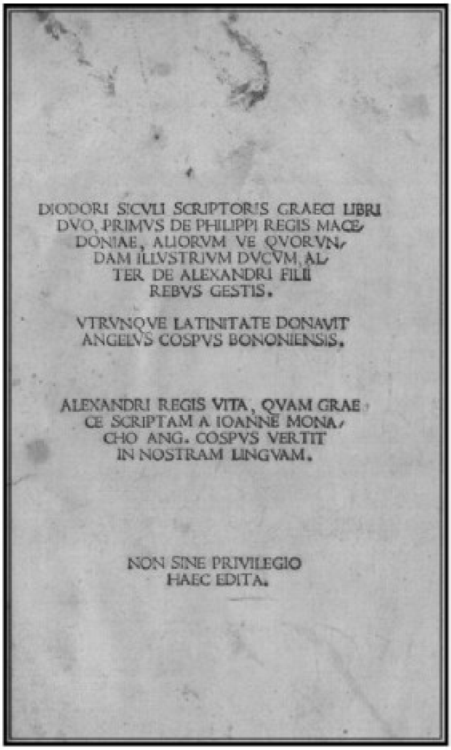
96 A fennmaradt példányokat nyomdatechnikai szempontból vizsgálta Borsa 1973.

97 *Breviarium Strigoniense,* Venezia, 1480, Erhard Ratdolt (GW 5468, RMK III. 1., Csapodi 1973, Nr. 737.); *Breviarium Strigoniense,* Nürnberg, 1484, Georg Stucks (GW 5469, RMK III. 9., Csapodi 1973, Nr. 736e.); *Missale Strigoniense,* Nürnberg, 1484, Anton Koberger (Hain 11429, RMK III. 7., Csapodi 1973, Nr. 897–908?.); *Missale Strigoniense,* Venezia, 1486, Erhard Ratdolt (RMK III. 11., Csapodi 1973. Nr. 897–908?)

98 Augsburg, 1488, Erhard Ratdolt (RMK III 15; Hain 15.518; Csapodi 1973, Nr. 653.), Brünn, 1488 (RMK III. 16; Hain 15.517; Csapodi 1973, Nr. 652.); Vö. Balogh J. 1966, I, 329.

99 OSZK Inc. 1143; Fitz 1937; Mályusz 1967. A brünni kiadás összes példányának történetéről lásd Farkas G. F. 2020.

Ugyancsak ebbe a csoportba – pompázatosan illuminált ősnyomtatvány – tartozik a francia nemzeti könyvtár kétkötetes Arisztotelész-*corviná*ja is, amelynek autentikus voltát senki sem tagadja.[100]

DIODORI SICVLI SCRIPTORIS GRAECI LIBRI DVO, PRIMVS DE PHILIPPI REGIS MACEDONIAE, ALIORVM VE QVORVNDAM ILLVSTRIVM DVCVM, ALTER DE ALEXANDRI FILII REBVS GESTIS.

VTRVNQVE LATINITATE DONAVIT ANGELVS COSPVS BONONIENSIS.

ALEXANDRI REGIS VITA, QVAM GRAECE SCRIPTAM A IOANNE MONACHO ANG. COSPVS VERTIT IN NOSTRAM LINGVAM.

NON SINE PRIVILEGIO HAEC EDITA.

01. Diodorus Siculus–Cospus 1516

A szakirodalom, és különösen a *corvina*-kutatás nagy öregje, Csapodi Csaba is következetlen a nyomtatványoknak a *Bibliotheca Corviná*ba sorolása esetében. Hat olyan ősnyomtatvány maradt fenn az említetteken kívül, amelybe valaki valamikor bejegyezte, hogy Mátyás budai könyvtárából való, vagy éppen csak azt, hogy Budáról származik.[101] Ezeket Csapodi nem fogadja el *corviná*knak. Feltételezi ugyanakkor, hogy két magyarországi szerző munkája megvolt a nagy király gyűjteményében: Georgius de Hungaria *De moribus Turcorum*,[102] illetve Vetési László *Oratio*

[100] Velence, 1483–1484, Andrea Torresani, Bartolomeo de'Blavi (GW 2337, ISTC ia00963000); Csapodi 1973, Nr. 54.

[101] Csapodi 1973, Nr. 1. (Donatus Acciaiolus); Nr. 8. (Aeneas Silvius Piccolomini), Nr. 45.és 46. (Antoninus Florentinus), Nr. 49. (Appianos); Nr. 407. (Titus Livius). Balogh J. 1966 is külön tárgyalja a meglévő, az elveszett és a feltételezett ősnyomtatványokat, és megint külön a Beatrixnek ajánlott köteteket. Véleményét Csapodi 1973 sok esetben felülbírálja.

[102] Urach, 1480–1481 (Hain 15.673), vagy Roma, 1481–1484 (Hain 15.674) – Csapodi 1973, Nr. 295.

ad… papam Sixtum IV.[103] című művei. Nem vitatható a feltételezés jogossága, mint ahogyan az sem, hogy Giovanni de Capistrano életrajzának[104] – akinek szentté avatását Mátyás kezdeményezte – meg kellett lennie a bibliotékában. Ugyanígy elképzelhető (én biztosnak tartom), hogy a Mátyásnak[105] vagy Vitéz Jánosnak[106] ajánlott könyvek is megvoltak Budán. Nem elképzelhetetlen, hogy Platón összes műveinek Marsilio Ficino (1433–1499) által fordított kiadása (Firenze, 1484[107]) Budán is fellelhető volt, és Csapodi Csaba ezzel kapcsolatban lelkesen rögtön feltételezi, hogy a király ebből egy díszes kéziratot is másoltatott magának.[108] Ezzel szemben érdekes, hogy Csapodi, aki tudta, hogy Alexander Cortesius (1460–1490) *De laudibus bellicis Matthiae Corvini Hungariae regis* című panegyricusa 1487-ben Rómában a szerző felügyeletével megjelent,[109] nem feltételezi az ősnyomtatvány meglétét a *bibliotheca regia* polcain. E műnek létezik a király számára készített díszes másolata,[110] ám Csapodi kifejezetten le is írja indoklás nélküli állítását, hogy Cortesius a nyomtatott verziót nem küldte el a királynak.[111] További vizsgálat tárgya lehet, hogy a díszkézirat nem az ősnyomtatvány alapján készült-e, a szerző javításaival?[112]

A feltételezett nyomtatványok sorát gyarapítják a Thuróczy János (1435–1489) és Antonio Bonfini (1434–1503) által talán Budán használt és idézett szerzők műveinek kiadásai,[113] illetve a XVI. és XVII. században felbukkant utalásokból, jegyzékekből kikövetkeztethető munkák sora. Összesen további 62 nyomtatvány.

Az ősnyomtatványokkal kapcsolatban tehát elmondhatjuk, hogy Hunyadi Mátyás hasonlóan viszonyult hozzájuk, mint a bevezetőben idézett kortárs uralkodók: ha lehetett, a kéziratokat helyezte előtérbe, a reprezentációs funkciót valójában a díszített kéziratok látták el.[114] Példát említettünk arra is, hogy nyomtatványt másoltatott ma-

103 Roma, sine anno (Hain 16.079; Hain 16.080; Csapodi 1973, Nr. 696.)

104 Csapodi 1973, Nr. 332. (Hieronymus de Udine munkája)

105 Petrus Nigri, *Clypeus Thomistarum,* Venetiae, 1481 (Hain 11.888; Csapodi 1973, Nr. 493.)

106 Georgius de Pauerbach, *Theoriae novae planetarum,* Cca. 1472 (Csapodi 1973, Nr. 497.)

107 HC 13062, BMC VI, 666–667. A kiadás dátumának pontosítására: Kristeller 1978, 25–35. (A Mátyásnak szóló ajánlások üzleti megfontolásáról, illetve a neki feltehetően küldött példányról: 35.)

108 Csapodi 1973, Nr. 506.

109 GW 7794 (post 1484), ISTC ic00938800 (post 1485. június 1.) Eucharius Silber; Csapodi állapította meg a pontosabb megjelenési időt: Csapodi 1982.; Vö. Havas 1965.

110 Wolfenbüttel, HAB Cod. Guelf. 85.1.1. Aug. 2; Csapodi 1973, Nr. 207.

111 „Den Panegyricus hat der Verfasser nicht in dieser gedruckten Form dem König übersandt,…" Vö. Csapodi 1982, 209.

112 Csapodi 1982 megállapítja, hogy a kódex és az ősnyomtatvány szövege eltér („Der Text der Wolfenbütteler Handschrift und der der Inkunabel stimmen also nicht genau überein …"), és azt, hogy az 1531. évi kiadás a díszkódex alapján készült: Cortesius–Obsopoeus 1531 (OSZK Ant. 5244). Zsupán Edina, aki összefoglalja a Wolffenbüttelben őrzött kézirat datálására vonatkozó irodalmat, megállapítja, hogy az 1487 augusztusa után lett készen, de 1488. június előtt. Ő sem tér azonban ki arra a kérdésre, hogy miként viszonylik az ősnyomtatvány és a kéziratszöveg egymáshoz (Zsupán–Heitzmann, hrsg., *Corvina Augusta…*, 2014, 73–77.)

113 Vö. Kulcsár P. 1973.

114 Vö. Mikó 1999.

gának és arra is, hogy azt gazdagon illusztrálták számára. Ha a királyi udvar szellemi horizontjának megrajzolása szándékával közeledünk a kérdéshez, akkor több szempontból kell számba venni a kortárs könyvkiadás termékeit: az uralkodónak vagy környezetének ajánlott könyvekkel kezdve a sort, el kell jutnunk az udvarban keletkezett művek idézeteinek számbavételéig is.

A Corvina mint a humanista szövegkritikai kutatások és kiadások forrása

A Mátyással kortárs humanista közösség tagjai gyakran említik leveleikben azt a tényt, hogy a budai gyűjtemény ókori és kora keresztény auktorok több olyan szövegváltozatát őrzi, amelyek tanulmányozása feltétlenül fontos. Az uralkodó halála után, a töröknek Budára érkeztéig (1526) pedig több ismert – főleg bécsi – humanista tudós, tanár érdeklődött a könyvtár állapota, illetve egyes kódexek iránt. A szakirodalomból közismert, hogy Johannes Cuspinianus (1473–1525), Johannes Alexander Brassicanus (1500?–1539) sok kódexet meg is szerzett magának, és miután mindkettőjük könyvtárát Johannes Fabri (1478–1541) vásárolta meg, így talán ő volt az, aki Hunyadi Mátyáson kívül a legtöbb *corvinát* birtokolta.[115] A kódexek Bécsbe vezető útjának történetét legutóbb Földesi Ferenc foglalta össze.[116]

Igazságtalanság lenne azt állítani, hogy a magyar szakmai közösség által a XVI. századi humanista szövegkiadások kutatása a *Bibliotheca Corvina* szempontjából elhanyagolt lett volna, de eddig alapvetően arra irányult az adatgyűjtés, hogy a kiadások előszavai milyen információt tartalmaznak a *Corvina* külső történetére (széthullása, egyes kódexek sorsa) vonatkozóan. Annak a lehetőségnek a kutatása, hogy a *corvina*-kódexek mennyiben váltak a humanista szövegkiadások alapjává, eddig háttérbe szorult.[117] Egy ilyen kutatás természetesen sok időt vesz igénybe, most csak arra vállalkozunk, hogy az eddigi eredmények – a kiadások időrendjében történő – említése mellett néhány újabban előkerült adattal kapcsolatos megállapításokat tegyünk.

Az első, a *Corvina* példánya alapján megjelent szöveg Johannes Bessarion (Vasszíliosz Viszarion, 1403–1472) kardinális levele volt *(Epistola ad Graecos)*, ahogy ez kiderül Sebastian Murrhónak (1485–1514) a deventeri származású, Elzászban aktív humanistának Joachim Vadianushoz (1484–1551) írt előszavából (Strassburg,

[115] A könyvtár történetének e szakaszáról, illetve a török általi elpusztításáról összefoglalóan, gazdag bibliográfiával lásd Csapodi 1961; Csapodi 1971; Csapodi 1984.

[116] Földesi 2002.

[117] Az első nagy bibliográfiai összefoglalás: Zolnai K.–Fitz 1942; ezután: Csapodi 1973, és Monok 2004.

1513).[118] Ugyancsak Matthias Schürer nyomdájában került sajtó alá Philostratus műve, amelynek latin fordítását Antonio Bonfini készítette el *De vitis sophistarum libri duo* címmel, és 1516-ban Nicolaus Gerbel (1485?–1560) adta ki.[119] 1516-ban Angelus Cospus fordításában megjelent görögről latinra fordítva Diodorus Siculus *Libri duo, primus de Philippi, regis Macedoniae… rebus gestis* című munkája.[120] Ennek függelékeként az akkor már Cuspinianusnál lévő Zonaras-*corviná*ból Cospus lefordította a Nagy Sándor-életrajzot, és ki is adta.[121] Anélkül, hogy a teljes Zonaras filológiai szakirodalmat felmondanánk, példaként arra, hogy Ioannes Zonaras (Johannes Monachus, 1074?–1159) Nagy Sándor-életrajzának kiadásai mentén miként terjedt a *Corvina* híre, említek néhány szövegrészt. Az 1516. évi kiadásban a fordító, Angelo Bartolomeo Cospo (1430–1516) sem az I. Miksa császárnak (1508–1519) szóló ajánlásban (ez Diodorus Siculus szövegét vezeti be), sem a Zonaras fordítás előtti, Jacobus Bannissus császári titkos tanácsoshoz[122] írottban nem említi, hogy a kódex, amely a görög históriát megőrizte, *corvina* lett volna. Annyit mond az első előszóban, hogy Johannes Cuspinianus tette lehetővé számára a kódex megismerését.

Csapodi Csaba pontosan követte a kézirat történetét, azonban csak a XVI. századi kiadásokat tekintette át, illetve magának a szövegnek a története érdekelte Janus Pannonius szerepével összefüggésben.[123] Idézi az első olyan – nyomtatásban megjelent[124] – említést, amelyben előfordul annak a ténynek a leírása, hogy a ma az osztrák nemzeti könyvtárban őrzött kézirat egykor Budán volt. Ezt Johannes Cuspinianus írta a *De consulibus Romanorum commentarii* című művében, 1553-ban.[125] Ennek második kiadásában, 1601-ben ugyanaz a szöveg szerepel.[126] A Nagy Sándor-életrajz kutatástörténetének végigkövetése azonban ugyancsak hozzájárulhat ismereteink bővítéséhez, amennyiben azt a kérdést tesszük fel, hogy ki, mikor, mit tudott a *Bibliotheca Corvina* egészének, vagy egyes kéziratainak történetéről. Ilyen értelemben a *respublica*

[118] A szöveget Augustinus Moravus írta át Budán abból a kódexből, amely ma a magyar nemzeti könyvtárban van: OSZK Clmae 438. A kiadás: Bessarion–Augustinus Moravus 1513 (OSZK Ant. 2733.); Csapodi 1973, Nr. 115. Vö. még Ekler 2015; Ekler 2016.

[119] A kódex: OSZK Clmae 417., a kiadás: OSZK App. H. 1626.

[120] Viennae Pannoniae, Hieronymus Vietor, 1516 (OSZK App. H. 2526.)

[121] Zonaras [=Johannes Monachus], *Alexandri regis vita*, in Diodorus Siculus–Cospus 1516. A kódex: ÖNB Hist. Gr. 16., a kiadás: OSZK App. H. 2526.; Csapodi 1973, Nr. 225, Nr. 708.

[122] Ankwicz-Kleehoven 1959, 58, 102, 207. szerint I. Miksa tanácsosa (1501–1516), majd trentói kanonok lett. Fazekas István segített adatot találni életére, köszönöm. Bannissus (Jacobus de Bannissis) szerepet játszott Ferdinánd főherceg (későbbi I. Ferdinánd magyar király) és Magyarországi (Jagelló) Anna (1503–1543) házasságának előkészítésében (1516. március 24. OeStA/HHStA UR AUR, 1516 III 24.)

[123] Csapodi 1973, Nr. 225.

[124] Ez a szempont fontos a *Corvina* társadalmi ismertségét tekintve. Csapodi 1973, 397 (Nr. 708.) maga idézi az uralkodó I. Miksa Cuspinianusnak írott levelét (1513. február 3.), amelyben a császár megosztja a humanistával azt az információt, hogy a Zonaras-szöveg Budán maradt fenn, de ezt a levelet a korban nem adták ki (lásd Kollar 1790, 634–642. Vö. Ankwicz-Kleehoven 1959, 121–123.).

[125] Cuspinianus 1553, 160, 569.

[126] Cuspinianus 1601, 123, 469.

litteraria története, az *epistolae doctorum virorum* vizsgálatai is kutatás tárgyát képezik. A Zonaras-kézirat kapcsán például Johannes Cuspinianus Willibald Pirckheimernek (1470–1530) 1515. október 18-án írt,[127] ebben

> „Ego ut aperte fateor, heluo sum librorum, et undique ac undique singulos evolvo, angulos. Sic repperi in bibliotheca regia Budae tum ineditos insignes codices tum illum praecipue Johannem Monachum: qui Alexio Comneno[128] claruit, et graece historiam ab exordio mundi ad sua usque tempora elegantissime scripsit."[129]

A jövőben tehát valamennyi, a *Corviná*ban felbukkant ókori vagy középkori szöveg kutatástörténetét végig kell nézni, vizsgálni, vajon melyik szövegváltozatot használták annak kiadói. Az egyik legizgalmasabb feladat például azt felderíteni, hogy valamelyik Iamblichus Chalcidensis-kiadó használta-e azt a Marsilio Ficino-fordítást *(De Aegyptiorum Assyrorumque theologia)* tartalmazó kódexet, amelyik a *Corvina* feltételezett darabja volt.[130] A feltételezés alapos, hiszen ismerjük Ficino Francesco Bandinihez (†1490?), illetve Taddeo Ugolettihez írott levelét a fordítással, illetve annak Budára küldésével kapcsolatban.[131] Az első kiadás Aldus Manutius (1449–1515) műhelyében jelent meg 1516-ban,[132] amelyben a Pythagoras életéről szóló munkája még nem szerepelt. Ugyanígy nincsen benne a lyoni, 1577-es Johannes Tornaesius (Jean de Tournes, 1539–1615)-féle kiadásban sem,[133] amely az Aldus-kiadást hasznosította. Az 1556-os római, Nicolaus Scutellius (1490–1542) által sajtó alá rendezett kiadásban[134] mindkét mű szerepel, az előszavak azonban nem említik, hogy milyen kódexet vett kézbe a sajtó alá rendezéskor, és látta-e a ma Londonban őrzött, feltételezett *corvina*-kéziratot.[135] Johannes Arcerius Theodoretus (1538–1604) a XVI. század végén új fordítást készített mindkét műből, a kiadás (Franeker, 1598, Aegidius Radaeus)[136] azonban hallgat a forrásairól. Brassicanus *proverbium*-gyűjteményének,[137] illetve a XVII–XX. századi kiadások szövegeinek összehasonlításával a jövőben talán közelebb léphetünk feltett kérdésünk – van-e szerepe Mátyás könyvtárának a szöveg megőrzésében? – megválaszolásához.

[127] Freytag 1831, 5–7.

[128] I. Alexiosz Komnénosz (1057–1118) bizánci császár.

[129] Freytag 1831, 7. – itt hivatkozik I. Miksa Cuspinianusnak írt levelére, amit Kollar 1790, 634–642. adott ki.

[130] Csapodi 1973, Nr. 346.

[131] Ábel–Hegedűs I., ed., *Analecta nova,* 1903, 254–255, 288. Taddeo Ugoleto/Ugoletti 1480 és 1490 között élt Budán, a *Corvina* könyvtárosa volt.

[132] Venetiis, in aedibus Aldi et Andreae Soceri, 1516 (OSZK Ant. 716.); Csapodi 1973, Nr. 346.

[133] Lugduni, Ioannes Tornaesius, 1577 (OSZK Ant. 8450.)

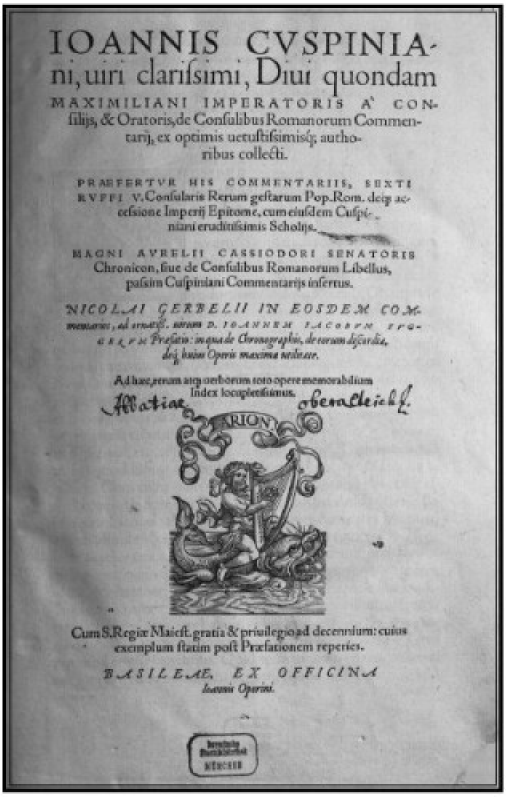
[134] Romae, Antonius Bladus, sumptibus Vincentii Luchrini, 1556 (OSZK Ant. 2038.)

[135] BM Addit. MS. 21,165.; Csapodi 1973, Nr. 347.

[136] OSZK Ant. 2037.

[137] Johannes Alexander Brassicanus, *Proverbiorum symmicta, quibus adiecta sunt Pythagorae symbola... et ipsa proverbia... recens autem ex Jamblicho... latina facta...,* Viennae, Hieronymus Victor, 1529 (ÖNB 74 W 106/3.)

Johannes Alexander Brassicanus (1500?–1539) volt az egyik, a *corviná*kra leginkább figyelő humanista a XVI. század legelején. 1527-ben egy Lucianus-kötetet is kiadott.[138] A magyar szakirodalom feltételezi, hogy egy elveszett *Corvina*-kódex lehetett a kiadás alapja, jóllehet ezt a sajtó alá rendező Markus Böck von Leopoldsdorf császári tanácsoshoz írt ajánlásában nem említi. Ez annál is furcsább, mert a kötethez írt jegyzetekben egyébként kitér az 1525. évi budai látogatására.[139] Igaz, ha ellopta ezt a kódexet, akkor még 1527-ben sem lett volna tanácsos ezt írásba adni, magyarázni, miként jutott a kötethez. Akárhogy került is hozzá egy-egy kötet, azt megmentette a csaknem biztos pusztulástól. Budai látogatásáról és a könyvtárról nyomtatásban először 1530-ban adott hírt (a Salvianus-kiadásban).[140] Erről alább részletesebben beszámolunk.

IOANNIS CVSPINIANI, uiri clarissimi, Diui quondam MAXIMILIANI IMPERATORIS A' CONsilijs, & Oratoris, de Consulibus Romanorum Commentarij, ex optimis uetustissimisq; authoribus collecti.

PRAEFERTVR HIS COMMENTARIIS, SEXTI RVFFI V. Consularis Rerum gestarum Pop. Rom. deiq; accessione Imperij Epitome, cum eiusdem Cuspiniani eruditissimis Scholijs.

MAGNI AVRELII CASSIODORI SENATORIS Chronicon, siue de Consulibus Romanorum Libellus, passim Cuspiniani Commentarijs insertus.

NICOLAI GERBELII IN EOSDEM COMmentarios, ad ornatiss. uirum D. IOANNEM IACOBVM FVGGERVM Praefatio: in qua de Chronographia, de eorum discordia, deq; huius Operis maxima utilitate.

Ad haec, rerum atq; uerborum toto opere memorabilium Index locupletissimus.

Cum S. Regiae Maiest. gratia & priuilegio ad decennium: cuius exemplum statim post Praefationem reperies.

BASILEAE, EX OFFICINA Ioannis Oporini.

02. Cuspinianus 1553

[138] Lucianus, *Aliquot exquisitae lucubrationes,* trad. Johannes Alexander Brassicanus, Viennae Austriae, Johannes Singrenius, 1527 (OSZK App. H. 193.) – Csapodi 1973, Nr. 412.

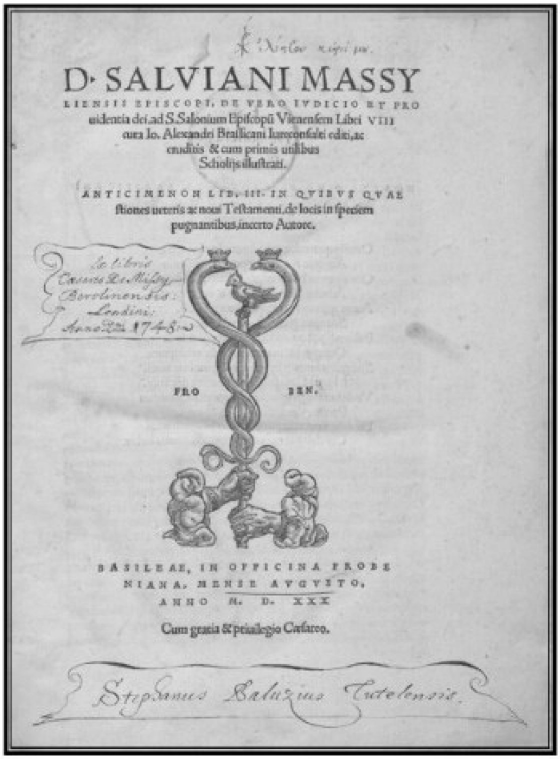
[139] Ebben említi, hogy látta Marcus Monachus Anachoreta, V. századi görög szerzetes munkáit: Csapodi 1973, Nr. 419.

[140] Salvianus (ed. Brassicanus) 1530.

Vincentius Obsopoeus (1498?–1539) az 1528-ban általa kiadott Basilius Magnus- és Gregorius Naziansenus-levelek Bilibaldus Pirckheimernek (1470–1530) írt ajánlását a következőképpen kezdi:

> „Cum nuper inspiciendum mihi obtulisset ex bibliotheca tua, Bilibalde clarissime Georgius Leutius, codicem epistolarum Basilii et Gregorii, quem cum ob literarum characteras, tum ob vetustatem vehementer videre cupiebam. Est enim, ut mihi coniecturam facienti visum est, ante ducentos aut amplius annos descriptus, inque regis Ungariae Bibliothecam repositus."[141]

A ma ismert kéziratok közül egyiket sem azonosította a kutatás a *Bibliotheca Corvina* vagy a Pirckheimer-könyvtár darabjaként, az idézet azonban egyértelmű, az egykori budai példány hozzájárult a XVI. századi kiadás filológiai helyességéhez.

03. Salvianus (ed. Brassicanus) 1530

[141] *Epistolae Graecae,* Haganoae, Johannes Setzer, 1528 (OSZK Ant. 5300.) – Csapodi 1973, Nr. 107.

Hunyadi Mátyás könyvtára 1490 és 1526 közti történetéhez a leghosszabb elbeszélő szöveg Brassicanus leírása 1525. évi budai látogatásáról. Ebben számos kódexet felsorol, amelyeket ott látott. Ez a leírás az általa megjelentetett Salvianus Massiliensis-kiadás (1530) Christoph von Stadion (1478–1543) augsburgi püspökhöz (1517–1543) címzett ajánlásában található.[142] A marseilles-i püspök műveit tartalmazó *corvina* volt a kiadás alapja is.[143] Diego Baldi elkészítette a teljes, Christoph von Stadionhoz szóló levél kritikai kiadását, a Brassicanus által említett szerzők műveit azonosította, a vonatkozó szöveghelyeket is idézi.[144] Németh András részleteiben is elemezte ezt az ajánlást, de abból a szempontból, hogy a Brassicanus által említett kéziratok ma hol találhatók.[145] A *Corvina* történetére vonatkozó ismeretek szempontjából azonban számunkra fontosabb a Salvianus- mű kiadástörténete. Anélkül, hogy minden *editió*t kézbe tudtunk volna venni – számuk megközelíti a százat –, ezek könyvünk tárgyának szempontjából három csoportba sorolhatók. A legfontosabbak talán azok, amelyekben teljes terjedelmében közlik Brassicanus *Corvina*-leírását. A második csoportot alkotják azok, amelyek Konrad Rittershausen (1560–1630) 1611. évi kiadásával kezdődnek, és amelyekben a kiadó közli az általa írt Salvianus-életrajzot, illetve a művei kiadástörténetét. Ebben ugyanis egy bekezdésben megemlíti, hogy az első kiadó Brassicanus volt, aki a kéziratot Budán, a magyar király könyvtárában találta. A harmadik csoportba azok a kiadások tartoznak, amelyekben egyik szöveg sem szerepel, és nem is említik a tényt, hogy az *editio princeps* a *Corvina* példányán alapszik. Fontosnak gondolom annak a vizsgálatát is, hogy azokat a könyveket, amelyekben szó esik a *Corviná*ról, kinek ajánlották a kiadók.

Diego Baldi szerint az 1530. évi bázeli, Brassicanus-féle szövegkiadás nem váltott ki nagy megelégedést.[146] Véleményét a gyors újrakiadás tényével indokolja, jóllehet magam éppen ebben látom a sikert. Ő maga a szakirodalomból említ egy 1562-es firenzeit (Lorenzo Torrentino), de ezt az olasz közös katalógus (EDIT 16) nem ismeri (példányt sem találtam). Az 1564-es római sajtó alá rendezője, Pietro Gallesini (1520–1590) nem tér ki a budai kéziratra.[147] A francia nyomdahelyeken megjelent kiadások a Pierre Pithou (Pithoeus, 1539–1596) gondozta – és saját kéziratával összehasonlított – 1575. évi párizsi *editió*ra[148] mennek vissza. Valódi könyvsikernek is mondható, hiszen a latin kiadás mellett 1575-ben még kétszer megjelent franciául is[149] Nicolas de Bauffremont (1520–1582) fordításában. Pithou Brassicanusnak Stadion püspökhöz írt levelét teljes terjedelmében közölte, és ezt megismételte az

[142] Salvianus (ed. Brassicanus) 1530 (OSZK App. H. 224.), fol. α2r–α4v.; Vö. Baldi 2011.
[143] A kódex ma: ÖNB Cod. Lat. 826 (Csapodi 1973, Nr. 583.)
[144] Baldi 2011.
[145] Németh 2013; Németh 2013a.
[146] Baldi 2011, 153.
[147] Salvianus (ed. Gallesini) 1564.
[148] Salvianus (ed. Brassicanus–Pithou) 1575.
[149] Salvianus (ed. Bauffremont) 1575a. Vö. Pettegree–Walsby–Wilkinson 2007, Nr. 47346, Nr. 47347.

1594-es, az 1600-as, az 1608-as és az 1617-es kiadás is.[150] Az utóbbi év előtt, 1611-ben Altdorfban jelent meg Konrad Rittershausen kiadása, benne a Salvianus-*vita,* és a rövid említése a budai történetnek.[151]

> „Vocat enim Episcoporum magistrum, humana et divina literatura instructum, qui scholastico et aperto sermone scripserit. Sed cum nescio qua sua vel seculorum infelicitate diutissime ignorabilis latuisset, demum post mille et quinquaginta annos rursus in lucem e tenebris emersit bona sui parte, Joannis Alexandri Brassicani comitate atque industria protractus. Floruit enim circa annum Domini quadringentesimum et octogesimum, imperante Zenone,[152] annis ante Justinianum[153] quasi centum quinquaginta, et quod excurrit. Brassicanus vero ex Bibliotheca Budensi, quam Matthias Corvinus Rex Hungariae instituerat, primus eum protulit et Basileae anno MDXXX. edidit.[154]"

Ettől kezdve ezt közlik – és nem Brassicanus levelét – a kiadások, így: 1623 (Nürnberg), 1645 (Paris), 1688 (Bremen).[155] Ez utóbbi, Etienne Baluze (1630–1718)-féle kiadást követően – amelyben hosszú kiadástörténeti összefoglaló is olvasható[156] – azonban mindkét szöveg eltűnik (Velence, Pisa, Prága, Olomouc, Passau, Bécs stb.), és majd csak a nagyszombati *editió*kban (1752, 1773)[157] kerül elő a Rittershausen-féle Salvianus-életrajzra alapozott előszavakban az említés Mátyás király könyvtáráról. Akadnak persze kiadások, amelyekben előfordul utalás a budai könyvtárra, de ez a tény hangsúlyt nem kap. Ilyen például a bécsi jezsuita rendház védnökségével megjelent kiadás, ahol Budát említik az előszóban, de Brassicanust név szerint nem:

> „Latuit thesaurus hic sane pretiosus annos omnino mille quinquaginta, tumulo partim librario, partim oblivionis sepultus, donec cum litterata Respublica, cui

[150] Salvianus (ed. Brassicanus–Pithou) 1575, 3–23.; Salvianus (ed. Brassicanus–Pithou) 1594, 3–23.; Salvianus (ed. Brassicanus–Pithou) 1600, 366–387.; Salvianus (ed. Brassicanus–Pithou) 1608, 472–493.; Salvianus (ed. Brassicanus–Pithou) 1617, 474–495. (hibás oldalszámozással). Nem szerepel azonban Salvianus (ed. Brassicanus–Pithou) 1580-ban.

[151] Salvianus (ed. Rittershusius) 1611, fol. *2r-v.

[152] Zénón (426?–491) bizánci császár (476–491).

[153] I. Iusztinianosz (483–565) bizánci császár (527–565).

[154] Salvianus (ed. Brassicanus) 1530.

[155] Salvianus (ed. Rittershusius) 1623, fol. *2r-v.; Salvianus (ed. Pithou) 1645, 3–4.; Salvianus (ed. Rittershusius) 1688, fol. IVr. Megjegyzem, hogy a Pithou-kiadást újraközlő Jean Osmont kihagyta ezt az életrajzot: Salvianus (ed. Pithou–Osmont) 1627; ahogy az oxfordi *editio* is: Salvianus (ed. Brassicanus–Pithou) 1633. Utóbbi az eredeti Brassicanus-jegyzeteket belevette a kiadásban, az ő *paratextus*ai azonban hiányoznak.

[156] Csak néhány előbbi olyan kiadást említek, amelyben nincsen ez a kiadástörténet: Salvianus (ed. Baluze) 1663, 1669, 1684. Az 1688-as brémai kiadás *(opera omnia)* után jelent meg az előzők (1663, 1669, 1684) változatlan szövegutánnyomása negyedik kiadásnak titulálva két évben változatlanul, ugyancsak a *Corviná*ra tett utalás nélkül: Salvianus (ed. Baluze) 1742, 1743.

[157] Salvianus 1752, fol. 5r-v.; Salvianus 1773, fol. 5r-v.

praeter nomen Viri[158] vix aliud reliquum erat, inter manuscripta Bibliothecae Regiae Budensis unice superstitem feliciter reperisset, atque e vetustissimis illis pulveribus erutum anno primum 1530, typis Basiliensibus in lucem protraxisset, temporibusque posteris communicasset."[159]

Hasonlóan a kritikai, vagy a kritikai igényű kiadások között is van, ahol a kiadások felsorolásakor megemlítik, hogy honnan vette Brassicanus az első kiadáshoz a kéziratot. Egy példát hadd hozzak: Karl Traugott Gottlob Schoenemann (1752–1802) munkáját,[160] amely szöveget Jacques Paul Migne (1800–1875) is átvette a maga *editió*jába.[161]

Magam különösen jelentősnek gondolom, hogy a francia nyelvű kiadásokban is szerepel említés a *Corvina* kódexéről,[162] így a fordító Pierre Gorse (1590–1661) előszavában, abban a könyvben, amelyet Pierre III de Bertier (1606–1674), Montauban püspökének (1652–1674) ajánlott:

Preface du traducteur sur les escrits et sur la vie de Salvian [Gorse Konrad Rittershausen 1611-ben megjelent Salvianus-életrajzát kivonatolva fordítja, ebben:]

„Mais je sçay par quel malheur ou negligence des hommes lettrez de son siecle et des suiuans, il a demeuré inconnu l'espace de mille et cinquante ans, apres lesquels Ioannes Alexander Brassicanus l'a tiré des tenebres, ou il estoit enseuly. C'est luy qui trouua dans la Bibliotheque de Bude, Ville Capital de la Hongrie, dressée par le roy Mathias Coruinus, laquelle fut bruslée par Soliman en la prise de la mesme Ville l'an 1526. Brassicanus donc est le premier qui fit imprimer à Basle les huits Liures de la Providence l'an 1530."[163]

A Salvianus-szöveg mérföldkőnek számító kritikai kiadása ugyanakkor így fogalmaz a kiadás történetét illetően:

„Ex quo codice editio princeps, a[nno] 1530 cura Io[annis] Alexandri Brassicani vulgata, expressa sit, *ignoratur*.[164] Scatet hic liber vitiis omnis generis, imprimis in duobus libris posterioribus, quorum ordo miserum in modum turbatus est; aliquot tamen locis eo libro solo lectio vera servata est."[165]

[158] Johannes Alexander Brassicanus.
[159] Salvianus 1750, fol. [4]r.
[160] Salvianus (ed. Schoenemann) 1794, 827–828, 845.
[161] Salvianus (ed. Migne) 1847, 14–15.
[162] Az első fordításban nem szerepel ilyen: Salvianus (ed. Bauffremont) 1575a.
[163] Salvianus (par Gorse) 1655, fol. ajr.
[164] Kiemelés tőlem: M.I.
[165] Salvianus (ed. Halm) 1877, VI.

Vagyis csupán a szöveg olvasata, amivel a *„vulgata"* kiadás készítője szolgálatot tett, a szövegrészek rendje és a szöveg értelmezése az életműben, nem megfelelő a kiadásban. Igazából a szövegkiadás alapja volt Carolus Halm szerint rossz minőségű – ezt egyébként a legtöbb *corviná*ról állítják a modern kritikai kiadások szerzői –, így ő egy párizsi kéziratra alapozza az *editió*t. A következő kritikai kiadásban Franciscus Pauly már rögzíti a bécsi kódexet, mint amely alapján Brassicanus dolgozott, igaz, nem említi a kézirat provenienciáját.[166]

Brassicanus leírása a Budán látottakról már a XVII. század második felétől eltűnt a szövegfilológiai apparátusokból. Feltűnt ugyanakkor a könyvtártani szöveggyűjtemények részeként (Joachim Johann Mader (1626–1680)),[167] illetve a *historia litteraria* történetének lapjain – igaz, itt általában csak idézik vagy említik.[168]

A Salvianus-szövegkiadás történetével kapcsolatos megállapításainkat azzal zárjuk, hogy a mű *(De gubernatione Dei)* első magyar fordítása a Győri Papnevelde diákjainak fordításában jelent meg 1862-ben.[169] A fordítók könyvészeti ismeretei nem voltak éppen alaposak – szerintük az első francia fordítás 1825-ben jelent meg[170] –, de ismerik a legtöbb XVI–XVII. századi alapvető megjelenését a műnek:

> „Reánk magyarokra nézve érdekes, hogy az „Isten világkormányzatáról" irt nyolc könyvnek első kiadásához a kéziratot Brassicanus, Mátyás királyunk világhírű könyvtárából nyerte; megjelent Baselban 1530-ik évben. Fönnmaradt összes munkáit Pithoeus Péter[171] rendezte és bocsátotta először sajtó alá Párisban 1580. Minden kiadás között legismertebb Baluzius Istváné.[172] Megjelent ily cim alatt: Sanctorum presbyterum Salviani Massiliensis et Vincentii Liriensis[173] opera. ed[idit] Steph[anus] Baluzius. Paris, 1663, 1669, 1684. Bremae 1688. Venetiis 1728. mind nyolcadrét; Pedeponti 1743. 4-rét."[174]

Ez a megjegyzés nem a nemzeti büszkeségtől duzzadó tudás kifejezése. Roppant érdekesnek, és a magyar egyházak, a papi értelmiség gondolkodástörténete szempontjából fontosnak látom ugyanakkor azt, hogy a győri Szent Imre Egylet tagjai Salvianus püspök gondolatvilágát aktualizálják saját koruk viszonyaira, és eljárásuk

[166] Salvianus (ed. Pauly) 1883, VIIII.
[167] Brassicanus (ed. Mader) 1666, 135–143.
[168] Lásd például a Friedrich Boltz wittenbergi disszertációjáról írtakat: Boltz–Berger 1717, 177–178.; Boltz 1717, 177–178.
[169] Salvianus 1862.
[170] Salvianus 1862, XV.
[171] Pierre Pithou (Pithoeus, 1539–1596).
[172] Etienne Baluze (1630–1718).
[173] Vincent de Lérins (Lerini Szent Vince, V. század).
[174] Salvianus 1862, XXX.

helyességének igazolására Charles-Louis de Secondat (Montesquieu, 1689–1755) könyveire, továbbá Eötvös Józsefnek *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra* című művének egyes fejezeteire hivatkoznak.[175]

De térjünk vissza a XVI. századi, a *corviná*ra alapozott szövegkiadások világába úgy, hogy nem követjük végig mindegyik szerző művének kiadástörténetét! Brassicanus nem említi, de biztos, hogy az 1530-as Polybius-*editio* is Budán megőrzött kéziratról készült.[176] A szöveg kiadója, Vincentius Obsopoeus tanúskodik erről (az alább említendő Heliodorus-kiadás előszavában)[177], illetve a későbbi szöveghagyomány kísérőszövegeiben is felbukkan ez az állítás.[178] Egy év múlva (1531) Obsopoeus ugyanebben a Setzer nyomdában adta ki Cortesius Hunyadi Mátyás királyt dicsőítő beszédét.[179] Nem ismerte az 1487-es római ősnyomtatványt,[180] hanem azt mondja a Heliodorus-kiadás ajánlásában, hogy Budáról jutott hozzá a kézirathoz. Ez az *editio* három évvel későbbi, és Bázelben látott napvilágot.[181]

04. Salvianus (ed. Rittershusius) 1688

[175] Salvianus 1862, XXVII, XXIX.
[176] Polybius (ed. Obsopoeus) 1530.
[177] A Polybius-szövegek mellett Herodianus és Heliodorus-műveket tartalmaz a kódex, amelyből dolgozott. A kódex mai lelőhelye: BSB Cod. Graec. 157. Vö. Hajdú K. 2008, 30–32.
[178] Csapodi 1973, Nr. 539. idézi Philipp Melanchthon (1494–1560) véleményét, illetve Stanisław Warszewicki (1529–1591) 1551-es előszavát.
[179] Cortesius–Obsopoeus 1531; Obsopoeus nem tudott a szöveg 1487. évi kiadásáról. Vö. Csapodi 1982.
[180] Roma, 1487, Eucharius Silber (GW 7794) – Csapodi 1973. Nr. 207.
[181] Heliodorus 1534 – Csapodi 1973, Nr. 315. Schelhorn 1763–1764, 835–837. hosszan idézi Opsopoeus előszavát, és kommentálja a kiadást. Johann Georg Schelhorn munkásságáról könyvünkben külön is írunk.

Obsopoeus ezután a Diodorus Siculus görög kiadáson dolgozott, és 1539-re készült el vele. E munka alapja is *Corvina*-kódex volt.[182]

A biztosan a budai könyvtárból származó kézirat alapján kiadott munkák sorát Antonio Bonfini *De pudicitia conjugali et virginitate dialogi* című munkájával zárjuk. A kódexet feltehetően az özvegy királyné, Beatrix vitte magával Nápolyba, onnan Zsámboky János tulajdonába került. Johannes Leunclavius (1541–1594) 1572-ben az ő könyvtárából adta ki.[183] Az 1621. évi majna-frankfurti kiadásai[184] ritkasággá váltak, valamint az irodalmi különlegességekről szóló irodalom részének.[185]

Mielőtt két, nem megoldott XVI. századi *corvina*-alapú szövegkiadásra térnénk, megemlítjük, hogy több olyan kódexre történt a XVI. században hivatkozás, amelyet a kiadó humanisták kapcsolatba hoztak Mátyás könyvtárával. Az említésekből nem világos, hogy maguk is látták-e a kéziratokat vagy csak Brassicanus felsorolásából említik a budai példányt. Ilyen Pliniusnak egy munkája, amelyet Francesco Massari (XVI. század) 1520-ban Budáról Rómába vitt.[186] Johannes Herold (1514–1567) pedig Hugo Eterianus (1120–1182) művét kiadva emlékezett meg a magyarországi példányról[187] Nicephorus Callistus (1256–1335) egyháztörténetének kiadásakor már Beatus Rhenanus (1485–1547) is a ma Bécsben őrzött *corviná*t használta (Bázel, 1535).[188] Latin fordításának kiadásakor Johannes Longus (Lange, 1503–1567) idézi a görög verzió budai meglétét.[189] Joachim Camerarius (1524–1598) pedig a *De re rustica* szöveggyűjteményében említi Petrus de Crescentiis (1230–1321) *De agricultura* című kéziratát, amely Mátyásé lett volna.[190] Ugyancsak *De agricultura* az a mű, amelyet

[182] Diodorus Siculus (ed. Obsopoeus) 1539. A kódex mai lelőhelye: ÖNB Suppl. gr. 30. – Csapodi 1973, Nr. 225.

[183] Bonfinius, *Symposion*, 1572 (OSZK RMK III. 616.). Az eredeti kódex mai lelőhelye: OSZK Clmae 421. – Csapodi 1973, Nr. 131. Kritikai kiadása: Bonfinius, *Symposion*, 1943

[184] Bonfinius, *Symposion*, 1621; Bonfinius, *Symposion*, 1621a.

[185] Schelhorn 1763–1764, 2238–2239.

[186] Csapodi 1973, Nr. 514. Massari 1520-ban találkozott a kézirattal. Plinius-kommentárjaiban említi ezt: Massari 1537, BB1r-v.; Massari 1542, aijv-aijjr. A kódex mai lelőhelye: Bibliotheca Vaticana, Vat. Lat. 1951.

[187] Eterianus (ed. Herold) 1543 – Csapodi 1973, Nr. 340.

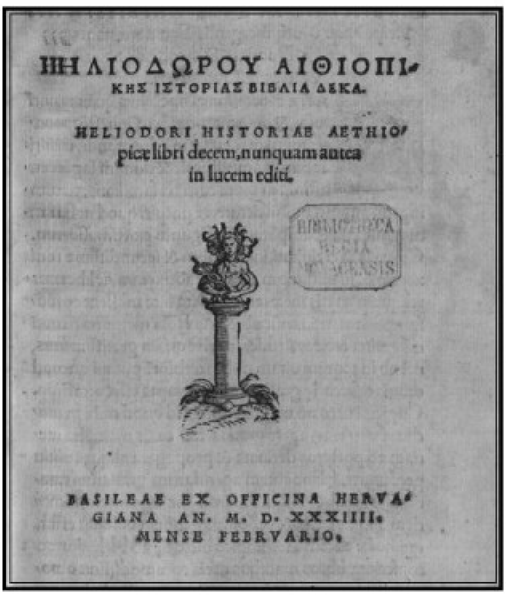
[188] Autores HistEccl. (ed. Beatus Rhenanus) 1535, 594–615. Ezt az adatot Csapodi 1973 nem ismeri, Németh Andrásnak köszönöm, hogy felhívta erre a figyelmemet. A gyűjteménynek egyik XVI. századi kiadása sem jelöli meg a szöveg forrását.

[189] Csapodi 1973, Nr. 455. Az eredeti kódex: ÖNB Hist. gr. 8.; Nicephorus (ed. Longus) 1553.

[190] Csapodi 1973, Nr. 484.; *De re rustica opuscula nonnulla, lectu cum iucunda, tum utilia,* iam primum partim composita, partim edita a Ioachimo Camerario..., Norimbergae, Katarina Gerlach, 1577 (HAB A 125.10 Quod (3))

Cassianus Bassus (VI. század) állított össze, és amely megvolt a *Bibliotheca Corvina* állományában. A szöveget Janus Cornarius (1500–1558) fordította latinra, és először 1538-ban jelent meg Bázelben.[191]

Itt csak megemlítem – a következő fejezetben részletesen elemzem – Szamosközy István feljegyzését a *corviná*król.[192] Az erdélyi humanista is említi azokat a szerzőket – nevezetesen Heliodorus, Diodorus Siculus, Polybius, Cortesius és Bonfini –, akik munkáinak kiadásával az előzőekben már részletesebben foglalkoztam. A Corippus-problémát ismerte Csapodi Csaba is, de a milánói *Bibliotheca Trivultiana* példányát nem tartja *corviná*nak.[193] Igaz, valószínűsíthető, hogy Szamosközy a Corippus-műre való hivatkozását Nicolaus Gerbelius (1485–1560) Cuspinianus-életrajzából vette,[194] ahol a szerző felsorolja azokat a szerzőket, akikkel Cuspinianus foglalkozott. Itt szó szerint is (a névhasználat hibás voltát ideértve is) az áll: *„Crastonius Gorippus(!), qui libros Iohannidos scripsit, qui habentur in bibliotheca Budensi"*.

ΗΛΙΟΔΩΡΟΥ ΑΙΘΙΟΠΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΒΙΒΛΙΑ ΔΕΚΑ.

HELIODORI HISTORIAE AETHIOPICAE libri decem, nunquam antea in lucem editi.

BIBLIOTHECA REGIA [...]ACENSIS

BASILEAE EX OFFICINA HERVAGIANA AN. M. D. XXXIIII. MENSE FEBRVARIO.

05. Heliodorus 1534

191 Bassus–Cornarius ed. *de agricultura*, 1538 (OSZK Ant. 6164.) Az információt Németh Andrásnak köszönöm. Az eddigi szakirodalom nem ismerte ezt a görög kódexet mint *corviná*t! Az előszók és a jegyzetek nem említik ezt a tényt, ahogy a későbbi kiadások sem: Bassus–Cornarius ed. *de agricultura*, 1538a; Bassus–Cornarius ed. *de agricultura*, 1540; Bassus–Cornarius ed. *de agricultura*, 1531; Cassius (ed. Bassus–Cornarius–Sapidus), *de agricultura*, 1543; Cassius (ed. Laguna–Cornarius), *de agricultura*, 1543a.

192 Balázs M.–Monok 1986.

193 Csapodi 1973, Nr. 205.

194 Cuspinianus–Gerbelius 1540, 216.

Stephanus Byzantinusról[195] Csapodi Csaba nem tesz említést. A szerző valamennyi kiadását végignézve nem találtuk nyomát olyan említésnek, amely a kéziratot a *Bibliotheca Corviná*hoz kötötte volna. Az első két kiadás (Aldus Manutius, Philippo Giunta)[196] kísérő- és magyarázó szövegei elenyészően rövidek, Guilielmus Xylander (1532–1576) ugyanakkor elég bő bevezetést írt a kiadásához,[197] amely kiállta az idő próbáját, hiszen a XVII. századi legjobb kiadás három előszavában részletes szövegtörténetet is olvashatunk Mátyás vagy Buda nevének említése nélkül. Lehetetlen ugyanakkor, hogy Szamosközy pont az ő nevét találta volna ki névsora gazdagításához.

A *Bibliotheca Corvina* és a nyomtatványok kérdéskör összegzése helyett szeretném újra hangsúlyozni egy új *corvina*-könyvészet szükségességét. Ez egyben lehet egy olyan szöveggyűjtemény is, amely időrendben valamennyi XV–XVIII. századi, a könyvtár történetét, az egyes kódexek sorsát érintő dokumentumot tartalmazza. Ezzel bővíthető azoknak az egykor Mátyás könyvtárában őrzött szövegeknek a sora, amelyek alapján, ha nem is *editio princeps,* de újabb szövegértékelés készült. Az ilyenek sorába tartozik minden bizonnyal Giovanni Battista Guarino Veronese (1374–1460) latin nyelvtana, amely a XV. század második felében számos kéziratos másolatban és három ősnyomtatvány-kiadásban is ismert volt.[198] Ezután rengeteg kora újkori kiadást ért meg, az első a Schürer nyomdában, Strassburgban jelent meg.[199] A kiadók a szöveget annak felhasználási szándéka (tankönyvként való alkalmazás, egy humanista szövegemlék kiadása) szerint változtatták, részben a szó szerinti szövegen, részben a latin nyelvi példaanyagon. A *Bibliotheca Corvina* példányát, amelyet ma Jénában, az Egyetemi Könyvtárban őriznek,[200] szövegként adta ki (tehát nem a használatban lévő nyelvkönyvek gazdagítására) Burkhard Gotthelf Struve (Struvius, 1671–1738) 1704-ben.[201] Ez esetben tehát a *corvina* mint szövegváltozat

[195] Hoffmann, S. F. W., 1961, 441–443.

[196] Stephanus Byzantinus–Manutius 1502; Stephanus Byzantinus–Manutius 1521.

[197] Stephanus Byzantinus–Xylander 1568.

[198] Csapodi 1973, 238 (Nr. 312.) Budán díszítettnek mondja. A kódexet először Csontosi 1881. írta le a magyar szakirodalomban. A budai műhelykiállításon (Zsupán–Földesi, ed., *Budai műhely,* 2018) nem szerepelt. Csontosinak a kötésre vonatkozó állításait bemutatja, és cáfolja Mikó 2020, 66–67. A szöveg ősnyomtatvány kiadásai: Ferrara, Andreas Belfortis, Gallus, circa 1475 (ISTC ig00528000), Ferrara, Andreas Belfortis, Gallus, circa 1478 (ISTC ig00529000), Heidelberg, Heinrich Knoblochtzer, 18 Dec. 1489 (ISTC ig00530000). Guarino szövegének kritikai kiadásai, Kallendorf 2002, 260–309., illetve Vadász 2007 nem mondják, hogy a corvina szolgált ősnyomtatvány kiadás alapjául.

[199] Guarinus–Beatus Rhenanus 1514.

[200] Jena, Universitätsbibliothek, Bos. 8° 1.

[201] Guarinus–Struvius 1704. Érdekes, hogy Csontosi 1881, aki sorra vette azokat a nyomtatványokat, amelyek a kéziratot mint *corviná*t említik, és tudta, hogy Struvius kiadta Guarinót, magát a kiadást nem említi. Valóban ritka nyomtatványról van szó, talán ezért nem járt a kezében, hanem a későbbi szakirodalom alapján említi a kiadás tényét. Vadász 2007, 12. idézi a kiadást magát is, hogy létezik.

vált olyan érdekessé, hogy teljes olvasatban kiadták. Struve, aki a szövegkiadás előtt egy könyvet írt arról, hogy a latin ékesszólás tanításának történetében kik alkottak nagyot a XVI–XVII. században,[202] a jénai kódexről a következőket mondja:

> „Heidelbergae primum excusus apud Iacobum Knoblocherum 1489,[203] post ex Schürerianis Argentorati 1514. 4.[204] … Et cum nec Heidelbergensis, nec Argentoratensis editio in bibliopoliis amplius reperiretur, libellum hunc cum ob utilitatem, quam praestare potest, interire nollem, recudi curavi et Tibi, benevole lector, offero. Fidem autem in hoc secutus codicis manu exarati, quam servat Bibliotheca nostra [sc. Jenensis]. Non eleganter solum in membrana scriptus iste codex, litteris initialibus variegatis coloribus pictis, sed et ab initio auro ornatus. In fine primae paginae adparet insigne Matthiae Corvini, Hungariae Regis, variegatis coloribus auroque distinctum, quod nos cartiores reddit, parte molim constituisse hunc codicem istius celeberrimae bibliothecae Budensis veteris, post a Turcis direptae et quidem testatur Lambecius Bibl. Caes. lib. II. c. IX. p. m. 995.[205] plerosque Budensis bibliothecae codices hisce Corvini gentiliciis insignibus exornatos fuisse, ut inde nostrum codicem ex eadem esse bibliotheca nullum amplius superesse possit dubium."[206]

Ebből az idézetből világos, hogy Struve az 1489-es kiadást ismeri elsőnek, és tudja, hogy annak szövege nem a jénai kódexen alapul. Furcsa is lenne talán, ha a Mátyás halála előtti bármelyik kiadás ezt használta volna, hiszen a kódex Janus Pannoniusé lehetett, Csapodi Csaba szerint Budán illuminálták.[207] Ennek ellenére az 1727-ben megjelent *Museographia* szerzői ezt írják a *Rara in Bibliotheca Jenensi monstrantur* című fejezetben:[208]

> „Baptistae Guarini L[iber] de Ordine docendi et studendi ex Bibliotheca Budensi. Editus est hic liber Heidelbergae 1492 etc. edi curavit eum D[ominus] Struvius. Insigne Corvini in prima extat pagina. Der Autor weiset, wie man die Scriptores Classicos durchgehen solle."

[202] Fontos magyar vonatkozás ebben, hogy a 8. oldalon dicséri Szenci Molnár Albert munkáját a *Sylloga scholastica* című kötetben nyújtott teljesítményéért (Heidelberg–Frankfurt am Main, Clemens Schleich, Daniel Aubry, David Aubry, 1621 (VD 17 23:295948Y).

[203] Heidelberg, Heinrich Knoblochtzer, 18 Dec. 1489 (ISTC ig00530000).

[204] Guarinus–Beatus Rhenanus 1514 (VD 16 G 3851).

[205] Lambeck 1669, caput IX, 989–996. *(De Bibliotheca Corviniana).*

[206] Guarinus–Struvius 1704, 60–61.

[207] Csapodi 1973, 238 (Nr. 312.); vö. Mikó 2020, 66.

[208] Neickelius–Kanold 1727, 400.

Struvének, a *historia litteraria* historiográfusának kiadója Johann Friedrich Junger (1680–1754) a jénai könyvtárról írt szöveg jegyzetelésekor külön is utalt a Guarino-kódexre:

> „Baptistae Guarini ad nobilem adolescentem Maffeum Gambaram, de ordine docendi ac studendi libellus, ab eodem Ienae, a. 1704. in 8.[209] divulgatus, qui pars olim fuit Bibliothecae Budensis, indicantibus id Regis Corvini insignibus, elegantissime pictus."[210]

A további kutatás bizonyára még számos hasonló esetet tár fel. Különösen érdekes a szövegkiadások, a XVII–XVIII. századi kritikai igényű kiadások kommentáriumanyaga az egyes kódexek történetének gazdagításában.

[209] Guarinus–Struvius 1704, 61.
[210] Jugler–Struve 1754, 507.

Hungaria – Transylvania – Austria és a *Bibliotheca Corvina*

Prologus

Hunyadi Mátyás ambiciózus és sikeres uralkodóként szeretett volna császári rangot magának. 1485-ben elfoglalta Bécset, és ez a tett bátorította arra, hogy a várost országa központjának tekintse.[211] Ismerünk olyan adatokat, amelyek arra utalnak, hogy élete végén, a hatalmi reprezentációja részeként Bécsben is könyvtárat szándékozott kialakítani. Jelenlegi ismereteink szerint Bartolomeo Fonzio (della Fonte, 1446–1513) ezért is vásárolta meg a Manfrediek faenzai gyűjteményének számos kódexét.[212] Nem tudunk ugyanakkor arról, hogy az egész budai gyűjteményt Bécsbe akarta volna helyezni.

A magyarországi művelődés elsősorban befogadó jellegű. A kora újkorban biztosan, de általában – időben napjainkig értelmezhetően – is igaznak látok egy ilyen állítást. A recepciótörténeti kutatások jelentős része Magyarországon éppen ezért átfedi a kapcsolattörténeteket. A nyugati kereszténység szellemi áramlatai a Kárpát-medencében a XVI. század végéig gyakorlatilag naprakészen megjelentek, ettől kezdődően folyamatosan nőtt az az idő, amely a nyugat-európai könyvek megjelenése és a Magyarországra való érkezés között eltelt. A XV. század második felében azonban még a magyar királyi udvar olyan kulturális központtá válhatott, és vált is, amely lehetővé

[211] Nehring 1989.
[212] Vö. Gentilini 2002.

tette nemcsak a szellemi áramlatokat befogadó intézmények, hanem alkotó műhelyek működését is. Olyanokét, amelyeket ismertek voltak a kor Európájában, és amelyek a kortársak[213] és az utókor[214] szemében joggal emelkedtek az észak-itáliai, a bécsi vagy a Duna menti városokéival azonos rangra. Hunyadi Mátyás[215] uralkodásának idején újrakezdte működését a Luxemburgi Zsigmond császár és király (1387–1437) által alapított budai egyetem, könyvmásoló műhely működött, 1473-ban megjelent a könyvnyomtatás (megelőzve e téren Angliát). A királyi udvarban, de a főurak és a főpapok környezetében is számos itáliai, bécsi, germániai, cseh, horvát humanista művész és tudós versengett azért, hogy alkothasson,[216] hogy lehetőséget kapjon egy-egy *symposium*on való részvételre, illetve arra, hogy bejuthasson a korszak egyik legnagyobb európai könyvtárába, a budai királyi udvarban alapított *Bibliotheca Corviná*ba.

Ez a könyvtár vált a későbbiekben a magyarországi művelődés egyik leggyakrabban említett szimbólumává. Látni fogjuk, hogy a XVI–XVII. században a *hungarus*-tudat eleme volt, a XVII–XVIII. században a magának közös birodalmi kultuszt építő osztrák udvar és művelődéspolitika, de az erdélyi fejedelmi központ is számolt vele. Ugyanígy az *universitas Saxonum*, ha másért nem is, azért, hogy a saját kulturális teljesítményét egyenrangúnak tekintse a Nagy Királyéval, és ezt a székely – szerintük – tudatlanok számára nyilvánvalóvá is tegyék. A XVIII. század utolsó harmadától, a XIX. század elejétől kezdődően azonban a magyarságtudat egyik biztos elemévé vált. A Habsburg-udvar ekkor már „csak" a kiegyezést kereső vagy éppen bosszantani szándékozó politikai cselekvésében használta eszközként a gyűjtemény egyes egységeit.

Azt gondolom, hogy a XXI. század elején immáron az európai Közös Piacon belül önmagát nemzetállamként megtartani akaró Magyarország is törekszik arra, hogy hangsúlyt nyerjen a nemzetközi párbeszédben ennek a könyvtárnak a létezése mint olyané, amely hozzájárult a közös európai örökség megőrzéséhez, a hagyomány ismeretének a fenntartásához. A könyvtáros értelmiség is a *Bibliotheca Corvina* és a gróf Széchényi Ferenc alapította *Bibliotheca regnicolaris* szellemi rokonságát emeli ki. – Nézzük tehát ennek a könyvtárnak az alapító uralkodó halála utáni sorsát!

213 Naldinus (ed. Ábel) 1890, 267.
214 Balogh J. 1940, I, 525.
215 Vö. Hoensch 1998; Kubinyi A. 2001; Engel P. 2001, 249–307.
216 Białostocki 1976; Feuer-Tóth 1990; Jankovics–Klaniczay T., ed., *Matthias Corvinus…*, 1994; DaCosta Kaufmann 1995; Marosi 1996.

A könyvtár történetei

Mátyás király könyvtárának közelkortárs historiográfiájával soha sem nézett igazából szembe a szakirodalom. A több tudós generáció tagjai által feltárt adatokat Zolnai Klára foglalta össze bibliográfiai kötetében a Mátyás király halálának 450. évfordulóján rendezett ünnepségeket követően.[217] Ez a könyv – ahogy említettem – a *Bibliotheca Corvina* kutatástörténetének egyik mérföldköve, de egyben egy új rendszerezés kezdete is. Csapodi Csaba és felesége, Gárdonyi Klára a legtöbb *corviná*t autopszia alapján is tanulmányozta, számos filológiai kérdésre adtak világos választ, nyomon követve valamennyi kódex, illetve ősnyomtatvány történetét, amelyet Mátyás könyvtárával kapcsolatban említettek.[218] A XVI–XVII. századi utóélettel is több közleményben foglalkoztak,[219] összefoglalóan a Budán, a törököt kiűző keresztény csapatok által talált kódexekről szóló kötetben.[220] Valamennyi szakíró, aki az elmúlt nyolcvan évben a Mátyás halálát követő két évszázadról írt a Corvina kapcsán – így Csapodi is –, alapvetően azokat a rövid annotációkat tekintette forrásnak, amelyeket Zolnai Klára írt hivatkozott könyvében. Ezek az annotációk jók, de nem helyettesítik az eredetit. Főként pedig azt nem, hogy az eredeti szövegből kiindulva az egyes említések (naplók, előszavak, levelek, filológiai tanulmányok, történelmi összefoglalók) teljes mélységben feltárják az illető szöveg keletkezéstörténetét, pontosabban azt, hogy miként került említésre az elpusztult könyvtár. Ha bármelyik corvina-kötet történetét alaposabban vizsgáljuk, vissza kell nyúlnunk a XVI. századi szövegkiadások kísérőszövegeihez, illetve a korban kiadott könyvekhez. Fontos célja lehet tehát a magyar könyvtörténeti szakmának – és ezt nem lehet elégszer ismételni – egy kritikai igényű szöveggyűjtemény megalkotása, vagyis egy új Zolnai Klára-kötetté, akár megtartva annak szerkezetét is.[221] Egy további lehetséges vizsgálati szempont a feltárt dokumentumok tanulságainak összefoglalása abból a szempontból, hogy a kortársak miként szemlélték a már akkor is jelképértékű gyűjteményt, annak pusztulását. Mikó Árpád a nemzeti könyvtár bicentenáriumán rendezett kiállítás katalógusában „*A Corvina-könyvtár történetei*" címmel értekezett.[222] Szándékosan nem foglalkozott a XVI–XVII. századdal. Feltehetően azért, mert alapkutatások hiányoznak, illetve talán azért, mert a Corvina-történet szereplőinek szándékai, politikai kötődései nem annyira közvetlenek, mint a későbbi korokban.

217 Zolnai K.–Fitz 1942.

218 A legfontosabb összefoglalásaik: Csapodi 1973; Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana*, 1990. Megdöbbentő ugyanakkor számomra, hogy az olyan alapművekre (kódex-leírásokra), mint Kováts Mihályé (Kováts Martinyi, *Fragmenta, I–II.*, 1808–1809) csak elvétve hivatkoztak.

219 Csapodi 1961; Csapodi 1971.

220 Csapodi 1984.

221 Kiegészítve persze az újabb, főként művészettörténeti, illetve ikonográfiai jellegű megközelítések önálló fejezetben való bibliográfiai számbavételével. Ma 2022-t írunk, 2008 óta semmi sem történt ebben az ügyben (lásd Monok 2008a).

222 Ezt imitálva választottuk e részfejezet címét. Lásd Mikó 2002.

06. Oláh, De Hungaria Occidentali (ed. Bél), 1735

Ahogy említettük, a XV. századból fennmaradt Naldo Naldi (1436–1513) *panegyricusa*,[223] ami ugyan nem tételes felsorolás az állományról, de jó kiinduló-pont a könyvtár jellemzéséhez. A *bibliotheca* fizikai elhelyezkedése és belső terei Oláh Miklós (1493–1568) leírásából kiindulva[224] képzelhetők el. A Mátyás halálát követő, Corvin János trónutódlása körüli harcok idejéből maradt fenn egy szöveg-emlék, amely bizonyítja, hogy az ország vezető politikusai tisztában voltak a könyv-tárnak a hatalmi reprezentációban betöltött szerepével. Ezért követelték vissza Corvin Jánostól (1473–1504) a Budáról elvitt könyveket, amelyeket *„pro decore Regni"* szedett össze a királyi udvar.[225]

A Corvin-könyvtár XVI–XVII. századi történetében Zolnai és Csapodi is lényegé-ben négy korszakot különít el:

[223] Naldius (ed. Jänichen) 1731; Naldius (ed. Bél) 1737; Naldius (ed. Ábel) 1890.
[224] Ennek elemzése Balogh J. 1966, I, 62–65.; forrásként Oláh, *De Hungaria Occidentali* (ed. Bél), 1735, 8–9.
[225] Mikó 1999, Mikó 2004; Mikó 2004a; Mikó 2008; Mikó 2008a. Ezt a kifejezést kölcsönözte a budai műhely darabjait bemutató kiállítás is (Zsupán–Földesi, ed., *Budai műhely*, 2018).

(1) a Buda elfoglalása utáni pusztulás korszaka,
(2) a XVI. század utolsó harmadában megjelenő nagyobb mennyiségű könyv budai jelenlétét említő megjegyzések kora, amelyhez mi most a későbbi olyan ókori és középkori szövegek XVI–XVII. századi kiadásai *paratextus*ait is hozzávesszük, amelyek egykori, Budán volt kéziratra utalnak;
(3) a XVII. század „visszaszerzési" törekvései, illetve
(4) a török kiűzését követően átvizsgált könyvanyaggal való szembesülés kora.

Ők (Zolnai és Csapodi) *nem vegyítették* a történeti bemutatási szempontokat a könyvtár történetéhez az egyes korszakokban kötődő kultikus, vagy éppen nemzettudati elemekkel, ennek megfelelően ez a szempont nem került tárgyalásra munkájuk során. Azért sem, mert Zolnai Klára és a Csapodi házaspár is az egykori könyvtár állományát szerette volna rekonstruálni, így azok a szöveghelyek, amelyek pusztán dicsőítették Mátyást a Corvina kialakításának tettéért, kevéssé voltak értékesek számukra. Mi azonban arra vagyunk kíváncsiak, hogy a jeles gyűjtemény miként formálta a magyarokról, vagy csak a Magyar Királyságról kialakított képet a világban, illetve hogy egyáltalán mivel kapcsolatban jutott eszébe egy európai értelmiséginek a Magyar Királyság. A magyarok vagy a Magyar Királyságból származók milyen tetteit értékelték úgy, hogy azokkal gazdagították a közös európai tudást.

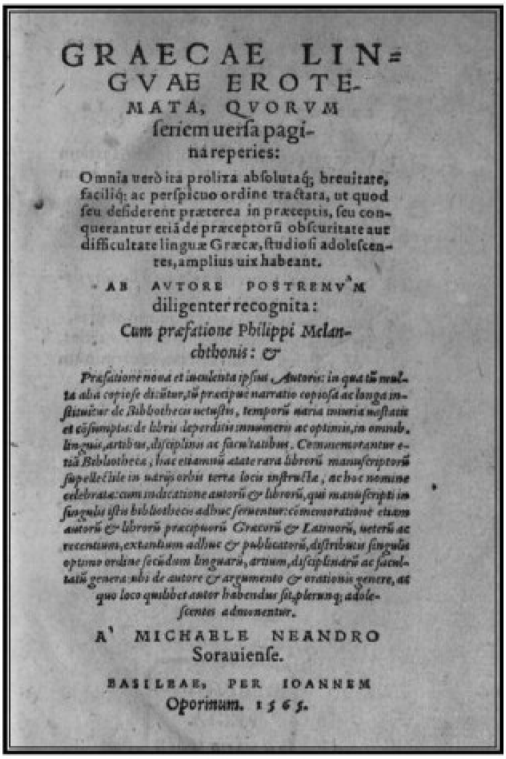
A Buda elfoglalása utáni pusztulás– XVI–XVII. századi szövegkiadások paratextusai – Mátyás és könyvtára dicsérete

Az első periódusból számos elbeszélő forrás maradt fenn (Ursinus Velinus (1493–1539), Oláh Miklós, Martin Brenner (†1553), Johannes Alexander Brassicanus (†1539) etc.), amelyek a könyvtár pusztulását írják le, a humanista retorika fordulatait sem mellőzve.[226] Biztosan sok újabb adat kerül még elő ebből a műfajból, mostani összegzésemben csak néhánnyal kísérlem meg bővíteni a névsort.

[226] Csapodi Csaba ezeket a véleményeket angol nyelvű monográfiájában is összefoglalta. Vö. Csapodi 1973, 72–90.

Egyetlen humanistát azonban kiemelnék, Michael Neandert (1529–1581), egy számomra furcsa idézet miatt. Zolnai is idézi[227] a *Graecae lingvae erotemata* című művének vonatkozó bekezdését,[228] azonban Neander csaknem két évtizeddel később kiadott egy művet *Chronicon* címmel.[229]

Ebben az egyes népekre vonatkozó szövegemlékeket veszi sorra, továbbá az egyes irodalmi emlékcsoportba tartozókat. *Catalogus autorum Graecorum et Latinorum veterum atque recentium, de quorum testimonijs Synopsis Chronica est contexta* alcímmel közli a szerzők jegyzékét. Ebben a fejezetben *Latini veteres* cím alatt felsorol auktorokat, és *köztük* a neves könyvtárat: *„Gellius, Plinius, Solinus, Bibliotheca Budensis, Varro, Val. Maximus, Iulius Obsequens"*.[230] A szövegképből sem derül ki, mire gondolt itt a szerző. Az első három író munkája volt meg Budán, vagy valamennyié, akiket megemlít?

GRAECAE LIN-
GVAE EROTE-
MATA, QVORVM
seriem uersa pagi-
na reperies:

Omnia verò ita prolixa absolutaq; breuitate, faciliq; ac perspicuo ordine tractata, ut quod seu desiderent præterea in præceptis, seu conquerantur etiã de præceptorũ obscuritate aut difficultate linguæ Græcæ, studiosi adolescentes, amplius uix habeant.

AB AVTORE POSTREMVM
diligenter recognita:
Cum præfatione Philippi Melanchthonis: &

Præfatione noua et inculenta ipsius Autoris: in qua tũ multa alia copiose dicũtur, tũ præcipue narratio copiosa ac longa instituitur de Bibliothecis uetustis, temporũ uaria iniuria uastatis et cõsumptis: de libris deperditis innumeris ac optimis, in omnib. linguis, artibus, disciplinis ac facultatibus. Commemorantur etiã Bibliotheca, hac etiamnũ ætate rara librorũ manuscriptorũ supellectile in uarijs orbis terræ locis instructæ, ac hoc nomine celebratæ: cum indicatione autorũ & librorũ, qui manuscripti in singulis istis bibliothecis adhuc seruentur: cõmemoratione etiam autorũ & librorũ præcipuorũ Græcorũ & Latinorũ, ueterũ ac recentium, extantium adhuc & publicatorũ, distributis singulis optimo ordine secũdum linguarũ, artium, disciplinarũ ac facultatũ genera: ubi de autore & argumento & orationis genere, at quo loco quilibet autor habendus sit, plerunq; adolescentes admonentur.

A' MICHAELE NEANDRO
Sorauiense.

BASILEAE, PER IOANNEM
Oporinum. 1565.

07. Neander 1565

[227] Zolnai K.–Fitz 1942, 29.

[228] Neander 1565, 72.

[229] Neander 1583.

[230] Neander 1583, B4r-v.

A mostani nyilvántartások szerint csupán Iulius Obsequens az, akit semmilyen más forrás nem említett – elfogadottan vagy tévesnek minősítetten – a *Corviná*val kapcsolatban.[231] Jelenti-e ez azt, hogy érdemes a IV. századi szerző egyetlen fennmaradt művének *(De prodigiis liber)* kiadásai *paratextus*ait elolvasni, hátha utal valamelyik szerző arra, hogy ismer kéziratot, amelyet a *Corviná*val hoznak összefüggésbe? Sylvana Rocca, amikor az auktor által használt szavakat számba vette, áttekintette a mű kiadástörténetét Aldus Manutius 1508-as *editio princeps*étől a Teubner-sorozat első kritikainak számító megjelenéséig (Otto Rossbach, 1910), nem említi Budát. Az 1772-es kiadás[232] megismétli a legfontosabb, terjedelmes előszavakat (Konrad Lycosthenes (1518–1561), Johann Scheffer (1621–1679), Frans van Oudendorp (1697–1761), Johann Erhard Kapp (1696–1756)). Kapp külön elmondja, milyen kéziratokat használt Aldus Manutius 1508-ban és Robertus Stephanus (1503–1559) 1544-ben. Ezeket az előszavakat és ajánlásokat újraolvasva sem derült ki semmi egy esetleges magyar vonatkozásról.

Az ókori és középkori szerzők XVI–XVII. századi kiadásainak szerzői gyakran megemlékeznek arról, hogy egykor Budán volt kéziratból dolgoztak, vagy éppen megemlítik, tudnak arról, hogy ott is őriztek kéziratváltozatot. A szövegkiadások mentén elkészült összefoglalások – akár szótárjellegűek *(etymologiae)*, akár filozófiai értekezések – többször nem egyszerűen a szerzőt, a művet és a kiadást idézik, hanem azt is, hogy Mátyás könyvtárában is megvolt a szöveg. Ilyen példát itt most csak kettőt említek.

Egy Polybius, Herodianus és Heliodorus szövegeit őrző görög kódex ma Münchenben a Bajor Állami Könyvtárban található.[233] Heliodorus *Historiae Aetiopicae libri decem* című munkájának *editio princeps*e Vincentius Obsopoeustól (†1539) ismert, aki azt Bázelben adta ki az idősebb Johann Herwagennél (1497–1558) 1534-ben.[234] A nürnbergi tanácsosokhoz címzett ajánlásában a kiadó elmondja, miként kerülhetett a Budáról származó kódex a kezébe:

> „Deuenit ad me seruatus ex ista clade Vngarica, qua serenissimi quondam regis Matthiae Coruini bibliotheca omnium instructissima superioribus annis a barbarie asiatica uastata est. Hunc cum alijs nonnullis miles quidam plane gregarius et ab omnibus tam graecorum quam latinorum disciplinis adhorrentissimus, iam apud nos tinctorem agens, tum uero illustrissimum

[231] Aulus Gellius: Csapodi 1973, 230–231 (Nr. 293–294.); valamelyik Plinius: Csapodi 1973, 323–324 (Nr. 514–518.); Caius Iulius Solinus: Csapodi 1973, 356 (Nr. 604.); Terentius Varro: Csapodi 1973, 388 (Nr. 689.); Valerius Maximus: Csapodi 1973, 386 (Nr. 684.) nem tarja Mátyás könyvtára részének a leírt kódexet.

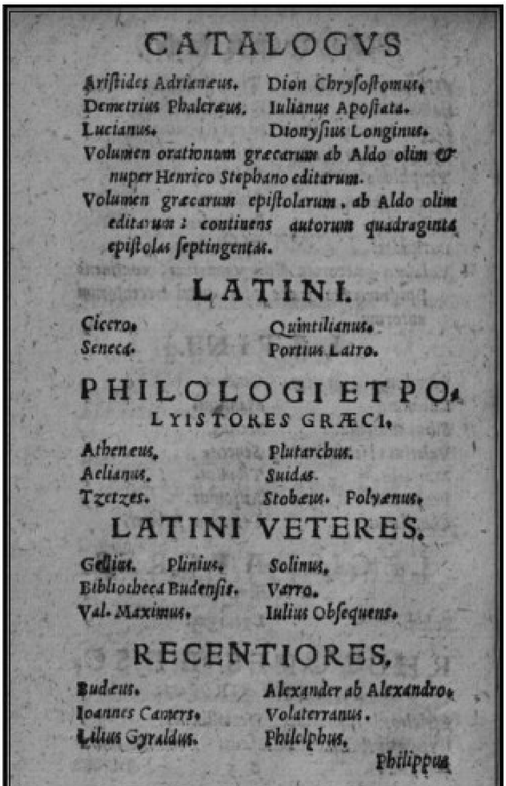
[232] Obsequens 1772.

[233] Cod. Graec. 157. Csapodi 1973, 329–330 (Nr. 539). Modern leírása, a kódex történetének összefoglalásával, illetve a szövegek kiadástörténetével: Hajdú 2008, 30–40. Hajdú nem foglalkozik a kiadások utóéletével.

[234] Heliodorus 1534.

> principem Casimirum Marchionem Brandenburgensem[235] laudabilis memoriae, comitatus in Vngaria forte fortuna non sine mente reor, sine numine diuum, sustulit, quia auro exornatus nonnihil adhuc splendesceat, ne scilicet tam bonus author et uisus et lectus paucissimis, interiret."[236]

Csapodi Csaba rögzíti, hogy Stanisław Warszewicki (1529–1591), amikor saját latin fordítását 1552-ben kiadta, II. Zsigmond Ágost (1520–1572) lengyel királynak szóló ajánlásában utal az Obsopoeustól átvett ismeretre. Az ajánlásban Warszewicki azt mondja, hogy a görög szöveg „menekült státusz"-ból most az ő latin fordítása által ismét egy királyi könyvtárba került.

CATALOGVS

Ariſtides Adrianæus.	Dion Chryſoſtomus.
Demetrius Phalerœus.	Iulianus Apoſtata.
Lucianus.	Dionyſius Longinus.

Volumen orationum græcarum ab Aldo olim & nuper Henrico Stephano editarum.

Volumen græcarum epiſtolarum, ab Aldo olim editarum: continens autorum quadraginta epiſtolas ſeptingentas.

LATINI.

Cicero.	Quintilianus.
Seneca.	Portius Latro.

PHILOLOGI ET PO-
LYISTORES GRÆCI.

Atheneus.	Plutarchus.
Aelianus.	Suidas.
Tzetzes.	Stobæus. Polyænus.

LATINI VETERES.

Gellius. Plinius.	Solinus.
Bibliotheca Budenſis.	Varro.
Val. Maximus.	Iulius Obſequens.

RECENTIORES.

Budæus.	Alexander ab Alexandro.
Ioannes Camers.	Volaterranus.
Lilius Gyraldus.	Philelphus.

Philippus

08. Neander 1583

[235] Markgraf Kasimir von Brandenburg-Ansbach-Kulmbach (1481–1527) Budán halt meg, a kódexet testvére, Markgraf Georg von Brandenburg-Ansbach (1484–1543) vihette magával (Hajdú 2008, 36.).

[236] Heliodorus 1534, a2v.

„Horum exemplo et ego motus, hanc perquam iucundam historiam, ex Graeco sermone in Latinum translatam, tuae Maiestati dedico, quae in bibliotheca regis Pannoniae Mathiae inuenta est: ut cum inde Graeca quasi in exilium abijsset, nunc etiam Latino habitu sumpto, Regium κειμήλιου in Regiam Bibliothecam reducatur."[237]

A történet eddig ismert, és nem meglepő, hogy a régi szövegek kiadói beszámolnak arról, milyen kéziratból, vagy éppen kiadásból dolgoztak, bár az, hogy egy nem első kiadásban ismét felemlegetik a XV. századi magyar király könyvtárát, jelzi, hogy a *Bibliotheca Corvina* nemzetközi hírneve nem csorbult évszázadok alatt sem. Az, hogy egy olyan kézirattal, szöveggel dolgozik valaki, amelyik ebből a gyűjteményből származik, rangot ad a szerzőnek, de rangot adhat annak is, akinek az éppen készülő kiadást ajánlják. Vélhetően ez utóbbi szempont az, hogy akkor is felemlítik a *Corvina provenienciát*, ha annak a könyv tárgya szempontjából nincsen jelentősége, vagy csak nagyon áttételesen. A leuwardeni Johannes Fungerus (†1612) latin etimológiai szótárában például a „*Phoenix*" szó eredetének magyarázatakor maga Heliodorus válik főnixszé, a szövege, amelyik Buda „felégetésekor" mintegy elveszett, majd feltámadott azzal, hogy kiadták, és megszületett a latin fordítása is a görög szövegnek:

„Phoenix fuit Heliodorus, cuius libri Aetiopicae historiae decem erepti Bibliothecae Budensis incendio, cum Solymannus vrbem incendio daret, sunt Basileae excusi,[238] latine redditi a Stanislao Polono, et iterum editi Antuerpiae.[239]"[240]

A Heliodorus-szöveg sorsáról Michael Neander is megemlékezett görög nyelvtanának 1565-ös kiadásában;[241] ő is Obsopoeust vette alapul, de másokat is idéz:

„Periit etiam patrum nostrorum memoria, a Turcis direpta et vastata, celebris illa bibliotheca Budae, quae regni Pannoniae caut est, a Serenissimo et laudato rege Matthia Corvino, ex omni scriptorum genere et innumeris Graecis Hebraicisque voluminibus instructa: quae quidem ille capta iam Constantinopoli, eversisque multis aliis amplissimis Graeciae urbibus, ex media Graecia inaestimandis sumptibus coemerat.[a]
[a] Vincent[ius] Opsopoeus in praefat[ione] Heliodorum,[242] Graecum historiae Aethiopicae scriptorem, et ex Budensi tunc bibliotheca per militem

[237] Heliodorus 1552, a3v.
[238] Heliodorus 1534.
[239] Heliodorus 1556.
[240] Fungerus 1605, 812.
[241] Neander 1565. A többi – számos – kiadásban nincsen ez az előszó.
[242] Heliodorus 1534, a2v, a4r.

quendam ereptu[m]. Co[n]radus Gesnerus in bibliotheca,[243] et Vadianus in Epitome trium terrae partiu[m] pag. 65.[244] a causae amissore librorum.[245]

Külön érdekesnek tartom a Pseudo-Cyrillus kérdést. Ma már elfogadott, hogy a *Speculum sapientiae,* majd *Apologi morales* címekkel megjelent, Sanctus Cyrillusnak tulajdonított szöveget a XIV. századi Bonjohannes de Messana írta, és – noha a XVII. századtól kezdve még a XX. században is a IV–V. századi Cyrillus Alexandrinusnak tartották az egyébként a XIV. század körül élt Quinedon Cyrillust – a művet többször kiadták már a XV. században is, jóval Mátyás halála előtt.[246] A XV. századi hét kiadást követte egy 1505. évi is, de lényegében egymást másolták. Egyik kiadásban sincsen utalás arra, hogy egy Budán lévő kódexet használtak volna (nem utal ilyenre a 2014. évi kritikai kiadás sem[247]). A XVII. századi bécsi jezsuita, Balthasar Cordier (1592–1650) láthatóan nem tudott arról, hogy a *speculum sapientiae* és az *apologi morales* ugyanaz a szöveg, ezért az Egyetemi Könyvtárban *(Bibliotheca nostra Academia)*[248] talált – autentikusnak ismert – *corviná*t alapul véve kiadta annak egy olvasatát.[249] A cenzor a szerző rendtársa, a magyar Forró György (1571–1641) volt. Igaznak hitte, amit a címlapon megfogalmazott: *„nunc primum in lucem editi”*. A kódex történetéről az olvasóhoz címzett ajánlásban írt. Az ajánlás elején jelzi, hogy Cyrillus Alexandrinusnak nem ismert ilyen című műve, hiába kereste azt a kortársak visszaemlékezéseiben vagy Antonio Possevino (1533–1611) *Apparatus*ában.[250] Ezt követően bemutatja a kéziratot, amelyből dolgozott, és kiemeli, hogy mennyi munkája volt a szöveg értelmezésével:

> „Benevolo Lectori… Exemplar autem quo usus sum, prout compactura, et insignia indicabant, fuerat olim gloriosae memoriae Matthiae Coruini Hungariae Regis famosissimi, e celeberrima illa totius fere Orientis Bibliotheca Budensi, per Reverendissimum D. Joannem Fabrum Viennensem Episcopum tamquam praeclarum e Danaum reliquiis trophaeum, in Academia nostra Bibliotheca suspensum. Erat quidem splendide satis, in membrana exaratum; sed adeo vitio, ut vix ulli periodo, sensus suus, aut contructio constaret. Quare mihi maximopere laborandum fuit, ut vel

243 Gessner 1545, a2v. – a további *Bibliotheca* kiadások Neander könyve után jelentek meg.
244 Vadianus 1534, 34.; Vadianus 1534a, 85.; Vadianus 1546, 66.; Vadianus 1548, 66.
245 Neander 1565, 72. Utal erre az idézetre Zolnai K.–Fitz 1942, 29.
246 Az első két kiadás 1474 és 1475 körüli (Strassburg, Heinrich Eggestein, 1474 körül, ISTC ic01016000; Basel, Michael Wenssler, 1475 körül, ISTC ic01017000).
247 Bonjohannes–Esser–Blanke 2014.
248 1756-ban vitték át a kódexet a mai őrzési helyére, a Császári Könyvtárba (ÖNB Cod. Lat. 1037).
249 Csapodi 1973, 200 (Nr. 219.) Pseudo-Cyrillusnak jelöli a szerzőt, és jelzi, hogy a szöveg már megjelent a XV. században is.
250 Possevino *Apparatus sacer ad scriptores…* művének első kiadása – korábbi, hasonló anyaggyűjtését összegzően – Venetiae, Societas Veneta, 1606 jelent meg. Javított, bővített kiadása Kölnben, Johann Gymnicus műhelyében, két kötetben, 1608-ban (VD17 7:629480Q).

> diuinando saltem, sensum aliquem assequerer, qui si alicubi, minus feliciter fortassis, expressus sit, veniam dabis, παραλλήλως ipsum exactius expressuro, si quando emendatum aliquod exemplar Graecum, nactus fuero. Vale."[251]

Talán a tartalmi mondandójának a nyomatékosítását is várta Angelo Paciuchelli (†1660), amikor – idézve Bathasar Cordier kiadását – egy, a napi papi munkát segítő, filozófiai jellegű műben[252] hivatkozva Cyrillus Alexandrinusra, a budai gyűjteményhez tartozásra is utal. Ennek az információnak a *„[Liber IV.] Caput V. De patientia, quando aliquis conversatur inter insolentes et vitiosos"* címmel értekezve sok meggyőző ereje ugyan nincsen, ő mégis fontosnak érezte kiemelni, hogy az a szöveghely, amelyre utal, éppen Matthias Corvinus legendás könyvtárából való:

> „Typicis vestibus amicti in publicum prodierunt Apologi morales Cyrilli Alexandrini; hi in bibliotheca Budensis, quam Matthias Corvinus Ungariae Rex erexerat, codici cuidam manuscripto inserti fuerunt."[253]

09. Heliodorus 1552

[251] Cyrillus–Corderius 1630, ajánlás.

[252] Trattato della pazienza, necessaria ad ogni stato di persone, et vtilissima a padri predicatori…; – Tractatus de patientia, quem pro quotidiano afflictorum solamine… concionatorum instructione…; – Trostquell denen so in Trübsal und Widerwertigkeit leben zu Trost den Glückseeligen zur Warnung; den Seelsorgeren und Beichtvätteren zur Unterrichtung.

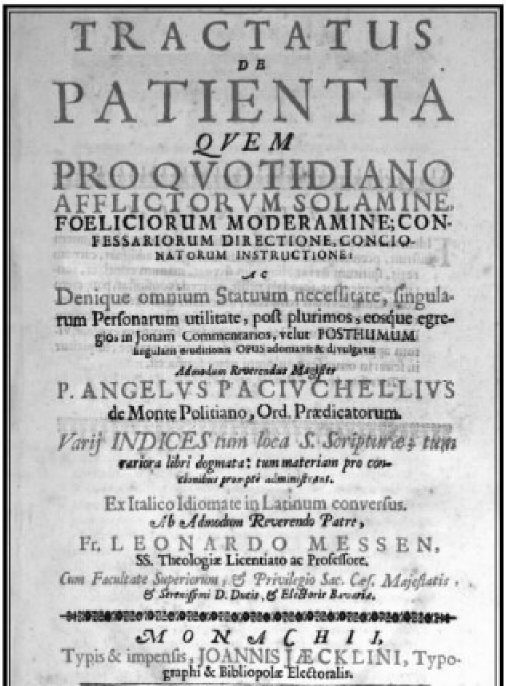
[253] A latin fordítás Paciuchelli–Messen 1675, majd Paciuchelli–Messen 1677. Az idézet az utóbbi kiadásban a 313. oldalon.

Az eredeti olasz szöveg[254] (Libro IV. Capitolo V.):

> „Della pazienza nel ritrouarsi tra gl' insolenti e viziosi. Vscirono non e molto dati alle stampe gl' Apologi Morali di S. Cirillo Alesandrino, trouati in un codice manuscritto nella libraria di Buda, istituta dal famosissimo Mattia Coruino Re d'Vngheria."[255]

A német fordítás (Das V. Capitel):

> „Wie die welche bey- und unter den bösshafften und mühewilligen leben müssen mit der Gedulde sollen bewaffnet seyn. Der H. Cyrillus von Alexandria hat etliche schöne gegenschrifften oder Bücher von den guten Sitten handelnd geschrieben welche in der Bibliotheck die Matthias Corvinus König in Ungaren zu Ofen hat auffrichten lassen seynd abgeschieben gefunden worden."[256]

TRACTATUS
DE
PATIENTIA
QVEM
PRO QVOTIDIANO
AFFLICTORVM SOLAMINE,
FOELICIORUM MODERAMINE; CONFESSARIORUM DIRECTIONE, CONCIONATORUM INSTRUCTIONE:
AC
Denique omnium Statuum necessitate, singularum Personarum utilitate, post plurimos, eosque egregios in Jonam Commentarios, velut POSTHUMUM singularis eruditionis OPUS adornavit & divulgavit
Admodum Reverendus Magister
P. ANGELVS PACIVCHELLIVS
de Monte Politiano, Ord. Prædicatorum.
Varij INDICES tum loca S. Scripturæ; tum rariora libri dogmata: tum materiam pro concionibus promptè administrant.
Ex Italico Idiomate in Latinum conversus.
Ab Admodum Reverendo Patre,
Fr. LEONARDO MESSEN,
SS. Theologiæ Licentiato ac Professore,
Cum Facultate Superiorum, & Privilegio Sac. Cæs. Majestatis, & Serenissimi D. Ducis, & Electoris Bavariæ.
MONACHII,
Typis & impensis, JOANNIS JÆCKLINI, Typographi & Bibliopolæ Electoralis.
ANNO M.DC.LXXVII.

10. Paciuchelli–Messen 1677

[254] Öt olasz kiadást ismerek: Paciuchelli 1657, 1661, 1667, 1679, 1704.
[255] Paciuchelli 1667, 305.
[256] Paciuchelli 1682, 419.

A *fama est,* az *igitur,* a *traditur* kifejezések tehát nem csupán a mai informatikai technológiával felfegyverzett *inquisitor*oknál hatottak, hanem – ugyan kevéssé hatékonyan – működött ez a mechanizmus a régi időkben is. Az említett esetben a magyarokról alkotott kép szempontjából pozitívan. A napi munkáját végző alsó papság bármely képviselője, aki németül, olaszul, vagy éppen latinul olvasott, egy, a *Bibliotheca Corvina* története szempontjából váratlan helyen találkozott ezzel az ismerettel. Akár emlékezhetett is erre élete további részében.

Hasonló hatásmechanizmusa lehetett négy további, különböző műfajban megjelent könyvnek, amelyeket röviden megemlítek.

Joachim Vadianus (1484–1551) az ismert világ leírásainak kivonatait közli, vagyis egy olyan kézikönyvet, amely Európa, Ázsia és Afrika egyes részeit mutatja be. Ebben Pannoniára két oldal jutott, de a szerző mégis fontosnak tartotta elmondani Hunyadi Mátyás könyvtáralapításának nagyszerűségét és a *bibliotheca* szomorú sorsát. A Buda helynév eredetének leírása után a városról ír röviden, majd a palotáról, és:

> „Iuxta columnae aliquot ex aere solido et effigies passim operis statuarii permultae. In Regia interiori Bibliothecam e Graecis Latinisque codicibus magna cura conquisitis Mathias Corvinus incomparabilis Ungarorum Princeps adornaverat, quam posteri diripuere. Sed et urbs cum arce proximis annis a Turca capta dirutaque et (ut audio) clarissimis illis monimentis regiae magnificentia spoliata est."[257]

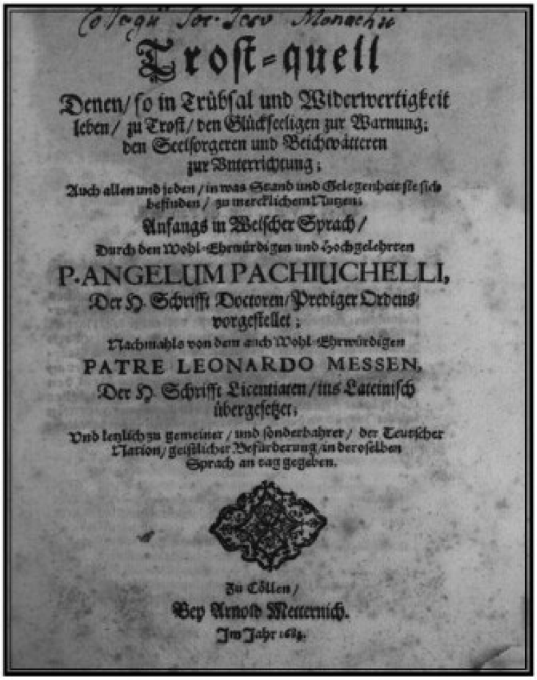
Conrad Gessner (1516–1565) a világ egyik első életrajzi és bibliográfiai lexikona *(Bibliotheca universalis)* előszavában, amikor kiemelte, hogy milyen fontos számon tartani a világ alkotóit és műveik adatait, ezek sérülékenységére hívja fel a figyelmet. Az előszót Leonhard Beckh von Beckhenstainhez, I. Ferdinánd császár tanácsosához írja.

> „Sed quid lugemus vetera: periit etiam patrum nostrorum memoria per immanem Turcorum impressionem celebris illa Bibliotheca Budae, quae regni Pannoniae caput est, a nunquam satis laudato rege Matthia ex omni scriptorum genere, et innumeris Graecis Hebraicisque voluminibus instructa: quae quidem ille capta iam Constantinopoli, eversisque multis aliis amplissimis Graeciae urbibus, ex edia Graecia inaestimandis sumptibus coemerat."[258]

[257] Vadianus 1534, 34.; Vadianus 1534a, 85.; Vadianus 1546, 66.; Vadianus 1548, 66.
[258] Gessner 1545, a2v.

A lexikon új kiadását már Josias Simmler ((1530–1576) rendezte sajtó alá, bővítette Gessner anyagát. A VI. Wittelsbach Lajos (1539–1583) pfalzi választófejedelemhez szóló ajánlásban Simmler is megemlékezik a *Corviná*ról (és ez a szöveg jelent meg változatlanul a Johann Jakob Fries (1546–1611) által bővített kiadásban is, 1583-ban):

> „Atque ne tantum vetera admiremur, potentissimi reges Matthias Corvinus Hungariae, Alphonsus Neapolitanus[259] et Franciscus Valesius[260] Francorum, bello omnes clari, propter bibliothecas nobilissimas magnis sumptibus et impensis institutas clariores adhuc evaserunt."[261]

Troſt-quell
Denen / ſo in Trübſal und Widerwertigkeit leben / zu Troſt / den Glückſeeligen zur Warnung; den Seelſorgeren und Beichtvätteren zur Unterrichtung;
Auch allen und jeden / in was Stand und Gelegenheit ſie ſich befinden / zu mercklichem Nutzen.
Anfangs in Welſcher Sprach /
Durch den Wohl-Ehrwürdigen und Hochgelehrten
P. ANGELUM PACHIUCHELLI,
Der H. Schrifft Doctoren / Prediger Ordens / vorgeſtellet;
Nachmahls von dem auch Wohl-Ehrwürdigen
PATRE LEONARDO MESSEN,
Der H. Schrifft Licentiaten / ins Lateiniſch übergeſetzet;
Und letzlich zu gemeiner / und ſonderbahrer / der Teutſcher Nation / geiſtlicher Beförderung / in deroſelben Sprach an tag gegeben.
Zu Cöllen /
Bey Arnold Metternich.
Im Jahr 168[illegible]

11. Paciuchelli–Messen 1682

Paolo Giovio (Jovius, 1583–1552) *elogium*ai a háborúkban kitűnt férfiakról számos kiadást megéltek. Bővítették *epigrammá*kkal (Johannes Latomus (1523–1578) vagy képekkel. Hunyadi Mátyás is szerepel ezekben. Feltűnő, hogy egyes ókori könyvtárakon kívül csak a magyar király dicsőítésénél emlékezik meg a könyvtárról, illetve arról, hogy a korabeli tudósoknak ideális helyzetet teremtett ahhoz, hogy alkothassanak:

259 II. Trastámara Alfonz (1448–1495) nápolyi király, Beatrice d'Aragona (1457–1508) magyar királyné bátyja. Könyvtáráról lásd Lucianelli–Pinto, ed., *Libri a corte,* 1997.

260 I. Valois Ferenc (1494–1547) francia király. Könyvtáráról lásd Bloch 1989.

261 Gessner–Simmler 1574, a2v.; Gessner–Simmler–Fries 1583, a2v

> „Propterea peculiari prope studio in Regiam sibi viros asciverat, non optimorum modo studiorum, sed nobiliorum etiam artium laude insignes, quorum consvetudine legendo et disputando, mirum in modum oblectabatur. Quicquid enim ocii e gravissimis occupationibus suffurari poterat, id totum evolvendis annalibus impendebat; multusque visebatur in ea Bibliotheca quam exquisitis libris nullo deterrente sumptu refertissimam esse curaverat.[262]

A szöveg olaszul:

> „Et perciò egli quasi con studio particolare s'haveva fatto venire in corte huomini non pure dottissimi, ma anchora persone illustri per lode dell'arti nobili, della cui prattica legendo et disputando si dilettava egli fuor di modo. Percioche tutto l'ocio ch'egli poteva rubare alle sue gravissime occupationi, egli lo spendeva in leggere l'historie: et dilettavasi molto in quella libreria, laquale non si spaventando per alcuna spesa haveva fatto riempiere di rarissimi libri."[263]

EPITOME

TRIVM TERRAE PARTIVM, ASIAE, AFRICAE ET EVROPAE COMPENDIARIAM LOcorum descriptionem continens, praecipue autem quorum in Actis Lucas, passim autem Euangelistae & Apostoli meminere.

CVM ADDITO IN FRONTE LIBRI ELENCHO regionum, urbium, amnium, insularũ, quorum Nouo testamento fit mentio, quo expeditius pius Lector quae uelit, inuenire queat.

PER IOACHINVM VADIANVM MEDICVM.

TIGVRI, APVD CHRISTOPHORVM FROSCH. MENSE SEPTEMB. ANNO M. D. XXXIIII.

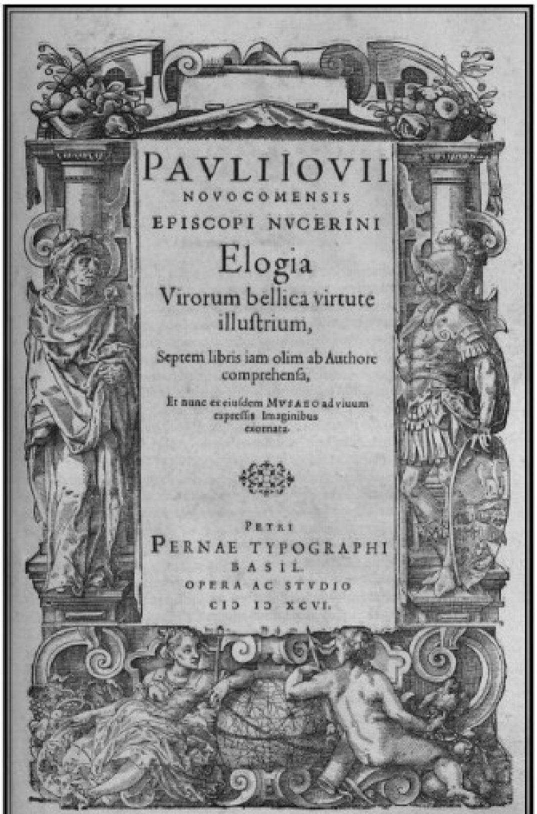
12. Vadianus 1534

[262] Jovius (Giovio) 1551, 157–159. (*Corviná*ról: 158.); Jovius (Giovio) 1561, 277–282. (*Corviná*ról: 280.); Jovius (Giovio) 1596, 113–114. (*Corviná*ról: 114.) – csak néhány kiadást idézek, sok más *editio* is létezik.

[263] Jovius (Giovio) 1559, 263–168. (*Corviná*ról: 266.)

Hasonló a szerepe az információáramoltatásban Pieter van Opmeer (1526–1595) és Laurens Beyerlinck (1578–1627) világtörténeti kronológiájának is. Ez 1611-ben, 1625-ben, majd 1684-ben is megjelent.[264] Ebben Hunyadi Mátyás az 1490-es évnél szerepel, halálával. Fontos azonban, hogy az európai hatalmi játszmában magának jelentős helyet kivívó magyar uralkodó tettei közül összesen annyit említ, hogy kiváló könyvtárat hozott létre, ami lehetővé tette a héber és görög nyelvű szövegek filológiai vizsgálatát:

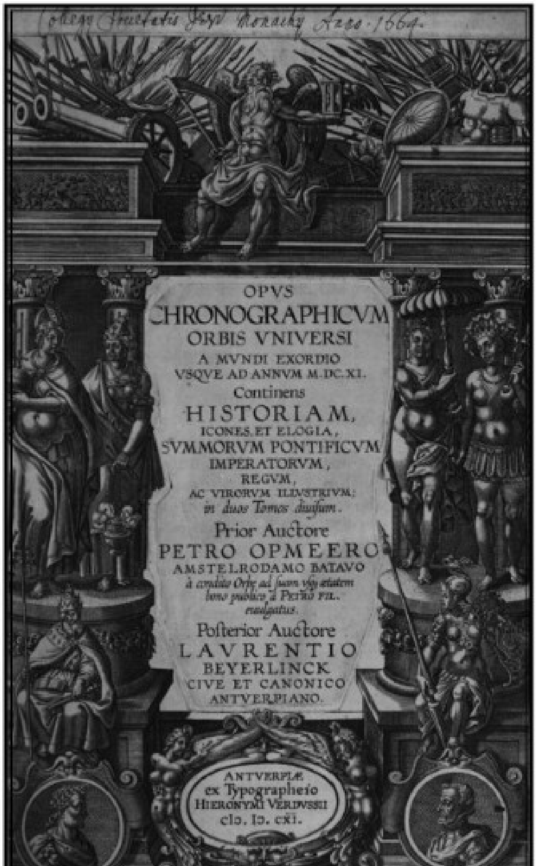
> „1490. Matthias Corvinus Rex inclytus Hungariae apud Erumnam e vivis excessit. Qui emendo varios Haebraicos et Graecos libros e media Graecia Budae memorabilem Bibliothecam instituerat."[265]

13. Jovius (Giovio) 1596

[264] Opmeer–Beyerlinck 1611; Opmeer 1625, 1684.
[265] Opmeer–Beyerlinck 1611, 431.; Opmeer 1625, 717.; Opmeer 1684, 717.

Talán nem felesleges megjegyzés, hogy érdekesnek látom a héber nyelvű szövegek tanulmányozása lehetővé tételének többek általi említését. (Ismétlem, itt éppen egy világtörténeti kronológiáról van szó). A Hunyadi Mátyás uralkodása idején a stúdiumok részévé váló héber nyelvre utalhat az is, hogy egy Jacobus de Hungaria (XV. század) nevű személy Elzászban javasolta egy bencés közösségnek héber-arab-görög-latin iskola alapítását,[266] és persze az is, hogy a budai domonkos egyetemen is ismert héber szakértő működése, ahogy az is, hogy Mátyás itáliai humanistái még ezt is kevésnek gondolták.[267] Utalok arra, hogy Nyugat-Európában a *collegium trilingve* intézménye majd csak a XVI. század folyamán válik elfogadottá (Leuven, 1518; Párizs, 1530).

14. Opmeer–Beyerlinck 1611

[266] Monok 2020.
[267] Dán R. 1973, 26–28.

Említések arról, hogy maradtak kódexek Budán

A második periódusban, a XVI. század végén megszaporodnak az olyan források, amelyek a könyvtár esetleges meglétét, vagy legalábbis nagyobb számú kódexnek Budán való maradását feltételezik (David Ungnad von Sonnegg (1535–1600), Stefan Gerlach (1546–1612), Salomon Schweiger (1551–1622), Reinold Lubenau (1556–1631) etc.)[268] Ehhez a kérdéshez tartozik az a forrásokkal nem igazolt felvetés, amely a horvát helyismereti szakirodalomban bukkant fel, miszerint valamelyik (nem megnevezett) budai pasa a *Bibliotheca Corvina* egy részét magával vitte Valpó (Valpovo) várába.[269] Ugyancsak kérdés, miként került a Horvát Nemzeti Könyvtárba a Hilarius-*corvina*.[270] Berlász Jenő Istvánffy Miklós (1538–1615) könyvtárának történetét kutatva,[271] a saját közleményének kiegészítésében,[272] csak a zágrábi Akadémiai Levéltárban lévő újabb kéziratos kötetről tudott beszámolni,[273] és újabb adatokat közölt a könyvtár sorsára vonatkozóan. Teljesen elfogadható logikával felvetette ugyanakkor, hogy a Hilarius-corvina elképzelhetően az Istvánffy család révén került a Draskovichokhoz, és onnan mostani helyére. Ez a *momentum* mostani könyvünk szempontjából nagyon fontos, hiszen ha igaz, amit a *Bibliotheca Corvina* utótörténete kapcsán állítunk, akkor Istvánffy Pál vagy a fia, Miklós tudatos kulturális politikai elképzeléseinek egy újabb elemét találtuk meg. Az erős király, mint a török elleni küzdelem záloga, a magyar nemességnek is ideálja volt, csakúgy, mint a kor erdélyi fejedelmeinek. Nem mondható ugyanakkor, hogy a horvát nemzeti öntudat erősödése bármilyen formában kötődött volna a neves gyűjtemény darabjaihoz.

Ehhez a dokumentumkörhöz csatlakozik Szamosközy István (1565/1570–1612?) feljegyzése is, amelyet Csapodi Csaba még nem ismerhetett. Ennek a forrásnak a részletesebb bemutatását kutatásmódszertani szempontból is fontosnak tartjuk.

Szamosközy István és a *Bibliotheca Corvina* erdélyi forrásairól rövid közleményben számoltunk be akkor, amikor Szamosközynek eddig ismeretlen történetfilozófiai munkáját sikerült felfedezni.[274] A szerző ebben az *ars historica* műfajba tartozó írásában összehasonlítja Antonio Bonfini (1434–1503) és Giovanni Michele Bruto (1517–1592) magyar történeti munkáit módszertani szempontok szerint.[275] Szamosközy azért írta ezt a művét, hogy Báthory Zsigmond (1572–1613) fejedelemnek rámutas-

[268] Vö. Csapodi 1984, 47–48.
[269] Hoch-Kuhač 1876, 24–25.
[270] *De sancto Trinitate*, Zagreb, R 4071
[271] Berlász 1961.
[272] Berlász 1974.
[273] A zágrábi kódex szövegeinek értelmezéséről lásd Balázs M.–Monok 1987.
[274] Balázs M.–Monok 1986.
[275] Balázs M.–Monok–Tar 1992.

son arra, hogy Bruto kéziratos történeti munkáját ki kell adni nyomtatásban, másként könnyen elveszik, megsemmisül, és az utókor nem tanulhat belőle.[276] Ez a Corvina történetében eddig figyelemre nem méltatott, Szamosközy István tollából származó *ars historica* tehát többek között a következőképpen érvel Brutus történeti munkájának kiadása mellett:

> „Multa inopinata accidere possunt, quae imbecillo librorum generi cladem ab omni aevo intulerunt, et nunc inferre possunt incendia, vastitates, blattae, incuria, rapinae, ac in summa punctum temporum quodlibet, quo vel maximarum rerum momenta vertuntur. Sic perierunt clarissimi librorum thesauri Philadelphi et Pergamenorum Regum: sic interiit nobilis illa et memoratissima Matthiae Regis bibliotheca Budae, multis millibus voluminum referta, ex cuius clade Heliodorus Aethiopicae historiae author, Stephanus Geographus, Polybius, Diodorus Siculus, Titus Alexander Cortesius de laubibus Matthiae Regis, Bonfinius de pudicitia coniugali, Crastonius Gorippus qui libros Joannidos scripsit, et quidam alii, velut ex mortuis redivivi fortuna quapiam conservati nuperrime in lucem prodierunt."[277]

Az idézetünket záró „minap megjelent" *(nuperrime in lucem prodierunt)* kifejezés egyértelművé teszi: Szamosközy olyan nyomtatványokkal találkozott, amelyek *corviná*k alapján készültek. Ebből kiindulva a *Corvina*-könyvészetre támaszkodó vizsgálataink a ma is meglevő kódexek esetében az eddigi ismeretekkel harmonizáló eredményre jutottak.

A ma is meglevő kódexek: Heliodorus *Aithiopikés historias biblia X* című művét Vincentius Obsopoeus a *Corviná*ban volt példány alapján adta ki (Bázel, 1534).[278] A Nürnberg város tanácsosaihoz címzett epistola dedicatoria 4. oldalán:

> „Deuenit ad me seruatus ex ista clade Vngarica, qua serenissimi quondam regis Matthiae Coruini bibliotheca omnium instructissima superioribus annis a barbarie asiatica uastata est. Hunc cum aliis nonnullis miles quidam plane gregarius et ab omnibus tam Graecorum quiam Latinorum disciplinis abhorrentissimus, iam apud nos tinctorem agens, tunc uero illustrissimum principem Casimirum Marchiorem Brandenburgensem[279] laudabilis

[276] A *Corvina* szempontjából érdektelen, hogy ezt a javaslatot persze azért is tette, hogy a Báthory család mellől a Habsburg-oldalra pártolt történetírót, Brutust, kényelmetlen helyzetbe hozza, hiszen ez utóbbi a történeti művét még Báthory-párti szemmel írta. A mű végül csak a XIX. század második felében jelent meg. Az Erdélyben volt kéziratot pedig 2019-ben Trentóban a jezsuitáknál találta meg Kasza Péter és Petneházi Gábor (Kasza–Petneházi 2022).

[277] Balázs M.–Monok–Tar 1992, 56.

[278] Heliodorus 1534.

[279] Kasimir von Brandenburg-Culmbach (Brandenburgi Hohenzollern Kázmér, 1481–1527), 1527-ben I. Ferdinánd király hadseregének fővezére volt a Magyar Királyságban, Budán halt meg.

memoriae comitatus in Vngaria forte fortuna non sine mente reor, sine numine diuum, sustulit, quia auro exornatus nonnihil adhuc splendescebat, ne scilicet tam bonus author et uisus et lectus paucissimis, interiret."

A kódex *possessor*-bejegyzéseinek vizsgálata szerint 1577-ben került V. Albrecht bajor herceghez Joachim Camerariustól.[280] Polybios *Históriá*ja ugyanebben a kötetben maradt fenn görögül, de megvolt Mátyás könyvtárában Nicolaus Perottus (1429–1480) latin fordítása is. Ez utóbbit egy bizonyos Ibrahim Machar adományozta szultánjának 1558/59-ben, s csak 1869-ben került vissza Magyarországra.[281] A görög Polybius első kiadásának is (Hagenau, 1530) *corvina* volt az alapszövege.[282] Diodorus Siculus *Bibliothéké*jét ugyancsak Obsopoeus publikálta először eredeti nyelven, *corvina* alapján (Bázel, 1539),[283] s ugyancsak ő adta ki Cortesius említett művét másodszor (az elsőről nem tudva: Hagenau, 1531[284]), abból a kéziratból, amelynek útja a *Corviná*ból Corvin Jánoson, annak özvegyén (Frangepán Beatrix), s ennek második férjén (Brandenburgi Györgyön[285]) át vezetett hozzá.[286] Antonio Bonfininek a szüzességről és a házasság tisztaságáról szóló művét Beatrix királyné vihette magával Budából Nápolyba, ahol Johannes Sambucus (1531–1584) megvásárolta, s a mű *editio princeps*e (Bázel, 1572) az ő könyvtárában volt példányról, tehát *corviná*ról készült.[287]

A további két szerző (Corippus és Stephanus Geographus) műveit tartalmazó meglévő *corviná*kat nem tart számon a Corvina-szakirodalom. Felidézve azt, hogy az erdélyi humanistának a saját kódexe kapcsán bizonyított kodikológiai érdeklődése is volt[288]

[280] Csapodi 1973, 315, 539.
[281] Csapodi 1973, 540.
[282] Polybius (ed. Obsopoeus) 1530, Csapodi 1973, 539. Csapodi itt hivatkozik Melanchthon–Mattheus 1551 című művére is (VD 16 M 3813), mint amely említi Polybius első kiadását – Szamosközy tehát innen is tájékozódhatott.
[283] Diodorus Siculus (ed. Obsopoeus) 1539, Csapodi 1973, 225.
[284] Cortesius–Obsopoeus 1531.
[285] Georg der Fromme von Brandenburg-Ansbach-Colmbach (1484–1543), Corvin János özvegye, Beatrice de Fragepan volt az első felesége.
[286] Csapodi 1973, 206, 207.
[287] Bonfinius, *Symposion*, 1572, Csapodi 1973, 131. és Apró S., ed., *Bonfinius, Symposion*, 1943, XVI–XIX.
[288] Szamosközy korvinája: Szilágyi S., kiad., *Szamosközy…*, 1877, 105–107. óta tudjuk, hogy véletlen folytán a történetíróhoz *(„casu quopiam ad me delatam" sc. manuscriptam* – MI*)* sodródott Marcus Iunianus Iustinus *Epitomen historiarum Philippicarum Trogi Pompei* címmel nyilvántartott munkája, melyet Csapodi Csaba is hiteles, de elveszett korvinának ismer el (Csapodi 1973, 374.). Jakó Zsigmond e kódex kapcsán utal a fejedelmi levéltáros kodikológiai érdeklődésére, amely érdeklődés nyilvánvaló Szamosközynek az Antonio Marietti (1565–1625) jezsuitának kölcsönadott és a kolozsvári jezsuita könyvtár 1603-as feldúlásakor elpusztult kódexről adott leírásából is: *„Hunc librum paucis ante mensibus, quam haec clades patriae incumberet, Antonio Marietto erudito Jesuitae, malo codicis genio et meo fato utendum accomodaveram, quod ideo libentius in hac publicae privataeque cladis memoria refero, quod praeclarus auctor praenomine et nomine temporum iniuria amisso atque etiam libri titulo, quem adscripsi, interecepto solo cognomine residuo ex omnibus opinor, typographii Achephalos hactenus prodiit. De quo eruditi conseant, viderint, mihi satis fuerit ex fide haec referenti fidem haberi. Taceo multa alia quae in toto huius libri corpore aliter quam in vulgari legebantur."* (Szilágyi S., kiad., *Szamosközy…*, 1877, 105–106.). Jakó 1976b, 176. a továbbiakban felteszi, hogy a *corvina* Báthory Zsigmond fejedelem feldúlt könyvtárából (1598) kerülhetett annak levéltárosához.

(figyelte az ókori és a humanista szövegkiadások, s az esetleg előkerült kéziratok közti különbségeket,[289] ügyelt a névformákra stb.), nem tartjuk lehetetlennek, hogy a nagy király legendás gyűjteményének darabjaira való hivatkozások megmaradtak a fejében, és ezeket alkalmasint fel is sorolta a kötetek elővétele nélkül is.[290]

Nagyobb fejtörést okozott, de egyúttal érdekesebb eredményeket is ígér annak a két szerzőnek a vizsgálata, akiknek a meglevő műveiről nem tud a Corvina-szakirodalom: *„Crastonius Gorippus (sic!) qui libros Joannidos scripsit”* és Stephanus Geographus. E két esetben nem csupán azt rögzíthetjük, hogy Szamosközy jóvoltából újabb darabbal gazdagítottuk a híres gyűjteményt, hanem további problémákkal is szembe kell néznünk.

A Corippus-kérdés: Flavius Cresconius Corippus VI. századi költő, akinek a gyulafehérvári levéltáros említette *Iohannis, seu de bellis Lybicis* című művén kívül még egyet ismerünk: *De laudibus Iustini Augusti Minoris heroico carmine libri III.* Szamosközy szövegszerűen esetleg az utóbbit ismerhette, mert Michael Ruiz de Azagra (XVI. század) kiadta Antwerpenben 1581-ben.[291] Valójában azonban ez nem valószínű, mert akkor nem ilyen hibás névalakot írt volna le. Mielőtt ismertetnénk, hogy mi lehetett a forrása, el kell mondanunk, hogy a Corippus-kérdésnek (*corvina*-e, vagy nem? hol van ma?) jelentős szakirodalma van, amelynek egy részét Csapodi összefoglalva[292] megállapította, hogy a milánói *Trivulziana* többek által *corviná*nak hitt kódexe nem tartozott Mátyás könyvtárához. E véleményében egyébként a *Iohannis* szövegkiadóinak állásfoglalását ismétli meg,[293] akik valamennyien Johannes Cuspinianus elbeszéléséből tudnak a budai variánsról. Szamosközy is ezt az említést ismerte, de közelebbit is tudunk mondani: a Nicolaus Gerbelius-féle kiadást,[294] amelyben Gerbelius a Cuspinianus-életrajzon kívül közölt egy katalógust a Cuspinianus említette nevekről. Ebben szerepel szó szerint az, amit Szamosközy említ: *„Crastonius Gorippus(!), qui libros Iohannidos scripsit, qui habentur in bibliotheca Budensi.”*

[289] Római kori feliratgyűjteménye életében megjelent (Padova, Lorenzo Pasquato, 1593), de a gyűjtést ezután is folytatta. Kéziratban maradt munkájának szövegközlését, és a korabeli kiadvány (1593) hasonmás kiadását lásd Balázs M.–Monok, kiad., *Szamosközy, Analecta*, 1992,

[290] A kódexeket magukat nem láthatta, hiszen mint láttuk, az ő életében már Bécsben, illetve német nyelvterületen voltak. Valószínűtlen, hogy akár csak eggyel is találkozott volna itáliai utazása során.

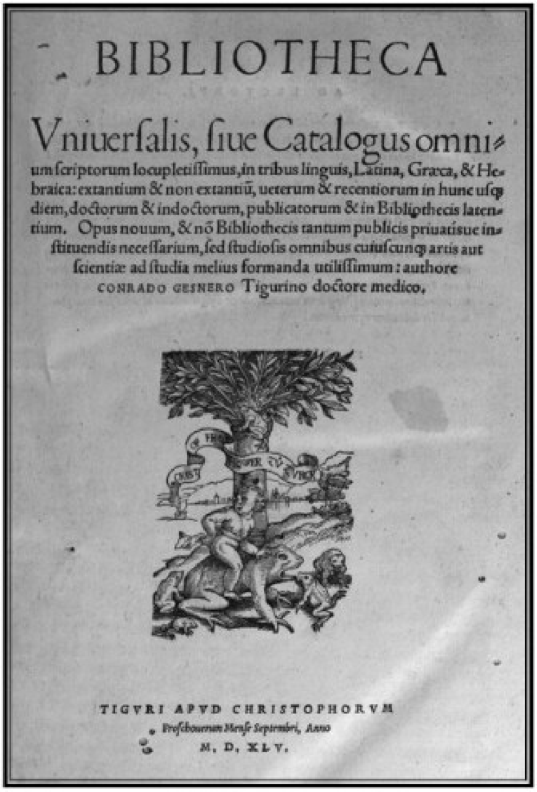
[291] Corippus–Ruiz de Azagra 1581.

[292] Csapodi 1973, 205.; Lásd még Budik 1839, 37–39.; Fraknói 1878, 125–126.; Csontosi 1878, 214–215.; Csontosi 1881a, 165–166.; Loewe 1883, 315–316.; Ábel 1883, 948–950.; Csontosi 1891, 145–146.; Schönherr 1896, 161–168.; Manitius 1911, 168–170.

[293] A *De laudibus Iustini...* 1581-es első kiadása utáni 3 XVII. századi, 6 XVIII. századi, 4 XIX. századi és 3 XX. századi kiadásával szemben (felsorolásukat lásd Corippus–Antès 1981, CVII–CXI., a Johannis editio princepse: Corippus–Mazzucchelli 1820; ugyancsak az ő kiadását tartalmazza a Corippus–Bekker 1836; ezt követte a máig leggyakrabban használt Joseph Partsch kiadás: Corippus–Partsch 1879; majd a Corippus–Petschenig 1886; ezután jelent meg az egyetlen fordítás, előbb csak mikrofilmen (1966), majd Corippus–Shea 1998. Petschenig kiadását vette át Corippus–Hamman 1968, 998–1127, és végül a kritikai kiadás: Corippus–Diggle–Goodyear 1970.

[294] Cuspinianus–Gerbelius 1540, 216.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy nem csak Szamosközy ült fel a névtévesztésnek, mert Conrad Gessner közismert *Bibliotheca universalis*ában ugyancsak így szerepel, s nem változott a névalak a Josias Simmler és a Johann Jacob Frisius által készített Gessner-kiadásokban sem.[295] Az erdélyi történetíró tehát tőlük is vehette a névformát, de mint említettük, csaknem biztos, hogy ő maga ismerte Gerbelius névsorát.

BIBLIOTHECA

Vniuerſalis, ſiue Catalogus omnium ſcriptorum locupletiſſimus, in tribus linguis, Latina, Græca, & Hebraica: extantium & non extantiũ, ueterum & recentiorum in hunc uſq diem, doctorum & indoctorum, publicatorum & in Bibliothecis latentium. Opus nouum, & nõ Bibliothecis tantum publicis priuatiſue inſtituendis neceſſarium, ſed ſtudioſis omnibus cuiuſcunq artis aut ſcientiæ ad ſtudia melius formanda utiliſſimum: authore CONRADO GESNERO Tigurino doctore medico.

TIGVRI APVD CHRISTOPHORVM Froſchouerum Menſe Septembri, Anno M. D. XLV.

15. Gessner 1545

Stephanus Geographus: Szamosközy minden bizonnyal azért említi így ennek a szerzőnek a nevét, mert kortársainak és neki is egyértelmű volt, hogy melyik „*Stephanus*"-t kell érteni. Valószínűnek tartjuk, hogy Stephanus Byzantinusról van szó, aki az V. században írta meg *Ethnika* (a latin címe: *De urbibus et populis)* című földrajzi lexikonát, amely a humanistáknak és napjaink kutatóinak is bőséges forrásnak bizonyult hazájuk földrajzi múltja és története némely epizódjának megismeréséhez.[296] A ma már meglehetősen terjedelmes Corvina-szakirodalom azonban nem ismer olyan adatot,

[295] Gessner 1545; Gessner–Simmler 1574; Gessner–Simmler–Fries 1583.

[296] Végignézve a *L'Année philologique* köteteit nagyobbrészt ilyen szempontú tanulmányokkal találkoztunk. Lásd még Stephanus Byzantinus–Billerbeck–Neumann-Hartmann, I., 2006, 51–64. és Billerbeck–Neumann-Hartmann 2021 szakirodalom-jegyzékét.

hogy ez a híres mű meglett volna a budai gyűjteményben, s arra sem sikerült választ kapni, honnan tudott róla Szamosközy. Igaz ugyan, hogy a műnek három XVI. századi kiadása ismert,[297] de ezekben nem találunk utalást arra, hogy a kiadás alapja *corvina* lett volna. Nem tudnak erről a későbbi kiadások előszavai,[298] és a máig legjobbnak tekintett két *editio* sem.[299]

Magával a kódexszel találkozott Szamosközy? Elméletileg nem lehet kizárni ezt a lehetőséget, különösen ha a nagyszámú, Itáliában fennmaradt példányra gondolunk: leginkább a *Bibliotheca Trivulziana*ban őrzöttre.[300] Külön érdemesnek tartjuk megemlíteni, hogy az *Österreichische Nationalbibliothek*ban őriznek egy olyan másolatot is, amelyet Sebastian Tegnageltől vásároltak,[301] és ilyen provenienciájú köteteket Csapodi repertóriuma is nyilvántart: igaz, mindkettő „kétséges *corvina*".[302]

Ebben a helyzetben hipotézisek megfogalmazására kényszerülünk. Természetesen a leglogikusabb azt feltennünk, hogy az általunk megvizsgált források hallgatása ellenére Szamosközy mégis valamely nyomtatványból merítette információját, esetleg valamelyik korabeli lexikon Stephanus Byzantinus-tétele említette meg azt, hogy a szóban forgó mű megvolt a *Corviná*ban.

De nem lehet kizárni azt a lehetőséget sem, hogy történetírónk más forrásból tudott arról, hogy a kérdéses földrajzi lexikon része volt a *Corviná*nak. Így aztán az is elképzelhető, hogy noha a XVI. századi és későbbi kiadások valóban nem a Mátyás könyvtárabeli kéziratra támaszkodtak, megjelenésüket Szamosközy „összehozta" azzal, hogy ő tudott a kézirat létezéséről. Ezért is felvethető, hogy az *ars historica* írója nem találkozhatott-e esetleg magával a kódexszel is.

Hét kéziratot vettünk sorba, és csupán egy esetben nem tudtunk választ adni arra a kérdésre, hogy Szamosközy honnan vette információját. Ez a negatívum éppen azt

297 *Peri poleón. De urbibus* címen görögül jelentette meg Aldus Manutius, *editio princeps* (Stephanus Byzantinus–Aldus 1502); görög–latin kiadásai: Stephanus Byzantinus–Giunta 1521; Stephanus Byzantinus–Xilander 1568.

298 A teljesség igénye nélkül felsorolunk néhányat, amit láttunk: Theodor Pinedo–Jacobus Gronovius: Amsterdam, Jacob de Jonge, 1678. (ue. uitt: Rudolph Wetsten, 1725); Abraham Berkelius–Jacobus Gronovius: Leiden, Daniel Gaesebeeck, 1674, majd 1688. (ue. uitt: Frederik Haaring, 1694); Lucas Holstenius–Theodor Ryck: Leiden, Jacobus Hackius, 1684 majd Leiden, Petrus vander Aa, 1692 (Holstenius jegyzetei és magyarázatai: Utrecht, sumptibus Societatis, 1691); Pinedo, Holstenius és Berkelius jegyzeteivel adta ki Wilhelm Dindorf: Lipcse, Kühn, 1825; Antonius Westermann: Lipcse, 1839 (Teubner).

299 Stephanus Byzantinus–Meineke 1849; új kritikai kiadása: Stephanus Byzantinus–Billerbeck–Neumann-Hartmann, I–V., 2006–2017. A kéziratok és a kiadások kritikai számbavétele: Stephanus Byzantinus–Billerbeck–Neumann-Hartmann, I., 2006, 8–46.

300 Kristeller, *Iter Italicum, I,* 1977, 360. Nr. 737; Kristeller, *Iter Italicum, I,* 1977, 335., 442–444., 531. További corvinák egyébként a *Trivultiana*ban: Csapodi 1973, 541 és 577.

301 Lambeck–Kollar 1766, 127.

302 Csapodi 1973, 320, 459.

mutatja, hogy ha módszeresen végigolvassuk valamennyi olyan ókori szöveg kiadásának előszavát, amelyet kapcsolatba hoztak a *Corviná*val, akkor pontosabb képet kaphatunk arról, miként gondoltak a XVI. század európai humanista generációinak tagjai erre az elpusztult könyvtárra. Ezek az ismeretek ugyanis azoknak is rendelkezésére álltak, akik valamilyen okból újra akarták éleszteni Mátyás könyvtárát.

XVII. századi kísérletek a Budán maradt és a Konstantinápolyba vitt kódexek megszerzésére

A jezsuiták kísérletei

Michael Rudolf Altham (1574–1638) gróf, osztrák hadvezér, II. Mátyás császár követe volt a török udvarban, illetve Erdélyben Bethlen Gábor fejedelemnél.[303] A gróf 1618. április 8-án írt a pápának, hogy a toszkán hercegi könyvtárban lévő török könyvekért cseréljék el a budai könyvtárat.[304] Újabban további levelek tanúsítják, hogy a pápa mellett a jezsuita rendi gépezet is mozgásba lendült ez ügyben. Muzio Vitelleschi (1563–1645) jezsuita rendfőnök levelet írt Florianus Avancinusnak (1561–1626), a bécsi jezsuita *collegium* rektorának (1618. június 8.), amelyben kétségeit fejezte ki az akció sikerét illetően. Kétli, hogy a budai könyvtárat meg lehetne szerezni a toszkán herceg (Cosimo II. Medici 1590–1621) birtokában lévő török könyvekért cserébe. Ha a pápa nem is, ő, Vitelleschi hajlandó írni ez ügyben a hercegnek.[305]

> „Alias quoque literas easque paulo recentiores a Reverentia Vestra accepi, quibus studium Illustrissimi Comitis ab Altham, quo ille rem christianam in Hungaria, Transylvania, Wallachia vicinisque regionibus promovere satagit, explicabat; quod ego a me suggeri possit, quo a Magno duce Hetruriae capsa illa librorum Turcicorum in compensationem Bibliothecae Budensis impetrari possit; quod tamen admodum difficile impetratu fore video. Quod attinet ad literas a Sua Sanctitate ad ipsum Comitem, eae difficulter impetrabuntur. Quod si sine illis meae literae ipsi gratae futurae putentur, libenter eas ad ipsum prima occasione transmittam."

A következő levelet ugyancsak Vitelleschi írta Caspar Gratianinak, a szultán bécsi követének (1618. június 19.)[306] Ebben értesíti a követet, hogy megpróbált közbenjárni a pápánál, de ez utóbbi nem szívesen avatkozna a dologba. Ismeri a nagyhercegnek

[303] ADB I, 366.
[304] Fraknói 1874, 297–299.
[305] Balázs M.–Fricsy–Lukács–Monok, Adattár 26, 1990, 322.
[306] Balázs M.–Fricsy–Lukács–Monok, Adattár 26, 1990, 322–323.

a régiségek iránti vonzalmát, és így kényelmetlen helyzetbe kerülnének mindketten, ha visszautasítaná a Szentatya kérését. Ezzel szemben 1618. szeptember 29-én már arról számol be a követnek, hogy a pápa változtatott álláspontján és igyekszik előmozdítani a török könyvek ügyét.[307]

Az erdélyi fejedelmek próbálkozásai

Minden, a Bethlen Gábor-kori erdélyi fejedelmi udvar művelődéspolitikájával foglalkozó szerző idézi azokat a forrásokat, amelyek tanúsítják, hogy Bethlen fogadótermének falait Nagy Sándor és Hunyadi Mátyás életének történeteit megelevenítő gobelinek díszítették, vagyis a Mátyás-kultusz előkelő helyen volt kulturális politikájában, hatalmi reprezentációjában.[308] A magyarországi szakirodalomban ismeretes, hogy Bethlen Gábor (1613–1629), majd I. Rákóczi György (1630–1648) is próbálkozott a Budán levő könyvanyag megszerzésével,[309] sikertelenül. I. Apafi Mihály (1661–1690) könyvei közt azonban felbukkant egy *corvina*-kézirat, amely Tibullus, Catullus és Propertius verseit tartalmazza, és ma az Osztrák Nemzeti Könyvtár őrzi. Apafi 1663-ban maga is ellátogatott Budára, megnézte az egykori híres könyvtár helyét. Vannak, akik azt gondolják, hogy a budai pasa ekkor ajándékozta a latin költők szövegeit katonai szövetségesének. Jakó Zsigmond inkább hajlik arra a gondolatra, hogy a kötet már a budai udvarnak Gyulafehérvárra költözésekor Erdélybe került.[310]

Jakó Zsigmond mára klasszikussá vált tanulmányában, az *Erdély és a Corviná*ban[311] az erdélyi szász historiográfiai hagyomány két szálát különíti el. Az egyik határozottan állítja, hogy a Budáról Erdélybe költöző királyi udvar magával vitt kódexeiből a Johann Honter (1498–1549) által alapított iskola könyvtárába is *több* darab került (Christian Schesaeus (1535?–1585), Daniel Reipchius (†1612)), amely állítás megjelenik a magyar Bethlen Eleknél, és az általa tájékoztatott Luigi Ferdinando Marsiglinél (Marsili, 1658–1730), a császári szolgálatban álló olasz hadmérnöknél is. A másik hagyományos vonal a nemzeti kulturális öntudat-megfogalmazásokban ennél kevesebb, de egyben határozottabb. Nevezetesen annak hangsúlyozása, hogy a Johann Honter által alapított – valójában egyébként a középkori brassói kolostorok könyvtárából építkező[312] – iskolai könyvtár a *Bibliotheca Corvina* egyenrangú társa a könyvtárak történetében, amely könyvtárba *néhány* corvina is került. Jakó Johann Filstich brassói rektor 1739-ben írt kéziratos egyháztörténetét használta,

[307] Balázs M.–Fricsy–Lukács–Monok, Adattár 26, 1990, 330.
[308] Tarnóc 1973; Tarnóc 1978; Bitskey 1980; Tarnóc 1988a; Monok 2021.
[309] A több helyen megjelent adatok összefoglalását lásd Harsányi 1917, 6.; Csapodi 1961.; Csapodi 1971.; Jakó 1976b.
[310] Jakó 1976b, 169–170.
[311] Jakó 1966. Kibővítve: Jakó 1976b.
[312] Monok 2018, 411–426.; Monok 2020a, 131–146.

aki láthatóan ismerte – ahogy Jakó Zsigmond nem – Thomas Bartolini (1616–1680) nagyobb könyvtári tűzesetekről írt disszertációját, amelyet Andreas Westphal (1685–1747) rendezett sajtó alá 1709-ben, Jénában.[313] Ebben nem a szerző, hanem a bevezetőben Westphal írja a következőket:

> [fol. 11v-12r] „Nonnullarum quoque Bibliothecarum, ab igne consumtarum, mentionem injicit Julius Pflugk in Epistola, ad magno nominis virum Seckendorffium directa de Bibliotheca Budensi, ex qua sequentia transfere liceat."
> [fol. 14r–v] „Ita ille. Annus ejusdem seculi 89. valde fatalis fuit Bibliothecae Cronstadtiensis, dum eam flammae vehementia omnino destruxit et abstulit. Cujus casus eo durior atque acerbior fuit, quo magis instructa atque ornata eadem exsistit, quippe cum ea ex Bibliotheca Budensi egregio manuscriptorum thesauro locupletata maximam partem libris majoris ordinis superbiret."

Bartholin szövegére hivatkozva megismétli ezt az állítást[314] Johann Georg Schelhorn (1694–1773) jénai történész, lutheránus lelkész, akinek a *Corvina* történetével kapcsolatos tevékenységéről még részletesebben szólok.

A brassói könyvtár valamennyi 1800 előtti katalógusát kiadtuk összegyűjtve, a korábbi kiadásokat egyenként az eredetivel összeolvasva és kiegészítve, az *Adattár* szegedi sorozatban.[315] Jakó Zsigmond is utalt ezekre az összeírásokra, jelezve, hogy azokban az 1689-es tűzvész előtt sem tűnnek fel olyan kötetek, amelyek – pláne nagyobb számban – *corviná*kra utalnának. Ennek ellenére a szász történetírásban a *corvina*-hagyomány két vonala együtt élt tovább, még az 1848/49-es forradalom és szabadságharc utáni Erdélyben is. A szászságot önálló területi, gazdasági és kulturális entitásként megfogalmazó szemlélethez tartozó irodalomtörténeti összefoglalásban (Friedrich Schuler von Libloy) is ezt olvashatjuk:[316]

> „Der Kronstädter Stadtrichter Benkner vermehrte die dortige Bibliothek namentlich durch sehr werthvolle Bücher und Handschriften, welche er nach dem Falle von Konstantinopel aus den verwüsteten und preisgegebenen Griechischen Bibliotheken ankaufen liess; eben so vermehrte sich die Bibliothek durch Werke, welche in dem 1553 von Türken eroberten Ofen verschleppt und verhandelt worden waren. So konnte in der That Thomas

313 Bartholin–Westphal 1709, fol.11v–12r, 14r–v.
314 Schelhorn 1764, 837.
315 Monok–Ötvös P.–Verók, Adattár 16/4, 2004, 526–693; Bándi–Monok–Verók, Adattár 16/6, 2021, 3–110.
316 Schuler von Libloy 1857, 103–104. (Kronstadt, von Johannes Honterus errichtete „Schulliberie")

Bartholinus in seiner „dissertatio de bibliothecae incendio" (Jena 1709 XXXII. pag 27.) sagen: „... bibliotheca Cronstadtiensis ... quo magis instructa atque ornata eadem exsistit, quippe cum ea ex Bibliotheca Budensi egregio manuscriptorum thesauro locupletata maximam partem libris majoris ordinis superbiret." Kein Zweifel, dass ausser der Ofner im 16ten Jahrhunderte keine reichere Bibliothek Ungarns und Siebenbürgens bestanden habe, als jene im Burzenlande. Der fruchtbare Brand vom 21. April 1689 zerstörte auch die „Liberie", nur sehr weniges konnte gerettet werden, wie mehrere eingenhändige Briefe Melanchthon's und Luther's u. a. m."

A Habsburg-udvar próbálkozása

A hamburgi jogász, diplomata Joachim Hagemeier (1617–1681) ura, a lutheránus Friedrich Casimir von Hanau (1623–1685) kérésére összefoglalta a Magyar és a Cseh Királyság történetének alapvető eseményeit, és bemutatta neki a vesztfáliai béke utáni állapotukat.[317] Ebben a műfajilag levélnek *(epistola)* megjelölt művében a következőt írja:

„§ 8. Matthiae Corvini Regis Hungariae Bibliotheca Budensis, optimis manu exaratis codicibus, et Graecis praecipue plena fuit. Hujus reliquias Turcae per ultimam Pacem anni 1664 Leopoldo Caesari concesserunt, quae Viennae asservantur, ubi Thesauro librario praeest Clarissimus Petrus Lambecius."[318]

Vagyis Európa egyes részein úgy tudták, hogy a vasvári béke tárgyalása során a császári oldal elérte, hogy a törökök a Mátyás király könyvtárából származó, ereklye értékű kódexeket átadják nekik, és azokat Bécsben őrzik. Hagemeier nem részletezte, hogy a Budán vagy a Konstantinápolyban megmaradt kódexekről van-e szó. A kérdésről legrészletesebben Viskolcz Noémi értekezett, az eddigi nem hivatkozott szakirodalmi forrásokon túl kiadva Walter Leslie (1607–1667) császári követ leveleinek és Peter Lambeck (1628–1680) naplójának vonatkozó részleteit.[319] Külön foglalkozott a vasvári béke és Lambeck 1666-os budai utazásának összefüggéseivel.[320] A régibb osztrák szakirodalom foglalkozott a budai utazással,[321] de míg a legfrissebb tanulmány[322] forrásközlése hiányos, Viskolcz Noémi ezt a hiányosságot pótolta. Szerintem

[317] Hagemeier 1680, 1686.
[318] Hagemeier 1680, 9.; Hagemeier 1686, 9.
[319] Viskolcz 2006; Viskolcz 2008; Viskolcz 2009.
[320] Viskolcz 2009, 154–156.
[321] Mosel 1835, 81–83.
[322] Gastgeber 2005.

azt is fontos látni, hogy ezek a dokumentumok is igazolják azt a császári szándékot, hogy a *Bibliotheca Corvina* maradványainak egyesítésével, és ennek széles körű propagálásával erősítsék a birodalom kultikus alapjait.

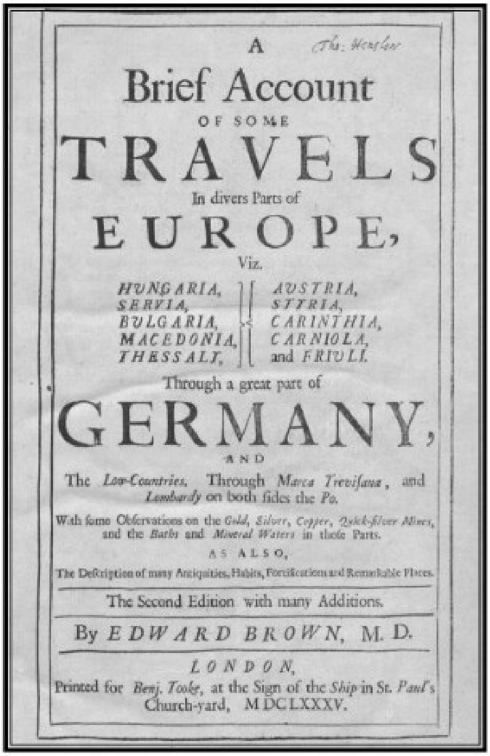
Figyelemre méltó, hogy nem csupán a politikai élet szereplői tudtak arról, hogy Lambeck Budára utazik, hanem a *respublica litteraria* európai tagjai is nagy várakozással voltak az akció sikerét illetően. Peter Lambeckkel mint a császári könyvtár könyvtárosával sokan leveleztek egy-egy ókori vagy középkori szöveg kiadásával, esetlegesen a Bécsben található szövegvariánsokkal kapcsolatosan. Egyetlen példát említünk ebből az ismeretkörből, jelezve, hogy a budai utazás nyílt titoknak számított a tudós körökben. Josephus Flavius kiadásának előkészülete valódi európai összefogást tudhatott maga mögött. Az ezzel kapcsolatos szerteágazó – Oxfordtól Párizson át Bécsig tartó – levelezést Johann Andreas Schmidt (1652–1726) külön kötetben ki is adta 1700-ban.[323] A Jénai Egyetem hebraista történészprofesszora, Caspar Sagittarius (1643–1694) is tervezte Josephus Flavius zsidó történetének sajtó alá rendezését, ezzel kapcsolatosan többen írtak neki. Így a polihisztor jogász Hermann Conring (1606–1681) is, jelezve, reméli, hogy Lambeck Budáról jó szövegállapotú Josephus Flavius-kódexet[324] hoz magával.

> „IX. Martii 1666.
> Recte dicis, non temere quem reperiri, qui aut velit possit iusta industria conferre codices. Qui tale quid Viennae voluerit hactenus agere, novi neminem. Qui enim ibi literati habentur, exsibilant talia. Si Budensis Bibliothecae Corvinianae (quam totam pridem interiisse credidi) reliquiae Iosephi melioribus codicibus fuerint instructae feceris operae praetium, si iuvenem aliquem philologiae deditum isthuc mittas ad codices conferendos et excerpendas varias."[325]

Külön kell majd számba venni azokat a forrásokat, amelyek Lambeck kiadott beszámolójának[326] tartalmát ismétlik, vagy éppen személyesen is hallhatták a könyvtáros budai élménybeszámolóját, mint például Edward Brown (1644–1708),[327] aki 1669-

[323] Schmidt J. A. kiad., *Epistolae…*, 1700.
[324] Megjegyzem, hogy a mai ismereteink szerint nem maradt fenn Josephus Flavius-szöveg *corvina*ként. Csapodi 1973, 260 (Nr. 362.) egy Prágában őrzött kéziratot tart nyilván, mint tévesen Mátyás könyvtárához soroltat.
[325] Schmidt J. A. kiad., *Epistolae…*, 1700, 394.
[326] Az egyes kódexek leírásánál is emlegeti azt, hogy Mátyás könyvtárából való, de összefoglalóan is magát a Bécsbe kerülésük történetét, illetve az 1666. évi utazásának bemutatását. Lásd Lambeck 1665, 32–33, 108–109.; Lambeck 1669, 787–788, 995–996, 989–996.; Lambeck–Kollar 1766, 68–70.; Lambeck–Kollar 1769, 939–954.
[327] Viskolcz 2009, 161–162.

ben utazott *Hungariá*ban, és 1673-ban adta ki először utazási naplóját.[328] A *Bibliotheca Corvina* történetének európai megismertetése szempontjából nem az a fontos, hogy Brown ismeretei Lambecktől származtak – Lambeck hétkötetes latin nyelvű könyvtártörténetét viszonylag kevesen is forgathatták, fedezhették fel benne azt, hogy milyen kódexek kerültek Mátyás gyűjteményéből Bécsbe –, sokkal inkább az, hogy egy már a kortársak által is ismert angol utazó könyve bestsellerré vált. Az első angol nyelvű kiadást (1673) követte a francia (1674),[329] maga Edward Brown fordította, illetve írta le újra. 1681-ben hollandra fordították,[330] 1685-ben[331] jött ki a nyomdából a második angol *editio*. A német verzió 1686-ban látott napvilágot,[332] újrakiadása 1711-ben történt.[333] Edward Brown útleírása az angol utazási irodalom részévé vált, így napjainkig sokszor kiadták egyes részeit.

A Brief Account OF SOME TRAVELS In divers Parts of EUROPE, Viz.

HUNGARIA, SERVIA, BULGARIA, MACEDONIA, THESSALY, AUSTRIA, STYRIA, CARINTHIA, CARNIOLA, and FRIULI.

Through a great part of GERMANY, AND The *Low-Countries*, Through *Marca Trevisana*, and *Lombardy* on both sides the *Po*.

With some Observations on the *Gold*, *Silver*, *Copper*, *Quick-silver Mines*, and the *Baths* and *Mineral Waters* in those Parts.

AS ALSO, The Description of many Antiquities, Habits, Fortifications and Remarkable Places.

The Second Edition with many Additions.

By *EDWARD BROWN*, M. D.

LONDON, Printed for *Benj. Tooke*, at the Sign of the *Ship* in St. *Paul's* Church-yard, MDCLXXXV.

16. Brown 1685

[328] Brown 1673 (a *Corviná*ról itt: 15–16.); Brown–Nehring 1673, 1975; magyar fordításai: Szamota, kiad., *Régi utazások…*, 1891, 297–425. (a *Corviná*ról itt: 308.); Gömöri, kiad., *Angol és skót utazók*, 1994, 64–74. (a *Corviná*ról itt: 69.).

[329] Brown 1674 (a *Corviná*ról itt: 22–23.)

[330] Brown 1681 (a *Corviná*ról itt, a harmadik könyv, első részben *(Derde Boek, Eerste deel)*, 18–19.)

[331] Brown 1685 (a *Corviná*ról itt: 8–9.)

[332] Brown 1686 (a *Corviná*ról itt: 93–94.)

[333] Brown 1711 (a *Corviná*ról itt: 93–94.)

Lambeck alapvető könyvtártörténetét ma is használjuk. Az összefoglaló történetírások is hivatkoznak erre a műre. Ezek közül itt csupán a Német-római Birodalom történetét megíró bibliofil jogász, Nicolaus Hieronymus Gundling (1671–1729) sok kiadást megélt művét említem. A 334. és 335. paragrafusban rögzíti Hunyadi Mátyás és III. Frigyes harcait *(Krieg mit König Matthias von anno 1479–85 – Eroberung von Wien anno 1485)*:

> „Matthias hatte raison zum Kriege. Er differirete in moribus gantz und gar von Friderico III. Bonfinius hat beyder Qualitäten beschriben, und gezeiget, dass sie einander zuwier gewesen. Liv. V. Decad. IV. seiner historie. Bonfinius war ein Historiographus, den Matthias gedungen, der also sein herus[!] war. Er war ein Italiäner; durch seine Gemahlin Beatrix, eine Neapolitanische Princessin, welche ihm viele Italiäner recommendiret hat, hat er ihn kennenlerner. Sambucus, Maximiliani II. Bibliothecarius hat ihn drucken lassen. [334] In Ofen legte Matthias eine herrliche Bibliotheck an, welche Bibliotheca Budensis hernach an die Türcken kommen, und etwas haben die Kayserlichen empfangen, da sie Ofen unter Leopoldo einnahmen.[335] Die Bücher sind alle so gebunden, dass man den Corvinum aussen oder innen siehet. Sambucus war ein gelehrter Ungar, ein grosser Criticus Graecus, latinus, von dem man vieles in Lambecii Comment[ariorum libris] ad Bibl[iothecam] Vind[obonensem] lesen kann."[336]

Természetesen tudjuk, hogy önmagában egy ilyen leírás semmi új ismerettel nem járul hozzá ahhoz, hogy a *Corvina* állományát jobban megismerjük. Ugyanakkor pedig kiemelkedően fontosnak látom abból a szempontból, hogy az összefoglaló történeti művekben is megjelenik ez az ismeret. A XVIII. század második felében azután a nagyobb történeti összefoglalások (világtörténelem) már hasznosítják a magyar *historia litteraria* eredményeit, Bél Mátyás (1684–1749),[337] Johann Georg Schwandtner (1716–1791)[338] vagy éppen Kaprinai István (1714–1785)[339] műveit. Ezek közül a következő fejezetben említek néhányat, jelezve a történeti információ terjedésének egyfajta módját.

334 Bonfinius–Sambucus 1568.
335 1686-ban.
336 Grundling 1732, 958–959. Utal: Lambeck 1665; Lambeck 1669.
337 Bél, *De vetere*, 1718; Bél, *Adparatus*, 1735; Bél, *Notitia*, I–IV, 1735–1742.
338 Schwandtner 1746.
339 Kaprinai 1767.

A török kiűzését követően átvizsgált könyvanyaggal való szembesülés kora

A Mátyás könyvtára történetét igen alaposan feltáró Csapodi Csaba több közleményben is foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy 1526 után maradtak-e Budán *corviná*k, s mekkora lehetett az a töredék, amelyet bibliofil humanisták, dúló zsoldosok és a szultáni kincstár tisztviselői otthagytak.[340] Kutatásai eredményeképpen úgy látja, hogy nem maradt a királyi palotában említésre méltó könyvanyag.[341] A fentiek alapján – Csapodi széles körű argumentációja ellenére is[342] – azt javasoljuk, hogy a jövendő kutatásokban munkahipotézisként ne zárjuk ki ennek lehetőségét sem. Nehéz ugyanis elképzelnünk, hogy a magyar jezsuiták, a császár diplomatái vagy az erdélyi fejedelmek a könyvanyag megszerzésére tett próbálkozások előtt ne tájékozódtak volna arról, mit is akarnak megszerezni. Annak ellenére is állítjuk ezt, hogy a Buda török megszállás alóli felszabadítása után Luigi Ferdinando Marsigli csak dísztelen papírkódexeket talált a várban.[343] Éppen ezért magam is áttekintettem a Marsigli-hagyaték szakirodalmát, illetve néhány napot szántam Bolognában a hadmérnök hagyatékában lévő magyar vonatkozású kéziratok tanulmányozásának.

Közismert tény, hogy Buda felszabadításakor Luigi Ferdinando Marsigli gyűjtőszenvedélyének hódolva végigjárta a füstölgő romokat, és a budai török könyvtár, illetve a palotában talált bibliotéka maradványaiból szép számmal magához vett, segédkezett a könyvek összeírásában és Bécsbe szállíttatásában. Feltehetően Bécsben további köteteket is kiemelt saját gyűjteménye számára. Egész könyvtárát azután 1711-ben felajánlotta Bologna új Tudományos Intézete *(Istituto delle Scienze)* számára. A Budán, a palotában talált könyvekről készült katalógusnak négy másolata – kettő közelkortárs, továbbá kettő kései kiadása – ismert. Ezenkívül Marsigli könyveiről számos kisebb jegyzéktöredék, vásárlási feljegyzés maradt fenn, illetve kéziratos és nyomtatott katalógusa készült el. Ettől függetlenül a mai napig sem mondhatjuk, hogy a Marsigli-hagyatékot feldolgozottnak tekinthetjük. Még magyar vonatkozásban sem.[344] Mi is csak a *hungarica*-kutatás újabb eredményeiről adunk számot, illetve a jövőbeli feladatokat fogalmazzuk meg.[345]

[340] Csapodi 1961; Csapodi 1971; Csapodi 1973, 72–92.; Csapodi 1984.

[341] Csapodi 1984, 43–51. és 81–82.

[342] Ráadásul Csapodi nem hivatkozik Edward Brown idézett útleírására sem, ami egy 1669. évi tűzvészről is beszámol.

[343] Ez a kép megfelel annak, amit Peter Lambeck látott 1666-ban. A Marsigli által megtalált könyvekről jegyzék készült, amelynek ma három kézírásos másolata is ismert. A korban háromszor ki is adták: Pflugius 1688a; Pflugius 1688b; Pflugius 1703. A jegyzék modern feldolgozása: Csapodi 1984.

[344] A hagyaték magyar kutatástörténetét Nagy Lev. 2007 foglalta össze.

[345] Monok 2009.

Szilády Áron 1898-ban töltött hosszabb időt Bolognában, ahol többek közt az Egyetemi Könyvtár Marsigli-gyűjteményében is dolgozott.[346] Rögtön szeretném aláhúzni, hogy sem Szilády, sem a később itt kutató Veress Endre[347] nem támaszkodhattak Ludovico Frati alapvető munkáira. Sem a latin kódexek katalógusára,[348] sem a Marsigli-hagyaték máig legteljesebb jegyzékére,[349] hiszen ezek később jelentek meg. Láthatóan a XVIII. század elején megjelent, nyomtatott adományozási jegyzékeket,[350] a keleti kéziratok katalógusát (Talman,[351] Asseman[352]) az ehhez tartozó kiegészítéseket[353] használták, és Veress Endre, úgy tűnik, csaknem valamennyi kéziratos kötetet kézbe is vette. Veress ezenkívül ismerte a legfontosabb szakirodalmi tételeket is, Alfredo Reumont,[354] Ercole Ricotti[355] tanulmányait (amelyek ismerik a Marsigli-iratok némelyikét), de legfőként a fiatal Ludovico Frati írását,[356] amelyben kiadta a budai katalógus egy másolatát.

De térjünk vissza Budára, 1686-ba! Marsigli részt vett az ostromban, majd személyesen nézett körül a vár romjaiban, könyvek után kutatva. Emlékeiről feljegyzést készített olaszul, majd amikor felmerült keleti kéziratgyűjteménye katalógusának a kiadása, emlékeit megírta újra ennek előszavaként, de már abba az elbeszélő keretbe helyezte mondandóját, hogy egész életében miként tett szert kéziratokra, könyvekre. A katalógus kiadástörténete azonban meglehetősen homályos. 1720-ban megje-

346 Szilády 1898, 128–142.

347 Veress 1906.

348 Frati 1909.

349 Frati 1928.

350 *Instrumentum donationis Illustrissimi Domini Comitis Aloysii Ferdinandi di Marsiliis favore Illustrissimi et Excelsi Senatus et civitatis Bononiae in gratiam novae in eadem Scientiarum Institutionis.* Nyomtatvány, sine dato, sine loco, sine typographo, in 4 maiore. (de minden bizonnyal Bologna, 1711 – mert az alábbi, második adományozási irat előszava így kezdődik: „Conservando sempre mai dopo la stipulata solenne Donatione nell'Anno 1712 li 11 Gennaio…") – *Strumento di una seconda donazione fatta dall'Ill. ed Eccell. Sig. Generale Conte Luigi Ferdinando Marsili all' Illustriss. ed Eccelso Senato di Bologna a favore, e comodo dell'Instituto delle Scienze in essa città ereto.* Bologna, Constantino Pisarri, 1727, in 4 maiore. (BUB Fondo Marsigli, Vol. 146, 146a)

351 *Elenchus librorum orientalium manuscriptorum videlicet Graecorum, Arabicorum, Persicorum, Turcicorum, et deinde Hebraicorum, ac antiquorum Latinorum, tum manuscriptorum, tum impressorum a Domino Comite Aloysio Ferdinando Marsigli… partim in ultimo bello Turcico, et partim in itinere Constantinopolim suspecto collectorum, coemptorumque,* opera Michaelis Talman, Viennae Austriae, Susanna Christina, Matthaei Cosmerovii vidua, 1720, in fol. [Explicit 1720] (BUB Fondo Marsigli MS 593 Y 3)

352 *Index librorum Bibliothecae Marsilianae Graecorum, Latinorum, Hebraicorum, Arabicorum, Turcicorum et Persicorum, nec non Ruthenico et Illyrico sermone, tum manuscriptorum, tum impressorum, quos excellentissimus Dominus Comes Aloysius Ferdinandus Marsilius Bibliothecae Instituti Scientiarum Bononiensis addixit. In septem partem divisus.* Opera Josephi Simonii Assemani, Sacrae Theologiae Doctoris, et linguarum Orientalium in Bibliotheca Vaticana scriptoris, et in Collegio Vrbano de Propaganda Fide Professori,. Sine loco, anno, et typographo (BUB Fondo Marsigli, Cod. 2951)

353 Rosen 1885.

354 Reumont 1879 idézi Ricotti 1845-t, vagyis ő közvetve tudott a BUB Fondo Marsigli 85 F kéziratról.

355 Ricotti 1879, 307–315. ennek függelékeként kiadja BUB Fondo Marsigli 85 F Budára vonatkozó részét (Fol. 5v–8v), olaszul, és pontosítja Reumont 1879 által általánosságban említett budai eseményeket.

356 Frati 1893, 7–16. Ebben idézi a BUB Fondo Marsigli 85 F, 85 E iratokat, és függelékben kiadja az 1686-os katalógust.

lent Talman katalógusa, majd felmerült, hogy Asseman állítsa össze újra. Ez utóbbi előszava lett volna a második Marsigli-emlékirat, latinul. Asseman le is fordította olaszból, viszont nem jelent meg nyomtatásban. Kötetünk első függelékében tételesen felsoroljuk a hagyaték magyar vonatkozású darabjait, megkíséreltük megírni az egyes kéziratok kiadás-, illetve használat- és hivatkozás-történetét. Itt utalás történik arra a jelenetre is, amelyet a szászok kapcsán Jakó Zsigmond is említett, nevezetesen a Bethlen Elekkel történt beszélgetésre.

Ludovico Frati, látva a nagy érdeklődést Marsigli budai könyvszerzésével kapcsolatban (hivatkozik is Ricotti és Reumont írásaira), az olasz levél[357] Budára vonatkozó részét betűhív átírásban idézi. Az egészet kiadta Albano Sorbelli 1930-ban.[358] Veress Endre ismerte a XIX. század második felének olasz szakirodalmát, így nem is lépett tovább, vagyis annak ellenére, hogy külön írt a Fondo Marsigli 1079-ről *(Manoscritto in lingua Tedesca trovato nella Biblioteca di Buda)*,[359] sem a német kéziratokat nem kutatta tételesen, a görög és a keleti ügyeket pedig teljesen kikerülte. Ahogy már Szilády is. Pedig a Marsigli keleti könyveit felsoroló kéziratnak több érdekessége van. Egy livornói renegát ugyanis sok, a feljegyzés szerint 200 görög kódexet lopott el a szultán gyűjteményéből. Ezeket eladta, részben a francia követnek, Girardinnek,[360] részben Marsiglinak.[361] A másik érdekesség a latin könyvek *elenchus*a. Az első hat tétel bizonyítottan Budáról való. Szilády és Veress írásai alapján Csapodi Csaba is foglalkozott velük.[362] A három nyomtatvány mindegyike megvan a bolognai Egyetemi Könyvtárban, de nem budai példányok. Miután a duplumok többször eladásra kerültek, könnyen lehet, hogy a sérült budai példányoktól vált meg a könyvtár.[363]

Mostani összegzésünk gondolatmenetét szándékosan szakítottuk meg egyetlen hagyaték részletesebb elemzésével. Szándékunk a kutatási hiányok és lehetőségek bemutatása volt ezzel. Csak a bolognai Marsigli-kéziratok kapcsán említhető teendők:

(1) Tisztázni kell Bécsben, hogy az Österreichische Nationalbibliothekban őrzött 1686. évi budai katalógus eredeti-e, ki készítette, és ki másolta le, kinek a számára.
(2) Külön érdemes Bécsben utánanézni, van-e írott nyoma annak, hogy miért nem került Marsigli kéziratai gyűjtésének története kiadásra.

357 BUB MS 85 E.
358 Sorbelli 1930, 173–183.; a magyar szakirodalomban az illír ügyek miatt idézi Bene 2006.
359 És rögtön jelezte, hogy csupán egyetlen levélminta a latin formulás könyvből német, a többi latin. Veress 1906, 31–32.; Frati 1909, Nr. 583. is latin kéziratként írja le.
360 A Kerekes D., kiad., *Girardin,* 2007 naplóban erre nem történik utalás, de érdemes körülnézni Párizsban.
361 Bernasconi 2006, 254–268.
362 Csapodi 1973.
363 Az *Elenchus*t lásd kötetünk első függelékében.

(3) Ugyancsak Bécsben kell, hogy nyoma legyen, milyen körülmények közt, és mennyi kéziratot, könyvet kapott, vett magához Marsigli a budai anyagból.
(4) Bolognában foglalkozni kell a nem latin anyaggal is: a török, perzsa, német, de főként görög kódexek vizsgálata adalékokkal szolgálhat a XVII. században Budán őrzött könyvtárak (*Corvina*-maradvány, királyi kápolna könyvei, protestáns könyvtár) történetéhez.
(5) Az adományozási jegyzékek alapján – ez hatalmas munka – kézbe kell venni az ott említett nyomtatványok valamennyi példányát, vajon van-e magyarországi provenienciára utaló nyom. Sajnos már a XVIII. század végén megkezdték a duplumok eladását, elcserélését, így Marsigli könyvei közül is több elkerült a könyvtárból. Ettől függetlenül nem látom reménytelennek a kutatást e területen sem.
(6) Ezek csak a könyvtártörténeti kutatások folytatására tett javaslataim, a nagyobb munka az egész Marsigli-kézirategyüttes elolvasása, és magyar vonatkozásainak kiadása lenne.

Nem sokkal Marsigli után járt Jacobus Tollius (1633–1696) Budán. Magyarországon először 1660-ban, amikor felkereste Zrínyi Miklóst Csáktornyán.[364] Utazási leveleinek kiadása Heinrich Christian von Henninre (1658–1703) maradt.[365] A magyar *Corvina*-szakirodalom is ismerte ezeket az úti leveleket, szövegszerűen azonban senki nem közölte. Csapodi Csaba még a budai királyi könyvtár forrásanyagát is kiegészítette egy Tollius-szöveghellyel.[366] Pedig, ha csupán a levelek stílusa miatt is, érdemes beleolvasni ezekbe. Az első levélben – ezt Nicolaus Witsen (1641–1717) amszterdami polgármesterhez írta, 1687. február 12-én – a Wolfenbüttelben látott *corviná*król emlékezik meg, amelyeket Herzog II. August (1579–1666) gyűjteményében látott.

„item Sallustii Carmina et Persius antiquissimae editionis, instar mss. Ostensi quoque mihi codices aliquot mss. prima Corvinianae Budensis Bibliotheca spolia ubi ea urbs vel a Solymanno, vel a Caesareanis occupata fuit, bonoque fato ab Augusto Duce redemta atque hic recondita. In his Marsilii Ficini ad Matthiam Corvinum Epistolae et opuscula permulta alia, si non edita, digna visa, quae ederentur. Fontii item Notae in Persium, Orationes, Carmina et alia. Serico raro rubro involuti et intus imaginibus elegantissimis Regis Mathiae, exornati codices magnificentiam vere Regiam prae se ferunt."[367]

[364] Hausner–Klaniczay–Kovács S. I.–Monok–Orlovszky, eds., *Bibliotheca Zriniana*, 1991, 33. Tollius utazásairól a szakirodalmat összefoglalta Kövér 2013. Leveleinek kis része magyarul is megjelent (de semmi a *Corviná*val kapcsolatosan): Szamota, kiad., *Régi utazások*, 1891, 284–289.
[365] Tollius–Hennin 1700; Tollius–Hennin 1714.
[366] Csapodi 1984, 26–27.
[367] Tollius–Hennin 1700, 9.; Tollius–Hennin 1714, 9.

A ma is Wolfenbüttelben őrzött kódexek teljes szakirodalmát feldolgozta Zsupán Edina.[368] Ugyancsak ő utalt arra, hogy Tollius téved a „*spolia*" szó használatában, hiszen Herzog August[369] nem hadizsákmányból kaphatta a kötetet, ahogy ő (Zsupán) választja a szót, inkább királyi ajándékként, „*regalia munera*".[370] Csak annyit jegyezhetünk meg erről, hogy már a levél első kiadójának is feltűnt a „*spolia*" szó használatának helytelensége, Hennin ugyanis azt a megjegyzést teszi, hogy szerinte 1526-ban került el Budáról:

> „9. Corvinianae Budensis Bibliothecae spolia.] Credo ex prima dissepatione anni 1526 omnes autem illi libri holoserico villoso rubro sunt vestiti."[371]

A második levelével, amelyet Johann Georg Graevius (1632–1703) klasszikus filológusnak írt (1687. március 1.), beszámol Potsdamban, a brandenburgi fejedelmi udvarban látott ókori érmekről, majd így folytatja:

> „Pro quibus [*sc. az érmek megnézéséért* – M. I.] Optimus Princeps clementer sane et comiter, ut solet, gratias primum egit; deinde Turcicos proferri ostendique Libros jussit, quos Schoeningius[372] copiarum adversus Turcam missarum Praefectus Buda attulerat. Et multi tum quidem de Budensis Bibliothecae reliquiis sermones habiti, quam cognoscere jam tum animus ardeat."[373]

A Gerardus de Vries (1648–1705) teológiaprofesszornak írt harmadik levélben (1687. április 27.) egy nagyon kedves fordulatot használ, kifejezi, hogy Prágából Bécsbe utaztában úgy vágyott Bécs és a *Corvina* maradványainak látására, mint Odüsszeusz vágyta feleségét, Pénelopét látni.

> „Ut tandem ad finem hujus Epistolae properem, Vir Celeberrime, credo ego, Lotophagorum regionem haud dissimili Bojohaemicae fuisse vel specie, vel indole: ita ego invitus plane hinc avulsus potius sum, quam profectus; et nisi, sicut Ulyssem Ithacae suae ac Penelopes, ita me Viennae et Budensis Bibliothecae desiderium agitasset stimulassetque, Pragam ego haud ita cito, Bojohaemiam etiam multo serio deseruissem."[374]

[368] HAB Cod. Guelf. 43. Aug. 2°. Zsupán–Heitzmann, hrsg., *Corvina Augusta*…, 2014, 31–41.

[369] August II der Jüngere, Herzog zu Braunschweig-Lüneburg (1579–1666).

[370] Zsupán 2014, 283.

[371] Tollius–Hennin 1700, 25.; Tollius–Hennin 1714, 25.

[372] Géra Eleonóra segített azonosítani. Hans Adam Schöning (1641–1696) brandenburgi származású katonatiszt, I. Lipót császár szolgálatában részt vett Buda törököktől való felszabadításában (életrajza: Schöning 1837 (Buda visszafoglalásáról itt: 73–145.). 1686-ban a titulusa „*Geheimer Rath und General-Lieutenant*" volt. Hans Adams Schöning budai naplóját is kiadta az életrajzban Kurd von Schöning: Schöning 1837, 100–108. (ebben nem találtuk nyomát annak, hogy bármilyen könyveket látott volna). Anonymus, *Schöning*, 1863 láthatóan Schöning 1837-et kivonatolta.

[373] Tollius–Hennin 1700, 41.; Tollius–Hennin 1714, 41.

[374] Tollius–Hennin 1700, 75.; Tollius–Hennin 1714, 75.

Ez számomra azt jelenti, hogy a kortársak meggyőzöttek voltak arról, hogy Budán Mátyás könyvtárának egy részét a török megőrizte, és az 1686 után Bécsbe került. A szomorú valósággal Tollius csak Bécsbe érkezte után szembesült, amikor megmutatták neki, milyen állapotban kerültek a kéziratok a császári fővárosba. A díszkódexek helyett poros, sáros, szúrágta papír kéziratokat láthatott. Viszont a régebben Bécsbe került díszes kéziratok csodálattal töltötték el. Erről Theodorus Janssonius van Almeloveen (1657–1712) orvosnak írt, ez a negyedik levele (1687. május 15.):

> „Vis curae cultuique corporis unus et item alter dies concessus, ex quo Viennam veni, cum proximo Lunae die Praefecto Bibliothecae Caesareae, Nesselio,[375] Viro Excellentissimo, literas Reverendi Patris Wolffii[376] commendatitias trado, ab eoque, qua erat humanitate, e vestigio in Bibliothecam deducor, tam veterem Viennensem, quam nuper Buda advectam. Sed, ah! ah! pro sperata voluptate nec opinum dolorem, pro immenso, quod animo praeconceperam, gaudio ingentem cepi moerorem. Sallustium hic me integrum inventurum nonnulla spes lactaverat, quem in Budensi Bibliotheca eruditi quondam videant: et en! laceras heu! situ, pulvere, vermibus corruptas nullius ferme precii reperio reliquias! Huccine, Regum Magnificentissime Corvine, cura Tua atque elegantia cecidit, ut quam immensis sumtibus ac laboribus collegeras Bibliothecam, tam foedum in modum, tam brevi dissiparetur; ut nullum tanto Principe dignum superesset volumen! Sed abstersit magnam hujus doloris partim Caesareae Viennensis Bibliothecae, vere Augustae, intuitus. In qua tam praestantes inveni, tamque multos Graecos Latinosque, exaratos manu, Codices, ut iratum mihi Caesarem pati possim, si tali carcere in trimestre ira illa expiari queat. Aves tamen scire, quid nostri studii manu scriptorum in Budensi Bibliotheca repererim?”[377]

Tollius leveleinek kiadásakor Hennin más, a könyvtári gondolkodás történetében fontos megjegyzéseket is tett. Ezekről a következő fejezetben teszek említést.

[375] Daniel de Nessel (1644–1699), Peter Lambeck utódja a poszton.

[376] Nem tudtam azonosítani. Talán Christoph Wolff lutheránus teológus, vagy Christian Wolff (†1714), lelkész, aki filozófusként ismert.

[377] Tollius–Hennin 1700, 99–100.; Tollius–Hennin 1714, 99–100. Hennin közli – Aicher 1676, 148–150- re hivatkozva – ehhez kötődően a Császári Könyvtárban volt felirat szövegét 1663-ból (Tollius–Hennin 1700, 119–120.; Tollius–Hennin 1714, 119–120.). Vö. még Nessel, *Catalogi…*, 1690, 173.

Historia bibliothecarum – Historia litteraria

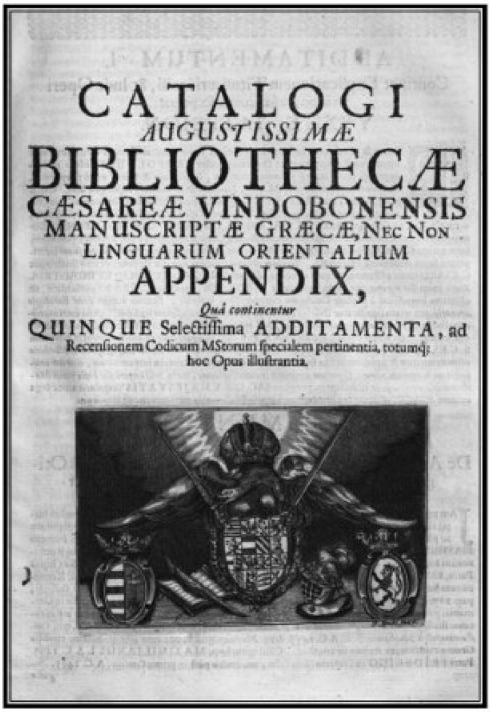
Mátyás király könyvtárának története kialakításától kezdve *historia litteraria.* Hiszen azért hozták létre, hogy az ókori szövegemlékek egy helyen minél nagyobb számban fellelhetők legyenek. Alapját képezhessék a filológiai munkának, és persze a szövegek kiadásának, elterjesztésének.[378] Könyvtártörténetté akkor vált ez a história, amikor széthullott. Persze igazából azt is meg kellett várni, hogy kialakuljon az a szakma, amit könyvtártörténet-írásnak nevezünk. Ehhez kellett csaknem két évszázad a könyvtárat alapító halála után. Viskolcz Noémi Peter Lambeckről szóló írásaiból[379] az is kiderül, hogy a könyvtáros egyik feladata a Császári Könyvtár történetének a megírása volt. Ahogy Viskolcz szövegközléseiből is látjuk, ebben a történetben Hunyadi Mátyás I. Habsburg Miksa (1564–1576) császárral azonos rangot kapott. Daniel de Nessel (1644–1699), a kéziratok katalógusának revideált közlésekor, Lambeckre hivatkozva többször is jelzi ezt (*de Augustissimae Bibliothecae Caesareae Vindobonensis origine…*), kiemelve Johannes Cuspinianus (1473–1529) könyvtári tevékenységét:

„Tanta enim, praeter eximiam facundiam, in Cuspiniano fuit prudentia, fides et tenacitas silentii, ut vigilantissimus Imperator fidissimo illius pectori reconditissima quaeque tuto committere potuerit. Sub hoc itaque plurimum

[378] Talán nem érdektelen utalni arra, hogy az egyik első „magyar irodalomtörténeti" kezdeményezés Paolo Giovio nevéhez köthető, aki a jeles gondolkodóról szóló, számtalan kiadásban megjelent munkájában külön fejezetet szentel az *ultramontanus* tudósoknak. Ebben kitér a Hunyadi Mátyás idejétől Nádasdy Tamás sárvári udvartartásának fénykoráig tartó időre, említve néhány nevet is (Jovius (Giovio) 1557, 276–289.; Jovius (Giovio) 1571, 295–304.). További megjegyzésem, hogy a két kiadás magyar vonatkozású adatai azonosak (egyébként változott a megemlített tudósok névsora).

[379] Viskolcz 2006; Viskolcz 2008; Viskolcz 2009.

crevit *Bibliotheca Caesarea* accessione non exigui numeri insignium codicum manuscriptorum, partim quidem ex *Monasticis* quibusdam Austriacae ditionis *Bibliothecis,* quae speciali Caesaris jussu ea de causa pervestigare, partim vero ex reliquiis Regiae bibliothecae Budensis, a Serenissimo Hungariae Rege *Matthia Corvino,* qui A. C. 1490 obiit, ingentibus et plusquam Regiis sumptibus olim institutae, quae A. C. 1526 cum *Solimannus* Turcarum Tyrannus, post *Ludovici* Regis Hungariae interitum, Budam occupasset, misere direpta varieque distracta est."[380]

17. Nessel, Catalogi…, 1690

Miután végigköveti a könyvtárosok sorát, jelentősebb szerzeményeik történetét, az épületre térve közli egy emléktábla feliratának[381] szövegét, ismét csak Lambeckre hivatkozva:

> „Quod bonum, felix et faustum sit Augustissimam Bibliothecam Caesaream Vindobonensem a … Imperatore Maximiliano I. partim quidem ex maiorum suorum libraria … circa Annum … M.CCC.XCV. fundatam, …

[380] Nessel, *Catalogi…*, 1690, 169.

[381] Erről Viskolcz 2009, 163–164. külön is értekezik (nem követve e felirat szövegének későbbi kiadásait).

verum etiam magna parte librorum Serenissimi Regis Hungariae Matthiae Corvini … locupletatam."[382]

De Lambeck könyvtártörténete és budai utazásának leírása nyomot hagyott a mű kiadását követő, fellendülő könyvtártani irodalmon is. Először 1669-ben jelent meg Johannes Lomeier (1636–1699) munkája *de bibliothecis,*[383] ebben olyan alapvető megállapításokat tesz – összefoglalva a *Bibliotheca Corvina* addigi szakirodalmát –, amely adataival tovább élt a következő század végéig. Mivel az 1680-as kiadásban Lomeier szövege bővebb, a csak az ebben a kiadásban szereplő szöveget <<…>> jelek közé tesszük (kurziválva).

„Matthias Corvinus Hungariae Rex, filius Johannis Hunniadis belli et pacis artibus clarus, adhuc adolescentulus auditis aliorum fortibus et praeclaris factis, adeo accensus fuisse dicitur, ut exultim tripudians, quasi de animi applausin virtutis stimulos testatus. Praecipuam tamen laudem apud posteritatem ei peperit cognitio admiratioque doctrinarum omnis generis singulareque in his propagandi studium. Delectatus maxime historiarum cognitione, quas ex Graeca Lingva multas in Latinam transfundi curavit, sui usus causa. <<*Praeceptorem habuit Galeottum Martium,*[384] *de quo Iovius elog. doct. viror. 34.*[385]>> Didicit studiose multa de stellarum motibus. Doctos praecipue Mathematum peritos et poetas ad fastigium amplissimorum honorum evexit. At prae caeteris Joh[annem] Regiomontanum[386] tanti fecit, ut credo eum, eruditorum colloquiorum causa, mensae contubernio adhibuerit. Non immerito itaque haec inscriptio tumulo ejus addita est <<*ab Antonio Tebaldeo:*

Corvini brevis haec urna est: quem magna fatentur
Facta fuisse Deum; fata fuisse hominem. >>
Marmore in hoc Matthias Corvinus situs est quem
Facta Deum ostendunt, fata fuisse hominem.

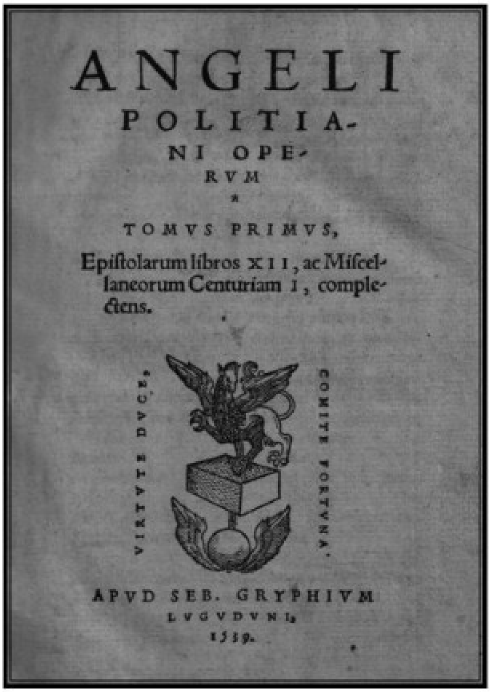
[382] Nessel, *Catalogi…*, 1690, 173. – ezt már közölte Aicher 1676, 148–150., majd erre hivatkozva Tollius–Hennin 1700, 119–120.; Tollius–Hennin 1714, 119–120.

[383] Lomeier 1669; Lomeier 1680; Lomeier 1705.

[384] Galeotto Marzio (1427–1497), 1461-től sok időt töltött a Magyar Királyságban.

[385] Paolo Giovio (1483–1552) *Elogia doctorum virorum literis illustrium* címmel sokszor kiadott (de még ennek más címmel megjelent) művének egyik kiadásában sem találtuk Galeotto Marzio bemutatását a 34. oldalon. Tartalmilag az idézet korrekt; ezekben a kiadásokban ellenőriztük: Jovius (Giovio) 1556 (Galeottóról: 104–105.); Jovius (Giovio) 1557 (Galeottóról: 97–98.); Jovius (Giovio) 1571 (Galeottóról: 104–105.); Jovius (Giovio) 1577 (Galeottóról: 90.)

[386] Johannes Regiomontanus (Johann Müller von Königsberg, 1436–1376), 1467 és 1471 között élt a Magyar Királyságban.

ANGELI
POLITIA-
NI OPE-
RVM
*
TOMVS PRIMVS,
Epiſtolarum libros XII, ac Miſcel-
laneorum Centuriam I, comple-
ctens.

VIRTVTE DVCE, COMITE FORTVNA.

APVD SEB. GRYPHIVM
LVGDVNI,
1539.

18. Poliziano 1539

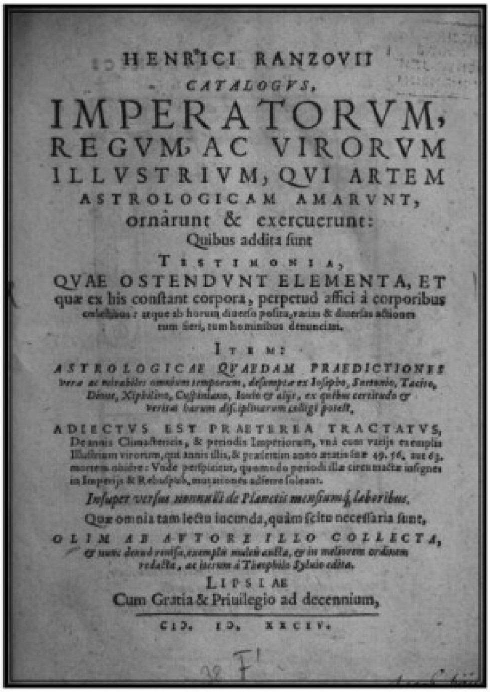
Quod cum Maximilianus I. Imper[ator] legisset, flevisse dicitur. Hic heros ingenti sumtu amplissimam bibliothecam comparavit, in qua supra 50000 volumina typis impressa et MSS servata fuerunt, ad eam ornandam operam obtulit Politianus lib. 9. epist. I.[387] Cum autem Buda, qui praestantissimi hujus thesauri custos erat, a Solimanno Turcarum Imp[eratore] anno 1526 caperetur, haec etiam «*bibliotheca direpta est, cum vix 60 annos floruisset, quanta vero* » jactura fuerit inde colligi potest, quod Cardinalis Bozmannus[388] ducenta millia nummorum Imperialis monetae pro ille Turcis frustra obtulerit. «*Alexander Brassicanus viderat in hac Bibliotheca Hyperidem integrum, cum locupletissimis scholiis, grandem librum Apostolicorum canonum. Theodoretum Cyrenensem in Psalterium integrum, Chrysostomi, Cyrilli, [Georgii] Nazianzeni, Basilii Magni, Gregorii Nysseni, Theophani, Dorothei infinita opera. Marcum Monachum cognomento Anachoritam. Praeter poetarum, oratorum, philosophorum atque Historicorum vim immensam. Auctores item Graecos innumerabiles, infinitaque in omnes fere poetas commentaria, nulli aut pauci antea visa. Hottinger biblioth. quadrip. pag. 15. Spizel dissert. praelim.*

[387] Poliziano 1536, 258–262. Angelo Polizianónak (1454–1494) Mátyás királyhoz intézett levelében nem szerepel ilyen szám.

[388] Pázmány Péter (1570–1637). A jezsuiták *Corvina* visszaszerzési kísérletéről lásd könyvünkben 77–78. Nem tudom, honnan vette a szerző, hogy mennyi pénzt ajánlottak a kódexekért.

ad sacr. biblioth. >> Ex hac prolata sunt Polybii[389] et Diodori Siculi[390] fragmenta, quae tum primum prodierunt. <<*Et Heliodori historia Aethiopica per militem ex hac bibliotheca erepta: qui ex Opsopoco[!], Gesnero, Vadiano refert M. Neander, praefat. ad Gnomol. Gr. Lat. p. 10. ad marg.* >> Nec illud silentio praetereundum quod narrat Rantzovius in catalogo excellentium Astrologorum pag. 62. 63.[391] Anno 1572 postquam tot anni a devastatione hujus bibliothecae effluxissent, Davidem Ungnadium legatum,[392] ex adverso januae inter rudera invenisse globum coelestem tenentibus eum duobus angelis, compositum ad tempus electionis Regis, his versibus subjectis:

Cum Rex Matthias suscepit Sceptra Bohemae
Gentis talis erat lucida forma poli.

HENRICI RANZOVII
CATALOGVS,
IMPERATORVM,
REGVM, AC VIRORVM
ILLVSTRIVM, QVI ARTEM
ASTROLOGICAM AMARVNT,
ornarunt & exercuerunt:
Quibus addita sunt
TESTIMONIA,
QVAE OSTENDVNT ELEMENTA, ET
quæ ex his constant corpora, perpetuò affici à corporibus
coelestibus: atque ab horum diverso positu, varias & diversas actiones
tum fieri, tum hominibus denunciari.
ITEM:
ASTROLOGICAE QVAEDAM PRAEDICTIONES
vera ac mirabiles omnium temporum, desumptæ ex Iosepho, Suetonio, Tacito,
Dione, Xiphilino, Cuspiniano, Iouio & alijs, ex quibus certitudo &
veritas harum disciplinarum colligi potest,
ADIECTVS EST PRAETEREA TRACTATVS,
De annis Climactericis, & periodis Imperiorum, vnà cum varijs exemplis
Illustrium virorum, qui annis illis, & præsertim anno ætatis suæ 49. 56. aut 63.
mortem obiêre: Vnde perspicitur, quomodo periodi illæ circumactæ insignes
in Imperijs & Rebuspub. mutationes adferre soleant.
Insuper versus nonnulli de Planetis mensiumq; laboribus.
Quæ omnia tam lectu iucunda, quàm scitu necessaria sunt,
OLIM AB AVTORE ILLO COLLECTA,
& nunc denuò reuisa, exemplis multis aucta, & in meliorem ordinem
redacta, ac iterum à Theophilo Sylvio edita.
LIPSIAE
Cum Gratia & Priuilegio ad decennium,
CIↃ. IↃ. XXCIV.

19. Rantzau 1584

[389] Polybius (ed. Obsopoeus) 1530.

[390] Diodorus Siculus (ed. Obsopoeus) 1539. A kódex mai lelőhelye: ÖNB Suppl. gr. 30. – Csapodi 1973, Nr. 225.

[391] Rantzau 1584, 62–64. Az ezt a részt követő szöveg innen származik a verssel együtt.

[392] David Ungnad von Sonnegg (1535–1600), 1574 és 1578 között volt Konstantinápolyban a császári nagykövet.

<<Idem Rantzovius hunc Regem jure merito, inter Heroas a se laudatos sequenti carmine celebravit:

Extulit hunc coelo virtutis gloria Regem
Floruit et fausto Pannonis ora statu.
Terruit hic saevos factis et nomino Turcas,
Mente ad sceptra sagax, acer ad arma manu.
Aurea quaesitistum Buda volumina chartis,
quae dederat docto Graecia prisca stylo,
Dones et hanc capiens rapidis incursibus arcem,
Congestas Sophiae Turca abolevit opes. >>

Mense Januario ut et Februario anni 1666. Vienna Austriae nunciavit nobis Mercurius Batavus,[393] Turcarum Imperatorem a Comite Lessio, legato Caesareo, saepe rogatum, hujus Bibliothecae spem non tantum fecisse, sed etiam Bibliothecario suo in mandatis dedisse, ut ubi Comes Lessius Albam Graeciam[394] appulerit, omnes libros eo transportandos curet, quod etiam praestitum."[395]

Lomeier leírása maradandó nyomot hagyott a későbbi irodalomban, sokan veszik át szó szerint leírásának egyes részeit. A németalföldi prédikátor, Franciscus de Ridder (1620?–1683) műfajt teremtő címmel *(de eruditione historia)* megjelent műve ilyen,[396] a műfajhoz nem méltóan, jegyzetek és kritika nélküli átvétel. Hasonlóan járt el a hamburgi filológus tanár, Rudolf Capell (1634–1684), aki kiváló pedagógiai érzékkel állított össze szöveggyűjteményt könyvekről, művekről és könyvtárakról *(Lectionum bibliothecariarum memorabilium syntagma)*. Ennek részeként a budai könyvtárról Lomeier szavaival emlékezik meg.[397] A XVIII. század már a régi könyvek bibliofil gyűjtésének korszaka, ezért sem meglepő, hogy Majna-Frankfurtban olyan Johann Isaac Ludwig Causse (1728–1802) elnökletével védett szakdolgozatok jelentek meg, amelyek a régi kéziratok árát elemzik *(de raro librorum manuscriptorum pretio)*. Ezek közül Paul August Theremin idézi Lomeiertől[398] azt a megjegyzést, hogy Pázmány Péter *(Cardinalis Bozmannus)* 30.000 aranyat akart volna adni a Konstantinápolyban

393 1666 és 1669 közötti időben Jacobus Crucius (1579–1655) levélgyűjteményének egyetlen kötete jelent meg, 1669-ben (Crucius 1669). Ebben nem találtam utalást Walter Leslie (1606–1667) császári követ munkájára. Vele kapcsolatban lásd Viskolcz 2009, 155–156. Furcsa is lenne, hiszen Crucius előbb halt meg, mint hogy Leslie Konstantinápolyba ment volna.

394 Görögfehérvár, Nándorfehérvár, Beograd.

395 Lomeier 1669, 187–189.; Lomeier 1680, 203–206.; Lomeier 1705, 156–158. a bővebb szöveget ismétli meg.

396 Ridder 1680, 594–595.

397 Capell 1682, Ea5v–Ee6r.

398 Causse–Theremin 1767, E2r.

őrzött kódexekért. De a *historia litteraria* műfajában írott disszertációk is Lomeierre hivatkoznak, vagy az ő szövege a kiindulópont, amelynek citátumai alapján a korábbi műveket is kézbe veszik, olyanokat, amelyek a *Corvina* történetéről szólnak. Egy jó példa a kiadói sikert is elért disputációja, amelyet Johann Wilhelm Berger elnökletével tartott 1717-ben Wittenbergben, *de iacturis rei literariae.* A disputációskötet megjelent annak rendje és módja szerint az Egyetem által privilegizált nyomdában (*prelo* Creusigiano),[399] vagyis Samuel Kreusig műhelyében. A könyvből láthatóan sokkal többet nyomtattak, mint ami elvárt egy egyetemi tézisfüzet kapcsán, és új címlappal újra piacra dobták a maradék példányokat „Samuel Hannaverus" kiadói megjelöléssel.[400]

JVLI PFLVGK, Equitis Saxonici,
epistola
AD
PERILLVSTREM atque GENEROSISSIMVM
VITVM LVDOVICVM à SECKENDORFF
VIRVM DE VTRAQVE REPVBLICA MERITISSIMVM,
Præter fata Bibliothecæ Budensis, librorum quoque in ultima expugnatione repertorum catalogum exhibens.

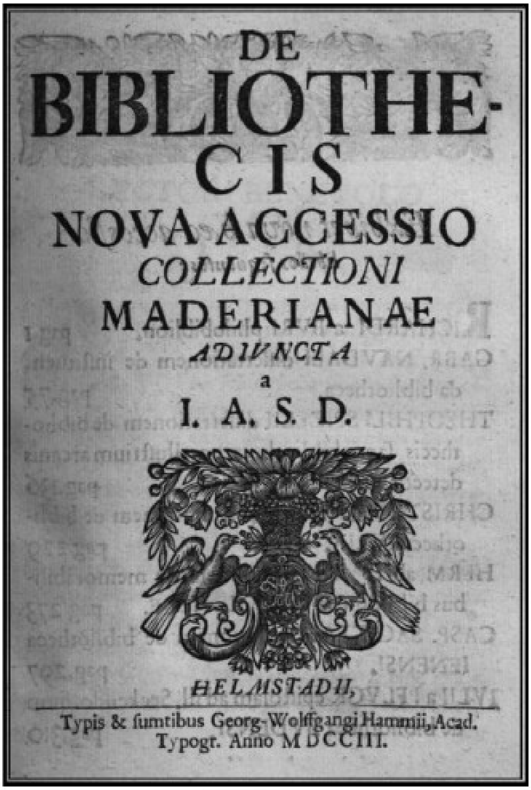
Sumptu JO. BIELCKII, Bibliop. Jen.
M DC LXXXVIII.

20. Pflugius 1688a

[399] Blotz–Berger 1717., a *Corviná*ról: 177–179.

[400] Blotz 1717., a *Corviná*ról: 177–179. Meggyőződésem, hogy Samuel Hannaverus és Samuel Kreusig azonos személyek (a CERL Thesaurus nem ismer Hannaverus név alatt senkit).

Az előbbiekben láttuk azt, hogy Luigi Ferdinando Marsigli a császár megbízásából fordított külön figyelmet a török kori Budán maradt kódex-, illetve nyomtatottkönyv-állománynak. Ahogy Peter Lambeck is annak reményében utazott 1666-ban Budára, hogy a bécsi udvar fel tudja mutatni a magyaroknak, képes volt az ország díszéül öszszehordott könyvkincsekből a lehető legtöbbet összeszedni, ahogy az ő irányításukkal sikerülhet csak a török kiűzése is az országból. A Budán talált könyvek összeírását Julius Pflugk egy Veit Ludwig von Seckendorff (1626–1692) számára írt levélben adta közre 1688-ban Jénában, két alkalommal.[401] Figyelemre méltónak tartom, hogy a korszak legrangosabb tudományos folyóiratában, a párizsi *Journal des Sçavans*ban az ajánlott könyvek közt találjuk.[402] Pflugk levelét újra kiadta Johann Andreas Schmidt (1626–1680) teljes terjedelmében a Joachim Johann Mader (1626–1680) könyvtártani szöveggyűjteményét folytató kötetben.[403]

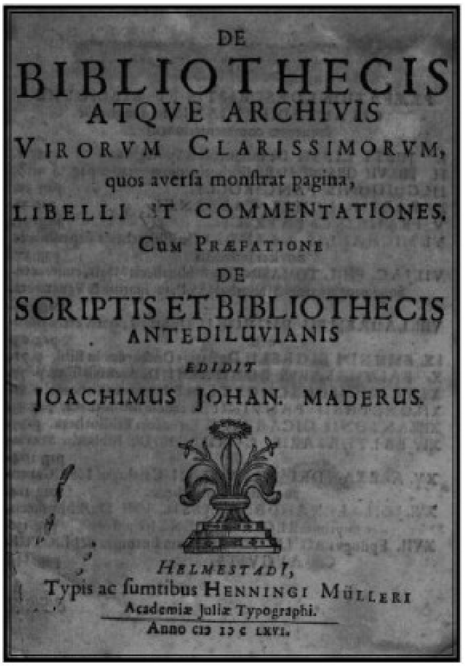

DE
BIBLIOTHE-
CIS
NOVA ACCESSIO
COLLECTIONI
MADERIANAE
ADJUNCTA
a
I. A. S. D.

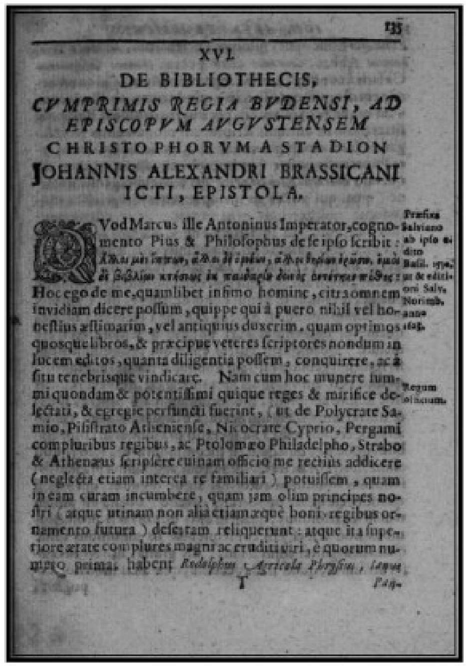
HELMSTADII,
Typis & sumtibus Georg-Wolffgangi Hammii, Acad.
Typogr. Anno MDCCIII.

21. De bibliothecis…, (ed. Schmidt) 1703

[401] Pflugius 1688a; Pflugius 1688b.
[402] Journal des Sçavans, 18 (1691), a 754. számozott oldal után a számozatlan ajánlófüzetben: Kk2verso.
[403] Pflugius 1703 (= Schmidt J. A. 1703, 309–352.; = De bibliothecis…, (ed. Schmidt) 1703, 309–352.)

Mader a XVII. század egyik legnagyobb hatású könyvtártörténeti, könyvtártani munkájának a megírója. Wolfenbüttelben dolgozott a hírneves könyvtárban. 1666-ban kiadta a könyvtárakra vonatkozó elméleti irodalom szöveggyűjteményét, benne a magyar szakirodalomban is ismert[404] Johann Alexander Brassicanus (1500–1539) leírását a budai gyűjtemény állapotáról 1530-ban.[405] Schmidt nagy alázattal viseltetett a nagy tekintélyű Mader iránt, és címválasztásában utalt annak úttörő jelentőségű szöveggyűjteményére *(De bibliothecis nova accessio collectioni Maderianae adiuncta).* Mindemellett olyan szövegeket szerkesztett egy kötetbe, amelyek Maderéből hiányoztak, vagy az 1666. évi kiadás után írták azokat, ahogy Julius Pflugk levelét is.

DE
BIBLIOTHECIS
ATQVE ARCHIVIS
VIRORVM CLARISSIMORVM,
quos averſa monſtrat pagina,
LIBELLI ET COMMENTATIONES.
CUM PRÆFATIONE
DE
SCRIPTIS ET BIBLIOTHECIS
ANTEDILUVIANIS
EDIDIT
JOACHIMUS JOHAN. MADERUS.
HELMESTADI,
Typis ac ſumtibus HENNINGI MÜLLERI
Academiæ Juliæ Typographi.
Anno CIↃ IↃ C LXVI.

[illegible]
XVI.
DE BIBLIOTHECIS,
CUMPRIMIS REGIA BUDENSI, AD EPISCOPUM AUGUSTENSEM
CHRISTOPHORUM A STADION
JOHANNIS ALEXANDRI BRASSICANI ICTI, EPISTOLA.

QVod Marcus ille Antoninus Imperator, cognomento Pius & Philoſophus de ſe ipſo ſcribit: [illegible] Hoc ego de me, quamlibet infimo homine, citra omnem invidiam dicere poſſum, quippe qui à puero nihil vel honeſtius æſtimarim, vel antiquius duxerim, quam optimos quosque libros, & præcipue veteres ſcriptores nondum in lucem editos, quanta diligentia poſſem, conquirere, ac à ſitu tenebrisque vindicare. Nam cum hoc munere ſummi quondam & potentiſſimi quique reges & mirifice delectati, & egregie perfuncti fuerint, (ut de Polycrate Samio, Piſiſtrato Athenienſe, Nicocrate Cyprio, Pergami compluribus regibus, ac Ptolomæo Philadelpho, Strabo & Athenæus ſcripſère) cui nam officio me rectius addicere (neglecta etiam interea re familiari) potuiſſem, quam in eam curam incumbere, quam jam olim principes noſtri (atque utinam non aliâ etiam æque boni regibus ornamento futura) deſertam reliquerunt: atque ita ſuperiore ætate complures magni ac eruditi viri, è quorum numero primas habent *Rodolphus Agricola Phryſius*, *Jaque* I *Pag-*

Præfixa Salviano ab ipſo edito Baſil. 1530. & editioni Salv. Noriob. anno 1623.

Regum officium.

22; 23. De bibliothecis…, (ed. Mader) 1666

Ezt az irodalmat folytatta Johann Christian Koch lutheránus lelkész,[406] amikor megalkotta a könyvtáros szakirodalom szerint az első szakrendszertani munkát *(de ordinanda bibliotheca).*[407] Koch sorra veszi a nagyobb könyvtárak módszerét a könyvek tematikus besorolásában (szakrendjében). Kitér Jacobus Tollius első utazási levelének wolfenbütteli részére, illetve arra, hogy a levél kiadója, Heinrich Christian Hennin

[404] Brassicanus budai útját alaposan elemezte NÉMETH 2013; NÉMETH 2013a. Vö. még FÖLDESI 2002.
[405] De bibliothecis…, (ed. MADER) 1666, ebben Brassicanus: 135–143.
[406] KOCH 1713. A szerző nem azonos Johann Christian Koch (1680–1742) ötvösművésszel.
[407] Így hivatkozik rá KÖHLER 1728 bevezető szövege.

az ehhez írt jegyzetekben tételesen felsorolja Herzog August könyvtárának tematikus egységeit. Koch nem indokolja, hogy miből gondolja, de ehhez hasonlítja Mátyás könyvtárának elképzelt rendjét is (ezt egyébként Hennin nem állítja).

> „Ordinem Bibliothecae Augustae Henric[us] Christ[ianus] Henninus Annotat[iones] ad Itinerar[iam] Tollii Epist[olam] I. hunc in modum commendat: …[408] Commode quondam Bibliotheca Budensis miranda Matthiae Corvini (a quo etiam nomen sortita) industria collecta disposita fuit, ita quidem, ut omnes libri eorum nigrum rostro annulum aureum tenentem exhibuerint."[409]

1709-ben külön könyv született a könyvtári tűzvészek történetéről. Thomas Bartholin művének (*De bibliothecae incendio*, 1709)[410] *Corvina*-utalásáról már tettem említést a brassói gimnáziumi bibliotékának a Mátyás király könyvtárához való hasonlítása kapcsán. A mű Jénában jelent meg; e város egyetemének egyébként is nagyobb szerep jutott a *Bibliotheca Corvina* emlékezetének fenntartásában. Az a tény, hogy a Magyar Királyság felszabadult az oszmán hódítás alól, illetve az, hogy Budán könyveket is találtak a várost elfoglalók, tényleges hírértékkel bírt az európai értelmiség, illetve általában is az olvasó lakosság körében. Nem véletlen tehát, hogy a *Bibliotheca Corvina* történetére vonatkozó szövegeket őrző könyvtárak őrei (tudósok és könyvtárosok) felfigyeltek saját gyűjteményük ilyen darabjaira. Azt gondolom, hogy Naldo Naldi (1436–1513) *De laudibus bibliothecae augustae* című könyvtárleírására való felfigyelés, az erről szóló filológiai munka megkezdése, és végül a szöveg kiadása is ennek az aktualitásnak köszönheti megtörténtét. Nézzük először ezt!

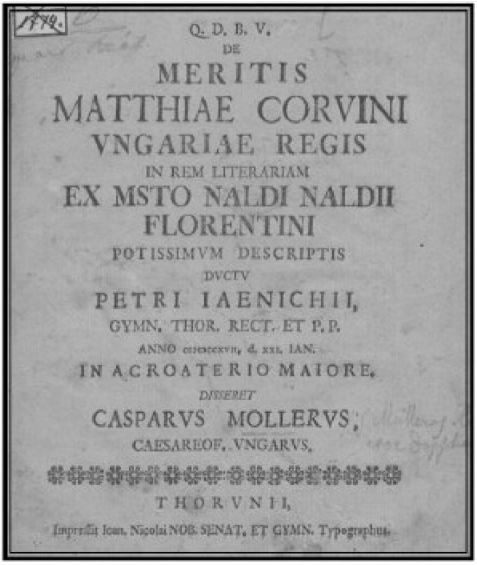
***

Toruń – Lipcse – Jéna

Az 1568-ban Toruńban alapított protestáns gimnázium komoly tekintélyt vívott ki magának a következő évszázadokban. A Magyar Királyságból és Erdélyből nyugati egyetemekre tartó peregrinusok is szívesen időztek itt egy-két szemesztert, megerősítve tudásukat mentek tovább más felsőoktatási intézményekbe. Toronya (ahogy a magyarok nevezték) tehát népszerű tanulási hely volt.[411] A XVIII. század elején a városban sokféle feszültség osztotta meg a polgárokat. Egyrészt a jezsuita kollégium és az előbbi vetélkedése, másrészt a Halléból érkező új pietista szellem és az

[408] Itt bemutatja a szakrendet.
[409] Koch 1713, 73–74. Vö. Tollius–Hennin 1700, 24.; Tollius–Hennin 1714, 24.
[410] Bartholin–Westphal 1709, 11v–12r, 14r–v.
[411] Szögi 2003, 99–121.

ortodox lutheránusok ellentéte.[412] A korszak egyik legjelentősebb helyi értelmiségije Peter Jänichen (1679–1738), a gimnázium rektora és könyvtárosa. Életének kulcseseményei közünneplés mentén zajlottak (így például, amikor 1709-ben elvette feleségül a toruńi Johann Brandaus Christina nevű leányát, az egyik általa felügyelt iskola diákjai[413] kis füzettel tisztelegtek az esemény előtt). A Magyar Királysággal kapcsolatos ügyek iránti érdeklődésének első nyomtatott jelei közé tartozik egy tézisfüzet (1712): Paulus Keler az ő elnöklete alatt védte meg szakdolgozatát a magyar borokról.[414]

Q. D. B. V.
DE
MERITIS
MATTHIAE CORVINI
VNGARIAE REGIS
IN REM LITERARIAM
EX MSTO NALDI NALDII
FLORENTINI
POTISSIMVM DESCRIPTIS
DVCTV
PETRI IAENICHII,
GYMN. THOR. RECT. ET P. P.
ANNO MDCCXVII, d. XXI. IAN.
IN ACROATERIO MAIORE,
DISSERET
CASPARVS MOLLERVS,
CAESAREOF. VNGARVS.
THORVNII,
Impressit Ioan. Nicolai NOB. SENAT. ET GYMN. Typographus.

24. Moller C. 1717

[412] Összefoglalóan lásd Górska 2010, 103–119.

[413] Ez alkalomból az iskola diákjai köszöntő kötetet adtak ki: *Als der Edle Ehrenveste und Wollgelahrte Herr Herr M. Peter Jänichen, des Berühmten Gymnasii zu Thorn wollverdienter Rector, wie auch der Neustaädtischen Schule Inspector, mit der Viel-Ehr-und Tugendreichen Jungfrauen Christina geborne Bramdauin… sich glücklich vermählete… 2. Tag des Monats May diese 1709. Jahres Ihre obliegende Pflicht und Schuldigkeit hiemit abstatten die Lehrenden der Neustädtischen Schule*, Thorn, Rahts und Gymnasii Buchdruckerey, 1709.

[414] Jänichen–Keler 1712. Ezt a szöveget maga Jänichen aztán kibővítve újraközölte, és egy kis német nyelvű összefoglalót is készített mellé (nem tudjuk, hogy Keler vagy Jänichen maga): Jänichen 1731, 215–255. *(Dissertatio de vineis Vngariae)*, 255–278. *(Beschreibung des vornehmsten Weingebürges in Ungarn)*. A 272. oldalon van egy német–magyar latin szószedet, „*Die Werckzeuge, die bey dem Weinbau gebrauchet werden*". Megjegyzendő, hogy Szögi 2003 nyilvántartása nem tud Paulus Kelerről, de a bártfai Keler család több más tagjáról igen. Ephraim Keler 1719-ben, Sigmund 1731-ben és Martinus 1742-ben iratkozott be az ottani iskolába (Szögi 2003, Nr. 961, 968, 970.). Jänichen maga Paulus Kelert „*civis Thorunensis*"-ként említi (Jänichen 1731, 256.), de a *De vineis Ungariae* című műve végén (Jänichen 1731, 255–256.) azt mondja, hogy „Haec quae sequuntur, de vineis earumque cultura, germanico sermone conscripta commentaria, nobiscum benevole communicavit Vir doctrina et virtute conspicuus harumque rerum gnarissimus *Dn. Paullus Keler, civis Thorunensis.*" – vagyis Keler magyarországi volt, és tudott a német anyanyelve mellett magyarul is (ahogy Jänichen nem). A leírásból tökéletes topográfiai és birtoklástörténeti ismereteket tudunk megállapítani. Dörnyei–Szávuly, RMK III/XVIII, 2005, Nr. 829. is magyarországinak veszi.

A késmárki Caspar Moller 1717-ben már Naldo Naldi (1436–1513) egy Toruńban őrzött kéziratára, a Mátyás könyvtárát bemutató verses levelére alapozva értekezett Jänichen vezetése alatt.[415] Ahogy Kelernek a borokról írt szövegét is kibővítette a rektor, majd kiadta a maga neve alatt, ugyanígy a Naldo Naldiról írtakat is továbbírta. 1723-ban számba vette az intézménye könyvtárának kéziratait.[416] Ebben a Naldi-kódexről ezeket írja:

> CXXXIX. Naldi Naldii Florentini descriptio Bibliothecae Budensis Serenissimi Regis Vngariae Matthiae Corvini. Ampliorem huius nitidi et multis figuris exornati codicis, qui ex ipsa bibliotheca Regia huc translatus, dedimus in dissertatione De meritis Matthiae Corvini in rem literariam.[417]

Ez a könyve Jénában jelent meg, ahol minden bizonnyal találkozott az ott tanító Martin Schmeizellel.[418] Nem tudjuk, hogy Schmeizel (1679–1747) mikor kezdett érdeklődni és milyen ismeretek alapján a Naldo Naldi-kézirat iránt, de az biztos, hogy ő személyesen vagy Jänichen, vagy valamelyikük egy megbízottja lemásolta Schmeizelnek a művet. Schmeizelt 1722-ben nevezték ki Jénában tanárrá, és már az ebből az alkalomból a Stephan Kessler (a nagysinki iskola rektora) által írt dicsőítő költeményben olvashatunk a tervről, egy, a budai könyvtárról szóló kötet összeállításáról.[419]

Gaudia et vota patriae…[420]

Nec minus, externæ jam non novus incola terræ,
Illustrat Patriam *grato cum pectore dulcem.*
Atque utinam, quæ lecta premit promissaque dudum (18),
Nostris conspicienda oculis, ætate futura
Cognoscenda edat, totus miretur et orbis,
Pannoniæ monumenta, quibusque hæc Dacia floret!

> (18) Qualia sunt *Notitia Bibliothecæ Budensis. Bibliotheca Scriptorum rerum Hung. Antiquitates Transilv. ex lapidum inscriptionibus et nummis antiquis erutæ. Descriptio Transilvaniæ. Dissert. de Origine et Natalibus Saxonum Transilvanorum* &c.

415 Moller C. 1717 (Dörnyei–Szávuly, RMK. III/XVIII. Nr. 1086.; Mollerről lásd Szögi 2003, Nr. 958. (Moller 1713-tól tanult az intézményben). Megjegyzendő, hogy egy XIX. század eleji személy, aki a *Corvina* históriája iránt érdeklődött, egy kötetbe másolta Moller disszertációját Julius von Pflugk 1688-as katalógusának kiadásával (MTAK Kt. Tört. 4r, Nr. 64.), igaz, Moller könyvének dátumát elírta 1718-ra. A Pflugk mű: Pflugius 1688.

416 Jänichen 1723.

417 Jänichen 1723, 32. Az általa említett *dissertatio* Caspar Molleré.

418 Az ő életéről Verók Attila számos tanulmányban értekezett. Összefoglalóan lásd Verók 2015. Vö. továbbá Verók 2009.; Verók 2012.; Verók 2014.; Verók 2017.

419 Verók 2015, 26, 164–167.

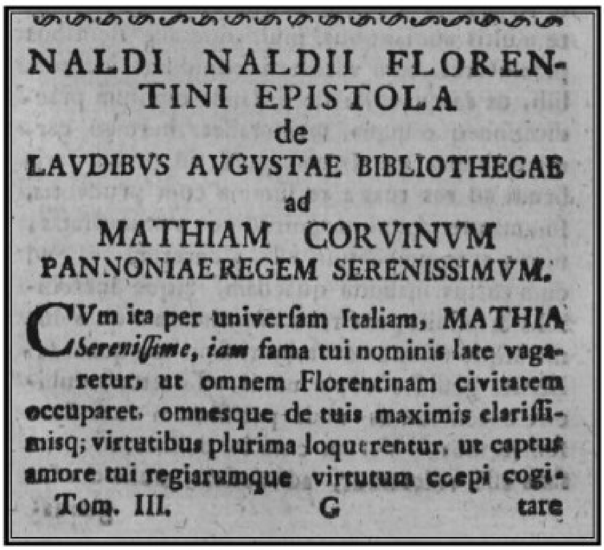
420 A latin szöveghez tartozó jegyzeteket is Stephan Kessler írta.

Tudjuk, hogy a brassói *polyhistor* külön kurzust is tartott az egyetemen Mátyás könyvtára történetéről.[421] Feltehető, hogy ennek ismertsége hozta össze Jänichennel, aki aztán hozzásegítette, hogy egy másolatot szerezzen magának. Élete végén a meg nem valósult tervei között is szerepel, 14. pontként:

> 14. Notitia Bibliothecae Budensis, cum Naldi Naldii L. IV. de laudibus Bibliotheca Budensis ex manuscripto edendis.[422]

Theodor Christoph Ursinus Schmeizel temetésén mondott beszédében[423] is kitért a Naldi-kiadás gondolatára.[424]

> „Nec silentio hic praetermittere uolumus, promissam diu ab eo *Notitiam Bibliothecae Budensis* ex inedito NALDI NALDII, Florentini, de laudibus eius carmine, eleganti ac prorsus insigni, cuius tamen promissi fide nondum se exsoluit."

NALDI NALDII FLORENTINI EPISTOLA
de
LAVDIBVS AVGVSTAE BIBLIOTHECAE
ad
MATHIAM CORVINVM
PANNONIAE REGEM SERENISSIMVM.

CVm ita per universam Italiam, MATHIA Serenissime, iam fama tui nominis late vagaretur, ut omnem Florentinam civitatem occuparet, omnesque de tuis maximis clarissimisq; virtutibus plurima loquerentur, ut captus amore tui regiarumque virtutum coepi cogi-
Tom. III. G tare

25. Naldo Naldi kiadása Jänichen 1731-ben

[421] Az erről szóló dokumentumokról Verók Attila tudósít doktori disszertációjában: *„Es blickt die halbe Welt auf deinen Lebens-Lauff, / Und nimmt, was Du schreibst, mit grosser Ehrfurcht auf." Martin Schmeizel (1679–1747) élete és munkássága,* Kézirat, Szeged, 2008, 29, 33, 106.

[422] Verók 2015, 279.

[423] Kiadását lásd Verók 2015, 245–250.

[424] *Ad exsequiales honores… Martino Schmeizelio…, die XXX. Iulii, M DCC XLVII. Placida morte defuncto…, observantia invitat Academiae h. t. Pro-rector, Theodorvs Christophorvs Ursinus…,* Halae Magdeburgicae, Typis Kitlerianis, 1747, XIV. idézi: Verók 2015, 249.

A terv tehát csak elképzelés maradt, és tudta ezt – ahogy a tervet is ismerte – Jänichen, amikor 1731-ben végül ő maga adta ki Naldo Naldi művét *editio princeps*ként.[425] A Jänichen-féle kiadást a magyar Corvina-kutatás nem kellő figyelemmel vizsgálta. Utoljára Bél Mátyás olvashatta el a *Meletemata* (Jänichen 1731) előszavát, amelyben a toronyai rektor elmondja az olvasónak, hogy Naldi kiadását Schmeizellel tervezték (Bél idézi ezt az előszót, kihagyásokkal, a saját kiadásában):

> „Speciatim Naldi Naldii poemation, antea nondum editum, putavimus inserendum, dudum olim destinatum Syntagmati rerum Vngaricarum, quod moliebatur celsissimus Martinus Schmeizelius. Memini aliquando Barlaeum in epistola ita conqueri: Ego inter miserias meas numero, poetam esse. Naldium poenitere non poterat, poetam fuisse in aula munificentissimi Regis Matthiae Corvini (a), neque forte et alios, quos commemoravimus in Oratione ad calcem adiecta. Tamen iam propemodum miseria videtur esse, cum vel non magni aestimatur eiusmodi labores, ac tantum non fastidiri: neque complures sunt, qui hisce ingenii lusibus multum operae impendunt. Apud illos non magnam me initurum esse gratiam, animo praevideo: neque tamen plane ingratum erit monumentum hoc legi ab iis, qui rei litterariae argumentis delectantur, aut Corvinianae Bibliothecae magnificentiam alibi descriptam norunt."[426]

A Naldi-kódex kiadása kapcsán nem érdekes, de hallatlanul fontos Jänichen (a) jegyzete:

> „Cum ante annos sex Bibliothecam inviseret Thorunensem Illustrissimus Palatinus Masoviensis Chommentowski conscipiens MS^{tum} Corvinianae Bibliothecae, affirmabat, se possidere ex eadem Mappas Geographicas in usum Regis Matthiae olim adornatas. Metuendum autem post obitum Herois, ne idem subeant fatum, quod usu venit Libris Ciceronis de Republica deperditis, quos literis aureis in membrana conscriptos apud Equitem Wolhiniae, Woynuski se vidisse testatur D. Laurentius Mvller in Histor. Septentr. von Pohln. Liefflӓnd. Moscov. Schwed. und andern Geschichten p. 78."

Stanislas Chomentowski (†1728) ezek szerint úgy tudta, hogy a nála lévő földrajzi atlasz kötet a Corvina része volt. Csapodi Csaba nyilvántartásában három „*Mappa*" szerepel[427] (Nr. 871.; Nr. 938–939.), egyiket sem tartja hiteles *corviná*nak. A leírások alapján egyik sem lehet az, amire Jänichen utal. Cicero *De republica* című műve

[425] Jänichen 1731, 97–215.: Naldi Naldii Florentini Epistola de laudibus Augustae Bibliothecae ad Matthiam Corvinum Pannoniae Regem Serenissimum.
[426] Jänichen 1731, előszó.
[427] Csapodi 1973, Nr. 871.; Nr. 938–939.

nem szerepel Csapodi nyilvántartásában. Egy *Epistola ad Atticum* kéziratot[428] mint elveszett *corvinát* említi, de annak leírása nem illik a Havasalföldön látottéhoz. Fellapozva azonban a Jänichen által idézett Lorenz Möller (Mvllervs, †1598)- könyvet – amelynek állításai a történettudományban elfogadottakkal nem egyeznek általános históriai események kapcsán sem –, nem sikerült rájönni, miért gondolja ennek alapján Jänichen a Cicero-kéziratot *corviná*nak (más forrása is volt?):

> „Wir haben auch einen Wohlinischen Edelmann mit uns gehabt Woinousky genannt…. Derselb hatte auss der Bibliotheca inn der Walachey als der Despot vom Hernn Laszky eingesetzet und der Türkische Gubernator der Alexander geschlagen worden herzliche schöne *monumenta scripta* bekommen. Darunter auch die *libri Ciceronis de Republica ad Atticum*, mit güldenen Buchstaben auff Pergament geschrieben waren in einem umbschlage mit einem unbekanten Sigel verpitzschieret gewesen wie man noch sehen kondt."[429]

MELETEMATA
THORVNENSIA
seu
DISSERTATIONES
VARII ARGVMENTI
AD HISTORIAM MAXIME POLON. VNG.
ET PRVSSICAM, POLITICAM, PHYSICAM,
REM NVMMARIAM, AC LITERARIAM SPECTANTES,
VNO VOLVMINE
IAM COLLECTAE ET COMPREHENSAE
CVRANTE
PETRO IAENICHIO
Tomus III.
THORVNII
Typis & sumpt. Ioh Nicolai, NOBIL. SENAT. & GYMN. Typogr.

26. Jänichen 1731

[428] Csapodi 1973, Nr. 187.

[429] Möller 1595, 78. Hieronymus Łaski (1496–1541), I. Ferdinánd diplomatája, a török bábjaként említett Alexandru nem lehet Alexandru II. Mircea (1529–1577), Havasalföld vajdája.

Jänichen 1731-ben adta ki történeti szöveggyűjteményét *(Meletemata)*. Bél Mátyás 1730. november 26-án kérte Dobai Székely Sámuelt (1704–1779), hogy pontosan másolja Naldi szövegét Toronyában.[430] Dobai Székely másolata 1731 év elején készült el.[431] A komoly munka emlékezetes maradt, hiszen még 1769. június 25-én, Koller Józsefhez írt levelében is megemlíti ezt a segítséget.[432] Bél Mátyás 1737-ben adta ki végül revideált formában Naldi szövegét, historiográfiai bevezetéssel.[433] A sajtó alá rendezés során bonyolított levelezéséből kiderül, hogy többektől kért segítséget a szöveg értelmezéséhez, illetve a szöveghelyesség megállapításához. A magyar udvari kancelláriától 1736. szeptember 12-én érdeklődik, hogy végeztek-e a *textus* revíziójával.[434] Ők aztán nem értik a dolgot, nem találják a vizsgálandó kéziratot (tipikus hivatal).[435] Reviczky János (1702–1778) viszont alaposan átnézte a kéziratot, javításokra tett javaslatokat,[436] de azt is megmondta, nehezen értelmezhető a szöveg. Bél még az olvasóhoz intézett ajánlást és bevezetést is átnézette vele, mielőtt a nyomdába adta.[437]

Mindeddig nem ismerjük Martin Schmeizel és Bél Mátyás levelezését. Pedig Bél biztosan figyelemmel kísérte kortársának nemzetközi hírű munkásságát. Verók Attila feltételezi, hogy Bél Mátyás fia, Bél Károly András (1717–1782) „talán pont Schmeizelnél" tanult Halléban.[438] 1734-ben Martinus Foit egy orvosi művét ajánlotta közösen Bélnek és Schmeizelnek.[439] Amikor a magyar történetírás alapvető műveinek újrakiadása és egy újfajta historiográfiai fejezet megtervezése szóba került, Bél számolt Martin Schmeizel munkájával (a magyar Szent Koronáról írottal (1712, 1713)), javaslatára bele is került a Johann Georg Schwandtner (1716–1791) neve alatt megjelent *Scriptores*[440] kötetbe.[441]

Naldo Naldi szövegének kritikai kiadása máig várat magára, jóllehet Ábel Jenő is sajtó alá rendezte egyszer (1890),[442] és azóta is számos tudós kutatója akadt.[443] Mindannyian Reviczky János utódai, az egyes kifejezések értelmezésének tartalmát próbálják megfejteni, és a megfejtések mentén bemutatni nekünk, milyen lehetett Mátyás király könyvtára.

***

[430] Szelestei Nagy–Grüll, kiad., *Bél Mátyás levelezése,* 1993, 218.

[431] Ma is megvan, Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár, collectio Batthyány, Hist. IV. b.

[432] Hencz, kiad., *Dobai Székely és Koller levelezés,* 2016, 27.

[433] Bél, *Notitia*, III, 1737, 589–642.

[434] Szelestei Nagy–Grüll, kiad., *Bél Mátyás levelezése,* 1993, 387.

[435] 1736. október 12. Szelestei Nagy–Grüll, kiad., *Bél Mátyás levelezése,* 1993, 390.

[436] 1737. március 6. Szelestei Nagy–Grüll, kiad., *Bél Mátyás levelezése,* 1993, 402.

[437] 1737. március 17. Szelestei Nagy–Grüll, kiad., *Bél Mátyás levelezése,* 1993, 403–404.

[438] Verók 2015, 95.

[439] Verók 2015, 273.

[440] Schwandtner 1746.

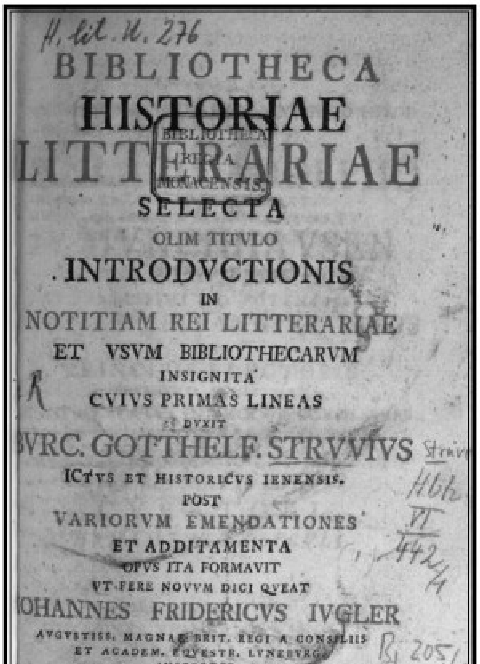
[441] Erről a történetről részleteiben lásd Tóth G. 2013, 593–617. (itt: 599, 606–608). Tóth Gergely szerint az, hogy Schmeizel könyve két kiadásban jelent meg, és az, hogy a második kiadásban (1713) a szerző változtatott a szövegen, a háttérben Bél Mátyás tanácsainak figyelembevételét sejteti.

[442] Ábel, kiad., *Olaszországi XV. századbeli…, I,* 1890, 259–296.

[443] Itt csak Pajorin Klára és Bolonyai Gábor tanulmányaira utalok: Pajorin 2004.; Bolonyai 2010.; Bolonyai 2012.; Bolonyai 2013.

Hungaria

Amint az előző részben mondottakból is kitűnik, nem csupán az európai, de a magyar tudományos élet figyelme is a *Corvina*-kutatás felé fordult. Ezzel együtt a magyar vonatkozású dokumentumok szervezett feltárása szintén elkezdődött. Részben tudós törekvések mentén – mint amilyen Bél Mátyásé[444] vagy Martin Schmeizelé[445] volt –, részben a könyvgyűjtő főpapok és főurak törekvéseiben gyűjteményeik önálló hungaricum-részének kialakítására.[446] Utóbbiak ezt összekötötték azzal a szándékkal, hogy a Magyar Királyságban, illetve Erdélyben is jöjjenek létre közös használatú könyvtárak, valamint kerüljön sor egy tudós társaság megalapítására is.[447]

BIBLIOTHECA
HISTORIAE
LITTERARIAE
SELECTA
OLIM TITVLO
INTRODVCTIONIS
IN
NOTITIAM REI LITTERARIAE
ET VSVM BIBLIOTHECARVM
INSIGNITA
CVIVS PRIMAS LINEAS
DVXIT
BVRC. GOTTHELF. STRVVIVS
ICTVS ET HISTORICVS IENENSIS.
POST
VARIORVM EMENDATIONES
ET ADDITAMENTA
OPVS ITA FORMAVIT
VT FERE NOVVM DICI QVEAT
IOHANNES FRIDERICVS IVGLER
AVGVSTISS. MAGNAE BRIT. REGI A CONSILIIS
ET ACADEM. EQVESTR. LVNEBVRG.
INSPECTOR.
CVM PRIVILEGIO S. REG. MAIEST. POLON. ET SER. ELECTOR. SAXON.
IENAE SVMTIBVS CHRISTIANI HENR. CVNONIS.
cIↄ Iↄ cc LIV.

27. Jugler–Struve 1754

[444] Kiadta például Oláh Miklós *Hungaria* című munkáját (benne a *Corvina* leírásával – Bél, *Adparatus*, 1735, 8–9.), külön foglalkozott a székely írás történetével (Bél, *De vetere*, 1718). Kérésére Franz Ernest Brückmann 1741-ben összeállította számára a wolffenbütteli Herzog August Bibliothek magyar vonatkozású anyagának jegyzékét: Szelestei Nagy–Grüll, kiad., *Bél Mátyás levelezése*, 1993, 481–487.

[445] Verók 2009.

[446] Monok 2018a, 123–129.

[447] Vö. Szelestei Nagy 1989.; Lengyel R.–Tüskés G., eds., *Learned Societies…*, 2017.

Nem tudjuk, hogy Xystus Schier (1727–1772) választásában (megírta a *Bibliotheca Corvina* történetét – ahogy ezt a következőkben részletesen bemutatjuk) mi volt a legfőbb motiváció. Követett egy a saját korára kibontakozó könyvtártudományi szellemi áramlatot, amely Justus Lipsiustól (1547–1606), Gabriel Naudén (1600–1653), Joachim Johann Maderen (1626–1680) és Johann Andreas Schmidten (1652–1726) át vezetett őhozzá, majd valóban tudományként megjelent Michael Denis (1729–1800) műveiben? Egyszerűen érdekelte annak a királyságnak a múltja, amelynek egy városában ifjú éveit töltötte? De az is lehet, hogy – ahogy Michael Denis is gondolta – a Birodalom egységének részeként tekintett egy olyan kutatási témára, amelynek kidolgozása a közös kultusz építéséhez is hozzájárulhat.

A törökök kiűzése Budáról, és a tény, hogy az ott talált könyvének a katalógusa 1688-ban kétszer is megjelent,[448] majd rövidesen újra, teljes terjedelmében[449] – ahogy említettem –, a tudós világ figyelmét is újra a *Bibliotheca Corvina* felé fordította. A bécsi egyetemen az elveszett könyvtárakról született szakdolgozat *(disputatio)* Ignaz Greiner tollából 1729-ben,[450] ami ugyanebben az évben Ignaz Kampmillernek (1693–1777) köszönhetően újra megjelent.[451] Nem gondolom, hogy ez közvetlenül függne össze a Habsburg-udvar kulturális politikai törekvéseivel. Az erdélyi szászok önazonosság-tudatának a megnyilvánulásai közé sem lehet számítani azt a jelenséget, hogy Jénában, Wittenbergben és Lipcsében számos, a magyar történelemmel, és ezen belül Mátyás elpusztult könyvtárával kapcsolatos kiadvány jelent meg. Akkor sem, ha tudjuk, Martin Schmeizel, a brassói születésű jénai és hallei egyetemi tanár[452] maga is tartott erről órákat. Wittenbergben az egyetemen Georgius Matthias Bosius (1710–1761) tantervébe iktatta a Hunyadi Mátyás udvaráról szóló kurzust, külön a könyvtárról is tartott órákat.[453] Anna Zbiowska-Migoń egy-egy könyvtár vagy a könyvtári tűzvészek történetének vizsgálatát az egyetemeken a könyvtudományi gondolkozás kezdeteihez sorolta.[454] Ugyanide tartoznak a hasonló témájú – Mátyás gyűjteményének sorsát is érintő – lipcsei kiadványok is. Ezek közül kiemelkedő jelentőségű Johann Wilhelm Berger (1672–1751) nyomtatott tantárgyleírása *(Lehrprogramm)* 1748-ból,[455] és az általa írt rövid Corvina-könyvtártörténet (1750).[456] Paul Fabri pár év múlva Friedrich Börner (1723–1761) vezetésével disputált, és már önálló kiadványt szentelt a budai könyvtárnak, ugyancsak Lipcsében.[457] És az első Corvina-tör-

[448] Pflugius 1688a; Pflugius 1688b.
[449] Pflugius 1703.
[450] Greiner 1729.
[451] Greiner–Kampmiller 1729.
[452] Verók 2015.
[453] Bosius 1748. Sajnos nem ismerünk példányt, bibliográfiákban lásd Francke, ed., *Buviana Bibliotheca*, 1755, 839.; Namur 1838, tome 1., 146.
[454] Zbiowska-Migoń 1994, 344.
[455] Berger 1748.
[456] Berger 1750.
[457] Fabri–Börner 1756.

ténet megjelenése előtt, még Johann Friedrich Jugler (1714–1791) kibővítve kiadta – a Guarino-kiadás kapcsán már említett – Burckhard Gotthelfs Struve (1671–1738) irodalomtörténetét *(Bibliotheca historiae litterariae selecta)*,[458] benne az 1754. évig szóló, a *Bibliotheca Corvina* általam ismert legteljesebb történeti bibliográfiájával. Ez az összefoglalás, azt hiszem, a Johannes Brassicanus-, Johannes Lomeier-, Julius Pflugk-, majd a Naldo Naldi-szövegek kiadása után a legfontosabb, az első, Xystus Schier által írott igazi könyvtártörténet előtt. Ez a könyv azonban számos, általános, a mai életünkben is jelen lévő kérdést vet fel

Xystus Paulus Schier (1727–1772) disszertációja a Corvináról[459] – illetve annak időtálló (önmagán túlmutató) tanulságai

A Krisztus utáni harmadik évezred elején, az Európáról szóló viták kapcsán számos olyan kérdés került elő, amely a történeti diszciplínák művelőit a közösségi és egyéni tudatformák jellegéről alkotott képek újragondolására késztették. Valóban feltehető kérdés – és a válaszadás mentén végzett kutatások eredményei külön, új fejezetet alkothatnak majd művelődéstörténetünkben –, hogy Melchior Inchofer (cca. 1585–1648),[460] David Czvittinger (1675/79–1743),[461] vagy éppen Xystus Paulus Schier (1727–1772)[462] milyen hovatartozás-tudattal bírtak? Mi motiválta őket arra, hogy megírják a magyar egyház történetét,[463] összeállítsák magyarországi írók életrajzi lexikonát,[464] vagy éppen arra, hogy a magyar királynékról[465] vagy Hunyadi Mátyás korának művelődési intézményeiről értekezzenek? Miként írható le a XXI. század elején ezeknek a tudós embereknek a motiváltsága? Azt gondolom – ha csak a válaszadás első gondolatait akarjuk is megfogalmazni –, nem árt egy pillantást vetni arra, hogyan alakultak azok a viták, amelyekre írásunk első mondatában utaltunk. Ezeknek a párbeszédeknek a hangsúlyai főként a XX. század második felének Európa-valóságából indultak ki. A résztvevők természetesnek vették – nem is nagyon

[458] Jugler–Struve 1754, 174–180.
[459] Schier 1766.; 2. kiadása: Schier 1799.
[460] Kőszegi, német lutheránus család katolizált gyermeke, aki tanulmányait nem a Magyar Királyságban végezte, jezsuita szerzetes lett, Messinában, majd Rómában élt.
[461] Selmecbányai német lutheránus polgárcsalád magyar nemessé emelt tagjának gyermeke, német nyelvterületen több egyetemen tanult, majd Tübingenben dolgozott. Élete utolsó évtizedeit – kifejezett jezsuita ellenvetések miatt – munkanélküliként, nyomorban élte le szülővárosában.
[462] Alsó-ausztriai német anyanyelvű polgár gyermeke, iskoláit Pozsonyban, majd Bécsben végezte, életét az ágostonos rendben élte le, főként Bécsben.
[463] Inchofer 1644. Vö. Dümmerth 1987a, 155–204.
[464] Czvittinger 1711.
[465] Schier 1774a; Schier–Rosnack 1776.

tértek ki erre kérdésre –, hogy Európa tulajdonképpen a Közös Piac, és ez főként abban nyilvánult meg, hogy kizárólag a Közös Piac országainak jóléti társadalmaiban kialakított értékvilágot tekintették (és tekintik) „európai"-nak. Mindazt a valóságot, amely akár a földrajzi értelemben vett Európában, akár a vallási térképek szerinti nyugati keresztény Európában létezett és létezik, kevéssé vették figyelembe. A másik kiindulópont ezekben a vitákban az, hogy a második világháború utáni politikai, gazdasági és társadalmi *status quo* szent és sérthetetlen, minden ezzel kapcsolatban feltett kérdés önmagában is az „európaiság" tagadása. Számtalan konferenciát szerveztünk és könyvtárnyi szakirodalmat írtunk már ezekről a kérdésekről, mindazonáltal a kérdésfelvetés általában túlságosan elméleti volt, és a válaszok is elméletiek maradtak (közben a gazdaság nagy szereplői huncutul mosolyogtak a bajszuk alatt, az általuk vezényelt, politikusi helyeket betöltő személyek kara játszotta szerepét, és a harmadik rend, a szabad sajtó is teljesítette feladatát az elmék és a gondolkodás ellenőrzésében és irányításában). Az elméleti feltevések Oswald Spenglertől (1918)[466] Gyurgyák Jánosig (2018)[467] persze sokfélék voltak. A válaszokban közös azonban, hogy az *Ancien Régime* korszakát[468] – amely, nézetem szerint, inkább Európa volt, mint az azt követő alig több mint két évszázad – csaknem mellékesen tárgyalják az esettanulmányok. Az Európa-eszme számos tekintetben bemutatásra került, ezek közül emelnék ki három nagyobb kötetet (kiállításkatalógus és tanulmányok), olyanokat, amelyek még annak a realitásnak a megsejtése előtt keletkeztek – koncepció szintjén biztosan –, amit a Közös Piac kibővítése hozott.[469] Közben, főként a történész, az eszme- és művelődéstörténész körök pontosan tudták, hogy a kibővített Európai Unió távolról sem egységes, és nem csupán abban a tekintetben, hogy másfajta történelem adatott a közép-európai régiónak, mint a nyugatibbnak, hanem főként abban, hogy ezt a történelmet, a saját hagyományaikat másként értelmezik, és másként kívánják megőrizni. És ez határozza meg mai európaiságukat, amellyel akár a XVII–XVIII. századi értelmiségre tekintenek. A politikai önállóság – még akkor is, ha ez sok tekintetben, elsősorban gazdaságilag csupán illúzió lehet – heuréka-élmény érzésével töltötte el ennek a régiónak a lakosságát. Nem csupán a politikusok egyéni ambíciói éltetik ezt az érzést, hanem társadalmi szinten is létezik. Ennek okait azonban csak komoly és mély történeti kutatásokkal lehet kideríteni, és a XXI. századi döntésho-

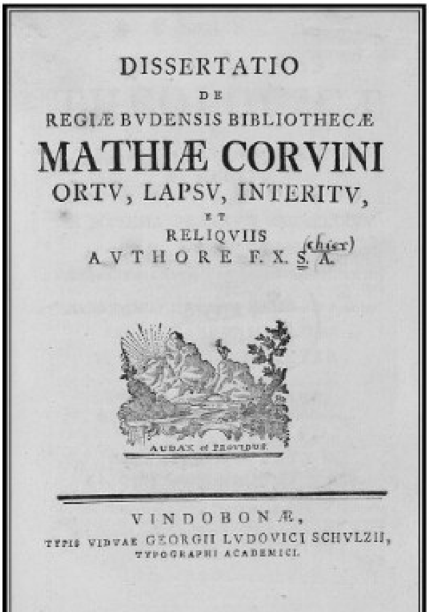
[466] Spengler 1918–1922, magyarul: Spengler ^{2}2011.

[467] Gyurgyák 2018.

[468] A francia forradalom, vagy még inkább a napóleoni háborúkat lezáró rendezés, a bécsi kongresszus lehet ennek a korszaknak a történelmi határa. Szellemileg azonban, főként történetfilozófiailag, a négy birodalom elméletéről való lemondás *(translatio imperii)*. Ez utóbbi történelmi jelképe II. Ferenc német-római császár deklarációja (1804), miszerint I. Ferenc osztrák császárrá lett. A máig egyik legjobb, didaktikus összefoglalása e nézeteknek Lotz 1936. A legújabb szakirodalom összefoglalását lásd Nótári 2015, 92–104.

[469] Ricci I. M.–Carassi–Cusanno, a cura di., *Securitas…*, 1996.; Plessen, hrsg., *Idee Europa…*, 2003.; Pijaudier–Fauchereau, dir., *L'Europe des esprits…*, 2011.

zóknak elmagyarázni. Komoly konferenciák,[470] monumentális tanulmánykötetek[471] szerveződtek tehát, azonban ezek is a XIX–XX. századra koncentráltak a válaszadásban. Az olyan gyűjteményes kötetek azután, amelyek tematikusan válogatottak, és Európa több régiójából írtak bele szakemberek a saját történelmükről, már sokkal többet sejtetnek arról az Európáról, amely a valaha volt *consensus Europaeus*ként létezett. Így a koncepciójában ugyan vitatható kötet a vallási emlékezethelyekről[472] vagy a Luther-hatásról[473] már közelebb jár a közép-európai történelmi valóságról általam, és talán többek által alkotott képhez. Európát ugyanis, szerintem, a középkorban és a kora újkorban kell keresni – már amennyiben találni szeretnénk magunknak olyan alapot, amelyre építve valódi *consensus* építhető. Ez esetben nem elégséges csak arról az elmúlt két évszázadról töprengeni, amely két évszázad Európáját Spengler már 1918-ban olyannak írta le, mint amelyik még száz évig áll fenn. És ehhez jól szolgál az akkor élt értelmiség tevékenységének, felelősségvállalásának a vizsgálata.

DISSERTATIO
DE
REGIÆ BVDENSIS BIBLIOTHECÆ
MATHIÆ CORVINI
ORTV, LAPSV, INTERITV,
ET
RELIQVIIS
AVTHORE F. X. S. A. (chier)
AVDAX et PROVIDVS
VINDOBONÆ,
TYPIS VIDVAE GEORGII LVDOVICI SCHVLZII,
TYPOGRAPHI ACADEMICI.

28. Schier 1766

[470] Eberhard–Lübke, hrsg., *Die Vielfalt Europas…*, 2009.; Eberhard–Lübke, eds., *The Plurality of Europe…*, 2010. Megjegyzem: Magyarországról senki sem szerepelt ezen a konferencián, Közép-Európából a fellépők 3%-a, vagyis a „majd mi megmondjuk, hogy kell ezt érteni" effektus él ma is, hiszen ha valaki gazdag, az okos is (Reb Tevje is erről énekel, „ha én gazdag lennék…").

[471] François–Serrier, sous la dir. de, *Europa…*, 2017.; François–Serrier, eds., *The European Way…*, 2021.

[472] Anakronisztikusan hoz össze emlékezethelyeket emlékező közösségekkel: Bahlcke–Rohdewald–Wünsch, hrsg., *Religiöse…*, 2013.

[473] Bahlcke–Störtkuhl–Weber, hrsg., *Der Luthereffekt…*, 2017.

Egy következő kérdés, amely a Schierről való gondolkodásban magától értetődően vetődik fel, az az osztrák és a magyar viszonyrendszerekről tehető fel. Ma már születnek tanulmányok, mint Andrea Seidleré, arról, hogy végül egy német nyelvű magyar író kihez tartozik.[474] Vagy rendeznek olyan kiállítást, amelynek anyaga alapján megkérdezhetjük, hogy az 1920-as években, Bécsben maradt magyar értelmiségiek vajon *exulánsok* vagy egyszerűen hazájuk fővárosában maradtak, ahol addig is éltek.[475] Közhely, hogy a magyar nyelvű sajtó Bécsben született, hogy csak a *Magyar Kurír*t és a *Bécsi Magyar Hírmondó*t említsem.[476]

Xystus Schier – ahogy első életrajzírója, rendtársa, Martin Rosnack mondja – *„Natus est … Pruggae ad Leytham in Austria anno MDCCXXVII, XIX Julii.”*[477] Vagyis a Lajta folyó bal partján (nem Királyhidán, hanem Lajtabruckban – Bruck an der Leitha). Pozsonyban tanult 1738 és 1743 közt, vagyis jelen lehetett Mária Terézia koronázásán.[478] 1745 és 1750 közt a bécsi Ágostonos Rendház növendéke volt, majd öt évre hazatért, Bruck an der Leitha ágostonos rendházában dolgozott. Ekkor a rend a bécsi Szent Rókus Konventbe hívta könyvtárosnak. Történészi tevékenységével, a novíciusokkal való foglalkozással, az irodalmi és a tudományos élet szervezésével *(Sodalitas Literaria Augustiniana)*[479] nagy tekintélyt vívott ki magának. Életében és posztumusz, a XVIII. században 20 könyve jelent meg.[480] A bécsi nyomdászattörténettől kezdve az alkalmi költészetig többféle műfajban alkotott. Legfőképpen saját rendjének a történetét kutatta, és ebbe a tevékenységébe a Magyar Királyságban lévő rendházak története is beletartozott. Az Árpád-kor – ahogy még ő nevezte: „az első dinasztiához tartozó királyok kora” – különösen érdekelte. Írt a királynékról,[481] de külön Monoszló nembeli Lodomér esztergomi érsek utódjáról, Bicskei Gergelyről,[482] III. Béla király jegyeséről és feleségeiről[483] és az Árpád-kori Budáról is.[484] A másik

[474] Seidler A. 2014, 108–119.
[475] Török D., hrsg., *Wien…*, 2011. Az egész régióra vonatkoztatva vö. Adamska–Mostert, eds., *The development…*, 2004.
[476] Vö. Zvara 2016.
[477] Schier–Rosnack 1776, a2recto.
[478] Schier életéről a XVIII–XIX. századi rendi bio-bibliográfiák is megemlékeznek. A modernebb szakirodalomban lásd Miksch 1966, 356–366.; Miksch 1969.; Rennhofer 1970, 317–324. Pozsonyban a jezsuita gimnáziumban tanult (ezt életrajzírói nem említik, és nem 1745-ig, ahogy a szakirodalomban áll): *Album studiosae juventutis Gymnasii Posoniensis, 1725–1765* (Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár, Coll. Batthyány Cat. IX. Lit. Tit. I. e. fol. 61r, 64r, 67r, 69v, 72v, 75v. – Fazekas Istvánnak köszönöm az adatokat, 1738-ban *parvista maior*, majd onnan évenként lép felfele, nincs semmifajta lemaradás, 1743-ban végzős *rhetoricus*.
[479] Szelestei Nagy 1989, 100.
[480] Schier–Rosnack 1776, 11–15.; *Nova Bibl. Eccl. Friburgensis*, 5(1780), 82–87.; Klüpfel 1809, 7–18.; Miksch 1969, 74–134.; Rennhofer 1970, 319–324.; Ekler–Monok–Ábrahám (ford), kiad., *Xystus Schier…*, 2019.
[481] Schier–Rosnack 1776. Megjegyzem, hogy a legújabb, a témában írott monográfia szerzője nem hivatkozik Schier munkáira (Zsoldos A. 2019.)
[482] Schier 1768.
[483] Schier 1770.
[484] Schier 1774.

korszak, amely különösen érdekelte, Hunyadi Mátyás ideje volt. Kiadott egy könyvet a pozsonyi egyetemről,[485] de fennmaradt anyaggyűjtése a *Sodalitas Danubianá*val kapcsolatosan is. Kéziratos anyaggyűjtésében nagyon sok a magyar művelődéstörténeti témájú (de ezeket itt nem sorolom fel).[486]

Xystus Schier Corvina-története, *dissertatio*ja 1766-ban jelent meg. Az ezt megelőző évtizedekben a magyar rendek és a Habsburg császári udvar viszonya megváltozott (a *Vitam et sanguinem!* után). Az udvar nem mondott le a Magyar Királyság és Erdély államigazgatási rendszerének megváltoztatási szándékáról, ám sokkal inkább tekintetbe vette a rendek, de főként a magyar arisztokrata családok (a világi és egyházi vezető tisztségviselők) szempontjait a lakosság általános kulturáltsági színvonalának emelésében. Utóbbiak a Hunyadi-korra virágkorként tekintettek, mint olyanra, amelynek eredményeit felemlegetni társadalmi energiák felszabadítását is jelenti (mind a mai napig). A *Bibliotheca Corvina* történetének emlegetése, az ehhez tartozó kódexek összegyűjtésének a szándéka soha nem egyszerűen tudományos vagy bibliofil célok mentén történt. Politikai üzenet is volt az ezzel való foglalatoskodás. És az sem mindegy, ki alapít egy majd később „nemzeti"-nek nevezhető intézményt (a császár adja a népének, valamelyik egyháznak köszönheti a társadalom, vagy éppen egy nagyobb család áldozatvállalása által alakul).[487] Ahogy „a nemzeti szentek"-kel (Árpád-házi magyar szentekkel) való történeti foglalatosság sem véletlenül, esetlegesen történt,[488] úgy a Corvina-könyvtár történetét megíratni is egy gesztus a császár, vagy éppen az ágostonos rend részéről. Az osztrák egyháztól függetlenül létrejött magyar kereszténység történetét[489] nem véletlenül íratta meg a jezsuita esztergomi érsek, Pázmány Péter egy rendtársával, Melchior Inchoferrel,[490] éppen akkor, amikor a harmincéves háború vége felé a császári udvar már lehetségesnek látta az oszmán-török hatalom legyőzését, és elkezdte a felkészülést arra, hogy a magyar királyság területei (a visszafoglalt részek semmiképpen) alapvetően ne a magyar családokéi legyenek. Ezzel párhuzamosan elkezdődött az a propaganda – értelmiségi mindig, minden célra vehető, ma is –, hogy a magyarok csak az osztrákok által lehetnek a keresztény Európa része, hiszen civilizálttá és kulturálttá kell tenni őket. Ezt ellensúlyozandó, a magyar arisztokraták az általuk támogatott egyetemi hallgatókat arra biztatták, hogy szakdolgozati témájuknak *(disputationes)* a magyar keresztény egyház egy-egy szentjét válasszák.

[485] Schier 1774a. (A Pozsonyi Egyetem törénetével foglalkozók nem ismerik (nem hivatkozzák) Schier munkáját, lásd például: Klaniczay T. 1990.; Klaniczay T. 1993.; Klaniczay T. 2010.

[486] Miksch 1969, 90–137, ahol Miksch a kéziratok mai lelőhelyét is megadja.

[487] Lásd azokat a leveleket, amelyeket a nemzeti könyvtár alapítójának, Széchényi Ferencnek írtak azok a főrendiek, egyházi vezetők, akiket megkérdezett az alapítás jelentőségéről: Deák–Zvara 2012.

[488] Legutóbb erről szép dolgozatot írt Farkas Zs. 2018, 11–38.

[489] *Annales ecclesiastici Regni Hungariae,* Romae, Ludovico Grigniani, 1644.

[490] Vö. Dümmerth 1987a, 155–204.

A *Bibliotheca Corvina* iránti érdeklődést már 80 évvel Schier munkája megjelenése előtt a töröknek Budáról történt kiűzése is aktuálissá tette.[491] Emellett a XVIII. század elejétől a bibliofília egy újabb korszaka kezdődött egész Európában, párhuzamosan a múzeumok kialakulásával.[492] Az érdeklődés a középkori kódexek iránt megnőtt, különösen értékesnek tartották azokat a darabokat, amelyek közismert nagyobb gyűjteményekből maradtak fenn. Az a tény, hogy egy kódex egykor Hunyadi Mátyás könyvtárának része volt, jelentős ár- és presztízsnövekedést jelentett. Nem mehetünk el a mellett a jelenség mellett sem, hogy ezt a gyűjtéstörténeti változást a könyvtárakról való gondolkodás *(bibliotheconomia)* élénkülése és újabb könyvtártörténeti kutatások kísérték[493] Különösen a szétszóródott nagyobb könyvtárak története ihlette meg a szerzőket.[494]

Pontosan nem tudjuk, hogy az ágostonos szerzetes Xystus Schier milyen jellegű öntudattal *(conscientia)* rendelkezett. Életrajzírói ezt a kérdést nem tették fel.[495] A magyar *historia litteraria* kutatói – akik Schiert számon tartják[496] – még nem foglalkoztak ezzel a szemponttal. Biztosan az egyetemes keresztény katolikus egyházhoz tartozás tudatával élt és gondolkodott, ő, aki német ajkúként született a Szent Német-római Birodalom Magyar Királyságának és Alsó-Ausztriának határán. Pozsonyban tanult, magyar, német és szlovák közegben, részben protestánsok közt. Rendjének történésze volt, de számos könyvet írt a magyarok történetéről is. A nemzeti öntudat felől azonban, azt hiszem, nem adható válasz arra, miért választotta ennek a könyvtárnak a történetét kutatási témául. Művének elején utal arra, hogy sértőnek találta Joachimus Vadianus feltevését, miszerint a könyvtárat a felelőtlen utódok széthordták.[497] Számára, aki járatos a Királyság történetében, bizony sokkal összetettebb e könyvtár széthullásának históriája. Előszavában számot ad arról is, hogy ismeri a könyvtártörténeti hagyományt, vagyis a *Bibliotheca Corvina* akkor hozzáférhető szakirodalmát.[498] Mindenképpen hatott rá a korszellem, tehát a gyűjtés, a múzeumi és a könyvtártani gondolkodás kialakulása, a tudományos könyvtártörténet kezdetei.

[491] A *Corvina* kapcsán felvetődött kora újkori nézetek összefoglalását, bibliográfiával lásd Monok 2004, 45–63.

[492] Jól példázza a változást ez a könyvcím, mutatva, mit is értettek múzeumon: La Chausse 1690. Vö. Pomian 1994, 107–126.

[493] Jó példa Schmidt J. A. 1703, amelynek 309–352. oldalain újra kiadták a Julius Pflugk levelet, illetve a Budán talált könyvek katalógusát.

[494] Példaként lásd ezt az antológiát: Greiner 1729.

[495] Miksch 1966, 356–366.; Miksch 1969.; Rennhofer 1970, 317–324.

[496] Tüskés G. 2006, 15–42. (itt: 40.); Knapp 2006, 547–566. (itt: 550–551.); Bretz–Csörsz Rumen–Hegedűs 2006, 567–678. (itt: 653–654.)

[497] Vadianus 1534a, 85.; Vadianus 1534, 85.

[498] Lambeck 1669, caput IX, 989–996.; Pflugius 1688a; Pflugius 1688b; Greiner 1729, caput VIII, 34–38.; Berger 1750, 348–352.; Fabri–Börner 1756.; Bosius 1748.; Berger 1748.

Nem kizárható, hogy érzékelte azt a változást is, amely az osztrák és a magyar politikai elit közti hangulat változásában állt, és fontosnak tartotta egy, a *hungarus*-tudat szempontjából fontos művelődéstörténeti fejezet történetének a megírását.

Záró gondolatként, visszatérve a Schierre vonatkozó fejezet első oldalain felvetett kérdésre, hogy vajon a „nemzetállamok kialakulása" előtti idők különböző közösségi és személyi tudatformáinak kutatása, megismerése, de legalább mérlegelése közelebb visz-e bennünket mai napi kérdésekben való helyes(ebb) döntésekig, akkor csak „igen"-nel válaszolhatok. A XXI. században, Európában vagy csak az Európai Unióban élő emberek viselkedésének kulturális alapjai, az azokból következő reflexek sokkal mélyebbről eredeznek, mint hogy azokat a közelmúltból megérthetnénk. E gyökerek feltárása, értelmezése, tudatosulása egyéni és kollektív szinten (talán) segíthetne a súlyos következményű identitászavarok orvoslásában, illetve például azon probléma kezelésében, hogy az ide más kultúrákból érkezők – hindu, buddhista, muzulmán stb., stb. – viselkedése még inkább történelmük, főként vallási szokásaik által kódolt. Hagyományaikra másként tekintenek, és nem akarják azokat sem feladni, sem elfeledni. A fentiekben értelmezett „európaiság" a mai körülmények között így a kulturális, művelődési vetületein messze túlmutatóan létkérdés.

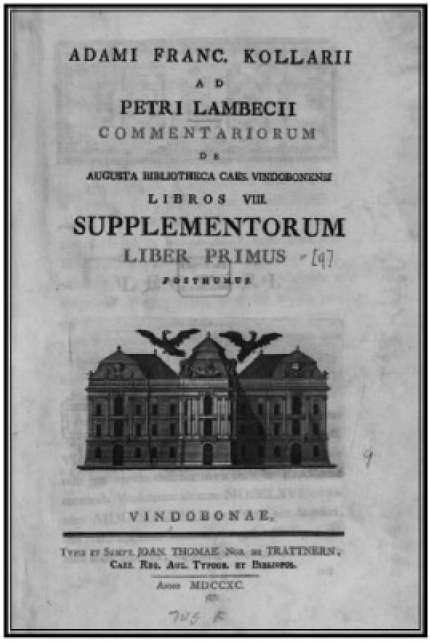
***

Hungaria – Transylvania – Europa

Xystus Schier azonban nem az egyedüli a XVIII. század közepén, aki a Mátyás-kori kulturális élet forrásait közreadta, illetve értelmezte. Az ugyancsak osztrák Johann Georg Schwandtner (1716–1791) Bél Mátyás nyomán, az ő előszavával kétszer is, 1746-ban, majd 1768-ban megjelentette a magyar történelem elbeszélő forrásainak jelentős részét. Ezekben többször említik Matthias Corvinust, könyvtárát, annak rosszra fordult sorsát, de részletesebben az erről Galeotto Marzio (1427–1497) tollából származó, Mátyást dicsőítő írás *(De egregie, sapienter, jocose dictis ac factis S. Regis Mathiae, ad inclytum Ducem Johannem ejus filium)* XXIV. és XXV. fejezeteiben írtakat (*factum sapienter, sapienter dictum*).[499] A Schier-disszertációval[500] egy évben kezdte el kiadni a Trencsén vármegyei származású szlovák Adam František Kollar (1718–1783), a bécsi császári gyűjtemény igazgatója elődjének, Peter Lambecknek (1628–1680) könyvtártörténetét jegyzetekkel,[501] illetve később a kiegészítéseket.[502]

[499] Schwandtner 1746, 528–568.; Schwandtner 1768, 163–208.; Schwandtner 1768a, 163–208.
[500] Schier 1766.
[501] Lambeck–Kollar 1766.; Lambeck–Kollar 1769.
[502] Kollar 1790.

Az egyes kódexek leírásában már hasznosította a Lambeck halálától eltelt évszázad filológiai eredményeit. A jezsuita Kaprinai István (1714–1785) 1767-ben kezdte kiadni a Magyar Királyság *diplomatica*történeti összefoglalását, de ebben sem mulasztotta el kifejteni, hogy a budai ősnyomda megalapítása, illetve a könyvtár milyen nagy jelentőségű a Mátyás-kor históriájában.[503]

ADAMI FRANC. KOLLARII
AD
PETRI LAMBECII
COMMENTARIORUM
DE
AUGUSTA BIBLIOTHECA CAES. VINDOBONENSI
LIBROS VIII.
SUPPLEMENTORUM
LIBER PRIMUS
POSTHUMUS
VINDOBONAE,
TYPIS ET SUMPT. JOAN. THOMAE NOB. DE TRATTNERN,
CAES. REG. AUL. TYPOGR. ET BIBLIOP.
ANNO MDCCXC.

29. Kollar 1790

Az európaiság akkor mutatkozik meg igazán, ha egy új művelődéstörténeti, világnézeti korszak által feltett kérdéseket – sokszor ezeket a korszakokat a technológiai újítások nyitják meg, illetve teszik lehetővé az újfajta kérdések feltevését – úgy próbálja az értelmiség megválaszolni, hogy újra elolvassa és újra átgondolja az ókortól kezdődő szövegkorpuszt. Keresi a történelem tanítását, a megoldásokat egy-egy kérdésben. Ezért is vannak olyan szövegkiadási hullámok, amelyek során egy újabb kritikai elemzéssor eredményei látnak napvilágot. A XVIII. század vége és a XIX. század első fele is ilyen. Újra kézbe veszik az ókori szerzők, a korai egyházatyák műveit, és követik a kiadások változatait. Természetes tehát, hogy a *Bibliotheca Corvina*ban megőrzött kódexek, illetve az ezekkel foglalkozó filológusok teljesítménye is új megvilágítást nyert. Új lexikonok sora született, új „összes művei" kiadások. Ezek a munkák a megelőző *historia litteraria* irodalmát is áttekintették. Ilyen volt például Augustinus Moravus Olmuciensis

[503] Kaprinai 1767, 64–80.: Dissertatio I. *De natalibus, institutione ac dotibus Regis Mathiae,* Caput II. § III. *De artibus, quibus Rex Mathias primum institutus, ac postea perpolitus est.* (itt: 70–71.).

(1467–1513) életének és műveinek vizsgálata, Johann Gottlob Böhme (1717–1780) által.[504] Mivel a humanista államférfi 1497-től 1511-ig a budai királyi udvarban élt, életművének számos olyan vonatkozása van, amely Hunyadi Mátyás uralkodásának időszakával,[505] illetve a Könyvtár históriájával kapcsolatos. Ez a munka a Csapodi Csaba által egyébként nagy gonddal körüljárt,[506] elveszett Trapezuntius-kódex *(libros contra Platonem)* kapcsán is érdekes lehet.[507] Születtek olyan monografikus életrajzok is, amelyek közül a Mátyás korában Budán aktív humanistákéi a leginkább figyelemre méltók. Így a ferences atya, Ireneo Affò (1741–1797) megírta a *Corvina* egyik könyvtárosának, Taddeo Ugoletónak (1448–1513?) életrajzát.[508]

A lexikonok közül egy magyar vonatkozásút említek. Az erdélyi szász Georg Jeremias Haner (1707–1777) munkáját, amelyben például Naldo Naldi műve kiadásait is részletesen bemutatja.[509] Bizonyos azonban, hogy a *Bibliotheca Corvina* történetének megírásában a Schiertől (1766) Peter Alcantera Budik (1792–1858) német nyelvű összefoglalásaiig[510] a legalaposabb munka Wallaszky Pál (1742–1824) lutheránus lelkészé, irodalomtörténészé A *Tentamen historiae litterarum* egy fejezete kifejezetten a Könyvtárról szól *(de Bibliotheca Corviniana)*.[511]

A továbbiakban olyan filológusok munkáját helyezzük a figyelem középpontjába, akik a XVIII. század második felének európai könyvpiacán több kiadást megélt összefoglaló műveket írtak. A magyar művelődés történetének, ezen belül a *Corviná*ról Európában szerezhető alapvető ismereteknek az elterjesztésében ezek jelentős szerepet játszanak.

Az idősebb Johann Georg Schelhorn (1694–1773) a bajorországi Memmingen lutheránus lelkésze volt, monográfusa szerint polyhistor.[512] Ő maga is gyűjtő lévén, levelezésének egy része – ami fennmaradt – a hamburgi antikváriusoknak írott és a tőlük kapott levelekből áll. Egyháztörténeti és a ritkaságok iránti érdeklődésének összekötése mentén született munkája (*Ergötzlichkeiten aus der Kirchenhistorie und Literatur)*[513] három, mostani tárgyunk szempontjából érdekes könyvkiadást elemez elképesztő alapossággal. Heliodorus *Historiae Aetiopicae* első kiadását,[514]

[504] Böhme 1758.
[505] Ekler 2015., Ekler 2016.; Ekler–Kiss F. G. eds., *Augustinus Moravus*, 2015.
[506] Csapodi 1973, 380. (Nr. 668.).
[507] Böhme 1758, 136–138.
[508] Affò 1780.
[509] Haner 1774, 75–76.; Haner 1777, 75–76. Megjegyzem, hogy mivel időrendben halad a szerzők és művek ismertetésével, a jelzett oldalak környékén olvashatunk a Hunyadi Mátyás udvarában alkotó személyekről.
[510] Budik 1830.; Budik 1839.; Budik 1840.
[511] Wallaszky 1769, 78–93.
[512] Gössner 2004.
[513] Schelhorn 1763–1764.
[514] Heliodorus (ed. Obsopoeus) 1534.; Schelhorn 1763–1764, 835–840.

Diodorus Siculus *Historiarum libri aliquot editio princeps*ét[515] és az 1621. évi Fontius- és Bonfini-kiadást.[516] Schelhorn ismerteti a kiadások alapjául szolgáló kódexek történetét – így érinti a *Bibliotheca Corvina* példányait is –, idéz számos olyan kiadványt, amelyben a kiadásokat különféle szempontokból elemzik, majd – miután ritkaságok – idézi azokat a kiadott könyvtári katalógusokat, amelyekben a kiadást is megtalálta. Megpróbálja azt is kideríteni, hogy az illető tulajdonos mikor, milyen formában juthatott hozzá a példányhoz.

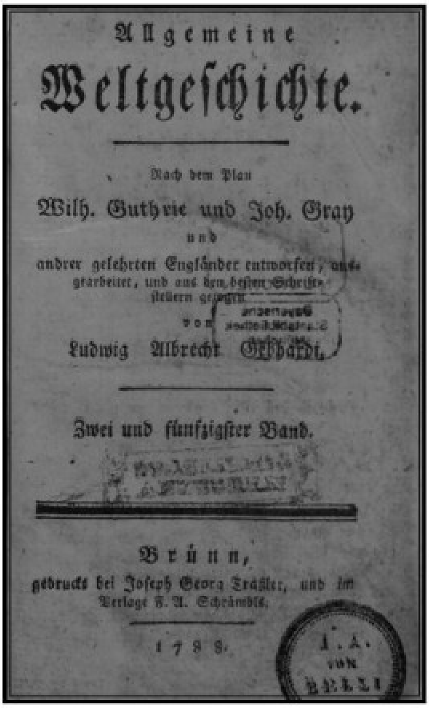

30. Schelhorn 1764

William Guthrie (1708–1770) és John Gray (1723?–1811) angolul[517] és németül megjelent sokkötetes[518] világtörténetének két kiadása is volt németül (lipcsei[519] és a troppau–brünn–bécsi[520]), tíz tudós fordításában (kötetenként felosztva dolgoztak). A mű 15.

[515] Diodorus Siculus (ed. Obsopoeus) 1539.; Schelhorn 1763–1764, 841–842.
[516] Fontius–Remus 1621.; Schelhorn 1763–1764, 2238–2240.
[517] Guthrie–Gray 1764–1767.
[518] A műnek van egy belső „Volume (Band)" és „Part (Theil)" számozása, kiadásonként különböző számú kötetben jelent meg. A troppau–brünn–bécsi kiadás például 98 kötetes. Ebben a vonatkozó és idézendő magyar kötet az 52.
[519] Guthrie–Gray 1765–1795.
[520] Guthrie–Gray 1785–1805

kötete (volume, Band) a Magyar Királyság históriája.[521] Ebben Hunyadi Mátyás uralkodásának bemutatásakor nem mulasztották el fél oldalon megemlíteni a nyomtatványokban, de főként pompázatos kéziratokban gazdag könyvtárat sem. Ennek a résznek a fordítója és a jegyzetek írója, Ludwig Albrecht Gebhardi (1735–1802) nem egyszerűen a XVIII. század jelentős historikusa volt, hanem könyvtáros is.[522] Talán ezért bővítette a vonatkozó angol szöveget duplájára, féloldalnyi jegyzettel (ebben állítva, hogy a könyvtár Mátyás halálakor 55.000 kötetet számlált[523]).

31. Guthrie–Gray–Gebhardi 1788

A szöveget mutatványként az 1788. évi kiadásból idézzük, szögletes zárójelben Gebhardi jegyzeteit.

„Zu dem Dienste der Lehrer und Lehrlinge, vorzüglich aber zum eigenen Gebrauche legte der König eine sehr grosse und prächtige Bibliothek im Schlosse zu Ofen an, die ihm jährlich über 33000 Ducaten kostete.[m] In diese brachte er nicht nur alle Werke die in den damals neuen Druckereien

[521] A troppau-brünn–bécsi kiadásban ez három kötetet tesz ki.
[522] Guthrie–Gray–Gebhardi 1780, 1788.
[523] Guthrie–Gray–Gebhardi 1780, 151–152.; Guthrie–Gray–Gebhardi 1788, 230–232.

erschienen, sondern auch eine grosse Menge morgen- und abendländischer Handschriften. Diese letztern kaufte er zum Theil von denen greichischen Gelehrten, die bei der Zerstörung der Stadt Konstantinopel nach Hungarn und Italien geflohen waren, zu Theil aber liess er sie in andern Bibliotheken, und vornehmlich zu Florenz, nach dem besten Originalen verfertigen. Diese letztern wurden sehr prächtig ausgemalt und gebunden, und eine Menge desoldeter Künstler und Schreiber waren unaufhörlich mit selbigen beschäftigt; ein eigener Aufseher aber musste ihre Arbeiten kritisch prüfen und ausbessern. Zur Zierde der Bibliothek waren über dreihundert alte Bildsäulen in den Büchersaale vertheilt; und auf dem Dache war eine Sternwarte errichtet, die wahrscheinlich das erste Gebäude desser Art im ganzen Reiche gewesen ist.

[m] Hr. Kaprinai p. 78.[524] Die ofenische Büchersammlung (Bibliotheca Budensis) bestand bei des Königs Absterben aus 55000 Bänden,[525] welches nach Beschaffenheit damaliger Zeit eine übergrosse Menge war. Der nächste Nachfolger des Matthias verschenkte viele Handschriften an Gelehrte, die sie drucken lassen wollten; and[e]re wurden von den Türken bei der Eroberung der Stadt geraubt oder vernichtet; und der Ueberrest ward in einen Keller geworfen, in welchem man 1686 bei der kaiserlichen Besitznehmung der Stadt nur noch 300 unbedeutende Druckschriften fand. Der vom König bestellte Aufseher der Kopisten hiess Felix Ragusanus Dalmata, und war ein römischer, grieschischer, chaldäischer und arabischer Sprache Sprachgelehrter. Auf des Königs Veranstaltungen errichtete Andreas Hess ein Deutscher, der zuvor in Italien sein Gewerbe getrieben hatte, 1472 die erste hungarische Buchdruckerei zu Ofen. Ibid. 96.[526] In dieser erschienen nur lateinische Werke; denn die hungarische Sprache ward weder in gelehrten Schriften noch in Verordnungen und gerichtlichen Sachen gebraucht. Ja mann glaubte sogar, es sey nicht möglich hungarische Wörter zu schreiben. Galeotus ap. Dn. de Schwandtner T. I. p. 557.[527]"[528]

[524] Figyelemre méltő, hogy Guthrie–Gray–Gebhardi 1780, 151. ugyanezt a jegyzetet így írja: „Ebendaselbst p. 78." – figyelembe véve, hogy az előző „l" jegyzet „Hr. Wallaszky I. c. p. 66., 64." volt, azt kell, hogy mondjuk, hogy az 1788. évi kiadásban tévedett Gebhardi, hiszen a Wallaszky 1769, 78. hivatkozás tökéletesen pontos, míg egyik Kaprinai István-műben sem találtam 78. oldalon Mátyás könyvtárára utalást. Kaprinai 1767, 71.: *„Erexit Bibliothecam, Graecis, Latinisque Auctoribus, manu exaratis, insignem, quae ab eruditis inter praecipuas orbis connumeratur."* – összesen ennyit közöl Kaprinai.

[525] Ezt az elképesztő számot innen veszi: Lomeier 1669, 187–189.

[526] Wallaszky 1769, 96. Nem lehet Kaprinai 1767, hiszen ő a 70–71. oldalon ír erről ennyit: *„Invexit enim Typographaeum, recens ut perhibetur in Germania inventum, opera Ladislai Gerébii tum Praepositi Budensis ac Vice-Cancellarii, consobrini sui primo Typotheca, Andrea Hess Budae constituto ut fusius alibi dicemus."*

[527] Schwandtner 1746, 528–568.: Galeoti Martii… *Commentatio elegans de Matthiae Corvini… dictis et factis.* Itt az 557. oldalon kezdődik a Caput XXVIII., amelyben Galeotto Marzio a magyar nyelv jellegzetességeiről értekezik.

[528] Guthrie–Gray–Gebhardi 1788, 230–232.

Az idézet egyben mutatja azt a jelenséget is, hogy Bél Mátyás, Johann Georg Schwandtner, Kaprinai István és a *historia litteraria* magyar királyságbeli művelőinek alapműveit a kortárs német tudomány haszonnal forgatta, kiegészítve a közvetlenül Peter Lambrecktől nyert információkat.

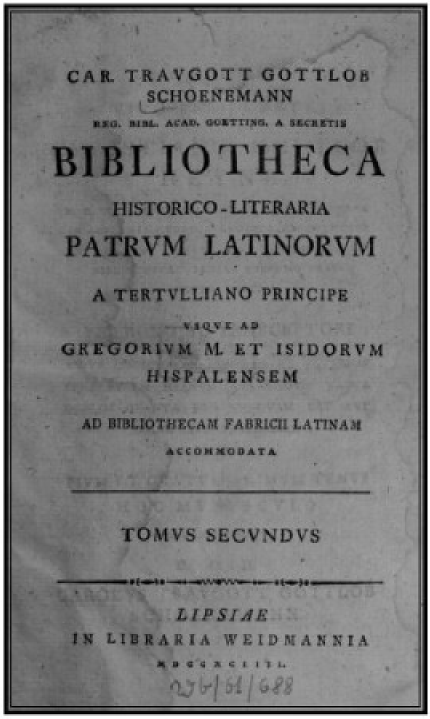
Karl Traugott Gottlob Schoenemann (1752–1802) nagyon nagy alapossággal veszi számba a korai keresztény szövegek szerzőit, ezek kéziratait és a kiadások könyvészeti adatait is aprólékosan követi. Salvianus Massiliensis kapcsán már idéztük szövegkiadását, de fontosnak látom megemlíteni, hogy két további szerző két művének kéziratát is ismerni véli, mint amelyek a *Bibliotheca Corvina* részei lettek volna. A Corvina eddigi nyilvántartásaiban nem szerepelnek ezek. Az egyikük Aurelius Augustinus (354–430) *Explanatio psalmorum (Enarrationes in psalmos)* című munkája. Schoenemann azt mondja az 1497. évi bázeli Johann Amerbach-kiadást[529] említve, hogy ehhez tartozik egy *annotatio*:

> „Sed loco exilis, quem in priori editione notauimus,[530] indicis seorsim hic adiecta est *principalium sententiarum annotatio*[531] excreuit. Eius exemplar memoratur quoque inter rariora Bibl[iothecae] Reg[iae] Budensis."[532]

Csapodi Csaba egy szerinte nyomtatott művet és két kéziratot ismer, Augustinus, *Expositio in psalmos* címmel.[533] A kiadottal kapcsolatban annyit mond, hogy az 1686-ban Budán talált könyvek közt volt,[534] a két kézirat közül a stuttgarti autentikus *Corvina,* a klosterneuburgiról szerinte hamis vélekedés, hogy Budán lett volna. A stuttgarti kéziratot részletesen leírja, de nincsen információja arról, hogy az 1497-es kiadáshoz ezt bárki használta volna. Sajnos az amúgy nagyon pontos Schoenemann itt nem hivatkozik forrásra, és magában a kiadásban sem az előszóban, sem az *annotatio* rész elején nem szerepel ilyen megjegyzés. Ha továbblépünk Schoenemann-nak arra az állítására, hogy az Eucherius Lugdunensis (Eucher de Lyon, 370–499) *Commentaria*

[529] ISTC i001274000.
[530] Itt utal az 1489-es Johann Amerbach-kiadásra: ISTC ia012720000
[531] Schoenemann kiemelése.
[532] Schoenemann II, 1794, 318.
[533] Csapodi 1973, 145–146. (Nr. 80, 81, 82.).
[534] Említi is, hogy Pflugius 1688a-ban benne szerepel.

in Genesim et libros Regum című írását Brassicanus ugyancsak Budán találta, és azt *Eucherius Formularium spiritalium* című munkájával együtt adta ki 1531-ben, akkor a jelek ismét Julius Pflugk katalógusára utalnak.[535] Schoenemann ezt mondja:

CAR. TRAVGOTT GOTTLOB
SCHOENEMANN
REG. BIBL. ACAD. GOETTING. A SECRETIS
BIBLIOTHECA
HISTORICO-LITERARIA
PATRVM LATINORVM
A TERTVLLIANO PRINCIPE
VSQVE AD
GREGORIVM M. ET ISIDORVM
HISPALENSEM
AD BIBLIOTHECAM FABRICII LATINAM
ACCOMMODATA
TOMVS SECVNDVS
LIPSIAE
IN LIBRARIA WEIDMANNIA
MDCCXCIIII.

32. Schoenemann II, 1794

„Integra omnium Eucherii opusculorum collectio nondum erat. [Sorolja a műveket, hogy az egyes írásokat ki, mikor adta ki. Beatus Rhenanus (1485–1547), Erasmus Rotherodamus (1466–1536) adta ki ezeket.] Accesserunt paulo post *Basileae*[536] apud *Cratandrum* a[nno] 1530[537] aut

[535] Csapodi 1973, 213. (Nr. 248.) idézi Pflugk 1688-ban megjelent katalógusát (Pflugius 1688a), amely említ egy *Formularium procuratorium* című nyomtatott könyvet, ami Csapodi szerint Eucharius Silber (alias Franck, †1509/1410) könyve lehetett, így nem volt a *Corvina* része. Csapodi tehát a Pflugk említette „*Formularium procuratorium*" címet Eucharius Silber „*Formularium instrumentorum ad usum Curiae Romanae*" egy meg nem nevezett kiadásának (nyolc kiadását találtam, kettő Mátyás halála előtti (ISTC if00256000; if00256400)) zárójelek! gondolta. Nem ismerte Schoenemann II, 1794, 776. állítását, miszerint lett volna egy Brassicanus által kiadott Eucherius Lugdunensis „*Formularium intelligentiae spiritalis*" című írás, amivel együtt Brassicanus kiadta Eucherius másik művét is (és ez *corvina* alap lett volna).

[536] Schoenemann kiemelései a kurzív szövegek.

[537] Johann Sichard (1499–1552) és Erasmus Rotherodamus kiadása (VD 16 E 4128).

> aliquando citius *Parisiis* apud *Claudium Chevallonium* sine anno[538] *Formulae intelligentiae spiritalis et libri* duo *Instructionum,* quibus anno sequenti ex reliquiis Bibliothecae Budensis addidit spuria duo, *Commentaria in Genesim et libro Regum, Ioannes Alexander Brassicanus,* simulque *Formularium librum* ex codice m[anu]s[cripto] sedulo castigauit."

Valóban ismert 1531-es bázeli kiadás,[539] amelyben a jelzett művek benne vannak. Brassicanus, aki mindegyik mű elé külön ajánlást írt, nem említi, hogy a Genezis- és a Királyok könyve-kommentárokat Budán találta volna. A *Commentariorum in libros Regum… libri quatuor* című mű Janus a Svollához (Jan Zvolský, Johannes Volscius bécsi humanistához) írt ajánlásában megemlékezik ugyan Bécs 1529-es fenyegetettségéről *(Obsidio Viennae per immanissimos Turcas),* könyvekről, amelyek a tűz martalékává lettek, de nem beszél Budáról. Nem találtam nyomát, honnan vette az információit. Lehet, hogy Julius Pflugk katalógusa tételeit értelmezte, de az is elképzelhető, hogy Brassicanus írt valahol ezekről a kódexekről.

538 Claude Chevallon műhelyében „circa 1523" megjelenési év jelöléssel tartja számon a francia nemzeti könyvtár a kiadást (BP16 10467).

539 Eucherius (ed. Brassicanus, Erasmus) 1531.

Hungarus-tudat – magyarságtudat: a *Bibliotheca Corvina appropriációja*

Könyvünk e fejezetének elején utalunk arra, hogy a *Bibliotheca Corvina* XVI–XVII. századi történetének vannak a filológiai eredményeken túlmutató tanulságai is. Ahogy a XIX–XX. században minden komolyabb kultúrpolitikai kurzus valamilyen formában állást foglalt ezzel a könyvtárral kapcsolatban, úgy a XVI–XVII. században a gyűjtemény, annak széthullása jelképe volt az ország széthullásának. A Habsburg és a magyar trónutódlási (Habsburg I. Ferdinánd, illetve Szapolyai János) harcok a mohácsi csatavesztéstől (1526) az ország három részre szakadásáig (1541), Erdélynek a Török Birodalom vazallus államaként való függetlenedése Magyarországtól, a török hódítás az ország középső területein, szinte pontosan a könyvtár széthordási irányait jelölték ki. A kódexek megmentésére, az egyes ókori vagy középkori szerzők művei szövegvariánsainak felkutatására irányuló humanista szándék ebben az analógiában értelmezhető úgy, mint a politikai gondolkodás mögött meghúzódó keresztény összefogási szándék *(unio christiana)* a mohamedán Oszmán Birodalom visszaszorítására. Ahogy a magyarországi (és erdélyi) politikai gondolkodás központi gondolata az ország újraegyesítése volt (Habsburg-párt, törökösök, önálló magyar nemzeti törekvések), úgy a *Bibliotheca Corvina* megmentése, újra-összeállítása szimbóluma lett annak, hogy a magyarországi[540] kultúra egy önálló entitás.

540 Fontos hangsúlyozni, hogy nem magyar kultúra, hiszen a korban még nem létezett a nemzeti szempont abban a formájában, ahogy a XVIII. század közepén már igen. A Magyar Királyság egységéről volt szó a Habsburg, illetve a Török Birodalommal szemben, és ennek a Magyar Királyságnak nagyon sok nemzethez tartozó lakója volt. Létezett ugyanakkor egy egységesnek mondható „*Hungarus*" tudat. Erről lásd Klaniczay T. 1988; Klaniczay T. 1993.

Az itt részletesebben idézett forrásokat példának szántuk a három különféle szemléletre. A nyugat-európai humanisták levelei, előszavai a *Corvina* egy-egy darabjának történetéről az antikvitás szövegeinek elkallódását siratják, és ehhez természetes módon csatlakozik Szamosközy István, az erdélyi magyar humanista történetíró. Számára azonban már nem csupán erről van szó. Az erdélyi fejedelmek Erdély vajdaságból fejedelemséggé válásának kezdetétől (1541) fogva törekedtek arra, hogy a magyarországi (és nem csupán erdélyi) kultúrát a nyugati kereszténység értékrendje alapján támogassák. A gyulafehérvári fejedelmi udvar művelődésszervező funkciójában méltó örököse a budai udvarnak még akkor is, ha anyagi erejüket tekintve nem hasonlíthatók össze. A központi, fejedelmi gyűjtemények (könyvtár, levéltár), iskola (lehetőleg felsőoktatási intézmény) és nyomda alapítása minden fejedelemnek kiemelt törekvése volt.[541] Báthory Zsigmondnak is, aki Szamosközy Istvánt levéltárosként foglalkoztatta udvarában. Az ő fejedelemsége alatt jelent meg Baranyai Decsi János Sallustius-fordítása is,[542] amelynek előszavában egy késő humanista fordítási programot olvashatunk. Azokat az antik auktorokat sorolja itt fel Baranyai Decsi, akiket hasznosnak talál magyarra fordítani. Ezt a programot valósítja majd meg Bethlen Gábor (1613–1629) és I. Rákóczi György (1630–1648) fejedelem. A *Corviná*t mint a hatalmi reprezentáció eszközét gondosan tárgyalta Mikó Árpád,[543] a Bethlen Gábor és Rákóczi György idején felélesztett Mátyás-kultusz ugyancsak részleteiben is ismert a magyar szakirodalomban.[544] Csaknem természetesnek mondható tehát, hogy ezek a fejedelmek, ahogy Apafi Mihály is, akiknek nagyon jó kapcsolataik voltak a török politikusokkal, komolyan törekedtek a Budán maradt kódexek, illetve a Konstantinápolyba szállított darabok megszerzésére. Merőben más Batthyány Ignác (1741–1798) érdeklődése a *corviná*k iránt. (Ne feledjük azt sem, hogy amikor a függelékben közölt levelet írta Besançonba, akkor éppen teológiai tanulmányokat folytatott Rómában (1764), és majd csak 1780-ban került Erdélybe.) Hiszen ő a XVIII. század közepének magyar királyságbeli és erdélyi *hungaricum*-gyűjtési szokásába illeszkedik. Püspökként ennek a tevékenységnek előmozdítására könyvtárosát, Dániel Imrét (1754–1804)[545] a Vatikánba küldte, és az ő dokumentumjegyzéke[546] ma is kiindulópontja lehet az ottani munkának. Batthyány püspöki közgyűjteményi ténykedése szervesen illeszkedik a magyar főpapság következetes tevékenységébe is, amellyel a nyilvános gyűjteményeket hozták létre. Paradox módon, ők teremtették meg a kultúra polgári nyilvánosságának alapjait.

A jezsuita törekvések a *Corvina* maradványának elcserélésére már komolyabb magyarázatra szorulnak. A háttérben – megítélésünk szerint – két gondolat húzódik. A két

[541] Vö. Klaniczay T. 1985a., Klaniczay T. 1985b.; Klaniczay T. 1991.
[542] Baranyai Decsi–Kurcz, *Az Caius Crispus Salustiusnac…*, 1979.
[543] Mikó 1999.
[544] Átfogóan: Tarnóc 1978.; Bitskey 1980.
[545] Mârza A. 2020.; Mârza A. 2020a.
[546] Kiadta Grafinger 2002, I, 316–324.

gondolat persze ugyanabban a körben mozog, és ez utóbbi: a jezsuita rend szerepének hangsúlyozása a magyar (értsd magyar királyságbeli) kultúra intézményrendszerének helyreállításában. A *Corvina* megszerzése szimbolikus eredmény lehetett volna. A XVII. század elején energikusan kibontakozó rekatolizációs törekvések alapvetően a magyar arisztokrata családokat célozták, tegyük hozzá, nagy sikerrel. A propaganda szintjén nagyon jó használható eszköz lett volna, ha sikerül a budai könyveket megszerezni: a jezsuiták részt vesznek a török hódoltság lakosságának lelki ápolásában, ugyanakkor „kiszabadítják" a nagy király könyveit fogságukból, részt vesznek az ország kulturális felemelésében stb. Továbblépve azonban megkockáztatjuk azt a feltevést, hogy ennél többről is szó lehetett.

Pázmány Péter esztergomi érsek, a magyarországi rekatolizáció motorja, maga is jezsuita volt. A kálvinista erdélyi fejedelmekkel kialakított kapcsolata ugyanakkor pontosan jelzi, hogy politikai gondolkodásában távolról sem elfogultan Habsburg- párti. Ebből fakadóan az ország nádorával, Esterházy Miklóssal komoly vitái is voltak.[547] Pázmány ugyanis nem helyeselte az ország egy elméletileg lehetséges olyan egyesítését, amely Erdélynek mint vazallus fejedelemségnek a megszüntetésével kezdődne, és a török ellen fordulással folytatódna. Politikailag és katonailag irreálisnak tartotta mindezt, és ugyanakkor Magyarország és a magyar kultúra önállóságát is veszélyeztető megoldásnak. Olyannak, ami sok magyar arisztokrata családot az uralkodó ellen fordíthat.[548] A történelem az ő gondolkodását igazolta, hiszen a sikeres török ellenes hadjárat (1664) utáni Habsburg–török békekötést követően a magyar főurak összeesküdtek a császár ellen (1671), majd több függetlenségi harc (Thököly, Rákóczi) zárta le a XVII. századot és kezdte meg a XVIII.-at.

Pázmány Péter és a magyar jezsuiták törekedtek arra, hogy önálló, keresztény kultúrájú országot mutassanak be a világnak, és mint ilyet emeljék fel kulturálisan. Katolikusnak, természetesen. A jezsuita Melchior Inchofer (1585–1648) meg is írta Magyarország egyháztörténetét,[549] de kiadását az osztrák jezsuiták (az osztrák politika) sokáig megakadályozta. A koncepciója e műnek ugyanis az, hogy a magyar kereszténység nem „*filia*"-ja az osztráknak, hanem egy Szent István óta önálló egyház által sikerrel terjesztett hit, kultúra.[550] A jezsuiták ezután is törekedtek e gondolat propagálására, illetve a *Provincia Austriacá*tól független *Provincia Hungarica* megalapítására (ez utóbbi törekvésük sikertelen maradt).[551] Rögtön megjegyeznénk, hogy azok a magyar arisztokraták, akik nem hittek a Habsburg-hatalommal szembeni fegyveres

[547] Vö. Péter K. 1972.; Péter K. 1985.; Péter K. 1986.

[548] Tudom, hogy ez a kérdés egyszerűsítése, nem is ennyire egyszerűen megválaszolható, Pázmány szemlélete az időben is változott. Vö. Hargittay 1987, 405–448.; Hargittay 2009, 113–151.

[549] Inchofer 1644.

[550] Dümmerth 1987a, 155–204.

[551] Vö. Lukács, Adattár 25, 1989.

konfrontáció sikerében, a XVIII. században ugyanezt a logikát követve törekedtek olyan mecenatúrát kialakítani, amely egyrészt kulturális intézményeket támogatott, másrészt a kulturálisan elmaradottabb rétegek körében katolikus, de magyar kultuszt terjesztett el. A megszülető családtörténetek mellett a *familia* ideáljainak megválasztásakor is szerepet kapott Hunyadi Mátyás.[552]

A *Bibliotheca Corvina* megszerzésére való törekvés tehát megítélésünk szerint a jezsuita térítő és kulturális politikának egyaránt része volt, és ebből a szempontból az a kérdés, hogy a török időben Budán valóban *corviná*k (díszes kódexek Mátyás könyvtárából), vagy az egykori királyi kápolna könyvtárának darabjai (dísztelen, teológiai tárgyú papírkódexek és nyomtatványok) voltak, indifferens.

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a bécsi császári udvar ideológusai már a török kiűzése előtt évtizedekkel hozzákezdtek a majdani Habsburg Birodalom kultikus alapjainak meghatározásához. Ahogy a teljes birodalomra kiterjedő Mária-kultusz[553] egy ilyen elem volt, vagy Nepomuki Szent János tiszteletének előtérbe helyezése,[554] a *Bibliotheca Corvina* sem csupán az egyes kódexek anyagi értéke miatt lett volna érdekes számukra. Az országot egyesítő uralkodó képes még a *nagy király* kultikus könyvtára darabjainak az összeszedésére is. Ha ez nem is sikerül, azért a *nagy könyvtár* történetének a megíratása is jelentős tett.

Az sem véletlen, hogy a XVII. század második felétől tapasztalható, a Magyar Királyság és Erdély kulturális csoportjai az egyes, a saját műveltségüket, kulturális hagyományaikat előtérbe állító szándéka mentén is felbukkan a *Corvina* mint hasonlítási alap. Konkrét példák a XVII–XVIII. században még csak a szászok belső történetírásában tűnnek fel, de a XIX–XXI. század nemzeti kultuszépítő mozgalmaiban már több csoportnál tűnnek fel Hunyadi Mátyás egykori gyűjteményének darabjai mint *etalon* a magas kultúra eléréséhez.

Nézzük ezt a történetet még egyszer röviden, ismétlésekkel, de központba helyezve immár azt a gondolatsort, ami talán indokolja, miért rendezünk – Magyarországon éppen úgy, ahogy Ausztriában vagy másutt Európában – kiállításokat a Corvina fennmaradt darabjaiból.

[552] Vö. Buzási 2007.
[553] A könyvtárnyi szakirodalomból említem: Varga Cs. I. 1994.; Esterházy 1690, 1994.; Esterházy 1691, 1995.; Tüskés G.–Knapp 1995.; Tüskés G.–Knapp 2002, 106–149.
[554] Összefoglalóan: Kis T. N. 2022.

A Bibliotheca Corvina-kiállítások és albumok állandó és változó céljai

Hunyadi Mátyás magyar király könyvtárának híre a kortársak között is ismert volt. Budán, a Magyar Királyság egyre inkább központtá váló városában valósította meg az itáliai, illetve az Itáliát megjárt bajor, cseh, lengyel, horvát és magyar humanisták álmát: a görög és a latin antikvitás szövegeit a lehetőségekhez mérten teljességre törekvően összegyűjteni. Az egyes kódexeket a korszak elismert műhelyeiben másoltatta és díszíttette, de gondoskodott arról is, hogy Budán is létrejöjjön egy hasonló minőségű munkát végző *scriptorium*. Az uralkodói reprezentációt is szolgáló könyvtár létrehozása egy, a király környezetében élő magyarországi és (főként) itáliai humanisták által szorgalmazott kulturális és tudománypolitika része volt. Mintát adni a főpapi és főúri udvaroknak a Királyságban, egyetemet, tudós köröket létrehozni, nyomdát alapítani, és terjeszteni a könyvkultúrát, az olvasmányműveltséget. Élete utolsó éveiben (1485–1490) Mátyás jobbára Bécsben tartózkodott, császári álmokat szőtt, ezért e városban hasonló könyvtár létrehozását célozta meg.[555]

A budai királyi udvar könyvkultúrája tehát nem korlátozódott a *Bibliotheca Corvina* díszkódexeire, az erre a könyvtárra alapozódó *symposion*ok, tudós vitatkozások sorára. Tudjuk, hogy az udvari papság számára a királyi kápolna környezetében önálló könyvtár állt rendelkezésre. Ennek kötetei többségükben díszítést nélkülöző papírkódexek voltak, és a tematikus hangsúlya jelentősen eltért a *Bibliotheca Graeca* és *Bibliotheca Latina* termeiben őrzött állományétól, jelesen főként teológiai szövegeket bocsátott az érdeklődők rendelkezésére.

A méltán elhíresült gyűjtemény széthullása az oszmán-törökök elleni háború kezdetekor (mohácsi csata, 1526, Buda elfoglalása, 1541), a kortárs humanisták sajnálkozó szövegeinek is köszönhetően, európai visszhangot váltott ki. Az egykori királyi könyvtár darabjainak megszerzése ettől kezdve a bibliofil gyűjtők számára csábító cél volt. A Magyar Királyságban – majd az Erdélyi Fejedelemségben – azonban a *Bibliotheca Corvina* egysége helyreállításának gondolata összefonódott a Magyar Királyság egységének és függetlenségének a helyreállításával. Nemzeti szimbólummá vált tehát, a magyarok fénykorának, aranykorának a szimbólumává. Aki egy ilyen könyvtárat létrehoz – visszaszerezve lehetőleg sok *corvina*-kódexet –, az Mátyás királyhoz hasonló függetlenséget, nagyságot, (elképzelt) jólétet tud biztosítani az országban élőknek.

[555] Nehring 1989.

A XVI–XVII. században a Királyság egységének a helyreállítását, az oszmánok kiűzését többféleképpen képzelték el. Mindenki tudta, hogy önállóan nem sikerülhet, a szövetségről azonban másként és másként gondolkodtak. A Habsburgok vezetésével egy katolikus szövetség (Lengyel Királyság, Velence, Pápai Állam), vagy esetleg a protestáns Erdélyi Fejedelemség (szövetségre lépve protestáns hatalmakkal és a törökök által fenyegetett államokkal) egyesíti a Magyar Királyságot. Bárhogy is, de mindegyik magyar politikai szereplő törekedett arra, hogy egy-egy (vagy sok) *corvina* megszerzésével bizonyítsa rátermettségét. Több magyar arisztokrata család tulajdonába kerültek kódexek, az erdélyi fejedelmek is törekedtek a megszerzésükre (Bethlen Gábor, I. Rákóczi György, I. Apafi Mihály). Utóbbiak többször próbálták a Portán elérni, hogy akár pénzért adják vissza ezeket a könyveket. Ugyanígy a Magyar Királyság rekatolizációjának motorja, a jezsuita rend is készített tervet arra, hogy ők szerzik meg a töröktől a kódexeket, mutatva, hogy „íme, mi voltunk képesek visszaszerezni”.[556]

A Magyar Királyság azonban az utrechti béke (1713) után az osztrák Habsburgok területe lett, csakúgy, mint Erdély *(Grossfürstentum Siebenbürgen)*. A *Bibliotheca Corvina*, ahogy Mátyás király uralkodása is, a magyarok függetlenségének a szimbólumává vált. Ezt ellensúlyozandó a Habsburg-udvar a Habsburg Birodalom közös kultuszának a részévé próbálta tenni a könyvtárat és annak sorsát: hiszen ők tudták kiűzni a törököt. 1686 után, amikor a törököktől visszavették Budát, a középkori „főváros”-t, az ott talált könyvek katalógusát[557] mint a *Bibliotheca Corvina* maradványát mutatták be az európai tudós közvéleménynek (jóllehet az a királyi kápolna könyvtárának maradványa volt).[558] Egy osztrák ágostonos szerzetes, Xystus Schier írta meg először a könyvtár történetét (1766).[559] Amikor egy magyar gróf, Széchényi Ferenc megalapította a „*Bibliotheca regnicolaris*”-t (1802), annak katalógusa előszavában[560] a császári könyvtár vezetője, Michael Denis dicséri a grófot, de inti is: nem öncélú a könyvek gyűjtése, hanem szolgálat. Az *Austria* részét képező *Hungaria* és *Transsilvania* tudósait, polgárait kell szolgálnia, a *patriá*t. A *patria* – Denis szerint – maga a Birodalom, és annak minden nemzetiségű lakója. Denis Cicerót parafrazeálja annyiban, hogy tőle idéz, a Rómát jelentő *Urbs* szót kicserélve *Patriá*ra:

> „Primum inde gratulabimur Hungariae de Cive tam illustribus argumentis suum in eam amorem comprobante; dein Ipsi de egregiis in Patriam meritis; tum vota faciemus ut quae felicibus adeo coepit auspiciis, in commune Literatorum bonum ad apicem perfectionis educat. Ii vero Popularium

[556] Vö. Monok 2002, 33–41.
[557] Pflugius 1688.
[558] Csapodi 1984.
[559] Schier 1766.; Schier 1699.; Ekler–Monok–Ábrahám (ford), kiad., *Xystus Schier…*, 2019.
[560] Széchényi, *Catalogi, I.*, 1799.

suorum, quibus aut mens, aut opportunitatis rerum domesticarum penitius cognoscendarum hactenus defuit, ad Excellentissimum Széchényium grato animi sensu illis Tulli ad Varronem verbis uti poterunt: *Nos in nostra* Patria *peregrinantes, errantesque, tamquam hospites, Tui Libri quasi domum deduxerunt.*"[561]

A magyarok számára azonban Széchényi Ferenc könyvtára nem *bibliotheca regnicolaris,* hanem *bibliotheca nationalis* lett.[562] Nem egy idegen császár alapította, nem az egyház (egyik egyház sem), hanem egy (katolikus) magyar gróf. Ahogy majd a fia, Széchenyi István 1825-ben Magyar Tudós Társaságot alapít, amelyhez egy másik arisztokrata (a kálvinista) Teleki József megalapítja annak könyvtárát (1826). A XIX. század során kialakított nemzeti kulturális intézmények (könyvtár, múzeum és levéltár) nemes versengésben az egyetemi könyvtárakkal törekedtek corvina- kódexeket szerezni.

A magyar történelem reformkorában az osztrák udvar – a Magyar Királyságban élő Habsburg József nádor javaslatára – már az 1830-as és 1840-es években tájékozódott Isztambulban az ott lévő *corviná*k felől, sikertelenül próbálva nyomukra bukkanni.[563] Az 1860-as évektől Ferenc József császár és király (1848–1916) közeledni próbált a Török Birodalomhoz, így a Szuezi-csatorna megnyitása (1869) kapcsán tett utazásakor Isztambulba is ellátogatott. Abdul-Aziz szultán (1861–1876) ekkor négy *corvina*-kódexet ajándékozott neki, amelyeket a császár a magyar Nemzeti Könyvtárnak ajándékozott,[564] gesztusként is a két éve megkötött kiegyezés (1867) után.

Időközben a Magyar Tudományos Akadémia is szervezett egy kutatóutat, még 1862-ben.[565] A kutatóút sikeres volt abban a tekintetben, hogy legalább utólag, Andreas David Mordtmann orientalistának, a Hansa-városok isztambuli követének köszönhetően 16 kódexről konkrét ismereteket nyert a magyar tudomány.

Mivel a magyar szabadságharc leverésében az Orosz Birodalom a Habsburgok segítségére sietett, az 1877–1878-as orosz–török háború idején a pesti diákság a törökökkel szimpatizálva tartott tüntetést, sőt egyes városok gyűjtést is rendeztek a törökök javára. Ezt a gesztust megköszönendő II. Abdul Hamid szultán (1876–1909) 1877-ben 35 kódexet – ő azt hitte, hogy mindegyik *corvina* – ajándékozott a „diákok"-nak, vagyis a budapesti Egyetemi Könyvtárnak.[566]

[561] Cicero, *Academica posteriora* I. 9. ; Vö. Augustinus, *De Civitate Dei*, 6, Caput II.
[562] Vö. Monok 2019, 84–88.
[563] Mikó 2002.
[564] Mikó 2002.
[565] Madas 2004, 65–70.; a konstantinápolyi kutatóút leírása, benne Ipolyi Arnold szerepének elemzésével, új forrásokkal: Emődi 2006.
[566] Erődi 1877 (2001).

A *Bibliotheca Corvina* és ennek egyes darabjai az I. világháborút követő diplomáciai életnek is részesei voltak. A magyar állam támogatásával 1923-ban jelent meg az első francia nyelvű figyelemfelhívó kötet,[567] jelezve, hogy azok, akiket a Nagy Háború utáni békeszerződéssel kizártak a nemzetek közösségéből, részesei voltak az európai kultúra megőrzésének. 1926-ban, a mohácsi csatavesztés 400. évfordulóján Horthy Miklós, Magyarország kormányzója (1920–1944) beszédében kiemelte az olaszoknak a törökök elleni harcokban játszott szerepét. Benito Mussolini (1883–1945) 1927-ben a modenai *Biblioteca Estense* állományából két corvina-kódexet[568] ajándékozott Magyarországnak. A velencei egyezmény (1932) az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után Ausztriában maradt magyar kulturális javak átadásáról rendelkezett. Ennek keretében került a legtöbb, ma az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött *corvina* Magyarországra.[569]

Az Európai Unióba belépett (2004) Magyarország azonnal elindított programja is a hírneves könyvtár darabjainak összeszedése volt, immár digitálisan – *Bibliotheca Corviniana Digitalis* –, azért, hogy a magyarság és a nyugati keresztény Európa történelmi összetartozását szimbolizálja. A *Bibliotheca Corvina* kódexegyüttes 2005-ben az UNESCO világemlékezet listájára is felkerült.[570] Ennek nyomán az egyes könyvtárakban őrzött darabok újraértékelése, új vizsgálata, leírása is elkezdődött, amely kutatás eredményeit a *Supplementum Corvinianum* könyvsorozatban adtuk közre.

Díszített középkori kódexeket kiállítani mindig is hálás feladat volt. A szakemberek – filológusok, könyvtörténészek – igyekeztek/nek élni azzal a lehetőséggel, hogy a kéziratok bemutatása messze túlmutat a szakmai érdekeken, amelyek finanszírozását biztosan nem tudnák megoldani a kutatás tárgyához kötődő társadalmi és politikai üzenetek eljuttatása nélkül. Sőt, olyan nagy kiállítás megszervezésére is sor került, amelynek kezdeményezése kifejezetten a filológiai szakmák összefogásának eredménye volt.

Az első *corvina*-kiállítást 1877-ben szervezték, akkor, amikor a Magyar Nemzeti Múzeum bemutatta azt a 35 kódexet, amelyeket II. Abdul Hamid szultán ajándékozott a pesti egyetemistáknak.[571] Ennek a szultáni gesztusnak, illetve a kiállításnak jelentős volt a sajtóvisszhangja, sorra jelentek meg a kódexek eredetét vizsgáló tanulmányok.

[567] Hevesy 1923. Népszerűsítő cikkek is megjelentek, mint például Schütz 1934).
[568] Vö. Csontosi 1891a.
[569] Vö. Maurer 2009, 175–183.
[570] Ebből az alkalomból Münchenben, a *Bayerische Staatsbibliothek*ban kiállítást rendeztek, ennek katalógusaként is értelmezhető az ott őrzött *corvinák* új leírása: Fabian–Zsupán, hrsg. *Münchener Corvinen*, 2008.
[571] Vö. Erődi 1877.

Az ezeréves Magyar Királyság megünneplését előkészítő, a Habsburg-udvarral kiegyezett, egy új kulturális aranykort élő Magyarország kulturális szakemberei az Iparművészeti Múzeumban mutatták be a könyvművészet történetét, ezen belül a *corviná*k kiemelt helyet kaptak.[572]

A két világháború közti időszakban, különösen Hunyadi Mátyás születésének 500. évfordulója (1940) körül a *Bibliotheca Corvina* kutatása is lendületet kapott, azonban nagyobb kiállítások szervezésének nem kedvezett az idő. Elkészült viszont egy, az akkori bibliográfiai teljességet megcélzó könyvtártörténeti bibliográfia.[573] Ennek megszületése gyakorlati és ideológiai szempontokból is a(z oly sokszor félremagyarázott) klebelsbergi kultúrpolitika szellemében történt. „Kultúrfölény"-ünk bizonyítása a nemzeti létünk, létjogosultágunk bizonyításának (önmagunk és a világ előtt) egyetlen eredményes eszköze volt a Trianon utáni években.

A kommunista magyar állam – nyilván inkább kimondatlanul, mint kimondva – ugyanezen cél miatt tartotta fontosnak a hírneves könyvtár történetének folytonos bemutatását, de megjegyezzük, hogy 1963 után a Magyar Tudományos Akadémia reneszánsz kutatásokkal foglalkozó intézetei, különösen az Irodalomtudományi Intézet (Klaniczay Tibornak köszönhetően) alapvető dolognak tartották, hogy a nemzetközi reneszánsz kutatások eredményeit hasznosítva kerüljön sor akár kiállítás szervezésére, akár csak nagyobb könyvtörténeti monográfia kiadására. Csapodi Csaba és felesége, Csapodiné Gárdonyi Klára csaknem teljes életművel a *Corvina Könyvtár* kánonját *(mi a corvina?)* alkották meg úgy, hogy 1967-ben Erdélyben vándorkiállítást szerveztek,[574] majd a teljes kódexanyagról díszalbumot adtak ki. Ennek a díszalbumnak az állam által támogatottan jelentős propaganda értéke is lett. Az 1967-es kiállításkatalógus alapján kiadták franciául (1967),[575] majd 1969-ben három impresszummal angolul,[576] és egyszer németül.[577] Ennek az albumnak a második bővített kiadása – úgy, hogy közben Csapodi Csaba kiadta a máig alapvető könyvét *The Corvinian Library: History*

[572] *Kalauz* 1882. Második, bővített kiadása: *Könyvkiállítási emlék* 1882..; Pulszky F.–Csontosi 1882.,

[573] Zolnai K.–Fitz 1942.

[574] Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1967.

[575] Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1967a.

[576] Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1969.; Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1969a.; Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1969b.

[577] Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1969c.

and Stock címmel[578] – 1976-ban történt magyarul,[579] 1978-ban németül,[580] 1981-ben angolul[581] és lengyelül.[582] A harmadik kiadás (ismét csak bővítve az anyagot) 1981-ben jelent meg magyarul,[583] 1982-ben franciául[584] és németül.[585]

1977-ben Klaniczay Tibor megalapította a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaságot, amelynek *ars poeticá*ja a magyar és a nyugati tudományos műhelyek közti párbeszéd mentén való kutatómunka lett. Óriási horderejű volt, hogy Alsó-Ausztria az éves nagykiállítását *(Niederösterreich, Jahresausstellung)* 1982-ben Schallaburgban a Mátyás-kori magyarországi reneszánsznak, ezen belül a *Corvina Könyvtár*nak szentelte.[586] Ez a kiállítási anyag került nagyrészt bemutatásra egy évvel később Budapesten, a Magyar Nemzeti Galériában.[587] A tudományos érdeklődés – és ennek állami finanszírozása – lehetővé tette, hogy megjelenjen Vitéz János (1408?–1472) könyvtárának rekonstrukciója,[588] hiszen ennek darabjai is kerültek a *Corviná*ba. Ezek az évek fordulópontnak mondhatók a Hunyadi-, illetve a Jagelló-kor kutatásában, ekkor irányult a figyelem arra, hogy az 1490 és 1526 közötti időszak nem az általános romlásé volt, hanem a főúri és főpapi udvarok utánozták a Mátyás-kori kulturális mintákat.[589] Ezt a munkát segítette az a légkör, amely ezeket az éveket jellemezte: a reneszánsz kutatók évi rendszerességgel találkoztak úgy, hogy a korszak minden szakembere jelen volt, a művészettörténészektől a jogtörténészeken át a könyvtörténészekig.

Hunyadi Mátyás halálának 500. évfordulójára így az Országos Széchényi Könyvtár nagyszabású kiállítással készülhetett, ráadásul erre az ünnepségre már az 1989-es politikai változások után kerülhetett sor.[590] Ekkor jelent meg új, átdolgozott formában a Csapodi házaspár által hitelesnek elfogadott *corviná*k bemutatása[591] is.

A régió és Magyarország akkor a nemzetközi politikai figyelem középpontjában is volt, ennek következtében az egyébként talán kényelmességből bezárkózó nyugati kutatóműhelyek érdeklődése hirtelen megnőtt a kérdés iránt. Talán ennek is következménye az, hogy a belga I. Albert Királyi Könyvtár külön kötetet adott ki az ott

578 Csapodi 1973.
579 Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1976.
580 Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1978.
581 Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1981.
582 Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1981a.
583 Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1981b.
584 Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1982a.
585 Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1982.
586 Klaniczay T.–Török–Stangler, hrsg., *Schallaburg '82…,* 1982.
587 Török Gy., szerk., *Mátyás király…,* 1983.
588 Csapodiné Gárdonyi 1984.
589 Mikó 2009.
590 Földesi–Csapodi–Csapodiné Gárdonyi–Karsay, *Bibl. Corviniana,* 1990.; angolul: Földesi–Csapodi–Csapodiné Gárdonyi–Karsay, *Bibl. Corviniana,* 1990a.; Urbán 1990.
591 Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1990.

őrzött Mátyás-Missaléról,[592] 1994-ben az osztrák Nemzeti Könyvtár kiállítást rendezett gazdag *corvina*-anyagából,[593] és Wolfenbüttelben 1995-ben külön kötetet szerkesztettek az egyébként 1989-es *cimelia*-kiállításuk *Bibliotheca Corvina* köteteiből.[594]

Ahogy említettem, az 1990. évi félévezredes ünnepségek részeként megjelent a Csapodi házaspár nagy *corvina*-albumának negyedik, bővített és javított kiadása.[595] Így az életmű két alapköve, az 1973-as *„Library and Stock"*,[596] és ez az összefoglalás a további kutatások kiindulópontja lehetett. A következő kiállítás anyaga – amelyre a Magyar Nemzeti Könyvtár bicentenáriumán került sor, 2002-ben – már a nemzetközi együttes gondolkodás jegyében állhatott össze. Ezért is követte a budapesti ünnepségeket egy nagyszabású kiállítás Modenában, a *Biblioteca Estense* épületében (*Nel segno del corvo,* 2002–2003).[597] Ebből az alkalomból a magyar nemzeti könyvtár egy példányban kiadta az 1927-ben Mussolini által Magyarországnak ajándékozott két kéziratot, és a kiállítást megnyitó ünnepségen át/visszaadta a modenai polgároknak. Az olasz kiállításkatalógus tanulmányainak egy része magyarul is megjelent.[598]

Ezt követően az egykori *bibliotheca* darabjait őrző könyvtárak összefogásának eredménye lett, hogy az UNESCO világemlékezet-jegyzékre is felkerült a torzójában is csodálatos gyűjtemény. Elkezdődött a kötetek digitális másolatainak összegyűjtése. A 2007-ben Párizsban rendezett konferencia *(Matthias Corvin, les bibliothèques princières et la genèse de l'état moderne)*[599] már az új ünnepséget, Mátyás király trónra lépésének 550. évfordulóját készítette elő (2008).

A magyar kormány ezt az évet *„A Reneszánsz Évé"*-nek nyilvánította,[600] valamennyi nagy múzeum, könyvtár Hunyadi Mátyásra emlékezett kiállításain. A konferenciákkal együtt 236 esemény zajlott le egy év alatt annak a gondolatnak a jegyében, hogy a Magyar Királyság fénykorában az ország a nyugat-európai országokéval konform intézményrendszert hozott létre, együtt lélegzett a nyugati kereszténység népeivel.

A *Bibliotheca Corvina* darabjai az Országos Széchényi Könyvtár, a Budapest Történeti Múzeum és a Magyar Nemzeti Galéria kiállításain szerepeltek. Az elsőn Mátyás kancellárjának, tudománypolitikai tanácsadójának a könyvtára állt a középpontban, vagyis Vitéz János gyűjteménye (ennek néhány darabja később a királyi

592 Horemans 1993.; Horemans 1993a.
593 Gamillscheg–Mersich–Mazal, hrsg., *Matthias Corvinus,* 1994.
594 Milde 1995.; Vö. Zsupán–Heitzmann, hrsg., *Corvina Augusta…,* 2014.
595 Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1990.
596 Csapodi 1973.
597 Milano E., a cura di, *Nel segno del Corvo…,* 2002.
598 Monok, szerk., *A holló jegyében…,* 2004.
599 Maillard–Monok–Nebbiai, publ. par, *Matthias Corvin...,* 2009.
600 Mikó, ed., *Renaissance Year,* 2008.

könyvtárba került).[601] A Budapest Történeti Múzeum a hatalma csúcsán álló királyt,[602] míg a Nemzeti Galéria ennek kulturális politikája elnyúló hatását mutatta be.[603] Az Országos Széchényi Könyvtár – Hapák József fotográfus minőségi fotóival – új díszalbumot is közreadott, a könyvtár történetét a legújabb kutatások eredményeit is feldolgozó szövegekkel.[604] Ezekkel párhuzamosan a bajor Állami Könyvtár is kiállította az ott őrzött nyolc *corvinát*.[605]

A 2010 utáni magyar kulturális diplomácia, követve a gazdasági, úgynevezett „keleti nyitás" politikáját, egyre jobban figyel a magyarság keleti gyökereire, illetve arra, hogy Magyarország mivel járult hozzá az európai kultúrához, tudományhoz. A *Bibliotheca Corvina* darabjaiból 2014-ben kis kamarakiállításon azokat a kéziratokat mutatta be az Országos Széchényi Könyvtár, amelyeket Abdul-Aziz ajándékozott Ferenc József császárnak. Ettől függetlenül a könyv- és művészettörténeti kutatások is megértek arra, hogy a Mátyás-kori budai másolóműhely[606] darabjait hangsúlyosan kiemelve mutassák be a korszak könyvkultúrájának gazdagságát. Az alkalmat erre a nagy király trónra lépésének 460. évfordulója kínálta.[607]

A történetünk itt ér vissza a kezdetekhez, Hunyadi Mátyás halálához. Ennek a 2018. évi kiállításnak a katalógusa *„Az ország díszére"* címmel jelent meg. Latinul: *„Bibliotheca pro decore Regni constructa"* – ahogy abban a megállapodásban áll, amelyben a Magyar Királyság főrendjei Mátyás törvénytelen gyermekének, Corvin Jánosnak tudtára adták, hogy nem fogadják el királyuknak (1490. július 4.). A könyveket pedig, amelyeket a budai könyvtárból elvitt, vissza kell adnia. Az ország akkori vezetői tehát úgy gondolták, a sok pénzbe került *Bibliotheca Corvina* áldozat, *„pro decore Regni"*. Anyagi áldozat, de büszkeségünk alapja.

A hatalom birtokosai talán sohasem gondoltak róla mást. Magam csak remélem, hogy nekünk, a XV. századi humanisták kései utódainak, ahogy történelmünk minden korszakában más és más hangsúllyal, a *Bibliotheca Corvina* az európai nyugati keresztény kultúrát jelenti azzal a kereszténységértelmezéssel, hogy az egy gondolkodási mód, egy, a kulturális örökséghez való sajátos viszonyulási forma. Olyan, ami minden jelenkori probléma megoldásának lehetőségét a teljes európai kulturális és tudományos örökség áttekintéséből gondolja megtalálni.

[601] Földesi, szerk., *Csillag a holló…*, 2008.; Földesi, ed., *A Star…*, 2008.
[602] Farbaky–Spekner–Szende–Végh, szerk., *Hunyadi Mátyás…*, 2008.; Farbaky–Spekner–Szende–Végh, eds., *Matthas Corvinus, the King…*, 2008.
[603] Mikó–Verő–Ács P., szerk., *Mátyás király…*, 2008.; Mikó–Verő–Ács P., szerk., *Mátyás király…, II.*, 2008.
[604] Mikó 2008.; Mikó 2008a.
[605] Fabian–Zsupán, hrsg. *Münchener Corvinen*, 2008.
[606] Zsupán–Földesi, ed., *Budai műhely*, 2018.
[607] Zsupán, szerk., *„Az ország díszére"*, 2020.

Függelék

Jegyzetek Luigi Ferdinando Marsigli bolognai hagyatékából (BUB MS)[608]

Fondo Marsigli 85 F[609]

Discorso alla libreria famosa di Buda, da tradursi in Latino e preporsi all'Elencho già cominciato, dei libri MS Orientali, che si conservato della Libreria dell' Ill.mo Eccell. mo Sig.r Luigi Ferdinando Co. Marsilli quando quello sarà terminato (sine dato) Fol. 1r–14v (Fol. 15r–v vacat), nagyobb részben Marsigli autográfja

E mellett, ismeretlen kéz másolata: Fol. 16r–22r:

„Catalogus Librorum in Arce Budensi repertorum anno 1686"[610]

608 Monok 2009, 88–95.

609 Szilády 1898 és Veress 1906 is említi.

610 Ennek a katalógusnak a bolognai kettőn kívül van még kettő korabeli másolata: Wien, Österreichische Nationalbibliothek, s. n. 370.; Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, Cod. Guelf. 13. Ext. 2°; Bologna, Biblioteca Universitaria, Fondo Marsigli, 85 F, Fol. 16r-22r; 2. példány: Fondo Marsigli, Cod. 2951. Fol. ir-qv; Talán a bécsi alapján készült első két kiadása (Pflugius 1688a; Pflugius 1688b), amelyet követett az 1703-as (Pflugius 1703), illetve erről készült az ADATTÁR 13/4 közlése is (Bajáki–Bujdosó–Monok–Viskolcz–Zvara, Adattár 13/4, 2009, 139–151). Pflugius 1688a alapján újra kiadta Kováts Martinyi, *Fragmenta, II.*, 1809, 25–45. *A bolognai 85 F példányt adta ki Frati 1893. Az egész könyvanyagot és a történetet elemzi Csapodi 1984.*

Ezt a diszkurzust idézi tartalmilag röviden Ercole Ricotti:[611]

> „Nel 1685 la diligenza da lui usata nel ridurre a difesa la città di Strigonia ossia Gran nell'Ungheria inferiore, gli fruttò il grado di luogotenente colonello. Con questo grado ritornò all' ossedio di Buda; dove il suo ingegno e il suo coraggio riuscirono molto proficui. Fu anche suo il parere di darle un assalto generale; il che venne eseguito felicemente. Avresti allora non senza meraviglia mirato il Marsigli superare il dolore di una grave ferita, e fra il tumulto dei cobattenti, di sotto alle macerie, di mezzo alle flamme aprirsi la strada alla biblioteca Corvina per salvarne i preciosi codici, di cui più tardi arricchiva il patrio Istituto."

A kivonatra hivatkozott aztán Alfredo Reumont, és erre (nehogy félreértés legyen) Ercole Ricotti reagált úgy, hogy kiadta szöveg szerint az olasz discorso Budára vonatkozó részét (Fondo Marsigli 85 F, Fol. 5v–9v).[612]

Fondo Marsigli 85 E[613]

> Lettera di Prefazione a Mons. Ill.mo Passionci, che dovrà poi passare alle mani dell'Ill.mo Sig. Abbate Assemanni per tradurla in latino da stampare alla testa dell'Ellenco dei libri esotici che sono nell'Istituto – Marsigli autográfja, kiegészítve és összefirkálva más kéz által. Címlap+Fol. 1r–17r

Ennek (85 E) fordítása: Fondo Marsigli Cod. 2951

> Index librorum Bibliothecae Marsilianae Graecorum, Latinorum, Hebraicorum, Arabicorum, Turcicorum et Persicorum, nec non Ruthenico et Illyrico sermone, tum manuscriptorum, tum impressorum, quos excellentissimus Dominus Comes Aloysius Ferdinandus Marsilius Bibliothecae Instituti Scientiarum Bononiensis addixit. In septem partem divisus. Opera Josephi Simonii Assemani, Sacrae Theologiae Doctoris, et linguarum Orientalium in Bibliotheca Vaticana scriptoris, et in Collegio Vrbano de Propaganda Fide Professoris.

Itt van Marsigli levele (85 E) kéziratos latin fordításban (de végül nem jelent meg), és *az 1686. évi budai katalógus egy újabb másolata.* A kötet elejére levelek lettek kötve, ezeket betűkkel paginálták. Marsigli levele Fol.a^r–h^r, a katalógus: Fol. i^r–q^v

[611] Ricotti 1845, Capitolo sesto: *Vita del conte Luigi Ferdinando Marsigli*, p. 295–296.
[612] Reumont 1879, majd Ricotti 1879.
[613] Szilády 1898 és Veress 1906 is említi.

Marsigli levelének latin szövegét Victor Rosen[614] adta ki könyve előszavában, és a Budára vonatkozó részt az erdélyi történettel, hogy Marsigli valamelyik Bethlen Elekkel beszélt Apafi Mihály corvina-szerzéséről, kiadta Szilády Áron is.[615]

Az olasz levelet tartalmilag kivonatolja Giovanni Fantuzzi:[616]

> „Fu superata la piazza, battuto nuovamente, e disperso il primo Visire, posto a fil di spada il presidio, e la città tutta alla fiamme. Funesto frutto della vittoria; ma altro assai migliore per se ne colse il Marsigli. L'amore dello studio avea sempre accompagnato fra lo strepito delle armi questo valoroso soldato, l'avea sollevato fra le fatiche del campo, ed occupato nell'ozio dei quartieri d'Inverno.
> Erano per lui i libri, e la spada un eguel oggetto di virtuosa passione: perciò informato dalla lettura, e dalle notizie dei letterati esservi stato un tempo in Buda una famosa biblioteca di Libri Orientali, divenne affanoso per lo pericolo di spoglie così preziose.
> Il giorno seguente alla resa della piazza, corse sollecito al supremo Generale per ottenere la permissione di colà entro portarsi. Ottenutala non lo trattenne nè la debolezza delle sue forze, nè il dolore, che tuttavia sentiva delle sue ferite. Fra le fiamme, i cadaveri, e la calca di coloro, che tutt'altro cercavano, si mise in traccia di questi libri.
> Di primo slancio si gittò dentro ad una Moschea, che al tempo, che quella piazza fu in poter dei Cristiani, era Tempio sacra Dio, e Metropolitana di quella Città, ed era fortunatamente restata illesa dalle fiamme. S'introdusse in due piccole camere, che trovò all'intorno guarnite di libri, in mezzo a' quali era stato poc' anzi decapitato dai Soldati Cristiani il supremo Ministro. Ne sece quello spoglio maggiore, che potè accomodarsi con la difficoltà del trasporto in quella confusione di cose.
> Indi si trasferi ad altra Moschea, la quale gli somministro non minor preda. Passò agli alloggiamenti degli Ebrei attualmente alle amni dei soldati, e che trasportando le ricchezze, che vi trovavano, ben volentieri cedevano al Marsigli i libri, spoglia per loro inutile, e che non conoscevano.
> Erano questi molti bensi, e diversi libri, che rinveniva qua, e là sparsi il Conte Luigi, ma non erano l'intera biblioteca, della quale andava in traccia. Si volse perciò al Castello, dove era il Palazzo, era fu già del re d'Ungheria, e si lusingò d'ivi trovarla. Il luogo era stato diroccato dal canone, e dalle bombe. Fra quelle ruine penetiò sotto certi volti di pietra, che allora servivano ad uso

[614] Rosen 1885.
[615] Szilády 1898, 134–135.; magyar fordítása ennek a résznek: Ábel 1880, 170–173.
[616] Fantuzzi 1770, 53–56.: 1686, Buda.

di magazzeno di zappe, badili, mannaje, ed altri attrezzi di guerra. Osservò fra quegli arnesi alcune casse, che aperte avevano delusa l'avidità dei soldati, e vide alquanti volumi qua, e là gittati in contrassegno della lor rabbia.
Fu la sua allegrezza corrispondente all'idea, che avea formata di quella biblioteca. La credette una spoglia di diritto del Principe, e spedi avviso al Conte Rabatta Generale Commissario dell'Esercito, acciocchè inviasse uno dei suoi a porle in sicuro. Fratando il Marsigli si approffittò d'alcuni manoscritti come gli vennero alle mani, consegnano il rimanente al ministro. Ma questa si famosa raccolta non esisteva più che nella fama, e nella relazione degli Autori, e giunte le casse di quei libri a Vienna, non vi si trovò che un imperfetto avanzo delle varie vicende, che quella biblioteca avea sofferte.
In questa occasione il Marsigli stese una dissertazione sopra le reliquie della famosa Libreria Corvina ed vivi prende occasione di parlare di tutti gli avanzi di Librerie antiche, le quali può verisimilmente credersi, che rimangato nell'Imperio Ottomano, e pensò ancora di darla alle stampe, ma tutt'ora resta inedita fra' suoi manoscritti Capsula 3. segnata 85 E.
La suppellettile ammassata allora di manoscritti, fu poi di molto accresciuta in altre simili congiunture. Moltissimi ne acquistò col denaro; non pochi per la liberalità degli amici; altri gli furono offerti in omaggio al suo merito. Tutti poi passarono a formare uno dei maggiori pregi della biblioteca dell'Instituto.
Tutto ciò, che quì sopra si è detto, rilevasi dalle memorie, e dalla lettera a modo di Prefazione, che il Conte Luigi scrisse a Monsignor Passionei, e che dovea poi passare alle mani dell' Abbate Assemani per tradurla in latino da stamparsi alla testa dell'Indice de'Libri Esotici, che sono nell'Instituto. Come altresì da altre lettere precedenti rilevasi, che l'Indice di questi libri fu stampato a Vienna l'anno 1702 per opera di Michele Tolmar(!), ma fu lasciata la stampa imperfetta, perchè Leopoldo Cesare impiegò questo Soggetto per Residente alla porta Ottomanica.[617] Questo indice, dice il Conte Luigi, servì moltissimo, all'Abbate Assemani per la sua Biblioteca Orientale. Era esso un Libro diviso in tre Tomi, che formava il catalogo per più secoli di tutti gli Scrittori Arabi, Persiani, e Turchi sopra tutte le materie. Questi tre Tomi per ordine di Nostro Signore furono trasportati a Roma, e copiati, indi rimandati gli originali a Bologna, si conservano tutt'ore nell'Instituto. MSS Capsula 3. fascicolo E segnato 85.

[617] Erről az ügyről nem találtam semmi szakirodalmat. Giuseppe Fumagalli is csak azt rögzíti, hogy Marsigli írt egy bevezetést, levél formájában, ezt elküldte Assemannak, amit ez utóbbi latinra fordított, de végül nem jelent meg. Vö. Fumagalli 1915, 1.

Ludovico Frati, látva a nagy érdeklődést Marsigli budai könyvszerzésével kapcsolatban (hivatkozik is Ricotti és Reumont írásaira), az olasz levél (85 E) Budára vonatkozó részét betűhív átírásban idézi. Az egészet kiadta Albano Sorbelli 1930-ban.[618] Veress Endre ismerte a XIX. századi második felének olasz szakirodalmát, így nem is lépett tovább, vagyis annak ellenére, hogy külön írt a Fondo Marsigli 1079-ről (Manoscritto in lingua Tedesca trovato nella Biblioteca di Buda),[619] sem a német kéziratokat nem kutatta tételesen, a görög és a keleti ügyeket pedig (nyilván a nyelvi kompetencia hiánya miatt) teljesen kikerülte.

Fondo Marsigli, 595 Y 3

Fol. 1r–9v. Marsigli keleti könyveinek összeírása: „Catalogus librorum Orientalium"

Fol. 10r–v vacat

Fol. 11r–12v: Trineh Meunet Aga (livornoi konvertita) által lopott görög kódexek felsorolása.

Fol. 13r–15r. „Elenchus Librorum Latinorum"

Ezeket hozzákötötték:

> Elenchus librorum orientalium manuscriptorum videlicet Graecorum, Arabicorum, Persicorum, Turcicorum, et deinde Hebraicorum, ac antiquorum Latinorum, tum manuscriptorum, tum impressorum a Domino Comite Aloysio Ferdinando Marsigli… partim in ultimo bello Turcico, et partim in itinere Constanipolim suspecto collectorum, coemptorumque, opera Michaelis Talman, Viennae Austriae, 1720, Susanna Christina, Matthaei Cosmerovii vidua, in fol. – Talman nem foglakozik a provenienciával.

Ennek a Szilárdy és Veress által nem ismert kéziratnak több érdekessége van. A livornói renegát ugyanis sok, a feljegyzés szerint 200 görög kódexet lopott el a szultán gyűjteményéből. Ezeket eladta, részben a francia követnek, Girardinnek,[620] részben Marsiglinak.[621]

[618] Sorbelli 1930, 173–183.; a magyar szakirodalomban az illír ügyek miatt idézi Bene 2006.
[619] És rögtön jelezte, hogy csupán egyetlen levélminta a latin formulás könyvből német, a többi latin. Veress 1906, 31–32.; Frati 1909, Nr. 583. is latin kéziratként írja le.
[620] A Kerekes D., kiad., Girardin, 2007 naplóban erre nem történik utalás, de érdemes körülnézni Párizsban.
[621] Bernasconi 2006, 254–268.

A másik érdekesség a latin könyvek elenchusa. Az első hat tétel bizonyítottan Budáról való. Szilády és Veress írásai alapján Csapodi Csaba is foglalkozott velük.[622] A három nyomtatvány mindegyike megvan a bolognai Egyetemi Könyvtárban, de nem budai példányok. Miután a duplumok többször eladásra kerültek, könnyen lehet, hogy a sérült budai példányoktól vált meg a könyvtár.

Elenchus Librorum Latinorum[623] I.

Nicolai de Lyra Postillae in Quatuor Euangelia

Eiusdem in XIV Epistolas Pauli

Eiusdem in Actus Apostolorum

Eiusdem in Epistolam Canonicam Jacobi

Eiusdem in duas Canonicas Petri

Eiusdem in duas Canonicas Joannis

Codex in fol. magno, mutilus initio et fine scriptus iussu Egidij Cartularij Bononiensis per Henricum de Colonia anno Domini 1462 die 2 Junij, ut liquet ex Annotatione quae legibus ad calceri commentariorum in Euangelia (Szilády 1898, 136.; Frati 1909, Nr. 563.; Csapodi 1973, Nr. 446.; Csapodi 1984, 40. Nr. 17.)

II.

Lexicon Latinum manuscriptorum in folio.

(Szilády 1898, 136.; Veress 1906, 37.; Frati 1909, Nr. 515.: „Lexicon medicum, in quo praesertim peregrina vocabula declarantur. Optabat Galenus discere et dicere posse"; Csapodi 1973, Nr. 855.; Csapodi 1984, 40. Nr. 15.)

III.

Diuisio agrarum spectantium ad varias Hungariae Ecclesias ab anno Domini 1500 ad annum 1527 Codex ms. in folio (Szilády 1898, 136–137.; Veress 1906, 37–38.; Frati 1909, Nr. 383.; Csapodi 1973, Nr. 805.; Csapodi 1984, 39. Nr. 9.)

[622] Csapodi 1973.
[623] Bajáki–Bujdosó–Monok–Viskolcz–Zvara, Adattár 13/4, 2009, 152–153.

IV.

Variae quaestiones Anonymi de Augustissimo Altaris sacramento. Codex ms. in 4 mutilus initio (Szilády 1898, 137.; Frati 1909, Nr. 664.; Csapodi 1973, Nr. 951.; Csapodi 1984, 41. Nr. 21.)

V.

Anonymi tractatus de Auctoritate Papae

Petri de Valfredinij ad Sigismundum Imp(eratorem) Epistola

Codex in 4° qui ad Praedicatores Vormatiae spectabat, ubi adnotatum ad marginem folij primi (Szilády 1898, 137.; Frati 1909, Nr. 725.; Csapodi 1973, Nr. 784.; Csapodi 1984, 39. Nr. 8.)

VI.

Anonymi Expositio in Regulam S. Francisci

Registrum super omnes Sacrae Scripturae Libros

Codex ms in 4° qui olim ad Bibliothecam Matthiae Corvini Hungariae Regis pertinebat (Szilády 1898, 138–139.; Veress 1906, 38–39.; Frati 1909, Nr. 400.; Csapodi 1973, Nr. 167.; Csapodi 1984, 39. Nr. 6.)

XX.

Lexicon Graeco-Latinum, impressum Venetijs apud Alexandrum Bruciolum 1545, in fol. desideratur primum folium. (BUB A VI. C. III. 4.: az ezen a jelzetem lévő nem Marsigli példány; a meglévő teljes, nincsen hiány – a címlap tényleg hiányozhatott, mert a kolofonban van az 1545., a címlapon 1546. A katalógusok szerint a kötetet Arnoldus Arlenius állította össze. Az alább felsorolt szerzők műveit az egyes fejezetek említik mint forrást a kötet összeállításához.)

Cyrilli opusculum de Dictionibus, quae accentu variant significatum

Ammonij de similitudine ad differentia dictionum

De re militari ueterum, et nominibus praefectorum Libellus

Orbicij de ordinibus exercitus

In quibus dictionibus addatur, uel abijcitur, ex Cherobosco

Quod uerborum canones omnium exacte inuestigatri non possim ex eodem

De proprietate Linguae Graecae, ex Joanne Grammatico, Plutarcho et Corintho

De passionibus dictionum, ex Tryphone Grammatico

De verbis anomalis

De inclinatis, encliticis et synencliticis

De mensibus, ex Philippo Melanchtone

XXI.

Homeri Vlissaea

Eiusdem Batrachomyomachia

Eiusdem Hymni XXXII.

Codex in 8o impressus Florentinae in Aedibus haeredum Philippi Iuntae anno a Virginis nuncio 1519 (BUB RARO A 56 – nem Marsigli példánya, mert benne van Charles Stanhope, Earl of Harrington (1753–1829) ex librise)

XXII.

Hesiodus Graeco-Latinus, cum Annotationibus Georgij Henischij Bartfeldensis

Codex in 8. impressus Basileae in Officina Oporiana anno 1580 (BUB A V. AA. 6.18 – nem hiszem, hogy ez a példány Marsiglié volt, bejegyzése: „Andreas Adolphus Argentoratensis est verus hujus libri possessor anno 1581")

Batthyány Ignác és Anselme Berthod OSB levélváltása a besançoni corvinákról

Batthyány Ignác érdeklődő levele:

Au Reverend B[erthod]

Le Reverend Père D[om] Berthod de la Congregation de S[ain]t Vanne[624] Bibliothecaire à Besançon dans la Franche Contée

Romae, 22. febr[uarii] [1]764

Admodum Reverende Pater,

Ad litteras incogniti haerens quaevis, quo duce hae ad te pervenerint? Duce Mabillonio,[625] illo ordinis tui[626] illustri membro: hic mihi te scribendi occasionem dedit, et bene sperare jussit ea a te humanitate suscipiendas has meas, qua is in Monasterio Vestro[627] acceptus est; non quidem quod parem mihi tribuam eruditionem, haec enim vel ab invitis extorquet aestimationem, sed quod ejus suam exemplo facilem Ordinis Vestri ad adjuvanda studia aliena voluntatem. Vos enim, qui quondam bonas artes apud vos solos delitescentes infeliciora, ne penitus interirent, conservastis tempora, nec nunc, cum jam melius de artium studijs agitur, cessatis ea opera, studio, humanitate, benevolentia vestra fovere. Jam ad rem.

Bibliothecam Regiam Budensem Mathiae Hungarorum Regis Corvinam ab eo dictam, unam ex celeberrimis fuisse coevi scriptores fidem faciunt: direptam hanc dolemus, et in varias distractos partes libros ejus; unde non pauci custodiuntur in

[624] A besançoni szellemi élet korszerű bemutatásáról lásd Gresset 2002. Dom Anselme Berthod OSB (1733–1788) kapcsán itt: 38.

[625] Jean Mabillon OSB (1632–1707).

[626] A bencések.

[627] Abbaye des Bénédictins de saint-Vincent à Besançon

Vaticana, aliqui in Windobonensi, nonnulli in Granvellana,[628] in Vestra etiam Vesontionensi[629] Bibiotheca a se visos aperit Mabillonius in Itinere Germanico,[630] et quo hoc meae Epistolae argumentum natum est.

Cum Hungarus sum, et cum viris eruditis societatem inierim ad excutiendas Hungariae tam sacras, quam profanas antiquitates, ad studiorum meorum rationem pertinet, in supra laudatos libros inquirere. Te igitur per bonum litterarum amorem quam maxime rogatum volo, ut studia mea adjuves ad ea quae sequuntur pro humanitate tua respondendo 1mo num adhuc tales MSS codices apud vos sint? 2do quot, qualesque illi sint? 3tio quam antiqui? His si adjeceris colligationis, et codicum formam, et quae initio MSS a nonnullis librarijs praefigi solent, uti et ea, quae ad calcem adjecta inveneris, immortale mihi praestabis beneficium. Multa sunt, quae a te nunquam visus, nihil de te meritus exigo, sed nihil est, quod a tua non sperem benevolentia, huic meae conceptae spei si responderis habebis me dum vixero ejus praeconem qui sum tibi, tuoque ordini.

Servire paratissimus
Ignatius Salesius Comes de Batthyan
S[ancti] Georgij de Ják Abbas

Mai lelőhelye: Besançon, Bibliothèque municipale, MS 613, fol. 241r–v.

Anselme Berthod OSB válaszlevelének fogalmazványa:

Bisuntii[631] 1. Junii 1764.

[628] Antoine Perrenot de Granvelle (1517–1586) – egy személyiségét bemutató kiállítás: Reibel–Mucciarelli-Regnier, sous la dir. de, *Antoine Granvelle,* 2017.; könyvtáráról lásd Bibliothèque des Granvelle 2014; Booker 2014; Booker 2015; Waille 2017.

[629] Vesontionensium = Besançon

[630] Mabillon–Germain 1685, 7–8.; Mabillon–Launoy 1717, 6.; Mabillon 1723, 1–2.: Egy Besançonban, Jean-Baptiste Boisot (1638–1694) bencés bibliofil *museum*ában lévő római kori feliratot írnak le, majd: „Hoc marmor, quod prope amphiteatrum Vesontionense erutum est, nunc in Museo Boisoti jam laudati Abbatis visitur cum alio item marmore, variisque cimeliis et numismatibus, quae hic recensere non vacat. Iter ejusdem libros multi sunt ex bibliotheca Granvelliana, quidam etiam codices elegantissime scripti, ex Budensi bibliotheca Mathiae Corvini Hungariae Regis in Granvellanam transportati. … Ex Budensibus insignes sunt membranei codices *Lactantii de Religione, Titi Livii* secundum volumen ex tribus, quorum alia duo ex Florentino exemplari descripta sunt anno M CCCC XXV." Jean-Baptiste Boisot Besançon városnak adta könyvtárát, ezzel őt tartják a nyilvános könyvtár alapítójaként. Wallaszky 1769, 79. összefoglalóan idézi ezt a passzust, de ő jelzi is, hogy Jugler–Struve 1754, 178. oldalról veszi az információt. Csapodi 1973, 268 (Nr. 383.) viszont Wallaszkyt idézi, de nem tudom honnan véve az információt, kiegészíti az idézetet Mabillonra vonatkozóan, állítva, hogy ő 1683-ban írta volna. 1683-as kiadását a jelzett és idézett leírásnak nem ismerek.

[631] Bisuntium = Besançon

Eruditissimo viro D[omi]no Comiti de Bathian abbati de Jach in Hungaria

Eruditissime Comes et Abbas,

Etiamsi mihi nihil fuerit optatius quam ut primum abs te ipso devotissimus cognoscerer, nihilominus quae ad obsequium promptum pertinent ea aliquando praetermisi, sed non ex composito; forte enim evenit ut cum ad me tuae perlatae fuerint litterae tantis implicarer negotiis ut nec tibi nec mihi satisfacere licuerit. Moram igitur, ne res malae menti, cum quae tibi utilia sunt, mihi jam nulla gratiora videantur. Jam ad rem.

Manuscripti Codices a Budensi bibliotheca in Granvellanam exportati quos in Museo Domini Boisot vidisse testatur Mabillionius noster[632] adhuc in bibliotheca nostra publica etiamnum sedulo asservantur.

Primus in fol[io] maj[ori] qui inscribitur, Lactantius *de falsa Religione*[633] notatu dignus tum eximia litterarum concinnitate, tum elegantia membranae Lactei Coloris. Prima pagina topico limbolarius circum ornatur et in inferiori parte exhibet insignia quae numero 4° descripsi. Scriba celavit nomen suum tum in capite tum in fine operis. Ex integro renovata compactio est ut constat comparationem antiquarum colligationum.

Secundus codex cui titulus Tito[!] Livii Patavini historiografi[!] excellentissimi *de secundo bello punicho liber,*[634] membraneus est in fol[io] maj[ori]. Viticulae hujus genios et pavones exhibent, decasque n[…?]. Sub fronde viridi tuto pascentes et in inferiori parte insignia num[erorum?] expressa. Lignea compactio, incor[r]upte et parum solerter elaborata. Nihil speciosum exhibet praeter duo insignia in utraque adversa part[e] quae videtis num[eri] 3° et 4°. Sequentibus verbis clauditur codex

Johannes Cruder Theutonus haud ignobilis scriptor
Decadem tertiam Titilivii clarissimi historici scripsit

In compagine interiori parte dextra haec leguntur, *Ag[u]st[us?] Libre[?]*, ex parte sinistra *Johannes Neuen.* Sed diversa et recentiore ma[nu?] exarata.

Duos alios Titilivii codices, ex vetustissimo Florentiae exemplari descriptos ad Corvinam bibliothecam similiter pertinuisse, insinuat Mabilonnius[!],[635] differunt

[632] Mabillon–Germain 1685, 7–8.

[633] Csapodi 1973, 268 (Nr. 383.) nem tartja autentikus *corviná*nak. Madas 2009 nem is szerepelteti. Waille 2017, 180–181, Nr. 1413.

[634] Csapodi 1973, 276 (Nr. 403.) nem tartja autentikus *corviná*nak. Madas 2009 nem is szerepelteti. Waille 2017, 183–184, Nr. 1423.

[635] Mabillon–Germain 1685, 8.

tamen ab illo de quo supra 1° colligationis natura et scriptoris diversitate, 2° praestant elegantia et litterarum concinnitate, 3° insignibus et viticulis carent. Uterque formam habet folii majoris et terminatur sequentibus verbis, *Joannes a. f. clarissimo viro Cosmo Medici ex vetustissimo exemplari hoc opus transcripsit anno M°CCC°XXV* ex his duobus ultimus codex anno 1427 ab eodem descriptus est.

Alium insuper habeo prae manibus MSS^tum in 4° aut folio min[ori]. Codicem a Mabillonio omissum cui titulus Dionisii Areopagite Atheniensis episcopi *de Coelesti Hierarchia ad Timotheum Episcopum Ephesi liber* etc.[636] Hunc ad Corvinam pertinuisse certum est [ez utóbbi két szó áthúzva, helyette írva:] juvat scripto tradiderunt ii quos penis fuit. Ipsorum verba exhibenda sunt. In interiori figurae[?] Colligationis parte sinistra legitur.

> *Sum Marci Singkhnoser in Iufal Cons[iliarii] et Secr[etar]ij latini Sacrae Rom[anae] et Regiae M[aiesta]tis*[637] *ex dono quondam Mag[ist]ri Joannis Mariae Malvetii*[638] *mihi anno salutis 1550 Constantinopoli facto*

et inferius

> Ex libris Bibliothecae[!] Buden[si] sereni[ssimi] quondam Regis Mathiae a Turcis direptae.

tum in 1^a pagina additur diversa manu

> *Alphonsi de Gamch[?Gamitz?]*[639] *fortune ad coetera 1573 Emptus Vienne mense Martii*

Viticulis ornatur in fronte et in ima pagina, insignibus num[eri] 5° appositis. Lignea compactio est, pelle vestita et variis confusioque modis elaborata.

[636] Csapodi 1973, 208 (Nr. 231) autentikus *corvina*ként írja le. Ezt Madas 2009, 54 (Nr. 50.) is megerősíti. Waille 2017, 198–199, Nr. 1485.

[637] Marcus Singhmoser (1518/23–1569) I. Ferdinánd latin, majd I. Miksa császár személyi titkára volt, s Oláh Miklóssal is jó hivatali és tudományos kapcsolatot ápolt. Zsámboky János is kötelezőnek érezte, hogy Bonfini-kiadásából küldjön neki egy példányt. A szakirodalomban lévő bizonytalanság a humanista származásáról ennek a bejegyzésnek az alapján eldől, valóban a dél-tiroli Juvalba Hall im Tirolból elszármazott Singkhmoser volt (vagyis nem sváb). Vö. Gross L. 1933, 403–407; Paul Moeller, *Marcus Singhmoser, The Contributions to History by a Secretary of Ferdinand I.* https://paulkarlmoeller.wordpress.com/article/marcus-singkhmoser/; Almási G. 2009, 131–137, Courtiers of Learning. Egy könyve Oláh Miklóshoz került, onnan az Esterházy-könyvtárba: Monok–Zvara 2020, 102 (Nr. 342.)

[638] Ioannes Maria Malvetius (Gian Maria Malvezzi, †1554/55), I. Ferdinánd császár konstantinápolyi képviselője 1547–1554, Komáromban, börtönben halt meg. Lásd Török P. 1929; Nehring, hrsg., *Austro-Turcica 1541–1552*, 1995; Papp S. 1999; Tătar 2009; Severi 2015.

[639] Csapodi 1973, 208 (Nr. 231) Alphonsus de Gamitzként említi – személyét nem sikerült azonosítani. Waille 2017, 198–199, Nr. 1485. átvette az Alphonsus de Gamitz formát, a személyt ő sem identifikálta.

Quorum omnium codicum antiquitas ultra 14. et 15. saeculum, id est ante Mathaei Corvini aetatem non repetenda mihi videtur. De istis meis conjectationibus tu ipse videris, cuncta enim tibi et viro eruditissimo lubens permitto.

Ampla nobis est codicum latinorum, tum graecorum praes[...?] pretiosa supellex. Hos omnes a D[omi]ni Boisot liberalitate acceptos tenemus ea conditione ut publicis juris fierent; utrum ad Bibliothe[cam] Budensem pertinuerint ignotum prorsus. Sunt et alia Granvellanae administrationis monumenta quae nunc eludicare aggred[...?] quae et his forsan ad rem tu[am] quae fortassis ad rem tuam faciunt.

Si sors aequa consiliis majorem copiam Corvinorum codicum objecisset[?] non fallerem opinionem spemque tuam. De ceteris[?], siquid curae meae opus est ac diligentia ita providebo ut neque devotus, neque amantior quisquam; denuo sic existimes, velim qui tibi sum

[A levél előzetes vázlat, az elküldött változatot nem ismerjük.]
Mai lelőhelye: Besançon, Bibliothèque municipale, MS 613, fol. 242r–243v.

Rövidítések és rövidítve idézett szakirodalom

App. H.
: Apponyi Hungarica, OSZK

BMC
: British Museum Library Catalog

BM
: British Museum Library

BSB
: Bayerische Saatsbibliothek, München

BUB
: Biblioteca Universitaria di Bologna

HAB
: Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel

MS
: manuscriptum

MSS
: manuscripta, manuscriptorum, manuscriptis

OSZK
: Országos Széchényi Könyvtár, Budapest

ÖNB
: Österreichische Nationalbibliothek Wien

Ábel 1880
Ábel Jenő, *A Corvina történetéhez*, Magyar Könyvszemle, 5 (1880), 170–173.
Ábel 1883
Ábel Jenő, *Corippus Joannisáról,* Egyetemes Philologiai Közlöny, 7 (1883), 948–950.
Ábel, kiad., *Olaszországi XV. századbeli…, I,* 1890
Olaszországi XV. századbeli íróknak Mátyás királyt dicsőítő művei, közread. Ábel Jenő, Budapest, MTA, 1890 (Irodalomtörténeti emlékek, I.)
Ábel–Hegedűs I., ed., *Analecta nova,* 1903
Analecta nova ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia, Iussu Academiae Scientiae Hungaricae ex scriptis ab Eugenio Abel relictis cum commentarii edidit partimque auxit Stephanus Hegedűs, Budapestini, MTA, 1903.
Adamska–Mostert, eds., *The development…,* 2004
The Development of Literate Mentalities in East Central Europe, ed. by Anna Adamska, Marco Mostert, Turnhout, Brepols, 2004.
ADB 1875(–1912)
Allgemeine Deutsche Biographie, Band I(–LVI), hrsg. durch die Historische Commission bei der königl. Akademie der Wissenschaften, Leipzig, Duncker und Humblot, 1875–1912.
Affò 1781
Ireneo Affò, *Memorie di Taddeo Ugoleto Parmigiano bibliotecario di Mattia Corvino,* Parma, Stamperia Reale, 1781.
Aicher 1676
Otto Aicher, *Hortus variarum inscriptionum veterum et novarum, videlicet… bibliothecarum…,* Salisburgi, Johann Baptista Mayr, 1676.
Almási G. 2009
Gábor Almási, *The Uses of Humanism, Johannes Sambucus, Andreas Dudith and the Republic of Letters in Central-Europa,* Leiden-Boston, Brill, 2009 (Brill's Studies of Intellectual History, 185.)
Ankwicz-Kleehoven 1959
Hans Ankwicz-Kleehoven, *Der Wiener Humanist Johannes Cuspinianus: Gelehrter und Diplomat zur Zeit Kaiser Maximilians I.,* Graz–Köln, Böhlau, 1959.
Anonymus, *Schöning,* 1863
Bilder und Geschichten aus Mark Brandenburg, Tamfel, Ein Kapitel von Hans Adam von Schöning, Morgenblatt für gebildete Leser, 57(1863), Nr. 8 (19. Februar), 169–175.
Apponyi Hung. 1903–1927
Hungarica, Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften, gesammelt und beschrieben von Alexander Apponyi, Bände I–IV, Band IV: besorgt von Lajos Dézsi, München, Rosenthal, 1903–1927.

Apponyi Hung. 2004
Hungarica, Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften, gesammelt und beschrieben von Alexander Apponyi, Bände I–V, neubearbeitet von József Vekerdi, Budapest, OSZK, 2004.

Apró S., ed., *Bonfinius, Symposion,* 1943
Antonius Bonfinius, *Symposion de virginitate et pudicitia coniugali,* ed. Stephanus Apró, Budapest, 1943 (Bibliotheca scriptorum Medii recentisque Aevorum).

Aranka 1983
Aranka György, *Egy magyar Nyelvmívelő Társaságnak szükségessége,* Idézi Kókay 1983, 190.

Autores HistEccl. (ed. Beatus Rhenanus) 1535
Autores Historiae Ecclesiasticae, ed. Beatus Rhenanus, Basileae, Hyeronimus Frobenius, Nicolaus Episcopius, 1535 (VD 16 E 4276; OSZK Ant. 850.)

Avril–Lafaurie, ed., *La librairie de Charles V.,* 1968
La librairie de Charles V., Exposition de la Bibliothèque nationale de France, réd. par François Avril, Jean Lafaurie, Paris, BnF, 1968.

Babinger 1951
Franz Babinger, *An Italian Maps of the Balkans, presumably owned by Mehmed II, the Conqueror (1452–53),* Imago Mundi, VIII (1951), 8–15.

Bahlcke–Rohdewald-Wünsch, hrsg., *Religiöse…,* 2013
Religiöse Erinnerungsorte in Ostmitteleuropa, Konstitution und Konkurrenz im nationen- und epochenübergreifenden Zugriff, hrsg. von Joachim Bahlcke, Stefan Rohdewald, Thomas Wünsch, Berlin, Akademie Verlag, 2013.

Bahlcke–Störtkuhl–Weber, hrsg., *Der Luthereffekt…,* 2017
Der Luthereffekt im östlichen Europa, Geschichte–Kultur–Erinnerung, hrsg. von Joachim Bahlcke, Beate Störtkuhl, Matthias Weber, Oldenburg, De Gruyter, 2017 (Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa, 44.)

Bajáki–Bujdosó–Monok–Viskolcz–Zvara, Adattár 13/4, 2009
Magyarországi magánkönyvtárak, IV, 1552–1740, sajtó alá rend. Bajáki Rita, Bujdosó Hajnalka, Monok István, Viskolcz Noémi, a mutatót összeáll. Zvara Edina, Budapest, OSZK, 2009 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 13/4.)

Balázs M.–Fricsy–Lukács–Monok, Adattár 26, 1990
Erdélyi és hódoltsági jezsuita missziók I/1-2, 1609–1616–1625, sajtó alá rend. Balázs Mihály, Fricsy Ádám, Lukács László, Monok István, Szeged, JATE, 1990 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 26.)

Balázs M.–Monok 1986
Balázs Mihály–Monok István, *Szamosközy István és a Corvina,* Magyar Könyvszemle, 102 (1986), 215–219.

Balázs M.–Monok 1987

Balázs Mihály–Monok István, *Történetírók Báthory Zsigmond udvarában,* in Várkonyi Á., szerk., *Magyar reneszánsz...,* 1987, 249–262.

Balázs M.–Monok, kiad., *Szamosközy, Analecta,* 1992

Szamosközy István, *Analecta lapidum (1593) – Inscriptiones Romanae Albae Juliae et circa locorum (1598),* sajtó alá rend. Balázs Mihály, Monok István, Szeged, Scriptum, 1992 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 33.)

Balázs M.–Monok–Tar 1992

Balázs Mihály–Monok István; Tar Ibolya (ford.), *Az első magyar ars historica: Szamosközy István Giovanni Michaele Bruto történetírói módszeréről (1594–1598),* Lymbus, Művelődéstörténeti Tár, IV, Szeged, 1992, 49–86. (Klny.: A Lymbus Füzetei, 27.)

Baldi 2011

Diego Baldi, *La Bibliotheca corviniana di Buda e la praefatio ad Salvianum (ovvero l'epistola de bibliothecis) di Johannes Alexander Brassicanus,* Il bibliotecario, III (2011), nr 1–2, 125–194.

Balogh J. 1940

Balogh Jolán, *Mátyás király arcképei,* in Lukinich, szerk., *Mátyás király…, I,* 1940, 435–548.

Balogh J. 1966

Balogh Jolán, *A művészet Mátyás király udvarában, I–II. kötet,* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966.

Balogh J. 1985

Balogh Jolán, *Mátyás király és a művészet,* Budapest, Magvető, 1985.

Bándi–Monok–Verók, Adattár 16/6, 2021

Erdélyi könyvesházak VI, – Bibliotheken in Siebenbürgen VI, Lesestoffe der siebenbürger Sachsen 1575–1800, Kronstadt und Burzenland, Hrsg. von András Bándi, István Monok, Attila Verók, Budapest, MTA KIK, 2021 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 16/6.)

Baranyai Decsi–Kurcz, *Az Caivs Crispvs Salvstiusnac…,* 1979

Az Caivs Crispvs Salvstiusnac ket historiaja…, magyarra forditatott Baronyai Detsi Janos altal…, 1596, Hasonmás, tanulmányt írta Kurcz Ágnes, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979 (Bibliotheca Hungarica Antiqua, 10.)

Bartholin–Westphal 1709

Thomas Bartholin, *De bibliothecae incendio dissertatio ad filios, qua min nostris terris luci exposuit publicae Andreas Westphal, Anclamo-Pomeranus, accedit ejusdem praefatio, quae recentiora exhibet exempla Bibliothecarum, incendi furore consumtarum,* Jenae, Salomon Schmidt, 1709.

Bassus–Cornarius ed. *de agricultura,* 1538a

Constantini Caesaris selectarum praeceptionum de agricultura libri viginti, compil. Cassianus Bassus, trad. Janus Cornarius, Venetiis, Iacopo Burgofranchio, 1538.

Bassus–Cornarius ed. *de agricultura,* 1538
Constantini Caesaris selectarum praeceptionum de agricultura libri viginti, compil. Cassianus Bassus, trad. Janus Cornarius, Basileae, Hyeronimus Frobenius, Nicolaus Episcopius, 1538 (VD 16 C 1414; OSZK Ant. 6164.)

Bassus–Cornarius ed. *de agricultura,* 1540
Constantini Caesaris selectarum praeceptionum de agricultura libri viginti, compil. Cassianus Bassus, trad. Janus Cornarius, Basileae, Hyeronimus Frobenius, Nicolaus Episcopius, 1540 (VD 16 C 1415)

Bassus–Cornarius ed. *de agricultura,* 1541
Constantini Caesaris selectarum praeceptionum de agricultura libri viginti, compil. Cassianus Bassus, trad. Janus Cornarius, Lugduni, Sebastian Gryphius, 1541 (OSZK Ant. 5027.)

Beaune 2000
Bruges à Beaune. Marie, l'héritage de Bourgogne, Exposition du 18 novembre 2000 au 28. février 2001., Beaune, Catalogue rédigé par Hospices civils de Beaune, Paris, Somogyi, 2000.

Bec 1984
Christian Bec, *Les livres des Florentins (1413–1608),* Firenze, Olschki, 1984 (Biblioteca di Lettere Italiane, Studi e testi, XXIX.)

Bél, *Adparatus,* 1735
Matthias Bél, *Adparatus ad historiam Hungariae sive collectio miscella…*, Pozsony, Johann Paul Royer, 1735.

Bél, *De vetere*, 1718
Matthias Bél, *De vetere litteratura Hunno-Scythica exercitatio,* Leipzig, Peter Conrad Monath, 1718.

Bél, *Notitia*, III, 1737
Matthias Bél, *Notitia Hungariae novae historico-geographica…, tomus tertius,* Wien, Paulus Straubius, Johannes Petrus van Ghelen, 1737.

Bél, *Notitia*, I–IV, 1735–1742
Matthias Bél, *Notitia Hungariae novae historico-geographica…, tomus primus–quartus,* Wien, Paulus Straubius, Johannes Petrus van Ghelen, 1735–1742 (VD 18 14395312).

Bene 2006
Bene Sándor, *Acta Pacis – Béke a muzulmánokkal. Luigi Ferdinando Marsili terve a karlócai béke iratainak kiadására,* Hadtörténeti Közlemények, 119 (2006), 336–338.

Berger 1748
Johann Wilhelm Berger, *Programma de Budensi Mathiae Corvini Bibliotheca*, Lipsiae, 1748.

Berger 1750
Johann Wilhelm Berger, *Eloquentia publica,* Lipsiae, Carolus Ludovicus Iacobi, 1750 (VD18 10739009), 348–352: De Bibliotheca Corviniana.

Berlász 1961

Berlász Jenő, *Istvánffy Miklós könyvtáráról*, Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1959, Budapest, OSZK, 1961, 202–240.

Berlász 1974

Berlász Jenő, *Újabb információk Istvánffy Miklós könyvtáráról,* Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1972, Budapest, OSZK, 1974, 218–228

Bernasconi 2006

Angelo Bernasconi, *Un gruppo di codici greci Bolognesi provenienti dalla biblioteca del sultano Mustafa I.,* Scriptorium, LX (2006) 254–268.

Bertoni 1903

Giulio Bertoni, *La biblioteca Estense e la cultura Ferrarese ai tempi del duca Ercole I. (1471–1505),* Torino, Ermanno Loescher, 1903.

Bessarion–Augustinus Moravus 1513

Bessarion, cardinalis, *Oratio de sacramento eucharistiae, Epistola ad Graecos,* ed. Augustinus Moravus, Argentorati, Matthias Schürer, 1513 (OSZK Ant. 2733.)

Białostocki 1976

Jan Białostocki, *The Art of the Renaissance in Eastern Europe : Hungary, Bohemia, Poland,* Oxford, Phaidon, 1976 (The Wrightsman lectures, 8.)

Bibliothèque des Granvelle 2014

La bibliothèque des Granvelle, reliures et manuscrits, Exposition du Temps, Palais Granvelle, Besançon, du 14 juin au 5 octobre 2014, Besançon, Musée du Temps, 2014.

Billerbeck–Neumann-Hartmann 2021

Stephanos von Byzanz, Grammatiker und Lexikograph, Berlin–Boston, De Gruyter, 2021 (Supplementa Byzantina, 12.)

Biró A.–Boka L. szerk., *Értelmiségi,* 2014

Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások, szerk. Biró Annamária, Boka László, Nagyvárad–Budapest, Partium Kiadó, Reciti, 2014.

Bitskey 1980

Bitskey István, *Irodalompolitika Bethlen Gábor és a két Rákóczi György udvarában,* Magyar Könyvszemle, 96 (1980), 1–14.

Bitskey–Fazakas, szerk., *Humanizmus, religio…,* 2007

Humanizmus, religio, identitástudat, Tanulmányok a kora újkori Magyarország művelődéstörténetéről, szerk. Bitskey István, Fazakas Gergely Tamás, Debrecen, KLTE BTK, 2007.

Bloch 1989

Denise Bloch, *La formation de la Bibliothèque du Roi,* in Vernet, sous la dir. de, *Histoire des bibliothèques françaises,* 1989, 311–331.

Bodnár–Jávor–Lővei–Pataki–Sümegi–Szilágyi, szerk. *Maradandóság…,* 2004

Maradandóság és változás, Művészettörténeti konferencia, Ráckeve, 2000, szerk. Bodnár Szilvia, Jávor Anna, Lővei Pál, Pataki Gábor, Sümegi György, Szilágyi András, Budapest, MTA MKI, Képző- és Iparművészeti Lektorátus, 2004.

Boka–Ferenczyné Wendelin, szerk.: *Gyűjtők és gyűjtemények*, 2009
Gyűjtők és gyűjtemények, a Nemzeti Könyvtár gyűjteményes kincsei és történetük, szerk. Boka László, Ferenczyné Wendelin Lídia, Budapest, Kossuth, OSZK, 2009.

Bolonyai 2010
Bolonyai Gábor, *A Szapphó-corvina titka. Naldo Naldi „De laudibus augustae bibliothecae carmina" című művének értelmezéséhez*, Magyar Könyvszemle, 126 (2010), 429–452.

Bolonyai 2012
Gábor Bolonyai, *Das Rätsel der Sappho-Corvina: Zur Interpretation des Lobgedichts von Naldo Naldi auf die Bibliothek von Matthias Corvinus*, Wiener Studien, Zeitschrift für Klassische Philologie und Patristik, 125 (2012), 145–163.

Bolonyai 2013
Bolonyai Gábor, *Látvány és látomás – Naldo Naldi könyvtárleírása művészettörténész- és filológusszemmel. Műhelykonferencia, 2013. április 10*, ELTE (kézirat),(http://real.mtak.hu/5981/1/Vitaind%C3%ADt%C3%B3.pdf). [letöltés: 2022. április 12.]

Boltz 1717
Friedrich Boltz, *Discursus Academica de causis iacturae rei literariae, ex argumentis naturalibus, moralibus et super naturalibus evolutus*, Vitembergae, Samuel Hannaverus [= Kreusig], 1717.

Boltz–Berger 1717
Exercitatio Academica de causis iacturae rei literariae, quam… praeside Ioanne Guilelmo Bergero… defedet auctor Fridericus Boltz…, Vitembergae, Samuel Kreusig, 1717.

Bonfinius, *Symposion*, 1572
Antonius Bonfinius, *Symposion trimeron, sive de pudicitia coniugali et virginitate dialogi III, Nunc primum ex bibliotheca Ioan. Sambuci V. C. in lucem prolati*, Basel, ex officina Oporiniana, 1572 (VD16 B 6599, cf. VD16 B 6600).

Bonfinius, *Symposion*, 1621a
Antonius Bonfinius, *Symposion trimeron sive … de virginitate et puditiai coniugali dialogus, nunc primum ex bibliotheca Joannis Sambuci… in lucem prolati [cum praefatione Sambuci]*, Frankfurt am Main, Johann Karl Unckel, 1621 (VD 17 23:280216A).

Bonfinius, *Symposion*, 1621
Antonius Bonfinius, *Symposion de virginitate et pudicitia coniugali*, in Fontius–Remus 1621.

Bonfinius, *Symposion*, 1943
Antonius Bonfinius, *Symposion de virginitate et pudicitia coniugali*, ed. Stephanus Apró, Budapest, 1943 (Bibliotheca scriptorum Medii recentisque Aevorum).

Bonfinius–Sambucus 1568
Antonii Bonfinii *Rerum Ungaricarum decades quatuor cum dimidia…* Joannis Sambuci… opera et studio…, Basileae, Johannes Oporinus, 1568 (VD 16 B 6594).

Bonjohannes–Esser–Blanke 2014

Speculum sapientiae beati Cirilli episcopi, alias quadripartitus apologeticus vocatus, in cuius quidem proverbiis omnis et totius sapientiae speculum caret, feliciter incipit – Spiegel der Weisheit des seligen Bischofs Cyrillus Spiegel der Weisheit auch vierteilige Apologie genannt, in deren Beispielen sich die Weisheit voll und ganz spiegelt, begintt glücklich, hrsg. und übers. von Birgit Esser, Hans-Jürgen Blanke, Würzburg, Königshausen und Neumann, 2014.

Booker 2015

T. Kimball Brooker, *The Library of Antoine Perrenot de Granvelle,* Bulletin du bibliophilie, 47 (2015), 23–72.

Booker 2014

T. Kimball Brooker, *Index of Best Authors by Subject Classification Compiled in 1547 by Antoine Morillon for Antoine Perrenot de Granvelle Including a Selection of Greek Manuscripts in the Library of Diego Hurtado de Mendoza,* Paris, Association internationale de bibliophilie, 2014.

Borsa 1973

Borsa Gedeon, *A budai Hess-nyomda új megvilágításban,* Magyar Könyvszemle, 89 (1973), 139–149.; ugyanez: Borsa 1996, 11–18.

Borsa 1996

Borsa Gedeon, *Könyvtörténeti írások*, I, *A hazai nyomdászat 15–17. század,* Budapest, OSZK, 1996 (Az Országos Széchényi Könyvtár Kiadványai, Új sorozat, 6.)

Bosius 1748

Georgius Matthias Bosius, *Programma de Bibliothecae Budensis fatis,* Wittenbergae, 1748.

Bottasso 1984

Enzo Bottasso, *Storia della biblioteca in Italia,* Milano, Editrice Bibliografica, 1984 (Bibliografia e biblioteconomia, 16.)

Bousmanne–Wijsman–Thieffry, ed. *Philippe le Beau,* 2006

Philippe le Beau (1478–1506), Les trésors du dernier duc de Bourgogne, Exposition organisée à l'occasion du cinquième centenaire de la mort de Philippe le Beau, du 3 novembre 2006 au 27 janvier 2007. Chapelle de Nassau, Bibliothèque royale de Belgique, Catalogue édité par Bernard Bousmanne, Hanno Wijsman, Sandrine Thieffry, Bruxelles, Bibliothèque royale, 2006.

Böhme 1758

Johanns Gottlob Böhme (Boehmius), *De Augustino Olomucensi et patera eius aurea… commentariolus…,* Dresden–Leipzig, Georg Konrad Walther, 1758.

Brassicanus (ed. Mader) 1666

De bibliothecis, cum primis regia Budensi, ad episcopum Augustensem Christophorum a Stadion Johannis Alexandri Brassicani iurisconsulti epistola, in *De bibliothecis atque*

archivis virorum clarissimorum, quos aversa monstrat pagina, libelli et commentationes, cum praefatione de scriptis et bibliothecis antediluvianis, ed. Joachim Johann Mader, Helmstedt, Henning Müller, 1666 (VD17 23:237542V), 135–143.

Bretz–Csörsz Rumen–Hegedűs 2006

Bretz Annamária–Csörsz Rumen István–Hegedűs Béla, *Irodalomtörténet-írás Magyarországon a XVIII. században, Válogatott Bibliográfia,* in Csörsz Rumen–Hegedűs–Tüskés, szerk., *Historia litteraria…*, 2006, 567–678. (itt: 653–654.)

Brown 1673, 1685

Edward Brown, *A brief Account of some Travels in Hungaria, Servia, Bulgaria, Mecedonia, Thessaly, Austria, Styria, Carniolia and Friuli, as also some Observations on the Gold, Silver, Copper, Quick-Silver Mines, Baths, and Mineral Waters in those Parts,* London, Benjamin Tooke, 1673; 1685 (reprint: München, 1975, hrsg. Karl Nehring).

Brown 1674

Edward Brown, *Relation de plusieurs voyages faits en Hongrie, Servie…* traduit de l'anglois Edouard Brown, Paris, Gervais Cluzier, 1674.

Brown 1685, 1686

Edward Brown, *Durch Niederland, Teutschland, Hungarn, Serbien… gethne gantz sonderbare Reisen, Worbey tausenderley merckwürdige Seltsamkeiten... anfangs in Englischer nachgehends in Holländischer Sprach beschrieben Nunmehr aber aus der letzern in die Hoch-Teutsche übersetzet... mit einigen netten Kupferblatten ausgeziertes auch einem nöthigen Register erläutertes Werck... durch offentlichen Druck gemein gemacht,* Nürnberg, Johann Zieger, Johann Michael Spörlin, 1685 (VD 17 3:304949Z); Nürnberg, Johann Zieger, Johann Michael Spörlin, 1685 (VD 17 1:071394Q).

Brown 1711

Edward Brown, *Durch Niederland, Teutschland, Hungarn, Serbien… gethne gantz sonderbare Reisen, Worbey tausenderley merckwürdige Seltsamkeiten, verschiedener Königreiche, Länder, ober- und unter-irdischer verwunderlicher Gebäue, Städte, Bäder, Brunnen, Flüsse, Berge, wie auch Gold-Silber-Kupffer-Bley- und Quecksilber-Minen, und andere Mineralien etc.... vorgestellet werden... anfangs in Englischer, nachgehends in Holländischer Sprach beschrieben, Nunmehr aber aus der letztern in die Hoch-Teutsche übersetzet... mit einigen netten Kupfferblatten ausgeziertes, auch einem nöthigen Register erläutertes Werck, auf vieler Verlangen, durch offentlichen Druck gemein gemacht,* Nürnberg, Johann Zieger, Johann Michael Spörlin, 1685 (VD 17 3:304949Z); Nürnberg, Johann Zieger, Johann Michael Spörlin, 1685 (VD 17 1:071394Q).

Brown–Leeuwe Dircks 1682

Naukeurige en gedenkwaardige reysen van Edward Brown… *door Nederland, Duytsland, Hongaryen…* uit het Engels vertaelt door... Jacob Leeuw; verciert met curieuse kopere platen, na ,t leven afgeschets, Amsterdam, Jan Claesz Hoorn, 1682.

Brown–Nehring 1673, 1975

Edward Brown, *A brief Account of some Travels in Hungaria, Servia,...* hrsg. von Karl Nehring, München, Ludwig-Maximilians-Universität München, Finnisch-Ungrisches Seminar, 1975 (Veröffentlichungen des Finnisch-Ungrischen Seminars der Universität München, Series C: Miscellanea, 2.)

Budik 1830

Peter Alcantera Budik, *Schneller Wechsel der von König Mathias Corvinus gestifteten Bibliothek zu Ofen,* Neues Archív für Geschichte, Staatenkunde, Literatur und Kunst (Wien), 2 (1830), nr. XXI, 765–770.

Budik 1839

Peter Alcantera Budik, *Entstehung und Verfall der berühmten von König Mathias Corvinus gestifteten Bibliothek zu Ofen,* Jahrbücher der Literatur (Wien), LXXXVIII (1939), 37–60.

Budik 1840

Peter Alcantera Budik, *Entstehung und Verfall der berühmten von König Mathias Corvinus gestifteten Bibliothek zu Ofen, Ein Beitrag zur Literaturgeschichte*, Wien, Carl Gerold, 1840.

Buzas L. 1976

Ladislaus Buzas, *Deutsche Bibliotheksgeschichte der Neuzeit, 1500–1800,* Wiesbaden, Harrassowitz, 1976 (Elemente des Buch- und Bibliothekswesens, 2.)

Buzási 2007

Buzási Enikő, *Hagyományőrzés vagy hagyományteremtés? A Batthyány család 17. századi Mátyás-kultuszáról egy újabban előkerült festmény kapcsán,* in Erdélyi G.–Tusor, szerk., *Mindennapi választások...*, 2007, 692–727.

Cantatore 2010

Flavia Cantatore, *La Biblioteca Vaticana nel palazzo di Niccolò V,* in Manfredi, a cura di, *Storia della BAV, 1,* 2010, 383–412.

Capell 1682

Rudolf Capell, *Lectionum bibliothecariarum memorabilium syntagna, continens dissertationes quasdam de bibliothecis et libris, literis et literatis...*, Hamburg, Georg Wolff, Michael Pfeiffer, 1682.

Carafa 2004

Diomede Carafa, *De institutione vivendi,* edizio facsimile, Parma, Biblioteca Palatina di Parma, 2004.

Carafa–Lázár I. D.–Vígh É. 2006

Diomede Carafa, *De institutione vivendi – Tanítás az életvezetés szabályairól, Emlékeztető Magyarország fenséges királynéjának,* a latin szöveg fordítása Lázár István Dávid, az olasz szöveg fordítása és utószó Vígh Éva, Budapest, OSZK, 2006.

Cassius (ed. Bassus–Cornarius–Sapidus), *de agricultura,* 1543
Cassii Dionysii Uticensis… *Selectarum praeceptionum de agricultura libri XX. falso antea Constantini Caesaris dicati,* compil. Cassianus Bassus, ed. Sulpitius Sapidus, trad. Janus Cornarius, Lugduni, Antonius Vincentius, 1543 (OSZK Ant. 6176.)
Cassius (ed. Laguna–Cornarius), *de agricultura,* 1543a
Ex commentariis geoponicis sice de re rustica, olim Divo Constantino Caesari adscriptis, octo ultimi libri… nunc demum ad finem vetustissimorum codicum ex Graecis Latini facti, Andrea a Lacuna… interprete, *accedunt etiam eis quaedam castigationes in translationem eorudem librorum* per Ianus Cornarium… editam…, Coloniae, Johann von Aich, 1543 (VD 16 C 1424).
Causse–Theremin 1767
Disquisitio historico-litteraria de raro librorum manuscriptorum pretio quam praeside Ioanne Isaaco Ludovico Causse. *defendet* Paulus Augustus Theremin, Francofurti ad Moenum, Johann Christian Winter, 1767.
Cockshaw–Lemaire Rouzet, ed. *Charles le Téméraire,* 1977
Charles le Téméraire 1433–1477, Exposition organisée à l'occasion du cinquième centenaire de sa mort, Catalogue rédigé par Pierre Cockshaw, Claude Lemaire, Anne Rouzet, Bruxelles, Bibliothèque royale, 1977.
Corippus–Antès 1981
Flavius Cresconius Corippus, [In laudem Iustini Augusti] *Éloge de l'Empereur Justin II.,* texte établi et traduit par Serge Antès, Paris, Les Belles Lettres, 1981; [2]2002
Corippus–Bekker 1836
Flavius Cresconius Corippus[–Flavius Merobaudes] *Merobaudes et Corippus,* recognovit Immanuel Bekker, Ed. emendatior et copiosior, Bonnae, Eduard Weber, 1836 (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, 29.)
Corippus–Diggle–Goodyear 1970
Flavius Cresconius Corippus, *Iohannidos seu de bellis Lybicis libri VIII,* ed. James Diggle, Francis Richard David Goodyear, Cantabrigiae, Cambridge University Press, 1970.
Corippus–Hamman 1968
Flavius Cresconius Corippus, *Opera quae supersunt,* accurante Adalberto Hamman, Paris, Garnier Frères, 1968 (Patrologiae cursus completus, Supplementum, IV.)
Corippus–Mazzucchelli 1820
Flavius Cresconius Corippus, *Johannidos seu de bellis Lybicis libri VIII,* editi ex codice Mediolaneo musei Triulti opera et studio Petri Mazzucchelli, Mediolani, typis Societatis, 1820.
Corippus–Partsch 1879
Flavius Cresconius Corippus, *Opera quae supersunt,* recensuit Josephus Partsch, Berlin, Wiedmann, 1879 (Monumenta Germaniae Historica, Auctores antiquissimi, III/2.) (újabb, változatlan kiadásai: München, 1961, 1981, 1995).

Corippus–Petschenig 1886
Flavius Cresconius Corippus, *Opera quae supersunt,* recensuit Michael Petschenig, Berlin, Calvarii, 1886 (Berliner Studien für classische Philologie und Archeologie, 4/2.) (reprint: Nendeln, Kraus, 1975).

Corippus–Ruiz de Azagra 1581
Corippi... *de laudibus Iustini Augusti Minoris heroico carmine libri III…,* per Michaelem Ruizium, Antverpiae, Christophe Plantin, 1581.

Corippus–Shea 1998
The Iohannis of Flavius Cresconius Corippus Prolegomena and translation by Geoge W. Shea, Lewiston (New York), Edwin Mellen Press, 1998.

Corsten 1995
Severin Corsten, *Die Erfindung des Buchdrucks im 15. Jahhunderts,* in Tiemann, hrsg., *Buchkultur,* 1995, 120–135.

Corsten–Pflug–Schmidt-Künsemüller, hrsg., *Lexikon des gesamten Buchwesen,* 1987
Lexikon des gesamten Buchwesen, Bd. 2., 2. Auflage, hrsg. von Severin Corsten, Günther Pflug, Friedrich Adolf Schmidt-Künsemüller, Stuttgart, Hiersemann, 1987.

Cortesius–Obsopoeus 1531
Alexander Cortesius, *Liber unus de virtutibus bellicis Matthiae Corvini, Hungariae regis invictissimi,* ed. Vincentius Obsopoeus, Haganoae, Johannes Setzer, 1531 (OSZK Ant. 5244).

Crucius 1669
Mercurius Batavus sive Epistolarum opus VI libros comprehenses., Hanoviae, Richard Stockius, 1669.

Cuspinianus 1553
Johannes Cuspinianus, *De consulibus Romanorum commentarii ex optimis vetustissimisque authoribus collecti…,* Basel, Johannes Herwagen d. Ä., Johannes Oporinus, 1553 (VD16 C 6486).

Cuspinianus 1601
Johannes Cuspinianus, *De consulibus Romanorum commentarii ex optimis vetustissimisque authoribus collecti…,* Francofurti ad Moenum, Claude de Marne, Jean Aubry, 1601 (VD17 1:00011OU)

Cuspinianus–Gerbelius 1540
Johannes Cuspinianus, *De caesaribus atque imperatoribus Romanis..., Vita Ioannis Cuspiniani et de utilitate huius historiae,* per Nicolaum Gerbelium, Argentorati, Kraft Müller, 1540 (VD 16 C 6477; OSZK Ant 1561.)

Cyrillus–Corderius, 1630
Apologi morales S. Cyrilli ex antiquo M.S. Codice nunc primum in lucem editi per Balthasarem Corderium…, Viennae Austriae, Gregorius Gelbhaar, 1630 (VD 17 23:651784M).

Czvittinger 1711
David Czvittinger, *Specimen Hungariae Literatae, virorum eruditione clarorum natione Hungarorum, Dalmatarum, Croatarum, Slavorum, atque Transylvanorum, vitas, scripta, elogia et censuras ordine alphabetico exhibens, Accedit Bibliotheca scriptorum qui extant de rebus Hungaricis,* Francofurti et Lipsiae typis et sumptibus Johannis Guilielmi Kohlesii, 1711.

Csapodi 1961
Csapodi Csaba, *Mikor pusztult el Mátyás király könyvtára?* Magyar Könyvszemle, 77 (1961), 394–421. (ugyanez: Budapest, 1961 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei, 24.))

Csapodi 1971
Csapodi Csaba, *Wann wurde die Bibliothek des Königs Matthias Corvinus vernichtet?* Gutenberg-Jahrbuch, 46 (1971), 384–390.

Csapodi 1973
Csaba Csapodi, *The Corvinian Library: History and Stock*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973 (Studia humanitatis, 1.)

Csapodi 1981
Csapodi Csaba, *A Janus Pannonius-szöveghagyomány,* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981 (Humanizmus és reformáció. 10.)

Csapodi 1982
Csaba Csapodi, *Über zwei Ausgaben von »De laudibus« des Cortesius,* Gutenberg Jahrbuch, 57(1982), 209–210.

Csapodi 1984
Csapodi Csaba, *A budai királyi palotában 1686-ban talált kódexek és nyomtatott könyvek,* Budapest, 1984 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei, 15(90))

Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1967a
Csaba Csapodi–Klára Csapodiné Gárdonyi, *Bibliotheca Corviniana, La bibliothèque du roi Mathias Corvin de Hongrie,* Budapest, Corvina, Helikon, 1967.

Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1967
Csapodi Csaba–Csapodiné Gárdonyi Klára, *Bibliotheca Corviniana, Vándorkiállítás Erdélyben – expoziţie itinerantă în Transilvania,* bev. Klaniczay Tibor, Budapest, Magyar Helikon, Európa, 1967.

Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1969a
Csaba Csapodi–Klára Csapodiné Gárdonyi, *Bibliotheca Corviniana, The library of King Matthias Corvinus of Hungary,* New York–Washington, Praeger, Budapest, Corvina, 1969.

Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1969b
Csaba Csapodi–Klára Csapodiné Gárdonyi, *Bibliotheca Corviniana, The library of King Matthias Corvinus of Hungary,* Shannon, Irish University Press, 1969.

Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1969c
Csaba Csapodi–Klára Csapodiné Gárdonyi, *Bibliotheca Corviniana, die Bibliothek des Königs Matthias Corvinus von Ungarn,* München–Berlin, Herbig, 1969.
Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1969
Csaba Csapodi–Klára Csapodiné Gárdonyi, *Bibliotheca Corviniana, The library of King Matthias Corvinus of Hungary,* Budapest, Corvina, 1969.
Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1976
Csapodi Csaba–Csapodiné Gárdonyi Klára, *Bibliotheca Corviniana, Vándorkiállítás Erdélyben – expoziţie itinerantă în Transilvania,* 2. jav. kiad., Budapest, Magyar Helikon, Corvina, [2]1976.
Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1978
Csaba Csapodi–Klára Csapodiné Gárdonyi, *Bibliotheca Corviniana, die Bibliothek des Königs Matthias Corvinus von Ungarn,* 2. neubearb. Auflage, Budapest, Corvina, Magyar Helikon, [2]1978.
Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1981a
Csaba Csapodi–Klára Csapodiné Gárdonyi, *Bibliotheca Corviniana, Biblioteka króla Macieja Korwina,* 2. popraw. wyd., Wrocław : Ossolineum – Budapest, Magyar Helikon, Corvina, [2]1981.
Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1981b
Csapodi Csaba–Csapodiné Gárdonyi Klára, *Bibliotheca Corviniana, Vándorkiállítás Erdélyben – expoziţie itinerantă în Transilvania,* 3. bőv. kiad., Budapest, Magyar Helikon, [3]1981.
Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1981
Csaba Csapodi–Klára Csapodiné Gárdonyi, *Bibliotheca Corviniana, The library of King Matthias Corvinus of Hungary,* 2. rev. ed., Budapest, Magyar Helikon, Corvina, [2]1981.
Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1982a
Csaba Csapodi–Klára Csapodiné Gárdonyi, *Bibliotheca Corviniana, La bibliothèque du roi Mathias Corvin de Hongrie,* Budapest, Corvina, Helikon, [3]1982.
Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1982
Csaba Csapodi–Klára Csapodiné Gárdonyi, *Bibliotheca Corviniana, die Bibliothek des Königs Matthias Corvinus von Ungarn,* 3. neubearb. Auflage, Budapest, Magyar Helikon, Corvina, [3]1982.
Csapodi–Csapodiné Gárdonyi, *Bibl. Corviniana,* 1990
Csapodi Csaba–Csapodiné Gárdonyi Klára, *Bibliotheca Corviniana,* 4. bőv. átdolg. kiad., Budapest, Magyar Helikon, [4]1990.
Csapodiné Gárdonyi 1984
Klára Csapodiné Gárdonyi, *Die Bibliothek des Johannes Vitéz*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984 (Studia Humanitatis, 6.)

Csontosi 1878

Csontosi János, *Külföldi mozgalmak a Corvina-irodalom terén,* Magyar Könyvszemle 3 (1878), 214–216.

Csontosi 1881a

Csontosi János, *Latin Corvin-codexek bibliographiai jegyzéke,* Magyar Könyvszemle, 6 (1881), 165–168.

Csontosi 1881

Csontosi János, *A jenai corvin-kodex,* Magyar Könyvszemle, 6 (1881) 1–8.

Csontosi 1890a

Csontosi János, *Hadtudományi könyvek Mátyás király könyvtárában,* Hadtörténeti Közlemények, 3 (1890), 203–210.

Csontosi 1890

Csontosi János, *A konstantinápolyi küldöttség jelentése,* Akadémiai Értesítő, 24 (1890), Nr. 1., 36–42.

Csontosi 1891a

Csontosi János, *Két modenai Corvin-codex története,* Magyar Könyvszemle, 16 (1891), 235–236.

Csontosi 1891

Csontosi János, *Hazai vonatkozású kéziratok a Gróf Trivulzio-család milánói könyvtárában,* Magyar Könyvszemle, 16 (1891) 145–146.

Csörsz Rumen–Hegedűs–Tüskés, szerk., *Historia litteraria…*, 2006

Historia litteraria a XVIII. században, szerk. Csörsz Rumen István, Hegedűs Béla, Tüskés Gábor, munkatárs Bretz Annamária, Budapest, Universitas, 2006 (Irodalomtudomány és kritika, Tanulmányok).

DaCosta Kaufmann 1995

Thomas DaCosta Kaufmann, *Court, Cloister and City, The Art and Culture of Central Europe 1450–1800*, Chicago, UCP, 1995.

Dán R. 1973

Dán Róbert, *Humanizmus, reformáció, antitrinitarizmus és a héber nyelv Magyarországon,* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963 (Humanizmus és reformáció, 2.)

De bibliothecis…, (ed. Mader) 1666

De bibliothecis atque archivis virorum clarissimorum, quos aversa monstrat pagina, libelli et commentationes, cum praefatione de scriptis et bibliothecis antediluvianis, ed. Joachim Johann Mader, Helmstedt, Henning Müller, 1666 (VD17 23:237542V).

De bibliothecis…, (ed. Schmidt) 1703

De bibliothecis nova accessio collectioni Maderianae adiuncta, ed. Johann Andreas Schmidt, Helmstedt, Georg Wolfgang Hamm, 1703 (VD18 14784696).

Deák–Zvara 2012

Deák Eszter–Zvara Edina, *„Levélben értesítsen engem!" Kortársak Széchényi Ferenc könyvtáralapításáról,* Budapest, Kossuth Kiadó–OSZK, 2012.

Debae 1995
Marguerite Debae, *La bibliothèque de Marguerite d'Autriche, Essai de reconstruction d'après l'inventaire de 1523–1524,* Louvain–Paris, Peeters, 1995
Debae, ed, *La librairie de Marguerite d'Autriche,* 1987
La librairie de Marguerite d'Autriche, Europalia Österreich, Catalogue par Marguerite Debae. Bruxelles, Bibliothèque royale, 1987.
Dézsi L. 1902
Dézsi Lajos, *Mátyás és a könyvnyomtatás,* in Márki S., szerk., *Mátyás király emlékkönyv,* 1902, 167–171.
Di Sante 2010
Assunta Di Sante, *La biblioteca rinascimentale attraverso i suoi inventari*, Manfredi, a cura di, *Storia della BAV, 1,* 2010, 309–350.
Diller, hrsg., *Kaiser Karl V.,* 2000
Kaiser Karl V., und seine Zeit, Katalog zu den Ausstellungen… in Bamberg, hrsg. von Stephan Diller, Bamberg, Universitätsverlag, 2000.
Diodorus Siculus (ed. Obsopoeus) 1539
Diodoru Sikeliotu *Istorion biblia tina ta heuriskomena, Diodori Siculi Historiarum libri aliquot qui extant,* ed. Vincentius Obsopoeus, Basileae, Johannes Frobenius, 1539 (VD 16 D 1826; OSZK App. H. 271).
Diodorus Siculus–Cospus 1516
Diodori Siculi… *Libri duo, primus de Philippi Regis Macedoniae, aliorum de quorundam illustrium ducum, alter Alexandri filli Regis gestis,* utrunque Latinitate donavit Angelus Cospus Bononiensis, *Alexandri Regis vita,* quam Graece scriptam a Ioanne Monacho Angelo Cospo vertit in nostram lingvam, Viennae Pannoniae, Hieronymus Vietor, 1516.
Donati, a cura di, *Il potere, le arti, la Guerra,* 2011
Il potere, le arti, la Guerra, Lo splendore del Malatesta, Catalogo della mostra tenuta a Rimini nel 2001, a cura di Angela Donati, Milano, Electa, 2001.
Dümmerth 1987a
Dümmerth Dezső, *Inchofer Menyhért küzdelmei és tragédiája Rómában (1641–1648),* in Dümmerth 1987, 155–204.
Dümmerth 1987
Dümmerth Dezső, *Írástudók küzdelmei, Magyar művelődéstörténeti tanulmányok,* Budapest, Panoráma, 1987.
Eberhard–Lübke, eds., *The Plurality of Europe…*, 2010
The Plurality of Europe, Identities and Spaces, Contributions made at an international conference, Leipzig, 6–9 June 2007, eds., Winfried Eberhard, Christian Lübke, Leipzig, Universitätsverlag, 2010.

Eberhard–Lübke, hrsg., *Die Vielfalt Europas…*, 2009
Die Vielfalt Europas, Identitäten und Räme, Beiträge einer Konferenz, Leipzig, 6. bis 9. Juni 2007, hrsg. von Winfried Eberhard, Christian Lübke, Leipzig, Universitätsverlag, 2009.

Eberhard–Strnad, hrsg., *Humanismus und Renaissance…*, 1996
Humanismus und Renaissance in Ostmitteleuropa vor der Reformation, Hrsg. Winfried Eberhard, Alfred A. Strnad, Köln–Weimar–Wien, Bühlau, 1996.

Ekler 2015
Péter Ekler, *Greek and Byzantine Authors and Augustinus Moravus Olomucensis, Part One, Plato and Bessarion*, in Juhász E., ed., *Byzanz und das Abendland III*, 2015, 247–255.

Ekler 2016
Péter Ekler, *Findings on the Text of the Bessarion Corvina Codex (Budapest, National Széchényi Library, Cod. Lat. 438)*, in Juhász E., ed., *Byzanz und das Abendland IV*, 2016, 143–148.

Ekler–Kiss F. G. eds., *Augustinus Moravus*, 2015
Augustinus Moravus Olomucensis: Proceedings of the International Symposium to Mark the 500th Anniversary of the Death of Augustinus Moravus Olomucensis (1467–1513), 13th November 2013, National Széchényi Library, Budapest, edited by Péter Ekler, Farkas Gábor Kiss, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, 2015.

Ekler–Monok–Ábrahám (ford), kiad., *Xystus Schier…*, 2019
Xystus Schier, *Dissertatio de Regiae Budensis bibliothecae Mathiae Corvini ortu, lapsu, interitu et reliquiis – Értekezés Corvin Mátyás budai királyi könyvtárának létrejöttéről, hanyatlásáról, pusztulásáról és maradványairól*, ford. Ábrahám Zoltán, sajtó alá rend. Ekler Péter, Monok István, Budapest, MTAK–OSZK, 2019 (Supplementum Corvinianum, V.)

Ekler–Zsoldos E. 2020
Péter Ekler–Endre Zsoldos, *Astronomie in der Zeit von König Matthias, Johannes Regiomontanus in Ungarn (1467–1471) – Csillagászat Magyarországon Mátyás király korában, Johannes Regiomontanus Magyarországon (1467–1471)*, Budapest, OSZK, 2020.

Emődi 2006
Emődi András, *A Corvina-könyvtár kutatástörténetének ismeretlen forrásai a Nagyváradi Egyházmegyei Levéltárban*, Magyar Könyvszemle, 122 (2006), 315–337.

Engel P. 2001
Engel Pál: *Szent István birodalma. A középkori Magyarország története*, Budapest, MTA, 2001 (História könyvtár, Monográfiák, 17.)

Engel S. 1743
Bibliotheca selestissimae, sive catalogus librorum in omni genere scientiarum rarissimorum, quos collegit…, exponit Samuel Engel, Bernae, Fanciscus Samuel Faetscherin, 1743.

Erdélyi G.–Tusor, szerk., *Mindennapi választások...*, 2007
Mindennapi választások, Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára, szerk. Erdélyi Gabriella, Tusor Péter, Budapest, MTA TTI, 2007 (Történelmi Szemle, 49(2007), 2. szám CDROM melléklete)
Erődi 1877 (2001)
Erődi Béla, *A török küldöttség látogatásának emlékkönyve,* Budapest, Mehner Vilmos, 1877 (reprint: Budapest, Akadémiai Kiadó, Magyar Török Baráti Társaság, 2001.
Escolar 1987
Hipólito Escolar, *Historia de las bibliotecas,* Madrid, Pirámide, 1987.
Esterházy 1690, 1994
Esterházy Pál, *Az egész világon lévő csudálatos boldogságos szűz képeinek rövideden föltett eredeti, (Nagyszombat, 1690)*, hasonmás kiadás, Knapp Éva–Tüskés Gábor és Galavics Géza tanulmányával, Budapest, Balassi, 1994 (Bibliotheca Hungarica antiqua, 30.)
Esterházy 1691, 1995
Esterházy Pál, *Az boldogságos Szűz Mária szombatja, azaz minden szombat napokra való áétatosságok, (Nagyszombat, 1691),* hasonmás kiadás, Szörényi László tanulmányával, Budapest, Balassi, 1995 (Bibliotheca Hungarica antiqua, 31.)
Eterianus (ed. Herold) 1543
Hugo Eterianus, *De Spiritus Sancti processione,* ed. Johannes Herold, Basileae, Robertus Winter, 1543 (HAB A 1164.86 Theol.(1).
Eucherius (ed. Brassicanus, Erasmus) 1531
D. Eucherii Lugdunensis episcopi… *Lucubrationes aliquot non minus piae quam eruditae,* cura ac beneficio Ioannis Alexandri Brassicani… recens editae… *In Genesim commentariorum libri IIII, In libros Regum commentariorum Libri IIII, Formularium spiritalium liber I…., Quaestiones in Vetus et Novum Testamentum, Nominum Haebraicorum ac aliorum... in sacris litteris… interpretatio, Epistola paraenetica ad Valerianum…, De contemptu Mundi, cum scholiis Erasmi Roterodami…,* Basileae, Hieronymus Froben, Nicolaus Episcopius, 1531 (VD 16 E 4130).
Fabbri–Tacconi, a cura di, *I libri del Duomo di Firenze,* 1997
I libri del Duomo di Firenze: Codici liturgici e Biblioteca di Santa Maria del Fiore (secoli XI–XVI), Catalogo della Mostra, Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana, dal 23 settembre 1997 al 10 gennaio 1998, a cura di Lorenzo Fabbri, Marica Tacconi, Firenze, Centro Di, 1997.
Fabian–Zsupán, hrsg. *Münchener Corvinen,* 2008
Ex Bibliotheca Corviniana. Die acht Münchener Handschriften aus dem Besitz von König Matthias Corvinus, hrsg. von Claudia Fabian und Edina Zsupán, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2008 (Bavarica et Hungarica, 1.; Supplementum Corvinianum, I.)

Fabri–Börner 1756
Paulus Fabri, *De augusta Budensi bibliotheca commentatio, viro Domino Friderico Boernero… sacrata…*, Leipzig, Johann Christian Langenheim, 1756 (VD18 10539107).

Fantuzzi 1770
Giovanni Fantuzzi, *Memorie della vita del Generale Co. Luigi Ferdinando Marsigli…*, Bologna, Lelio dalla Volpe, 1770.

Farbaky–Spekner–Szende–Végh, eds., *Matthas Corvinus, the King…*, 2008
Matthias Corvinus, the king, Tradition and renewal in the Hungarian royal court, 1458–1490, Exhibition catalogue, Budapest History Museum, 19 March 2008 – 30 June 2008, ed. by Péter Farbaky, Enikő Spekner, Katalin Szende, András Végh, Budapest, BTM, 2008.

Farbaky–Spekner–Szende–Végh, szerk., *Hunyadi Mátyás…*, 2008
Hunyadi Mátyás, a király, Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490, Kiállítási katalógus, Budapest Történeti Múzeum, 2008. március 8. – június 30., szerk. Farbaky Péter, Spekner Enikő, Szende Katalin, Végh András, Budapest, BTM, 2008.

Farkas G. F. 2020
Farkas Gábor Farkas, *Az eltűnt Thuróczy nyomában, A brünni kiadás példányainak provenienciájáról,* Budapest, OSZK, 2020.

Farkas Zs. 2018
Farkas Zsuzsanna Krisztina, *A Bécsi Egyetem Szent László-orációi a 17. században,* Gerundium, IX (2018), nr. 4, 11–38.

Ferenczy, ed., *A Tíz Bambusz Csarnoka,* 2003
A Tíz Bambusz Csarnoka, Könyv- és nyomdászattörténeti kiállítás a Kínai Nemzeti Könyvtár kincseiből, Országos Széchényi Könyvtár, 2003. október 1.–december 23. – The Ten Bamboo Studio, Ancient Rare Books with Block Printing and other Theasures from the Collection of the National Library of China, ed. Mária Ferenczy, Budapest, OSZK, 2003.

Fernández Catón, ed. *Creadores del libro,* 1994
Creadores del libro, Del Medievo al Renacimiento, Sala de Expositiones de la Fundación Central Hispano, 28 de septiembre–20 de noviembre 1994, Edición a cargo de José María Fernández Catón, Madrid, Libros con Historia, 1994.

Feuer-Tóth 1990
Rózsa Feuer-Tóth, *Art and Humanism in Hungary in the Age of Matthias Corvinus,* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990 (Studia humanitatis, 8.)

Fiedler–Stickler–Unterkirchner 1980
Rudolf Fiedler–Michael Stickler–Franz Unterkirchner, *Die Bibliotheken Österreichs in Vergangenheit und Gegenwart,* Wiesbaden, Reichert, 1980 (Elemente des Buch- und Bibliothekswesens, 7.)

Fitz 1937
József Fitz, *Die Ausgaben der Thuróczy-Chronik,* Gutenberg Jahrbuch, 12 (1937), 97–106.
Font Zs.–Keserű G., szerk. *Ötvös Péter Festschrift,* 2006
Ötvös Péter Festschrift, szerk. Font Zsuzsa, Keserű Gizella, Szeged, SZTE BTK, (Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historiae Litterarum Hungaricarum, XXIX (2006).
Fontius–Remus 1621
Opera exquisitissima Bartholomaei Fontiii… cum praefatione Georgii Remi…, *accessit de puditítia et coniugio dialogus* [Antonii Bonfini], Frankfurt am Main, Johann Karl Unckel, 1621 (VD 17 23:280213C).
Fossaluzza 2006
Giorgio Fossaluzza, *Provenienza del codice, fortuna critica, stile e carattere illustrativo delle miniature,* in Marchi–Pál J., a cura di, *Dante Alighieri Commedia, vol. 2: Studi,* 2006, 51–90.
Földesi 2002
Földesi Ferenc, *Budától Bécsig*, in Karsay, szerk., *Uralkodók és corvinák…*, 2002, 91–97.
Földesi, ed., *A Star…*, 2008
A Star in the Raven's Shadow, János Vitéz and the Beginnings of Humanism in Hungary, Exhibition organised by the National Széchényi Library, 14th March– 15th June 2008, ed. by Ferenc Földesi, Budapest, OSZK, 2008.
Földesi, szerk., *Csillag a holló…*, 2008
Csillag a holló árnyékában – Vitéz János és a magyarországi humanizmus kezdetei Magyarországon, Az Országos Széchényi Könyvtár kiállítása, 2008. március 14.– június 15., szerk. Földesi Ferenc, Budapest, OSZK, 2008.
Földesi–Csapodi–Csapodiné Gárdonyi–Karsay, *Bibl. Corviniana,* 1990
Bibliotheca Corviniana, 1490–1990, Nemzetközi Corvina-kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban Mátyás király halálának 500. évfordulójára,1990. április 6. – október 6., a kiállítást rend. az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára Karsay Orsolya irányításával, Földesi Ferenc részvételével, a képanyagot vál. és szerk. Földesi Ferenc, a bev. tanulmányt és *„A fennmaradt hiteles korvinák ismertetése"* című jegyzéket írták Csapodi Csaba, Csapodiné Gárdonyi Klára, Budapest, OSZK, 1990.
Földesi–Csapodi–Csapodiné Gárdonyi–Karsay, *Bibl. Corviniana,* 1990a
International Corvina exhibition on the 500th anniversary of the death of King Matthias, National Széchényi Library, 6 April – 6 October 1990, the exhibition was arr. by the Manuscript Department of the National Széchényi Library, under the direction of Orsolya Karsay, with the participation of Ferenc Földesi, the illustrations were sel., ed. by Ferenc Földesi, the introd. study and the *„Description of the surviving authentic Corvinas"* written by Csaba Csapodi, Klára Csapodi, Budapest, OSZK, 1990.

Fraknói 1874
Frankl (Fraknói) Vilmos, *A budai Corvin-könyvtár történetéhez*, Archeológiai Értesítő, V (1874), 297–299.

Fraknói 1878
Fraknói Vilmos, *Két hét olaszországi könyv- és levéltárakban,* Magyar Könyvszemle, 3 (1878), 125–128.

Fraknói 1902
Fraknói Vilmos, *Hunyady Mátyás egyénisége,* in Márki S., szerk., *Mátyás király emlékkönyv,* 1902, 17–26.

Francke, ed., *Bunaviana Bibliotheca,* 1755
Catalogvs Bibliothecae Bunavianae [sc. Heinrich von Bünau – M. I.] *tomvs III: Scriptores historiae ecclesiasticae exhibens, in tria volumina distributus…*, ed. Johann Michael Francke, Lipsiae, Kaspar Fritsch, Johann Gottlob Immanuel Breitkopf, 1755.

François–Serrier, eds., *The European Way…*, 2021
The European Way Since Homer: History, Memory, Identity, vol. 1–2., ed. by Étienne François, Thomas Serrier, London–New York, Bloomsbury Academic, 2021.

François–Serrier, sous la dir. de, *Europa…*, 2017
Europa, Notre histoire, sous la dir. de Étienne François, Thomas Serrier, Paris, Les Arènes, 2017.

Frati 1893
Ludovico Frati, *Della Biblioteca Corvina*, Rivista delle biblioteche, IV (1893), 7–16.

Frati 1909
Ludovico Frati, *Indice dei codici Latini conservati nella R. Biblioteca Universitaria di Bologna.* Firenze, Seeber, 1909 (Estratto degli Studi italiani di Filologia classica, vol. XVI–XVII.)

Frati 1928
Ludovico Frati, *Catalogo dei manoscritti di Luigi Ferdinando Marsili conservati nella Biblioteca di Bologna,* Firenze, Olschki, 1928.

Freytag 1831
Virorum doctorum epistolae selectae ad Bilibaldum Pirchheymerum, Joachimum Camerarium, Caorlum Clusium et Julium Epsicopum Herbipolensem datae, ex autographis nunc primum edidit et illustravit Thoedorus Fridericus Freytagius, Lipsiae, Teubner, Claudius, 1831.

Fumagalli 1915
Giuseppe Fumagalli, *Cataloghi della Biblioteca della R. Università di Bologna.* Bologna, Mareggiani, 1915.

Fungerus 1605
Johannes Fungerus, *Etymologicum Latinum, opus ex probatisssimis philologis, philosophis… scriptoribus diversis in unum corpus collectum…*, Francofurti, Ionas Rhodius, 1605.

Gamillscheg–Mersich–Mazal, hrsg., *Matthias Corvinus,* 1994

Matthias Corvinus und die Bildung der Renaissance, Handschriften aus der Bibliothek und dem Umkreis des Matthias Corvinus aus dem Bestand der Österreichischen Nationalbibliothek, Katalog einer Ausstellung der Handschriften- und Inkunabelsammlung der ÖNB, 27. Mai – 26. Oktober 1994, hrsg. von Ernst Gamillscheg, Brigitte Mersich, mit Beiträgen von Otto Mazal, Wien, ÖNB, 1994.

García Pérez, ed., *Mary of Hungary,* 2020

Mary of Hungary: Renaissance Patron and Collector. Gender, Art and Cultur, ed. by Noelia García Pérez, Turnhout, Brepols, 2020 (Études Renaissantes).

Garin 2000

Eugenio Garin, *La biblioteca di San Marco,* Firenze, La Lettere, 2000.

Gastgeber 2005

Christian Gastgeber, *Auf der Spur der Bibliotheca Corviniana, Peter Lambecks Reisebericht nach Buda aus dem Jahr 1666*, Biblos, 54 (2005), 43–64.

Genet 2009

Jean-Philippe Genet, *L'Angleterre: des bibliothèques des princes à une bibliothèque royale,* in Maillard–Monok–Nebbiai, publ. par, *Matthias Corvin...,* 2009

Gentilini 2002

Anna Rosa Gentilini, *Lacerti Manfrediani nella biblioteca di Mattia Corvino,* in Milano E., a cura di, *Nel segno del Corvo…,* 2002, 95–103.

Gessner 1545

Conrad Gessner, *Bibliotheca universalius, seu Catalogus omnium scriptorum locupletissimus in tribus linguis, Latina, Graeca et Hebraica extantium et non extantium, veterum et recentiorum in hunc usque diem...,* Tiguri, Christophorus Froschoverus, 1545 (VD 16 G 1698).

Gessner–Simmler 1574

Bibliotheca instituta et collecta primum a Conrado Gesnero, *deinde in epitomen redacta…* per Iosiam Simlerum…, Tiguri, Christophorus Froschoverus, 1574 (VD 16 G 1704).

Gessner–Simmler–Fries 1583

Bibliotheca instituta et collecta primum a Conrado Gesnero, *deinde in epitomen redacta…* per Iosiam Simlerum… *iam vero postremo aliquot mille, cum priorum tum novorum authorum opusculis… amplificata per* Ioannem Iacobum Frisium…, Tiguri, Christophorus Froschoverus, 1574 (VD 16 G 1705).

Gilbert 1995

Bennett Gilbert, *The Art of the Woodcut in the Italian Renaissance Book: A Catalogue and Historical Essay from the Grolier Club/University of California,* Los Angeles Department of Special Collections Exhibit, 1995.

Górska 2010

Liliana Górska, *Religious Tensions in Early Modern Toruń, a History of War and Peace,* in *Historicizing Religion, Critical Approaches to Contemporary Concerns,* red. Bojan Borstner, Smiljana Gartner, Sabine Deschler-Erb, Pisa, Plus, 2010.

Gömöri, kiad., *Angol és skót utazók*, 1994

Angol és skót utazók a régi Magyarországon, 1542–1737, Vál., ford., jegyz., bev. Gömöri György, Budapest, Argumentum, 1994.

Gössner 2004

Andreas Gössner, *Johann Georg Schelhorn d. Ä.*, in *Lebensbilder aus dem Bayerischen Schwaben, Band 16.*, hrsg. von Wolfgang Habel, Weissenhorn, Konrad, 2004 (Veröffentlichungen der Schwäbischen Forschungsgemeinschaft bei der Kommission für Bayerische Landesgeschichte, 3. – Schwäbische Forschungsgemeinschaft, 16.), 103–120.

Grafinger 2002, I

Christine Maria Grafinger, *Die Ausleihe Vatikanischer Handschriften und Druckwerke 18. Jahrhundert, Teil I. Biblioteca Vaticana,* Città del Vaticano, BAV, 2002 (Studi e Testi, 406.)

Greiner 1729

Ignatius Greiner, *Bibliothecae veterum deperditae in augusta Vindobonensi caesarea instauratae honori perillustrium reverendorum, praenobilium nobilium, ac eruditorum, dominorum..., baccalaureorum, cum in..., Universitate Viennensi…, prima AA. LL. et Philosophiae Laurea insignirentur, ab illustrissima poesi Viennensi inscriptae…,* Viennae, Wolffgang Schwendi, 1729, caput VIII, 34–38. (De Bibliotheca Corviniana)

Greiner–Kampmiller 1729

Ignatius Greiner, *Bibliothecae veterum deperditae in Augusta Vindobonensi Caesarea instauratae honori..., Dominorum Baccalaureorum, cum in antiquissima..., Universitate Viennensi, promotore R. P. Ignatio Kampmiller..., Prima AA.LL. et Philosophiae Laurea insignirentur, ab illustrissima poesi Viennensi inscriptae Anno MDCCXXIX....*, Wien, Wolfgang Schwendimann, 1729, caput VIII, 34–38. (De Bibliotheca Corviniana)

Gresset 2002

Maurice Gresset, *Les académiciens de Besançon, 1752–1789,* in Lebeau–Boehler–Vogler, sous la dir., *Les élites régionales,* 2002, 35–52.

Gross L. 1933

Lothar Gross, *Die Geschichte der Deutschen Reichshofkanzlei von 1559 bis 1806,* Vienna, HHuStA, 1933.

Grote, hrsg., *Macrocosmos in Microcosmo,* 1994

Macrocosmos in Microcosmo, Die Welt in der Stube, Zur Geschichte des Sammels 1450 bis 1800, hrsg. von Andreas Grote, Opladen, Leske und Budrich, 1994 (Berliner Schriften zur Museumkunde, 10.)

Grundling 1732

Nicolaus Hieronymus Grundling, *Ausführlicher und vollständiger Discours über dessen Abriß einer rechten Reichs-Historie,* Frankfurt am Main–Leipzig, 1732 (VD18 11396474).

Guarinus–Beatus Rhenanus 1514
Baptista Guarinus Veronensis, *De ordine docendi et studendi libellus,* ed. Beatus Rhenanus, Argentorati, Mathias Schürer, 1514 (VD 16 G 3851).
Guarinus–Struvius 1704
Baptistae Gvarini Veronensis De ordine docendi et studendi libellus, ex m[anu] s[crip]to emendatus addita praefatione de formandorum studiorum scriptoribus, cura Burcardi Gotthelfii Struvii, Ienae, Henricus Christianus Kroeckerus, 1704
Guthrie–Gray 1764–1767
William Guthrie–John Gray, *A general history of the world, from the creation to the present time, Including all the empires, kingdoms, and states, their revolution, forms of government, laws, religions, customs and manners... together with their chronology, antiquities, public buildings, and curiosities of nature and art, Vol. 1–13.,* London, John Newberry, 1764–1767.
Guthrie–Gray 1765–1795
Allgemeine Weltgeschichte…, nach dem Plan Wilhelm Guthrie, Johann Gray, und anderer ... gelehrten Engländer entworfen, aus dem Englischen übersetzt, Leipzig, Weidmann und Reich, 1765–1795.
Guthrie–Gray 1785–1805
Allgemeine Weltgeschichte…, nach dem Plan Wilhelm Guthrie, Johann Gray, und anderer ... gelehrten Engländer entworfen, aus dem Englischen übersetzt, Troppau–Brünn–Wien, Johann Georg Trassler, Franz Anton Schrämbel, 1785–1805.
Guthrie–Gray–Gebhardi 1780, 1788
Allgemeine Weltgeschichte…, nach dem Plan Wilhelm Guthrie, Johann Gray, und anderer ... gelehrten Engländer entworfen, aus dem Englischen übersetzt, *Theil 15., Abtheilung 2. welche die Geschichte des Reichs Hungarn enthält…,* ausgearbeitet ... von Ludewig Albrecht Gebhardi, Leipzig, Weidmann und Reich, 1780; Brünn, Johann Georg Trassler, Franz Anton Schrämbel, 1788.
GW
Gesamtkatalog der Wiegendrucke, hrsg. von der Staatsbibliothek zu Berlin, Preussischen Kulturbesitz, Bd. 1–12, Leipzig–Stuttgart, Hiersemann, 1925–2012
Gyurgyák 2018
Gyurgyák János, *Európa alkonya? Utak és tévutak az európai történelemben és politikában,* Budapest, Osiris, 2018.
Haag–Sandbichler, hrsg., *Maximilian I,* 2019
Maximilian I: *„Zu lob und ewiger Gedachtnuss", eine Austellung des Kunsthistorischen Museums Wien, Schloss Ambras Innsbruck, 11. April bis 31. Oktober 2019,* hrsg. von Sabine Haag, Veronika Sandbichler, Wien, KHM-Museumsverband, 2019.
Hagemeier 1680, 1686
Ioachimi Hagemeiri… *De statu Regnorum Hungariae et Bohemiae epistola VII ad… Fridericum Casimirum Hanoviae Comitem,* Francofurti ad moenum, haer. Joannis Beyeri, 1680; Francofurti ad moenum, Hermann Sande, 1686.

Hain

Ludwig Hain, *Repertorium bibliographicum, in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum MD. typis expressi ordine alphabetico vel simpliciter enumerantur vel adcuratius recensentur…*, Stuttgart, Cotta, 1826–1838.

Hajdú K. 2008

Kerstin Hajdú, *Mit glücklicher Hand gerettet? Zur Provenienzgeschichte der griechischen Corvinen in München,* in Fabian–Zsupán, hrsg. *Münchener Corvinen,* 2008, 29–67.

Haner 1774

Georg Jeremias Haner, *De scriptoribus rerum Hungaricarum et Transilvanicarum scriptisque eorundem antiquioribus ordine chronologico digestis…*, Viennae, Johann Thomas Trattner, 1774.

Haner 1777

Georg Jeremias Haner, *Scriptores rerum Hungaricarum et Transilvanicarum* a G. Ieremia Haner *ordine digesti,* Viennae, Johann Thomas Trattner, 1777.

Hargittay 1987

Hargittay Emil, *A politikai elmélet Pázmány tevékenységének hátterében*, in Lukács–Szabó F., szerk., *Pázmány…*, 1987, 405–448.; ugyanez in Hargittay 2009, 113–151.

Hargittay 2009

Hargittay Emil, *Filológia, eszmetörténet és retorika Pázmány Péter életművében,* Budapest, Universitas Kiadó, 2009 (Historia Litteraria, 25.)

Harsányi 1917

Harsányi István, *A sárospataki Rákóczi-könyvtár és katalógusa,* Budapest, Stephaneum, 1917.

Hausner–Klaniczay–Kovács S. I.–Monok–Orlovszky, eds., *Bibliotheca Zriniana,* 1991

A Bibliotheca Zriniana története és állománya – History and Stock of the Bibliotheca Zriniana, ed. by Gábor Hausner, Tibor Klaniczay, Sándor Iván Kovács, István Monok, Géza Orlovszky, Budapest, Zrínyi Kiadó, 1991 (Zrínyi könyvtár, 4.)

Havas 1965

Havas László, *A Cortesius panegyricusa Mátyás és a pápaság érintkezéseinek tükrében,* Irodalomtörténeti Közlemények, 47 (1965), 323–326.

HC

Walter Arthur Copinger, *Supplement to Hain's Repertorium Bibliographicum… in two parts,* London, Sotheran, 1895–1902.

Heliodorus 1534

ΗΛΙΟΔΩΡΟΥ ΑΙΘΙΟΠΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΒΙΒΛΙΑ ΔΕΚΑ, Heliodori historiae Aethiopicae libri decem…, ed. Vincentius Obsopoeus, Basel, Johannes Herwagen, d.Ä., 1534 (VD16 H 1673; OSZK App. H. 259.).

Heliodorus 1552

Heliodori Aethiopicae historiae libri decem, nunc primum e Graeco sermone in Latinum translati…, Stanislao Warschewiczki interprete, adiectum est etiam Philippi Melanchthonis de ipso autore et hac eiusdem covensione iudicium, Basel, Johannes Oporinus, 1552 (VD16 H 1675).

Heliodorus 1556

Heliodori Aethiopicae historiae libri decem, nunc primum e Graeco sermone in Latinum translati…, Stanislao Warschewiczki interprete, Antwerpen, Philipp Nutius, 1556.

Hencz, kiad., *Dobai Székely és Koller levelezés,* 2016

Dobai Székely Sámuel és Koller József levelezése, sajtó alá rend. Hencz Enikő, Piliscsaba, PPKE, 2016 (Pázmány Irodalmi Műhely, Források, 9.)

Hevesy 1923

André de Hevesy, *La bibliothèque de Matthias Corvin,* Paris, Société française de reproductions de manuscrits à peintures, 1923.

Hilfstein–Czartoryski–Grande, eds., *Science and History,* 1978

Science and History, Studies in Honor of Edward Rosen, ed. by Erna Hilfstein, Pawel Czartoryski, Frank D. Grande, Wroclaw–Warszawa–Kraków–Gdansk, Ossolineum, 1978 (Studia Copernicana, XVI.)

Hoch-Kuhač 1876

Franjo Žaver Hoch-Kuhač, *Valpovo i njegovi gospodari,* Zagreb, Dionič, 1876.

Hoensch 1998

Jörg K. Hoensch, *Matthias Corvinus: Diplomat, Feldherr und Mäzen,* Graz–Wien–Köln, Styria, 1998.

Hoffmann, S. F. W., 1961

Samuel Friedrich Wilhelm Hoffmann, *Bibliographisches Lexicon der gesammten Literatur der Griechen, Teil III., O–Z,* Amsterdam, Adolf M. Hakkert, 1961, 441–443.

Horemans 1993a

Jean-Michel Horemans, *Le Missel de Mathias Corvin et la Renaissance en Hongrie,* Bruxelles, Bibliothèque royale Albert Ier, 1993 (Dossiers de la Bibliothèque royale Albert Ier, 1.)

Horemans 1993

Jean-Michel Horemans, *Het Missal van Matthias Corvinus en de Renaissance in Hongarije,* Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert I, 1993 (Dossiers van de Koninklijke Bibliotheek Albert I, 1.)

Inchofer 1644

Melchior Inchofer, *Annales ecclesiastici Regni Hungariae,* Romae, Ludovico Grigniani, 1644.

Iotti, a cura di, *Gli Estensi,* 1997

Gli Estensi, Prima parte: La corte di Ferrara, a cura di Roberta Iotti, Modena, Il Bulino, 1997 (Il giardino delle Esperidi, 6.)

Jakó 1976b
Jakó Zsigmond, *Erdély és a Corvina,* in Jakó 1976, 169–179., 335–338.
Jakó 1976
Jakó Zsigmond, *Írás, könyv, értelmiség, Tanulmányok Erdély történelméhez, Bukarest, Kriterion, 1976.*
Jänichen 1723
Petri Iaenichii… *Notitia bibliothecae Thorunensis qua de eius origine et incrementis codicibus MSS*[tis] *aliisque notatu dignis, nonnulla breviter et succinte exponuntur,* accessit eiusdem *oratio in laudem B. Godofredi Krivesii,* Ienae, Johann Philipp Haas, 1723.
Jänichen 1731
Meletemata Thorunensia seu dissertationes varii argumenti ad historiam maxime Polonicam, Vngaricam et Prvssicam, politicam, physicam, rem nummariam ac litterariam spectantes, uno volumine iam collectae et comprehensae curante Petro Iaenichio, Tomus III., Thorunii, Johann Ludwig Nicolai, 1731, 97–215.: Naldi Naldii Florentini Epistola de laudibus Augustae Bibliothecae ad Matthiam Corvinum Pannoniae Regem Serenissimum; 215–255.
Jänichen–Keler 1712
De vineis Ungariae, praeside Petrus Iaenichius… publice disseret Paulus Keler, Thorunii, Johann Ludwig Nicolai, 1712.
Jankovics–Klaniczay T., ed., *Matthias Corvinus…,* 1994
Matthias Corvinus and Humanismus in Central Europe, ed. by Tibor Klaniczay, József Jankovics, Budapest, 1994 (Studia humanitatis, 10.)
Jovius (Giovio) 1551
Paulus Jovius, *Elogia virorum bellica virtute illustrium veris imaginibus supposita…,* Florentiae, Laurenzio Torrentini, 1551.
Jovius (Giovio) 1556
Paulus Jovius, *Elogia doctorum virorum ab avorum memoria publicatis ingenii monumentis illustrium…,* Basel, sine typographo, 1556.
Jovius (Giovio) 1557
Paulus Jovius, *Elogia doctorum virorum ab avorum memoria publicatis ingenii monumentis illustrium…,* Antverpiae, Johannes Bellerus, 1557.
Jovius (Giovio) 1559
Paolo Giovio, *Gli elogi vite brevemente scritte d'huomini illustri di guerra, antichi et moderni…,* Venetia, Francesco Bondini, 1559.
Jovius (Giovio) 1561
Paulus Jovius, *Elogia virorum bellica virtute illustrium veris imaginibus supposita…; Elogia doctorum virorum…,* tom. I–II., Basel, Heinrich Petri, Peter Perna, 1561 (VD16 G 2064, G 2059).
Jovius (Giovio) 1571
Paulus Jovius, *Elogia doctorum virorum ab avorum memoria publicatis ingenii monumentis illustrium…,* Basel, Petrus Perna, 1571.

Jovius (Giovio) 1577

Paulus Jovius, *Elogia virorum literis illustrium quotquot vel nostra vel avorum memoria vixere, ex eiusdem musaeo (quius descriptionem una exhibemus) ad vivum expressis imaginibus illustrata,* Basileae, Petrus Perna, 1577.

Jovius (Giovio) 1596

Paulus Jovius, *Elogia virorum bellica virtute illustrium, septem libris iam olim ab authore comprehensa, et nunc ex eiusdem musaeo ad vivum expressis imaginibus illustrata,* Basileae, Petrus Perna, 1596 (VD16 G 2067).

Jugler–Struve 1754

Bibliotheca historiae litterariae selecta, olim titulo Introductionis de notitiam rei litterariae et usum bibliothecarum insignita, cuius primas lineas duxit Burchard Gotthelf Struvius…, post variorum emendationes et additamenta opus ita formavit… Iohannes Fridericus Iugler…, Ienae, Christian Heinrich Cuno, Johann Christoph Tennemann, 1754. [Corvina: 178.]

Juhász E., ed., *Byzanz und das Abendland III,* 2015

Byzanz und das Abendland III, Studia Byzantino-Occidentalia, ed. Erika Juhász, Budapest, ELTE Eötvös József Collegium, 2015 (Antiquitas Byzantium Renascentia, 15.)

Juhász E., ed., *Byzanz und das Abendland IV,* 2016

Byzanz und das Abendland IV, Studia Byzantino-Occidentalia, ed. Erika Juhász, Budapest, ELTE Eötvös József Collegium, 2016 (Antiquitas Byzantium Renascentia, 21.)

Kalauz 1882

Kalauz az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum részéről rendezett könyvkiállításhoz, Ráth György bevezetésével, Budapest, Posner, 1882.

Kallendorf, ed., *Humanist…,* 2002

Humanist Educational Treatises. ed. by Craig W. Kellendorf, Cambridge (Massachusetts), Harvard University Press, 2002.

Kaprinai 1767

Stephanus Kaprinai, *Hungaria diplomatica temporibus Matthiae de Hunyad Regis Hungariae, pars I.,* Vindobonae, Johannes Thomas Trattner, 1767. – 64–80.: Dissertatio I. *De natalibus, institutione ac dotibus Regis Mathiae,* Caput II. § III. *De artibus, quibus Rex Mathias primum institutus, ac postea perpolitus est.*

Karsay 1991

Karsay Orsolya, *A fenséges könyvtár dicsérete,* Magyar Könyvszemle, 107 (1991), 316–324.

Karsay 2002

Orsolya Karsay, *Potentates and Studiolos,* in Karsay, szerk., *Uralkodók és corvinák…,* 2002, 37–53.

Karsay, szerk., *Uralkodók és corvinák…*, 2002
Uralkodók és corvinák – Potentates and Corvinas, Az Országos Széchényi Könyvtár jubileumi kiállítása alapításának 200. évfordulóján – Anniversary Exhibition of the National Széchényi Library, Katalógus, szerk. Karsay Orsolya, Budapest, OSZK, 2002.
Kasza–Petneházi 2022
Kasza Péter–Petneházi Gábor, *Ellentétes narratívák fogságában: Gian Michele Bruto és a Rerum Ungaricarum libri*, Magyar Könyvszemle, 138 (2022)
Kaufmann G., hrsg., *Die Renaissance im Blick…*, 1991
Die Renaissance im Blick der Nationen Europas, hrsg. von Georg Kaufmann, Wiesbaden, Harrassowitz, 1991 (Wolfenbütteler Abhandlungen zur Renaissanceforschung, 9.)
Kerekes D., kiad., Girardin, 2007
Pierre de Girardin francia követ feljegyzései az Oszmán Birodalomról (1685–1689), sajtó alá rend., a bev. írta Kerekes Dóra, Paris–Budapest–Szeged, OSZK, SZTE, 2007 (Documenta Hungarorum in Gallia III.)
Kis T. N. 2022
N. Kis Tímea, *„Kiben Isten abban az üdőben magát kiváltképpen jelenteni akarta", Nepomuki Szent János tiszteletének kora újkori elterjedése és magyarországi sajátosságai*, Budapest–Sárospatak, L'Harmattan, THE, 2022 (Europica varietas Tokajensis, Acta Universitatis Tokajensis Sárospatakini – Patrimonium culturale – Dissertationes 2.)
Klaniczay T. 1985a
Klaniczay Tibor, *Les intellectuels dans un pays sans universités (Hongrie: XVIe siècle)*, in Köpeczi–Le Goff, ed., *Intellectuels…*, 1985, 99–109.
Klaniczay T. 1985b
Klaniczay Tibor, *Értelmiség egyetem nélküli országban*, in Klaniczay T. 1985, 77–85.
Klaniczay T. 1985
Klaniczay Tibor, *Pallas magyar ivadékai*, Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1985.
Klaniczay T. 1988
Klaniczay Tibor, *Hungaria és Pannonia a reneszánsz-korban*, Irodalomtörténeti Közlemények, 91–92 (1987–1988), 1–19. (Különlenyomat: Reneszánsz füzetek 75. Budapest, MTA ITI, 1988.)
Klaniczay T. 1990
Klaniczay Tibor, *Egyetem Magyarországon Mátyás korában*, Irodalomtörténeti Közlemények, 94 (1990), 575–612.
Klaniczay T. 1991
Tibor Klaniczay, *Die Soziale und institutionelle Infrastruktur der ungarischen Renaissance*, in Kaufmann G., hrsg., *Die Renaissance im Blick…*, 1991, 319–338.
Klaniczay T. 1993
Klaniczay Tibor, *A magyarországi akadémiai mozgalom előtörténete*, Budapest, Balassi Kiadó, 1993 (Humanizmus és reformáció, 20.)

Klaniczay T. 1993

Klaniczay Tibor, *Die Benennungen „Hungaria" und „Pannonia" als Mittel der Identitätssuche der Ungarn,* in Klaniczay–Németh S.–Schmidt 1993, 83–100.

Klaniczay T. 2010

Klaniczay Tibor, *Alle origini del movimento accademico ungherese,* Alessandria, dell'Orso, 2010 (Ister, Collana di studi ungheresi)

Klaniczay T.–Németh S.–Schmidt 1993

Antike Rezeption und nationale Identität in der Renaissance insbesondere in Deutschland und in Ungarn, hrsg. von Tibor Klaniczay, Katalin S. Németh, Paul Gerhardt Schmidt, Budapest, Balassi, 1993 (Studia Humanitatis, Bd. 9.)

Klaniczay T.–Török–Stangler, hrsg., *Schallaburg '82…*, 1982

Schallaburg '82, Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn, 1458–1541, 8. Mai–1. November, 1982, Schrifteitung von Tibor Klaniczay, Gyöngyi Török, Gottfried Stangler, red. von Gottfried Stangler, Moritz Csáky, Richard Perger, Andrea Jünger. Wien, Amt der Niederösterreichischen Landesregierung, 1982.

Klüpfel 1809

Engelbert Klüpfel, *Necrologium sodalium et amicorum litterarium, qui auctore superstite diem suum obierunt,* Friburgi et Constantiae, in officina libraria Herderiana (Freiburg am Breisgau und Konstanz, Bartholomä Herder), 1809.

Knapp 2006

Knapp Éva, *Historia litteraria a XVIII. században, Az ELTE Egyetemi Könyvtárban rendezett kiállítás katalógusa (2004. október 12.–december 23.,)* in Csörsz Rumen–Hegedűs–Tüskés, szerk., *Historia litteraria…*, 2006, 547–566.

Koch 1713

Johann Christian Koch, *Schediasma de ordinanda bibliotheca, in quo non solum facillima bibliothecas in ordinem redigendi methodus exhibetur…*, Lipsiae, Johann Gross, 1713.

Kókay 1983

Kókay György, *Könyv, sajtó és irodalom a felvilágosodás korában,* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983.

Kollar 1790

Adami Francisci Kollarii *ad Petri Lambesii commentariorum de Augusta Bibliotheca Caesarea Vindobonensi libros VIII. Supplementorum liber priomus posthumus,* Vindobonae, Johann Thomas Trattner, 1790.

Kolumbán, szerk., *A reformáció…*, 2018

A reformáció öröksége, Egyháztörténeti tanulmányok, szerk. Kolumbán Vilmos József, Kolozsvár, Protestáns Teológiai Intézet, 2018 (Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek, 24.)

Kovács K. szerk., *Bethlen Gábor*, 1980

Bethlen Gábor állama és kora, szerk. Kovács Kálmán, Budapest, ELTE, 1980.

Kováts Martinyi, *Fragmenta, I–II.*, 1808–1809
Fragmenta Literaria rerum Hungaricarum ex codicibus… eruta, pars I–II., opera Michaelis Kováts Martinyi, Ienae, sumptibus Bibliopoli Academici, 1808–1809.
Köhler 1728
Johann David Köhler, *Sylloge aliquot scriptorum de bene ordinanda et ornanda bibliotheca,* Francofurti ad Moenum, Johann Stein, 1728.
Könyvkiállítási emlék 1882
Könyvkiállítási emlék, kiadja az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum – A Könyvkiállítási kalauz 2. bővített kiadása, Ráth György bevezetésével, Budapest, Kilián, 1882.
Köpeczi, főszerk., *Erdély története,* 1985
Erdély története három kötetben, főszerk. Köpeczi Béla, szerk. Makkai László, Mócsy András, Szász Zoltán, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1985.
Köpeczi–Le Goff, ed., *Intellectuels…,* 1985
Intellectuels français, intellectuels hongrois, ed. par Béla Köpeczi, Jacques Le Goff, Budapest–Paris, Akadémiai Kiadó, CNRS, 1985.
Körömi–Kusper–Verók, szerk., *Dulce et utile,* 2021
Dulce et utile – Tanulmányok Pintér Márta Zsuzsanna 60. születésnapjára, szerk. Körömi Gabriella, Kusper Judit, Verók Attila, Eger, Líceum Kiadó, 2021.
Kövér 2013
Kövér Lajos, *Jacobus Tollius magyarországi mozaikjai,* Aetas, 28 (2013), Nr. 3, 5–23.
Kriegleder–Paranjare–Potocka–Seidler–Vlasta, eds., *Mehrsprachigkeit…*, 2014
Mehrsprachigkeit und multikulturelle Literatur – Multilingualism and Multicultural Literarure, eds. Wynfrid Kriegleder, Manjiri Paranjare, Franz Potocka, Andrea Seidler, Sandra Vlasta, Wien, Praesens, 2014.
Kriegleder–Seidler, hrsg., *Kulturelle Zirkulation…*, 2019
Kulturelle Zirkulation im Habsburgerreich, Der Kommunikationsraum Wien, hrsg. von Wynfrid Kriegleder, Andrea Seidler, Wien, Praesens Verlag, 2019 (Verflechtungen und Interferenzen, Studien zu den Literaturen und Kulturen im zentraleuropäischen Raum, 4.)
Kristeller 1978
Paul Oskar Kristeller, *The first Printed Edition of Plato's Works and the Date of its Publication (1484),* in Hilfstein–Czartoryski–Grande, eds., *Science and History,* 1978, 25–35.
Kristeller 1979
Paul Oskar Kristeller, *Szellemi áramlatok a reneszánszban,* Budapest, Magvető, 1979, [2]1980 (Gyorsuló idő).
Kristeller 1991
Paul Oskar Kristeller, *Filosofi greci dell'eta ellenistica,* Pisa, Scuola normale superiore, 1991.

Kristeller, Iter Italicum, I, 1977
Iter Italicum, volumen I: Agrigento to Navarra, compiled by Paul Oskar Kristeller, London, The Warburg Institute; Leiden, E. J. Brill, 1977.

Kristeller, Iter Italicum, II, 1977
Iter Italicum, volumen II: Orvieto to Volterra, Vatican City, compiled by Paul Oskar Kristeller, London, The Warburg Institute; Leiden, E. J. Brill, 1977.

Kristeller, Iter Italicum, III, 1983
Iter Italicum, volumen III: alia itinera I, Australia to Germany, compiled by Paul Oskar Kristeller, London, The Warburg Institute; Leiden, E. J. Brill, 1983.

Kruse, hrsg. *Austellung Kaiser Karl V.*, 2000
Austellung Kaiser Karl V. (1500–1558), Macht und Ohnmacht Europas, Bonn–Wien, hrsg. von Petra Kruse, Wien, Kunsthistorisches Museum, 2000.

Kubinyi A. 2001
Kubinyi András, *Mátyás király,* Budapest, Vince Kiadó, 2001.

Kulcsár P. 1973
Kulcsár Péter, *Bonfini magyar történetének forrásai és keletkezése,* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973 (Humanizmus és reformáció, 1.)

Kulcsár–Mader–Monok, szerk., *Karácsonyi 70,* 1989
Tanulmányok Karácsonyi Béla hetvenedik születésnapjára, szerk. Kulcsár Péter, Mader Béla, Monok István, Szeged, JATE, 1989.

Kupfer–Cohen–Chajes, eds., *Visualization of Knowledge, 2020*
The Visualization of Knowledge in Medieval and Early Modern Europe, ed. by Marcia Kupfer, Adam S. Cohen, Jeffrey Howard Chajes, Turnhout, Brepols, 2020 (Studies in the Visual Cultures of the Middle Ages, 16.)

La Chausse 1690
Romanum Museum sive Thesaurus eruditae antiquitatis, in quo gemmae, idola, insignia sacerdotalia, instrumenta sacrificiis inservientia, lucernae, vasae, bullae, armillae, fibulae, claves, annuli, tesserae, styli, strigiles, gutti, phialae lacrymatoriae, vota, signa militaria, etc., Centum et septuaginta tabulis aeneis incisa referuntur, ac dilucidantur, cura, studio, et sumptibus Michaelis Angeli Causei de La Chausse Parisiensis (Michel-Ange de La Chausse) [Illustrator: Carlo Maratti, Nicolò Billy sen.], Romae, Giovanni Giacomo Komarek, 1690.

Lambeck 1665
Petri Lambecii…, *Commentariorum de Augustissima Bibliotheca Caesarea Vindobonensi liber primus*, Vindobonae, Matthaeus Cosmerovius, 1665, 32–33. (De Bibliotheca Corviniana)

Lambeck 1669
Petri Lambecii…, *Commentariorum de Augustissima Bibliotheca Caesarea Vindobonensi liber secundus*, Vindobonae, Matthaeus Cosmerovius, 1669, caput IX, 989–996. (De Bibliotheca Corviniana)

Lambeck–Kollar 1766
Petri Lambecii..., *Commentariorum de augustissima bibliotheca caesarea Vindobonensi liber primus,* editio altera, opera et studio Adami Francisci Kollarii, Vindobonae, Trattner, 1766.
Lambeck–Kollar 1769
Petri Lambecii..., *Commentariorum de augustissima bibliotheca caesarea Vindobonensi liber secundus,* editio altera, opera et studio Adami Francisci Kollarii, Vindobonae, Trattner, 1769, caput IX, 939–954. (De Bibliotheca Corviniana)
Le Guay 1998
Laetitia Le Guay, *Les princes de Bourgogne lecteurs de Froissart, Les rapports entre le texte et l'image dans les manuscrits enluminés du livre IV des Chroniques,* Paris–Turnhout, CNRS, Brepols, 1998 (Documents, études et répertoires).
Lebeau–Boehler–Vogler, sous la dir., *Les élites régionales,* 2002
Les élites régionales (XVIIe–XXe siècle, sous la dir. de Christine Lebeau, Jean-Michel Boehler, Bernhar Vogler, Strasbourg, PUS, 2002
Lemaire–Henry–Rouzet, ed. *Isabelle de Portugal,* 1991
Isabelle de Portugal, duchesse de Bourgogne, 1397–1471, Exposition du 5 octobre au 23 novembre 1991., Catalogue par Claudine Lemaire, Michele Henry; iconographie par Anne Rouzet, Bruxelles, Bibliothèque royale, 1991.
Lengyel R.–Tüskés G., eds., *Learned Societies...,* 2017
Learned Societies, Freemasonry, Sciences and Literature in 18th-Century Hungary, A Collection of Documents and Sources, ed. by Réka Lengyel, Gábor Tüskés, Budapest, MTA BTK ITI, 2017.
Lenzuni, a cura di, *All'ombra del lauro,* 1992
All'ombra del lauro: Documenti librari della cultura in età Laurenziana, Catalogo della Mostra, Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana, 4 maggio–30 giugno 1992, a cura di Anna Lenzuni. Firenze, Silvana, 1992.
Loewe 1883
Gustav Loewe, *Handschriftliches zur Iohannis des Corippus,* Rheinisches Museum für Philologie, 33 (1883), 315–316., 479–482.
Lomeier 1669, 1680
Johannes Lomeier, *De bibliothecis liber singularis,* Zutphaniae, Henricus Beerren, 1669.; Utrecht, Johann Ribb, ^{2}1680.
Lomeier 1705
Johannes Lomeier, *De bibliothecis liber singularis,* in *De bibliothecis accessio altera collectioni Maderianae adiuncta,* ed. Johann Andreas Schmidt, Helmstedt, Georg Wolfgang Hamm, 1705, 1–278.
Lotz 1936
Lotz János, *A történelmi világkép, Az ember az időben,* Pécs, Kultúra, 1936 (Specimina dissertationum Facultatis Philosophicae Regiae Hungaricae Universitatis Elisabethianae Quinqueeclesiensis, 97.)

Lucianelli–Pinto, ed., *Libri a corte,* 1997
Libri a corte, Testi e immagini nella Napoli aragonese, Catalogo della mostra, Napoli, Biblioteca Nazionale 23 settembre 1997–10 gennaio 1998, a cura di Alma Serena Lucianelli, Angela Pinto. Napoli, Paparo, 1997.
Lucianelli–Pinto, ed., *Libri a corte,* 1997
Libri a corte, Testi e immagini nella Napoli aragonese, Catalogo della mostra, Napoli, Biblioteca Nazionale 23 settembre 1997–10 gennaio 1998, a cura di Alma Serena Lucianelli, Angela Pinto. Napoli, Paparo, 1997.
Lukács, Adattár 25, 1989
Lukács László, *A független magyar jezsuita rendtartomány kérdése és az osztrák abszolutizmus (1649–1773),* Szeged, JATE, 1989 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 25.)
Lukács–Szabó F., szerk., *Pázmány…,* 1987
Pázmány Péter emlékezete, szerk. Lukács László, Szabó Ferenc, Róma, IHSI, 1987.
Lukinich, szerk., *Mátyás király…,* 1940
Mátyás király emlékkönyv születésének ötszázéves évfrodulójára, I–II. kötet, szerk. Lukinich Imre, Budapest, Franklin Társulat, 1940.
Mabillon 1723
Vetera Analecta, sice Collectio veterum aliquot operum et opusculorum omnis generis, carminum, epistolarum, diplomatum, epithaphiorum etc., cum Itinere Germanico, adnotationibus et aliquot disquisitionibus, Parisiis, François Montalant, 1723. [Corvina: 1–2.]
Mabillon–Germain 1685
Veterum Analectorum tomus IV., complectens Iter Germanicum Domni Johannis Mabillon et Domni Michaelis Germain e Congregatione sancti Mauri, *cum monumentis in eo repertis,* Lutetiae Parisiorum, Marie Martin, Jean Boudot, 1685. [Corvina: 7–8.]
Mabillon–Launoy 1717
Io. Mabillonii Iter Germanicum et Io. Launoii de scholis celebrius…, Hamburgi, Christian Liebezeit, 1717. [Corvina: 6.]
Madas 2004
Edit Madas, *A Corvina újkori története Magyarországon,* in Monok, szerk., *A holló jegyében…,* 2004, 65–70.
Madersbacher–Pokorny, hrsg., *Maximilianus,* 2019
Maximilianus – Die Kunst der Kaisers, von Lukas Madersbacher und Erwin Pokorny, Berlin–München, Deutscher Kunstverlag, 2019.
Maillard–Monok–Nebbiai, publ. par, *Matthias Corvin...,* 2009
Matthias Corvin, les bibliothèques princières et la genèse de l'état moderne, publié par Jean-François Maillard, István Monok, Donatella Nebbiai, Budapest, OSZK, 2009 (Supplementum Corvinianum, II.)

Mályusz 1967

Mályusz Elemér, *A Thuróczy-krónika XV. századi kiadásai,* Magyar Könyvszemle, 93 (1967), 1–11.

Manfredi 2010

Antonio Manfredi, *La nascita della Vaticana in età umanistica da Niccolò V a Sisto IV,* in Manfredi, a cura di, *Storia della BAV, 1,* 2010, 147–236.

Manfredi, a cura di, *Storia della BAV, 1,* 2010

Storia della Biblioteca apostolica Vaticana 1: Le origini della Biblioteca apostolica Vaticana tra umanesimo a Rinascimento, 1447–1534, a cura di Antonio Manfredi, Città del Vaticano, BAV, 2010.

Manitius 1911

Max Manitius, *Geschichte der lateinischen Literatur, Erster Teil: von Justinian bis zur Mitte des zehnten Jahrhunderts,* München, Beck, 1911.

Marchi–Pál J., a cura di, *Dante Alighieri Commedia, vol. 1–2.,* 2006

Dante Alighieri Commedia, Facsimile: Biblioteca Universitaria di Budapest, Codex Italicus 1. – Studi e ricerche, vol. 1–2., a cura di Gian Paolo Marchi, József Pál, Verona–Szeged, Università degli Studi di Verona, SZTE, 2006.

Márki S., szerk., *Mátyás király emlékkönyv,* 1902

Mátyás király emlékkönyv kolozsvári szobrának leleplezése alkalmára, szerk. Márki Sándor, Budapest, Athenaeum, 1902.

Marosi 1996

Ernő Marosi, *Die Corvinische Renaissance in Ungarn und ihre Ausstrahlung in Ostmitteleuropa*, in Eberhard–Strnad, hrsg., *Humanismus und Renaissance…*, 1996, 173–187.

Marsigli, *Scritti,* 1930

Luigi Ferdinando Marsigli, *Scritti inediti… raccolti e pubblicati nel II. centenario dalla morte,* a cura del Comitato Marsiliano, Bologna, Zanichelli, 1930.

Mârza A. 2020a

Andreea Mârza, *Imre Dániel, bibliothecar,* Alba Iulia, Universitate, 2020.

Mârza A. 2020

Andreea Mârza, *Portretul unui iluminist ardelean, Bibliotecarul Imre Dániel (1754–1804),* Cluj-Napoca, MEGA, 2020.

Massari 1534

Francesco Massari, *In novum Plinii de naturalis historia librum castigationes et annotationes,* Basileae, Johannes Frobenius, 1537 (VD 16 M 1337; ÖNB BE 7 N 44+). Későbbi kiadása: Parisiis, Michel de Vascosan, 1542 (ÖNB 75 M 19).

Massari 1542

Francesco Massari, *In novum Plinii de naturalis historia librum castigationes et annotationes,* Parisiis, Michel de Vascosan, 1542 (ÖNB 75 M 19).

Maurer 2009

Maurer Zsuzsa, *A velencei kultúregyezmény a könyvtári és múzeumi állományokról, 1932. november 27.*, in Boka–Ferenczyné Wendelin, szerk.: *Gyűjtők és gyűjtemények*, 2009, 175–183.

Mayerhöfer–Ritzer, hrsg., *Festschrift Josef Stummvoll…*, 1970

Festschrift Josef Stummvoll, dem Generaldirektor der Österreichischen Nationalbibliothek zum 65. Geburtstag…, Erster Teil, hrsg. von Josef Mayerhöfer, Walter Ritzer, Wien, Verlag Hollinek, 1970 (Museion, Neue Folge, 4/1.)

Melanchthon–Mattheus 1551

Philipp Melanchthon–Sebastian Mattheus, *Oratio de rege Pannoniae Matthia…*, Wittenberg, Peter Seitz haer., 1551 (VD 16 M 3813)

Mikó 1999

Mikó Árpád, *Matthias Corvinus–Matthias Augustus, L'arte all'antica nel servizio del potere,* in Secchi Tarugi, a cura di, *Cultura e potere...*, 1999, 209–220.

Mikó 2002

Mikó Árpád, *A Corvina-könyvtár történetei – Stories of the Corvinian Library*, in Karsay, szerk., *Uralkodók és corvinák…*, 2002, 123–156.

Mikó 2004a

Mikó Árpád, *A Corvina-könyvtár 1490 körül,* in Bodnár–Jávor-Lővei-Pataki-Sümegi-Szilágyi, szerk. *Maradandóság…*, 2004, 105–112.

Mikó 2004

Mikó Árpád, *Mátyás király könyvtára az uralkodó reprezentációjában*, in Monok, szerk., *A holló…*, 2004, 19–43.

Mikó 2008a

Mikó Árpád, *Mátyás corvinái a nemzet könyvtárában,* fotók Hapák József, magyarázó szövegek Zsupán Edina, Budapest, Kossuth, OSZK, 2008, ^{2}2017.

Mikó 2008

Árpád Mikó, *The Corvinas of King Matthias in the National Széchényi Library,* photo by József Hapák, commentaries by Edina Zsupán, Budapest, Kossuth, OSZK, 2008.

Mikó 2009

Mikó Árpád, *A reneszánsz Magyarországon*, Budapest, Corvina Kiadó, 2009 (Stílusok, korszakok)

Mikó 2020

Mikó Árpád, *Konstrukció és rekonstrukció, Adalékok a Corvina budai műhelyének historiográfiájához,* in Zsupán, szerk., *„Az ország díszére”*, 2020, 63–81.

Mikó, ed., *Renaissance Year,* 2008

Renaissance Year 2008, Guide to the Exhibitions for the 550th anniversary of King Matthias' Accession to the Throne, ed. Árpád Mikó, Budapest, NMG, 2008.

Mikó–Verő–Ács P., szerk., *Mátyás király…*, 2008
Mátyás király öröksége, Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század), Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában, 2008. március 28.–július 27. szerk. Mikó Árpád, Verő Mária, munkatárs Ács Pál, Budapest, MNG, 2008.

Mikó–Verő–Ács P., szerk., *Mátyás király…, II.*, 2008
Mátyás király öröksége, Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század), II. kötet, Tanulmányok, szerk. Mikó Árpád, Verő Mária, munkatárs Ács Pál, Budapest, MNG, 2008.

Miksch 1966
Ferdinand Leopold Miksch, *Xystus Schier und die Augustinierschule in Österreich, ein Beitrag zur Geschichte der Frühaufklärung in Österreich im 18. Jahrhundert*, in Steinitz, hrsg., *Ost und West...*, 1966, 356–366.

Miksch 1969
Ferdinand Leopold Miksch, *Der Augustiner-historiker Xystus Schier 1727–1772, ein Beitrag zur österreichischen Gelehrtengeschichte am Beginn der Aufklärung*, Würzburg, Augustinus Verlag, 1969 (Cassiciacum, 23.)

Milano E. 1997
Ernesto Milano, *Casa d'Este dall'anno mille al 1598*, in Iotti, a cura di, *Gli Estensi*, 1997, 9–94.

Milano E. 2002
Ernesto Milano, *I codici corviniani conservati nelle biblioteche Italiane*, in Milano E., a cura di, *Nel segno del Corvo…*, 2002, 65–93.

Milano E., a cura di, *Nel segno del Corvo…*, 2002
Nel segno del Corvo, Libri e miniature della biblioteca di Mattia Corvino re d'Ungheria (1443–1490), A cura di Ernesto Milano, Modena, Il Bulino, 2002 (Il giardino delle Esperidi, 16.)

Milde 1995
Wolfgang Milde, *Die wolffenbütteler Corvinen*, Wolfenbüttel, HAB, 1995 (Aus den Sammlungen der Herzog August Bibliothek, 1.)

Moller C. 1717
De meritis Matthiae Corvini in rem literariam ex ms[to] Naldi Naldii Florentini potissimum descriptis, ductu Petri Jaenichii… Anno MDCCXVII… die XXI. Januarii… disserit Casparus Mollerus… Thorunii, Johann Ludwig Nicolai, 1717.

Monok 1989
Monok István, *Mária királyné könyvtárai*, in Kulcsár–Mader–Monok, szerk., *Karácsonyi 70*, 1989, 99–104.

Monok 2002
István Monok, *Questioni aperte nella storia della Bibliotheca Corviniana agli albori dell'eta moderna*, in Milano, a cura di, *Nel segno del Corvo…*, 2002, 33–41.

Monok 2004

Monok István, *Nyitott kérdések a Bibliotheca Corviniana kora újkori történetében,* in Monok, szerk., *A holló…*, 2004, 45–63.

Monok 2008a

Monok István, *Az országos Széchényi Könyvtár Corvina-programja,* Magyar Könyvszemle, 124 (2008), 330–333.

Monok 2008

Monok István, *A Bibliotheca Corviniana és a nyomtatott könyvek,* Magyar Könyvszemle, 124 (2008), 256–271.

Monok 2009

Monok István, *Kiegészítés a Marsili-hagyaték magyar vonatkozásaihoz,* Magyar Könyvszemle, 125 (2009), 88–95.

Monok 2018a

Monok István, *A hagyományos világ átváltozásai, Tanulmányok a XVIII. századi magyarországi könyvtárak történetéhez,* Budapest–Eger, Kossuth, EKE, 2018 (Kulturális örökség).

Monok 2018

Monok István, *Protestáns iskolai könyvtárak tematikus összetételének változásai a reformáció első századában,* in Kolumbán, szerk., *A reformáció…*, 2018, 411–426.

Monok 2019

István Monok, *Michael Denis' Vorwort zum Katalog der Ödenburger Bibliothek des Ferenc Széchényi,* in Kriegleder–Seidler, hrsg., *Kulturelle Zirkulation…*, 2019, 84–88.

Monok 2020a

István Monok, *Änderungen der thematischen Zusammenstellung ungarländischer Schulbibliotheken im ersten Jahrhundert der protestantischen Reformation*, in Monok–Seidler, hrsg., *Reformation und Bücher,* 2020, 105–122.

Monok 2020

Monok István, *Jacobus de Hungaria az arab tudomány megismerésének szószólója Elzászban a XV. században,* Magyar Könyvszemle, 136 (2020), 350–354.

Monok 2021

Monok István, *Uralkodói művelődéspolitika és a humanista szöveghagyományozás, Megfontolások az erdélyi fejedelmi könyvtár történetének kutatásához,* in Körömi–Kusper–Verók, szerk., *Dulce et utile,* 2021, 191–200.

Monok, szerk., *A holló jegyében…*, 2004

A holló jegyében, Fejezetek a corvinák történetéből, szerk. Monok István, Budapest, Corvina Kiadó, OSZK, 2004.

Monok–Ötvös P.–Verók, Adattár 16/4, 2004

Erdélyi könyvesházak IV/1-2. – Bibliotheken in Siebenbürgen IV/1-2, Lesestoffe der siebenbürgen Sachsen, 1575–1750, hrsg. von István Monok, Péter Ötvös, Attila Verók, Budapest, OSZK, 2004 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 16/4/1-2.)

Monok–Seidler, hrsg., *Reformation und Bücher,* 2020
Reformation und Bücher, Zentren der Ideen – Zentren der Buchproduktion, hrsg. von István Monok, Andrea Seidler, Wiesbaden, Harrassowitz, 2020 (Wolfenbütteler Abhandlungen zur Geschichte des Buchwesens, 51.)
Monok–Zvara 2020
Monok István–Zvara Edina, *Esterhasiana Biblioteca,* Budapest, MTAK, Kossuth, 2020 (Esterházyana).
Morandini 1986
Antonietta Morandini, *Biblioteca Medicea Laurenziana,* Firenze, Nardini, 1986 (Le grandi biblioteche d'Italia).
Mosel 1835
Ignaz Franz Edlen von Mosel, *Geschichte der kaiserlich-königlichen Hofbibliothek zu Wien,* Wien, Beck, 1835.
Möller 1595
Lorenz Möller (Müller, Mullerus), *Septentrionalische Historien oder Warhafftige Beschreibung der fürnembsten Polnischen, Lifflandischen, Moscowiterischen, Schwedischen und andern Geschichten…,* Amberg, Michael Forster, 1595.
Nagy Lev. 2007
Nagy Levente, *Magyar kutatógenerációk és a Marsili-hagyaték,* in Bitskey–Fazakas, szerk., *Humanizmus, religio…,* 2007, 252–273.
Naldius (ed. Ábel) 1890
Naldus Naldius, *De laudibus Augustae Bibliothecae,* in Ábel, kiad., *Olaszországi XV. századbeli…, I,* 1890, 259–296.
Naldius (ed. Bél) 1737
Naldus Naldius, *De laudibus augustae bibliothecae,* in Matthias Bél, *Notitia Hungariae novae historico-geographica…,* Tomus tertius, Wien, Paulus Straubius, Johannes Petrus van Ghelen, 1737, 589–642.
Naldius (ed. Jänichen) 1731
Naldus Naldius, *De laudibus Augustae Bibliothecae,* in Jänichen 1731, 215–255.
Namur 1838
Jean Pie Namur, *Bibliographie paléographico-diplomatico-bibliologique générale, ou Répertoire systématique indiquant 1. tous les ouvrages relatifs à la paléographie à la diplomatique, à l'histoire de l'imprimerie et de la librairie, à la bibliographie, aux biobibliographies, et à l'histoire des bibliothèques, 2. la notice des recueils périodiques, littéraires et critiques des différents pays,* Liège, Collardin, 1838.
Neander 1565
Michael Neander, *Graecae linguae erotemata…, cum praefatione Philippi Melanchthonis,* Basel, Johannes Oporinus, 1565 (VD16 N 379).
Neander 1583
Michael Neander, *Chronicon sive Synopsis historiarum quae res gestas in Orbe gentium a rebus humanis conditis ad hanc usque nostram aetatem certa expositionis imperiorum,*

gentium, rerum variarum et maxime insignium, annorum item et temporum serie annotatas et expositas continet, excerptas…, Eisleben, Urban Gaubisch, 1583 (VD 16 ZV 11407; VD 16 N 357 – feltehetően egy kiadás volt csak).

Necipoğlu–Kafadar–Fleischer, eds., *Treasures of Knowledge,* 2019

Treasures of Knowledge: An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/03–1503/04), Vol. I, *Essays,* Vol. II, *Transliteration and Facsimile „Register of Books" (Kitāb al-kutub, MTA Könyvtára, Keleti Gyűjtemény, MS Török F. 59),* ed. by Gülru Necipoğlu, Cemal Kafadar, Corell H. Fleischer, Leiden–Boston, Brill, 2019 (Studies and Sources in Islamic Art and Architecture, Supplements to Muqarnas, XIV/I–II.)

Nehring 1989

Karl Nehring, *Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III. und das Reich, Zum hunyadisch-habsburgischen Gegensatz im Donauraum, 2, erg. Auflage,* München, Oldenbourg, 1989 (Südosteuropäische Arbeiten, 72.)

Nehring, hrsg., *Austro-Turcica 1541–1552,* 1995

Austro-Turcica 1541–1552, Diplomatische Akten des habsburgischen Gesandtschaftsverkehrs mit der Hohen Pforte im Zeitalter Süleymans des Prächtigen, hrsg. von Karl Nehring, München, Oldenburg Verlag, 1995.

Neickelius–Kanold 1727

Kaspar Friedrich Jencquel (Neickelius)–Johann Kanold, *Museographia oder Anleitung zum rechten Begriff und nützlicher Anlegung der Museorum oder Raritäten Kammern…,* Leipzig–Bresslau, Michael Hubert, 1727 (VD18 15307492)

Németh 2013a

András Németh, *A Viennese Bibliophile in the Hungarian Royal Library in 1525: New evidence from Johannes Alexander Brassicanus' bequest inventory (1539),* Gutenberg-Jahrbuch, 88 (2013), 149–165.

Németh 2013

Németh András, *Egy bécsi bibliofil 1525-ös látogatása a budai királyi könyvtárban: Johannes Alexander Brassicanus hagyatéki leltára (1539),* Magyar Könyvszemle, 129 (2013), 282–305.

Nessel, *Catalogi…,* 1690

Daniel de Nessel, *Catalogus sive recensio specialis omnium codicum manuscriptorum Graecorum, nec non linguarum orientalim Augustissimae Bibliothecae Caesareae Vindobonensis, Pars VII.,* Vindobonae–Norimbergae, Leopold Voigt, Balthasar Joachim Endtner, 1690.

Nicephorus (ed. Longus) 1553

Nicephorus Callistus Xanthopulus, *Ecclesiasticae historiae libri decem et octo,* ed. Johannes Longus, Basileae, Johannes Oporinus, 1553 (VD 16 N 1436; OSZK Ant. 290.).

Nótári 2015

Nótári Tamás, *Gondolatok a translatio imperii eszméjéhez az európai politikai hagyományban,* in *Decem anni in Europaea Unione I. Miskolci Jogtudományi Műhely,* szerk. Sáry Pál, Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2015, 92–104.

Nova Bibl. Eccl. Friburgensis 1775–1790
Nova Bibliotheca Ecclesiastica Friburgensis, 1(1775)–7(1783/1790), Ulmae, off. Stettiniana (1775–1779); Freiburg am Breisgau, Johann Andreas Satron (1780–1783); – Freiburg am Breisgau, Ignaz Wagner (1785–1790).

Obsequens 1772
Iulius Obsequens, *Quae supersunt ex libro de prodigiis,* cum animadversionibus Ioannis Schefferi et Francisci Oudendorpii, accedunt supplementa Conradi Lycosthenis curante Ioanne Kappio, Curinae Regnitianae [Hof an der Saale], Johann Gottlieb Vierling, 1772 (VD 18 10368981).

Oláh, *De Hungaria Occidentali* (ed. Bél), 1735
Nicolaus Oláh, *De Hungaria Occidentali, Regia Buda et huius Bibliotheca,* in *Adparatus ad historiam Hungariae sive collectio miscella…*, ed. Matthias Bél, Pozsony, Johann Paul Royer, 1735.

Olschki 1900
Leo. S. Olschki, *La prima edizione di Valturio,* La bibliofilia, I (1899–1900), 46–55.

Opmeer 1625
Chronologia Petri Opmeeri a Mundi exorcio ad sua usque aetate…, Eiusdem historia martyrum Bataviae recens addita, Coloniae, Peter Henning, Bernhard Walter, 1625.

Opmeer 1684
Chronologia Petri Opmeeri a Mundi exorcio ad sua usque aetate…, Eiusdem historia martyrum Bataviae recens addita, Coloniae, Johann Wiedenfelt, Godfried de Berges, 1684.

Opmeer–Beyerlinck 1611
Opus chronologicum orbis universi a Mundo exorcio usque ad Annum MDCXI… in duos tomos divisum, prior auctore Petro Opmeero…, posterior auctore Laurentio Beyerlinck…, Antverpiae, Hieronymus Verdussius, 1611.

Oschema 2005
Klaus Oschema, *Des Fürsten Spiegel? Anmerkungen zu den Bibliotheken der burgundischen Herzöge im 14. und 15. Jahrhundert,* in Scholz–Mettauer, hrsg., *Buchkultur im Mittelalter,* 2005, 177–192.

Paciuchelli 1657
Angelo Paciuchelli, *Trattato della pazienza…*, In Perugia, Angelo Bartoli, Angelo Laurenzi, 1657 (IT\ICCU\UM1E\000061)

Paciuchelli 1661 (1667, 1679)
Angelo Paciuchelli, *Trattato della pazienza, necessaria ad ogni stato di persone, et vtilissima a padri predicatori…*, In Venezia, Francesco Storti, 1661 (ugyanitt: 1667 és Gasparo Storti, 1679) (IT\ICCU\LIAE\002026; IT\ICCU\TO0E\041741; IT\ICCU\TO0E\048088)

Paciuchelli 1704
Angelo Paciuchelli, *Trattato della pazienza, necessaria ad ogni stato di persone, et vtilissima a padri predicatori…*, In Venezia, Antonio Bortoli Zatta (IT\ICCU\TO0E\072850)
Paciuchelli–Messen 1675
Tractatus de patientia, quem pro quotidiano afflictorum solamine... concionatorum instructione... divulgavit ... Angelus Paciuchellius de Monte Politiano ... Ex Italico idiomate in Latinum conversus ab ... Leonardo Messen ..., Coloniae, Peter Hilden, 1675 (VD 17 32:740045Z).
Paciuchelli–Messen 1677
Tractatus de patientia, quem pro quotidiano afflictorum solamine... concionatorum instructione... divulgavit ... Angelus Paciuchellius de Monte Politiano ... Ex Italico idiomate in Latinum conversus ab ... Leonardo Messen ..., Monachii, Johann Jäcklin, 1677 (VD 17 12:106236M).
Paciuchelli–Messen 1682
Trost-quell denen so in Trübsal und Widerwertigkeit leben zu Trost den Glückseeligen zur Warnung; den Seelsorgeren und Beichtvätteren zur Unterrichtung. Auch allen und jeden in was Stand und Gelegenheit sie sich befinden zu mercklichem Nutzen Anfangs in Welscher Sprach durch ... P. Angelum Pachiuchelli… vorgestellet; Nachmahls von ... Patre Leonardo Messen… ins Lateinisch übergesetzet; Und letzlich zu gemeiner und sonderbahrer der Teutscher Nation geistlicher Befürderung in deroselben Sprach an tag gegeben, Cöllen, Arnold Metternich, 1682 (VD 17 12:106225X).
Pajorin 2004
Pajorin Klára, *Az eszményi humanista könyvtár,* Magyar Könyvszemle, 120 (2004), 1–13.
Papp S. 1999
Papp Sándor, *Die diplomatische Bemühungen der Habsburger um Siebenbürgen in den Jahren 1551 und 1552,* Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, 89 (1999), 109–133.
Pellegrin 1955
Élisabeth Pellegrin, *La bibliothèque des Visconti et des Sforza ducs du Milan au XVe siècle,* Paris, CNRS, 1955.
Péter K. 1972
Péter Katalin, *A magyar főúri politika fordulata a XVII. század derekán (Rákóczy Zsigmond és Pálffy Pál),* Budapest, 1972 (manuscriptum, MTAK, Library of Hungarian Academy of Sciences, D 5571)
Péter K. 1985
Péter Katalin, *A korlátlan fejedelmi hatalom alatt élő társadalom,* in Köpeczi, főszerk., *Erdély története,* 1985, 726–782.

Péter K. 1986
Péter Katalin, *Esterházy Miklós*, Budapest, Gondolat, 1986 (Magyar história)
Pettegree–Walsby–Wilkinson 2007
French Vernacular Books, Books published in the French Language before 1601 – Livres vernaculaires français, Livres imprimés en français avant 1601, ed. by Abdrew Pettegree, Malcolm Walsby, Alexander Wilkinson, Leiden–Boston, 2007, Nr. 47346, 47347.
Pflugius 1688a
Julius Pflugk, *Epistola ad perillustrem atque generosissimum Vitum Ludovicum a Seckendorff…, praeter fata Bibliothecae Budensis, librorum quoque in ultima expugnatione repertorum catalogum exhibens*, Jena, Johann Bielke, 1688 (VD17 1:046422W).
Pflugius 1688b
Julius Pflugk, *Epistola ad perillustrem atque generosissimum Vitum Ludovicum a Seckendorff…, praeter fata Bibliothecae Budensis, librorum quoque in ultima expugnatione repertorum catalogum exhibens*, Jena, Johann Bielke, 1688 (VD17 12:154343H).
Pflugius 1703
Julius Pflugk, *Epistola ad perillustrem atque generosissimum Vitum Ludovicum a Seckendorff…, praeter fata bibliothecae Budensis, librorum quoque in ultima expugnatione repertorum catalogum exhibens*, in *De bibliothecis nova accessio collectioni Maderianae adiuncta*, ed. Johann Andreas Schmidt, Helmstedt, Georg Wolfgang Hamm, 1703 (VD18 14784696), 309–352.
Pijaudier–Fauchereau, dir., *L'Europe des esprits…*, 2011
L'Europe des esprits, ou la fascination de l'occulte, 1750–1950, dir. de Joëlle Pijaudier, Serge Fauchereau, coord. éd., Laure Lane, Lize Braat, Strasbourg, Musées de Strasbourg, 2011.
Plessen, hrsg., *Idee Europa…*, 2003
Idee Europa, Entwürfe zum „Ewigen Frieden", Ordnungen und Utopien für die Gestaltung Europas von der pax romana zur Europäischen Union, hrsg. von Marie-Louise von Plessen, Berlin, DHM, Henschel, 2003.
Poliziano 1539
Angeli Politiani *Operum tomus primus, Epistolarum libros XII, ac miscellaneorum centuriam I. complectens,* Lugduni, Sebastianus Gryphius, 1539.
Polybius (ed. Obsopoeus) 1530
Historion biblia 5. Historiarum libri quinque, trad. Nicolaus Perottus, ed. Vincentius Obsopoeus, Haganoae, Johannes Setzer, 1530 (VD 16 P 4092; OSZK Ant. 834.).
Pomian 1994
Krisztof Pomian, *Sammlungen – eine historische Typologie,* in Grote, hrsg., *Macrocosmos…*, 1994, 107–126.

Pulszky F.–Csontosi 1882
Pulszky Ferenc–Csontosi János, *Corvin-codexek,* in Kalauz 1882, 57–96.
Rantzau 1580
Henrici Ranzovii… *Catalogus imperatorum, regum ac principum qui astrologicam artem amarunt…,* Antverpiae, off. Plantiniana, 1580.
Rantzau 1581
Henrici Ranzovii… *Catalogus imperatorum, regum ac principum qui astrologicam artem amarunt…,* Lipsiae, Hans Steinman, 1581.
Rantzau 1584
Henrici Ranzovii…, *Catalogus imperatorum, regum ac virorum illustrium, qui artem astrologicam amarunt, ornarunt et exercuerunt…* a Theophylo Sylvio edita, Leipzig, Georg Deffner, Henning Grosse, 1584 (VD16 R 220).
Reibel–Mucciarelli-Regnier, sous la dir. de, *Antoine Granvelle,* 2017
Antoine Granvelle l'Éminence pourpre, Images d'un homme de pouvoir de la renaissance, Catalogue de l'exposition présentée au musée du Temps à Besançon du 18 novembre 2017 au 18 mars 2018, sous la dir. de Laurence Reibel, Lisa Mucciarelli-Régnier, Besançon, Silvana, 2017.
Rennhofer 1970
Friedrich Rennhofer, *Xystus Schier, eine bio-bibliographische Skizze,* in Mayerhöfer–Ritzer, hrsg., *Festschrift Josef Stummvoll…,* 1970, 317–324.
Réthelyi 2007
Réthelyi Orsolya, *Főhercegnői udvarból királynéi udvarba. Habsburg Mária királynéi udvartartásának kezdetei,* Századok, 141 (2007), 1193–1216.
Réthelyi–Romhányi–Spekner–Végh, eds., *Mary of Hungary…,* 2005
Mary of Hungary. The Queen and Her Court 1521–1531, Ed. by Orsolya Réthelyi, Beatrix F. Romhányi, Enikő Spekner, András Végh, Budapest, 2005.
Reumont 1879
Alfredo Reumont, *La Biblioteca Corvina,* Archivio Storico italiano, Firenze, 4. serie, IV (1879), 59–73.
Ricci C. 1925
Corrado Ricci, *Il tempio Malatestiano da Rimini,* Milano–Roma, Bestetti e Tuminelli, 1925, 47–52.
Ricci I. M.–Carassi–Cusanno, a cura di., *Securitas…,* 1996
Securitas et tranquillitas Europae, a cura di Isabella Massabò Ricci, Marco Carassi, Chiara Cusanno, Torino, Archivio di Stato di Torino, 1996.
Ricotti 1845
yErcole Ricotti, *Storia delle Compagnie di Ventura in Italia, vol. IV.,* Torino, Pomba, 1845.
Ricotti 1879
yErcole Ricotti, *Sulla Biblioteca Corvina,* Atti della R. Accademia delle Scienze di Torino, vol. 15., 1879–80, Torino, Paravia, 1879, 307–315.

Ridder 1680

Francici Ridderi *de eruditione historia,* Rotterdami, Joannes Borstius, 1680.

RMK III/XVIII.

Régi Magyar Könyvtár, III/XVIII. század, Magyarországi szerzők külföldön, nem magyar nyelven megjelent nyomtatványai – Alte Ungarische Bibliothek III/XVIII. Jahrhundert, Im Ausland erschienene, fremdsprachige Werke ungarländischer Autoren, Band 1, 1712–1760, Band 2, 1761–1800, összeáll. Dörnyei Sándor, Szávuly Mária, Budapest, OSZK, 2005–2007.

RMNy

Régi Magyarországi Nyomtatványok (RMNy) – *Res litteraria Hungariae vetus operum impressorum, 1473–1600,* Borsa Gedeon, Hervay Ferenc, Holl Béla, Käfer István, Kelecsényi Ákos munkája, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971; *Régi Magyarországi Nyomtatványok* (RMNy) – *Res litteraria Hungariae vetus operum impressorum,* 1601–1635, Borsa Gedeon, Hervay Ferenc, Holl Béla munkája, Fazakas József, Heltai János, Kelecsényi Ákos, Vásárhelyi Judit közreműködésével, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983; *Régi Magyarországi Nyomtatványok* (RMNy) – *Res litteraria Hungariae vetus operum impressorum, 1636–1655,* Heltai János, Holl Béla, Pavercsik Ilona, P. Vásárhelyi Judit munkája, Dörnyei Sándor, V. Ecsedy Judit, Käfer István közreműködésével, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2000; *Régi Magyarországi Nyomtatványok* (RMNy) – *Res litteraria Hungariae vetus operum impressorum, 1656–1670,* Heltai János, Pavercsik Ilona, Perger Péter, P. Vásárhelyi Judit munkája, V. Ecsedy Judit, Käfer István közreműködésével. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2012.

Rocca 1978

Sylvana Rocca, *Iulii Obsequentis lexicon,* Genova, Università di Genova, 1978 (Pubblicazioni dell'Istituto di Filologia Classica e Medievale, 55.)

Rodakiewitz 1940

Erla Rodakiewicz, *The edition princeps of Roberto Valturio's 'De re militari' in relation to the Dresden and Munich Mss.*, Maso Finiguerra, XVIII–XIX(1940), 15–82.

Rosen 1885

Viktor R. Rozen (Victor Rosen), *Remarques sur les manuscrits orientaux de la collection de Marsigli à Bologna,* Rome, Academie royale des Lyncei, 1885 (Memorie, Accademia nazionale dei Lincei, Classe scienze morali, storiche e filologiche, ser. 3a., 12.)

Sakisian 1939

Argenag Sakisian, *The Portraits of Mehmet II.,* The Burlington Magazine for Connoisseurs, 74(1939), Nr. 433, 172–181.

Salvianus (ed. Baluze) 1663, 1669, 1684

Salvianus Massiliensis–Vincentius Liriensis, *Opera, Stephanus Baluzius Tutelensis ad finem codicum MSS. emendavit, notisque illsutravit,* Paris, François Muguet, 1663, majd újra: 1669 és 1684.

Salvianus (ed. Baluze) 1742, 1743

Salvianus Massiliensis–Vincentius Liriensis, *Opera, Stephanus Baluzius Tutelensis ad finem codicum MSS. emendavit, notisque illsutravit, editio quarta,* Stadt am Hof (Pedepontum, Regensburg), Johann Gastl, 1742, 1743.

Salvianus (ed. Bauffremont) 1575a

Salvianus Massiliensis, *Du Vray jugement et providence de Dieu…* nouvellement traduit… par BBDS., [Nicolas de Bauffremont], Lyon, Guillaume Rouillé, 1575.

Salvianus (ed. Brassicanus) 1530

Salvianus Massyliensis, *De vero iudicio et providentia Dei…, libri VIII…*, ed. Ioh. Alexander Brassicanus, Basel, Johannes Frobenius, 1530 (VD16 S 1511). [A *Corviná*ról a Christoph von Stadion (1478–1543) augsburgi püspöknek (1517–1543) levélben írt, fol. α2r–α3v.]

Salvianus (ed. Brassicanus–Pithou) 1575

Salvianus Massiliensis, *De vero judicio et providentia Dei, ad S. Salonium... libri VIII,* cura Johannis Alexandri Brassicani iureconsulti editi ac eruditis scholiis illustrati, Paris, Guillaume Cavellat, Hiérosme Marnef, 1575 [Brassicanus Christoph von Stadion (1478–1543) augsburgi püspöknek (1517–1543) írt levele *in extenso* 3–23.] Pierre Pithou (Pithoeus, 1539–1596)

Salvianus (ed. Brassicanus–Pithou) 1594

Salvianus Massiliensis, *De vero judicio et providentia Dei, ad S. Salonium... libri VIII,* cura Johannis Alexandri Brassicani iureconsulti editi ac eruditis scholiis illustrati, *Accessit ejusdem Epistolarum lib. I. nunc primum editus, ejusdemque ad Ecclesiam catholicam, sub Timothei nomine, lib. IIII...*, Paris, Hiérosme Marnef, 1594 [Brassicanus Christoph von Stadion (1478–1543) augsburgi püspöknek (1517–1543) írt levele *in extenso* 3–23.]

Salvianus (ed. Brassicanus–Pithou) 1608

Salvianus Massiliensis, *De gubernatione dei, et de justo praesentique ejus judicio libri VIII ad S. Salonium episcopum, Ejusdem epistolarum lib. I. Timothei nomine ad ecclesiam catholicam lib. IIII. adversus Avaritiam,* Paris, Hyeronimus Drouart, 1608 [Brassicanus Christoph von Stadion (1478–1543) augsburgi püspöknek (1517–1543) írt levele *in extenso* 472–493.]

Salvianus (ed. Brassicanus–Pithou) 1617

Salvianus Massiliensis, *De gubernatione dei, et de justo praesentique ejus judicio libri VIII ad S. Salonium episcopum, Ejusdem epistolarum lib. I. Timothei nomine ad ecclesiam catholicam lib. IIII. adversus Avaritiam, editio nova emendatior…*, Paris, Hyeronimus Drouart, 1608 [Brassicanus Christoph von Stadion (1478–1543) augsburgi püspöknek (1517–1543) írt levele *in extenso* 474–495. (hibás paginációval az eredetiben)].

Salvianus (ed. Brassicanus–Pithou) 1633

Salvianus Massiliensis, *De gubernatione dei, et de justo praesentique ejus judicio ad S. Salonium episcopum Libri VIII, Ejusdem epistolarum lib. I. Timothei nomine ad ecclesiam catholicam lib. IV…*, Oxford, John Lichfield, 1633.

Salvianus (ed. Gallesini) 1564
Salvianus Massiliensis, *De vero iudicio et providentia Dei libri VIII…*, ed. Pietro Gallesini, Romae, Paulus Manutius, 1564 (EDIT 16 CNCE 27816) [Nem közlik Brassicanus budai utazásáról írt szövegét.] Pietro Gallesini (1520–1590)

Salvianus (ed. Halm) 1877
Salvianus Massiliensis, *Libri quae supersunt,* recensuit Carolus Halm, Berolini, Weidmann, 1877 (Monumenta Germaniae Historica, Auctorum antiquissimorum tomi I. pars prior).

Salvianus (ed. Migne) 1847
Salvianus Massiliensis, *Opera omnia… tomus unicus,* ed. Jacques Paul Migne, Paris, Migne, 1847 (Patrologiae cursus completus, Series prima, Patrologiae tomus LIII.)

Salvianus (ed. Pauly) 1883
Salvianus Massiliensis, *Opera omnia,* recensuit Franciscus Pauly, Vindobonae, Gerold, 1883 (Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum, Vol. VIII.)

Salvianus (ed. Pithou) 1580
Salvianus Massiliensis, *De gubernatione Dei et de iusto iudicio praesentique eius iudicio libri VIII…*, ed. Petrus Pithoeus, Paris, Sebastianus Nivellus, 1580 [Brassicanus leírása a *Corviná*ról nincsen benne.]

Salvianus (ed. Pithou) 1600
Salvianus Massiliensis, *De gubernatione Dei et de iusto iudicio praesentique eius iudicio libri VIII…*, ed. Petrus Pithoeus, Genève, Jacques Chouet, 1600.

Salvianus (ed. Pithou) 1645
Salvianus Massiliensis, *De gubernatione Dei et de iusto praesentique eius iudicio libri VIII… Editio ultima emendatior atque auctior*, Paris, Edme Pépingué, 1645.

Salvianus (ed. Pithou–Osmont) 1627
Salvianus Massiliensis, *De vero judicio et providentia Dei, ad S. Salonium... libri VIII,* cura Johannis Alexandri Brassicani iureconsulti editi ac eruditis scholiis illustrati, Rothomagi, apud Joannem Osmont, 1627.

Salvianus (ed. Rittershusius) 1611
Salvianus Massiliensis, *Opera, ad Ludovicum XIII. Franc. et Navarren. regem Christianissimum* curante Cunrado Rittershusio…, *qui et librum commentarium adiecit...*, Altorfii, Conrad Agricola, 1611 (VD17 39:143279L) [Konrad Rittershausen a Salvianus életrajzban említi, hogy Brassicanus Budán találta a szöveget, fol. *2r-v].

Salvianus (ed. Rittershusius) 1623
Salvianus Massiliensis, *Opera, ad Ludovicum XIII. Franc. et Navarren. regem Christianissimum* curante Cunrado Rittershusio…, *qui et librum commentarium adiecit...*, Nürnberg, Simon Halbmaier, 1623 (VD17 3:310745U) [Konrad Rittershausen a Salvianus életrajzban említi, hogy Brassicanus Budán találta a szöveget, fol. *2r-v].

Salvianus (ed. Rittershusius) 1688
Salvianus Massiliensis, *Opera, cum libro commentario Conradi Rittershusii, ac notis integris Johannis Weitzii, Tobiae Adami, Theodori Sitzmanni, Johannis Alexandri Brassicani, Stephani Baluzii; Et Vincentii Lirinensis Commonitorium ab eodem Baluzio Tutelensi ad fidem veterum Codicum Mss. emendatum et illustratum, praemissa dissertatione Georgii Calixti in Vincentium Liriensem, cum indicibus copiosissimis, tam ad authores, quam ad notas; iuxta Noribergensium partim ann. MDCXXIII. et Parisiensium ann. MDCLXIX. exemplaria,* Bremae, Hermann Brauer, 1688 [Konrad Rittershausen a Salvianus életrajzban említi, hogy Brassicanus Budán találta a szöveget, fol. IVr.].

Salvianus (ed. Schoenemann) 1794
Bibliotheca historico-literaria Patrum Latinorum a Tertulliano principe usque ad Gregorium Magnum et Isidorum Hispalensem…, tomus secundus, ed. Karl Traugott Gottlob Schoenemann, Lipsiae, Wiedmann, 1794.

Salvianus (par Du Ryer) 1634
Salvianus Massiliensis, *Traité de la providence de Dieu,* traduit du latin de Salvian… par Pierre Du Ryer, Paris, Antoine de Sommaville, 1634.

Salvianus (par Gorse) 1655
Salvianus Massiliensis, *Les oeuvres de Salvian… contenans huit livres de la providence de Dieu…* traduit de nouveau… par le P. Pierre Gorse…, Paris, Gaspar Maturas, 1655 [Konrad Rittershausen Salvianus életrajzát is fordította, fol. aj[2]r].

Salvianus 1750
Salvianus Massiliensis, *De providentia Dei, seu vero judicio, ac ipsius gubernatione hominum et rerum mundi hujus, libri VIII. Illustrissimae Sodalitati Dominorum sub tutela Assumptae in Coelos Dei-Parae, in domo professa Societatis Jesu Viennae, jam olim erectae,* Viennae Austriae, Gregor Kurtzbück, 1750.

Salvianus 1752
Salvianus Massiliensis, *Opera omnia, quae extant in duos tomos distributa… Tomulus primus complectens libros VIII. de gubernatione Dei,* Tyrnaviae, Academia Societatis Jesu, 1752 [Konrad Rittershausen a Salvianus életrajzban említi, hogy Brassicanus Budán találta a szöveget, fol. a5r-v.].

Salvianus 1773
Salvianus Massiliensis, *Opera omnia, quae extant in duos tomos distributa… Tomulus primus complectens libros VIII. de gubernatione Dei,* Tyrnaviae, Academia Societatis Jesu, 1773 [Konrad Rittershausen a Salvianus életrajzban említi, hogy Brassicanus Budán találta a szöveget, fol. a5r-v.].

Salvianus 1862
Salvianus Marseillei áldozár *Isten világkormányzatáról irt VIII könyve,* forditották a Győri Nagyobb Papnövelde Szent Imre Egyletének tagjai, Győr, Sauervein Géza, 1862.

Sánchez-Molero 2020

José Luis Gonzalo Sánchez-Molero, *Mary of Hungary (1505–1556): Female Reading and Dynastic Bibliophily*, in García Pérez, ed., Mary of Hungary, 2020, 135–153.

Sander, M. 1942

Max Sander, *Le livre à figures Italien depuis 1467 jusqu'à 1530,* Milano, Hoepli, 1942 (reprint: Kraus Reprint, 1969).

Sarriá, ed. *Les rois bibliophiles,* 1985

Les rois bibliophiles, Europalia 85 España, Catalogue établie par Amalia Sarriá, Bruxelles, Bibliothèque royale, 1985.

Sáry, szerk., *Decem anni…*, 2015

Decem anni in Europaea Unione I. Miskolci Jogtudományi Műhely, szerk. Sáry Pál, Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2015, 92–104.

Schelhorn 1763–1764

Johann Georg Schelhorn, *Ergötzlichkeiten aus der Kirchenhistorie und Literatur, in welchem Nachrichten von seltenen Büchern… enthalten sind, neuntes Stück,* Ulm, Bartholomäi, 1763 – [ez a kiadás változatlan címlappal és formában részét képezi a következőnek is:] *Ergötzlichkeiten aus der Kirchenhistorie und Literatur, dritter band in vier Stücken samt Register,* Ulm,–Leipzig, Albrecht Friederich Bartholomäi, 1764.

Schier 1765a

Xystus Paul Schier, *Memoria Academiae Istropolitanae, seu Posoniensis, ejusque nonnullorum Professorum ex documentis coaevis confecta* a F. Xysto Schier …, Vienane, typis Josephi Kurzböck, 1774.

Schier 1765

Xystus Paul Schier, *De duobus sermonibus Augustini, primum Zagrabiensis dein Lucerini episcopi a J. Tomco vitae beati hujus viri insertis...*, Wien, Georg Ludwig Schulz, 1765.

Schier 1766

Xystus Paul Schier, *Dissertatio de Regiae Budensis bibliothecae Mathiae Corvini ortu, lapsu, interitu et reliquiis,* Vindobonae, Typis viduae Georgii Ludovici Schultzii, 1766.

Schier 1768

Xystus Paul Schier, *Gregorius Lodomerii Archiepiscopi Strigoniensis sub annum MCCXCVIII defuncti legitimus successor vindicatus et illustratus,* Viennae, Jozef Johann Jahn, 1768.

Schier 1770

Xystus Paul Schier, *De Maria Porphyrogenita Sponsa, Anna et Maria Conjugibus Reginis Belae III. Hungariae Regis, in quibus tentamen historiae reginarum Hungariae primae stirpis,* Facere conatus est D. Xystus Schier eremita Augustinianus, Viennae, Typis Leopoldi Joannis Kaliwoda, 1770.

Schier 1774a
Xystus Paul Schier, *Memoria Academiae Istropolitanae, seu Posoniensis, ejusque nonnullorum Professorum ex documentis coaevis confecta*, Viennae, typis Josephi Kurzböck, 1774.

Schier 1774
Xystus Paul Schier, *Buda Sacra sub priscis Regibus,* Viennae, typis Josephi Kurzböck, 1774.

Schier 1799
Xystus Paul Schier, *Dissertatio de Regiae Budensis bibliothecae Mathiae Corvini ortu, lapsu, interitu et reliquiis, editio altera, cui accessit mantissa miscellarum observationum ex manuscriptis eiusdem authoris collecta,* Viennae, sumptu Rötzel, 1799.

Schier–Rosnack 1776
Xystus Paul Schier, *Reginae Hungariae primae stirpis,* authore R. P. Xysto Schier, Eremita Augustiniano, *opus posthumum, ad illustrandam historiam patriam perquam accommodatum, cum vita ejusdem cl. authoris compendio data, et accurata notitia omnium operum ejus tam editorum quam manuscriptorum* [a Patre Martino Rosnack O.S.A.], Viennae, Litterae Schulzianiis, 1776.

Schmidt J. A. 1703
De Bibliothecis Nova Accessio Collectioni Maderianae Adivncta a I. A. S. D. [Johann Andreas Schmidt], Georg Wolfgang Hamm, 1703.

Schmidt J. A. ed., *Epistolae…*, 1700
Thomae Reinesii et Iohannis Andreae Bosii… *Epistolae mutuae varia philologica et historica complexae quas e scriniis Casparis Sagittarii una cum excerptis epistolarum clarissimorum virorum ad editionem Iosephi facientibus publicae luci dat* Andreas Schmidius, Ienae, Heinrich Christoph Cröcker, 1700.

Schoenemann I, 1792, II, 1794
Bibliotheca historico-literaria Patrum Latinorum a Tertulliano principe usque ad Gregorium Magnum et Isidorum Hispalensem…, tomus primus-secundus, ed. Karl Traugott Gottlob Schoenemann, Lipsiae, Wiedmann, 1792, 1794.

Scholz–Mettauer, hrsg., *Buchkultur im Mittelalter,* 2005
Buchkultur im Mittelalter, Schrift – Bild – Kommunikation, hrsg. von Michael Scholz, Adrian Mettauer, In Verbindung mit Yvonne Dellsperger, André Schnyder, Berlin–New York, Walter de Gruyter, 2005.

Schönherr 1896
Schönherr Gyula, *A milanoi korvin-kódexekről,* Magyar Könyvszemle, 21 (1896), 161–168.

Schöning K. 1837
Kurd von Schöning, *Des General-Feldmarschalls Hans Adam von Schöning auf Tamsel Leben und Kriegsthaten namentlich sein Zug mit achtausend Brandenburgen gegen die Türken,* Berlin, Lüderitz, 1837.

Schubring 1907

Paul Schubring, *Matteo de' Pasti,* in Weizsäcker, hrsg., *Kunstwissenschaftliche Beiträge,* 1907, 101–114.

Schuler von Libloy 1857

Friedrich Schuler von Libloy, *Kurzer Ueberblick der Literaturgeschichte Siebenbürgens von den ältesten Zeit bis Ende des voriges Jahrhunderts,* Hermannstadt, Closius, 1857. (reprint: London, Forgotten Books, 2018 (Classic Reprints Series)).

Schütz 1934

Géza Schütz, *The Library of King Matthias Corvinus Hunyadi, King of Hungary,* The Library Quarterly, 4 (1934), 552–563.

Schwandtner 1746

Scriptores Rerum Hungaricarum veteres ac genuini…, et cum amplissima praefatione Matthiae Belii…, Cura et studio Ioannis Georgii Schwandtneri…, Wien, Johann Paul Kraus, 1746 [528–568.: Galeotto Marzio, *De … dictis ac factis S. Regis Mathiae, ad inclytum Ducem Johannem ejus filium*].

Schwandtner 1768a

Scriptores Rerum Hungaricarum veteres ac genuini…, cura et studio Ioannis Georgii Schwandtneri…, pars secunda, Wien, Johann Thomas Trattner, 1768 [163–208.: Galeotto Marzio, *De … dictis ac factis S. Regis Mathiae, ad inclytum Ducem Johannem ejus filium*].

Schwandtner 1768

Scriptores Rerum Hungaricarum veteres ac genuini…, cura et studio Ioannis Georgii Schwandtneri… ab… Casimiro Comite Eszterházi… publice propugnavit… pars secunda, Wien, Johann Thomas Trattner, 1768 [163–208.: Galeotto Marzio, *De … dictis ac factis S. Regis Mathiae, ad inclytum Ducem Johannem ejus filium*].

Secchi Tarugi, a cura di, *Cultura e potere...,* 1999

Cultura e potere nel rinascimento, a cura di Luisa Secchi Tarugi, Firenze, Cesati, 1999.

Seidler A. 2014

Andrea Seidler, *Wem gehört der Autor? Mitteleuropäische Literatur als deutschsprachige Literatur: Das Beispiel Ungarn,* in Kriegleder–Paranjare–Potocka–Seidler–Vlasta, eds., *Mehrsprachigkeit…,* 2014, 108–119.

Seipel, hrsg., *Kaiser Ferdinand I.,* 2003

Kaiser Ferdinand I. 1503–1564, Das Werden der Habsburgermonarchie. hrsg. von Wilfried Seipel, Wien, Kunsthistorisches Museum, 2003

Severi 2015

Bart Severi, *List of Imperial Diplomats in the Ottoman Empire (1520–1608),* Leuven, UL, 2015.

Soltészné–Horváth J., kiad., *Chronica Hungarorum,* 1973

Chronica Hungarorum: finita Bude A. D. 1473 in uigilia penthecostes per Andream Hess, utószó Soltész Zoltánné, ford. Horváth János, hasonmás kiad., Budapest, Helikon, Európa, 1973.

Sorbelli 1930
Albano Sorbelli, *Lettera-prefazione al catalogo dei manoscritti orientali*, in Marsigli, *Scritti*, 1930, 173–178.

Spengler 1918–1922
Oswald Spengler, *Der Untergang des Abendlandes, Umrisse einer Morphologie des Weltgeschichte, Band 1–2*, Wien–Leipzig, Braumüller, 1918–1922.

Spengler [2]2011
Oswald Spengler, *A nyugat alkonya, A világtörténelem morfológiájának körvonalai,* második, átdolgozott kiadás,1–2. kötet, ford. Juhász Anikó, Csejtei Dezső, Simon Ferenc, Budapest, Noran Libro, 2011.

Stackmann 1967
Karl Stackmann, *Die Auslegungen des Gerhard Lorichius zum „Metamorphosen"-Nachdichtung Jörk Wickrams. Beschreibung eines deutschen Ovid-Kommentars aus der Reformationszeit,* Zeitschrift für deutsche Philologie, 86 (1967), Sonderheft: *Spätes Mittelalter – Wolfgang Stammler zum Gedenken,* besorgt von Hugo Moser, Kurt Ruh, 120–160.

Steinitz, hrsg., *Ost und West...*, 1966
Ost und West in der Geschichte des denkens und der kulturellen Beziehungen, Festschrift für Eduard Winter zum 70. Geburtstag, hrsg. von Wolfgang Steinitz et alii, Berlin, Akademie Verlag, 1966 (Quellen und Studien zur Geschichte Europas, XV.)

Stephanus Byzantinus–Berkelius–Gronovius 1694
Stephani Byzantini *gentilia et epitomen, antehac Peri poleón, de urbibus inscripta,* quae ex MSS codicibus Palatinis ab Cl. Salmasio quondam collatis et MS Vossiano restituit, supplevit, ac Latina versione et integro commentariis illustravit Abrahamus Berkelius, Accedunt collectae ab Iacobo Gronovio variae lectiones ex codice MS Perusino, intermixtis eiusdem notis cum excusatione de excerptis [Samueli] Bocharti et [Jacobi] Palmerii [a Grentemesnil] ab se non publicatis. Lugduni Batavorum, 1694, Fridericus Haaring. (HAB P 130a 2° Helmst.)

Stephanus Byzantinus–Billerbeck–Neumann-Hartmann, I–V., 2006–2017
yStephani Byzantini *Ethnica,* recensuerunt Germanice verterunt adnitationibus indicibusque instruxerunt Margarethe Billerbeck et Arlette Neumann-Hartmann, volumen I–V., Berlin–Boston, De Gruyter, 2006–2017 (Corpus fontium historiae Byzantinae, 43/1-5.)

Stephanus Byzantinus–Holstenius–Ryckius 1684
Lucae Holstenii notae et castigationes postumae in *Stephani Byzantini Ethnika, quae vulgo Peri poleón inscribitur,* Post longam doctorum expectationem editae a Theodoro Ryckio…, Lugduni Batavorum, Jacobus Hackius, 1684 (HAB P 130 (2) 2° Helmst.)

Stephanus Byzantinus–Manutius 1502
Stephanos Byzantios, *Peri poleón,* ed. Aldus Manutius, Venetiis, Aldus, 1502 (OSZK Ant. 837.)

Stephanus Byzantinus–Manutius 1521
Stephanos Byzantios, *Peri poleón,* ed. Aldus Manutius, Florentinae, haer. Philippi Iuntae, 1521 (OSZK Ant. 9113.)
Stephanus Byzantinus–Meineke 1849
yStephani Byzantini *Ethnicorum quae supersunt* ex recensione Augusti Meinekii, Berolini, Georg Ernst Reimer, 1849 (változatlanul: Graz, Akademie, 1958).
Stephanus Byzantinus–Neumann-Hartmann–Billerbeck 2017
yStephani Byzantini *Ethnica,* recensuerunt Germanice vertit adnotationibus indicibusque instruxit Margarethae Billerbeck, Arlette Neumann-Hartmann, Berlin–Boston, De Gruyter, 2017 (Corpus Fontium Historiae Byzantinae – Series Berolinensis, 43/5.)
Stephanus Byzantinus–Pinedo–Gronovius 1678
Stephanos, *Peri poleón,* Stephani *de urbibus* quem primus Thomas de Pinedo Lusitanus latii jure donabat… His additae praeter eiusdem Stephani *Fragmentum* collationes Jacobi Gronoviii cum codice Perusino…, Amsterdam, Jacobus de Jonge, 1678 (HAB P 130 2° Helmst.)
Stephanus Byzantinus–Westermann 1839
Stephani Byzantini *Ethnikón quae supersunt,* ed. Antonius Westermann, Lipsiae, Teubner, 1839 (HAB Lg 2049.)
Stephanus Byzantinus–Xylander 1568
Stephanos Byzantios, *Peri Poleón – De urbibus,* Guilelmi Xylandri labore a permultis foedisque mendis repurgatis duobusque inventariis auctus, Basileae, Johannes Oporinus, 1568 (HAB 21. 1 Phys. 2; ÖNB 47 C 44.)
Szamota, kiad., *Régi utazások…,* 1891
Régi utazások Magyarországon és a Balkán félszigeten 1054–1717, összegyűjt. Szamota István, Budapest, Franklin, 1891 (Olcsó könyvtár).
Széchényi, *Catalogi* 1799–1815
Catalogus Bibliothecae Hungaricae Francisci Comitis Széchényi…, Vol. 1, Sopronii, typ. Siessianis, 1799 – *Catalogus Bibliothecae Hungaricae Francisci Com. Széchényi,* Sopronii, typis Siessianis. 1803 – *Catalogus Bibliothecae Hungaricae Nationalis Széchényianae,* Posonii, typis Belnaianis, 1803 – *Catalogus Bibliothecae Hungaricae Nationalis Széchényianae. Tomi I. Scriptores Hungaros et Rerum Hungaricarum typis editos complectentis. Supplementum I. A.–Z.* Posonii, typis Belnaianis, 1803. – *Catalogus manuscriptorum: bibliothecae nationalis hungaricae Széchenyiano-regnicolaris. Vol. 1–3.* Sopronii, typis haered. Siessianorum, 1813–1815. – *Catalogus numorum Hungariae ac Transilvaniae Instituti Nationalis Széchényiani. Vol. 1–2.* Pestini, typis Matthiae Trattner, 1807–1810.
Szelestei Nagy 1989
Szelestei Nagy László, *Irodalom- és tudományszervezési törekvések a 18. századi Magyarországon,* Budapest, OSZK, 1989 (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai; új sorozat, 4.)

Szelestei Nagy–Grüll, kiad., *Bél Mátyás levelezése,* 1993

Bél Mátyás levelezése, sajtó alá rend. Szelestei Nagy László, a *Hajnóczi Dánielnek írt leveleket* sajtó alá rend. Grüll Tibor, Budapest, Balassi, 1993 (Commercia litteraria eruditorum Hungariae – Magyarországi tudósok levelezése, III.)

Szilády 1877

Szilády Áron, *Költészetünk I. Mátyás király idejében,* in *A Magyar Tudományos Akadémia 1877. évi május 27-én tartott XXXVII-dik közgyűlésének tárgyai I.*, Budapest, MTA, 1877, 37–56. – ugyanez, az oldalszámozást is megtartva in *A MTA évkönyvei, XVI. kötet, 1877–1882, I. darab,* Budapest, MTA, 1884, I: 37–56. (Sziládynak ez a tanulmánya nem azonos a Szilády 1902, azonos című írással!)

Szilády 1898

Szilády Áron, *Jelentés bolognai útjáról,* A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője, II (1898), 128–142.

Szilády 1902

Szilády Áron, *Költészetünk Mátyás király idejében,* in Márki S., szerk., *Mátyás király emlékkönyv,* 1902, 203–211. (Sziládynak ez a tanulmánya nem azonos a Szilády 1877, azonos című írással!)

Szilágyi S., kiad., *Szamosközy…*, 1877

Szamosközy István történeti maradványai, Harmadik kötet, 1603, közzétette Szilágyi Sándor, Budapest, MTA, 1877 (Magyar Történelmi Emlékek, Írók – Monumenta Hungariae Historica, Scriptores, XXIX.)

Szögi 2003

Szögi László, *Magyarországi diákok lengyelországi és baltikumi egyetemeken és akadémiákon, 1526–1788,* Budapest, ELTE, 2003 (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 9.)

Tarnóc 1973

Tarnóc Márton, *A magyar könyv a 17. század elején*, Magyar Könyvszemle, 89 (1973), 315–331. (Benda Kálmán, Székely György és Gyenis Vilmos hozzászólásával.) Különlenyomat: Reneszánsz Füzetek 25. Budapest, MTA ITI, 1973.; ugyanez: in Tarnóc 1988, 220–238.

Tarnóc 1978

Tarnóc Márton, *Erdély művelődése Bethlen Gábor és a két Rákóczi György korában*, Budapest, Gondolat, 1978.

Tarnóc 1988a

Tarnóc Márton, *Bethlen Gábor művelődéspolitikája,* in Tarnóc 1988, 15–33.

Tarnóc 1988

Tarnóc Márton, *Kettőstökör,* Budapest, Magvető, 1988.

Tătar 2009

Octavian Tătar, *Corespondenţa Diplomatică Austriacă despre „Cheltuielile Diplomatice" ale Austriei la Istanbul între 1547 şi 1551,* Apulum, 46 (2009), 457–467.

Teleki J. 1855
Teleki József, *Hunyadiak kora Magyarországon, XI. kötet,* Pest, Emich Gusztáv, 1855.
Tiemann, hrsg., *Buchkultur,* 1995
Die Buchkultur im 15. und 16. Jahrhundert, Bd. 1., hrsg. von Barbara Tiemann, Hamburg, Maximilian-Gesellschaft, 1995.
Tocci, a cura di, *Quinto Centenario della BAV,* 1975
Quinto Centenario della Biblioteca Apostolica Vaticana, 1475–1975, Catalogo della mostra, a cura di Michelini Tocci, Vatican, BAV, 1975.
Tokaji Zs. 2013
Tokaji Zsolt, *A kínai könyv története,* Budapest, Quattrocento, 2013.
Tollius–Hennin 1700, 1714
Jacobi Tollii *Epistolae itinerariae…* cura et studio Henrici Christiani Henninii, Amsterdam, Halma, 1700; Amsterdam, Johann Oosterwijk, 1714.
Tóth G. 2013
Tóth Gergely, *A magyar történetírás kritikája és megújításának programja az 1740-es évekből: Bél Mátyás és a Scriptores rerum Hungaricarum,* Történelmi Szemle, LV (2013), 593–617.
Touati 2003.
Houari Touati, *L'armoire à sagesse, Bibliothèques et collections en Islam*, Paris, Flammarion, Aubier, 2003 (Collection historique).
Török D., hrsg., *Wien…*, 2011
Wien, Mantel der Träume, Ungarische Schriftsteller erleben Wien, 1873–1936, red. von Dalma Török, Budapest, PIM, 2011.
Török Gy., szerk., *Mátyás király…*, 1983
Mátyás király és a magyarországi reneszánsz 1458–1451, Magyar Nemzeti Galéria, 1983. február 24. – június 26., szerk. Török Gyöngyi, Budapest, MNG, 1983.
Török P. 1929
Török Pál, *A Habsburgok első sztambuli rezidense,* Budapesti Szemle, 89 (1929), 622. kötet, 413–435.
Trögel 1964
Erika Trögel, *Handschriften aus der Bibliotheca Corvina in den Bibliotheken der DDR,* Zentralblatt für Bibliothekswesen, 78 (1964), 152–159.
Tüskés G. 2006
Tüskés Gábor, *Az irodalomtudomány és –kritika XVIII. századi történelméhez, Koncepciók, módszerek, kutatási lehetőségek,* in Csörsz Rumen–Hegedűs–Tüskés, szerk., *Historia litteraria…*, 2006, 15–42.
Tüskés G.–Knapp 1995
Tüskés Gábor–Knapp Éva, *Der ungarische Atlas Marianus,* in Bayerisches Jahrbuch für Volkskunde, 46 (1995), 35–56.

Tüskés G.–Knapp 2002
Tüskés Gábor–Knapp Éva, *Esterházy Pál Mária-atlasza,* in Esterházy 1690, 1994 (kísérőfüzet); ugyanez: Tüskés–Knapp 2002, 106–149.
Ullmann–Stadler 1972
Berthold L. Ullman–Philip A. Stadler, *The Public Library of Renaissance Florence, Niccolò Niccoli, Cosimo de' Medici and the Library of San Marco,* Padua, Antenore, 1972 (Medioevo e Umanesimo, 10.)
Unterkirchner 1983
Franz Unterkirchner, *Maximilian I., ein kaiserlicher Auftraggeber illustrierter Handschriften,* Hamburg, Maximilian-Gesellschaft, 1983.
Urbán 1990
László Urbán, *Bilder aus der Welt der Corviniana,* Budapest, Nationalbibliothek Széchényi, 1990.
Vadász 2007
Vadász Géza, *Guarino Veronese latin nyelvtana (Regulae),* Székesfehérvár, Alba Civitas Történeti Alapítvány, 2007.
Vadianus 1534a
Joachim Vadianus, *Epitome trium terrae partium, Asiae, Africae et Europae compendiariam locorum descriptionem continens…*, Zürich, Christoph Froschauer d. Ä., 1534 (VD16 V 21).
Vadianus 1534
Joachim Vadianus, *Epitome trium terrae partium, Asiae, Africae et Europae compendiariam locorum descriptionem continens…*, Zürich, Christoph Froschauer d. Ä., 1534 (VD16 V 20).
Vadianus 1546
Joachim Vadianus, *Epitome trium terrae partium, Asiae, Africae et Europae compendiariam locorum descriptionem continens…*, Zürich, Christoph Froschauer d. Ä., 1546 (VD16 V 22).
Vadianus 1548
Joachim Vadianus, *Epitome trium terrae partium, Asiae, Africae et Europae compendiariam locorum descriptionem continens…*, Zürich, Christoph Froschauer d. Ä., 1548 (VD16 V 23).
Varga Cs. I. 1994
Cs. Varga István, *„Boldogasszony anyánk…, " A Mária-kultusz irodalmunkban,* in Varga Cs. I., szerk., *Szent művészet…*, 1994, 163–184.
Varga Cs. I., szerk., *Szent művészet…*, 1994
Szent művészet. Tanulmányok az ars sacra köréből, vál., szerk., Cs. Varga István, Budapest, Xénia, 1994.
Várkonyi Á., szerk., *Magyar reneszánsz…*, 1987
Magyar reneszánsz udvari kultúra, szerk. R. Várkonyi Ágnes, Budapest, Gondolat, 1987.

Veress 1906

Veress Endre, *A bolognai Marsigli-iratok magyar vonatkozásai,* Magyar Könyvszemle, 31 (1906), 100–130., 211–231. (Különnyomat: Budapest, MTA, 1906).

Vernet, sous la dir. de, *Histoire des bibliothèques françaises,* 1989

Histoire des bibliothèques françaises, Les bibliothèques médiévales du VIe siècle à 1530, sous la direction d'André Vernet, Paris, Promodis, 1989.

Vernet, sous la dir. de, *Histoire des bibliothèques françaises,* 1989

Histoire des bibliothèques françaises, Les bibliothèques médiévales du VIe siècle à 1530, sous la direction d'André Vernet, Paris, Promodis, 1989.

Verók 2009

Attila Verók, *Ein Gelehrter und seine Gelehrtenbibliothek als die erste Hungarica-Privatbibliothek der Welt,* in *K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven (Pour une étude des bibliothèques aristocratiques, bourgeoises et conventuelles / Zur Erforschung der Schloss-, Bürger- und Kirchenbibliotheken / Investigaciones en las bibliotecas aristocráticas, burguesas eclesiásticas),* ed. Jitká Radimská, České Budějovice, 2009 (Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis – Opera Romanica, 11), 309–328.

Verók 2012

Attila Verók, *Die erste historische Fachbibliothek im Donau-Karpatenraum? Martin Schmeizel und seine Büchersammlung,* in Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde, 35/106 (2012), 2, 134–149.

Verók 2014

Verók Attila, *Egy magyarországi értelmiségi európai tudományos karrierje a 18. században, Martin Schmeizel és a polihisztorizmus*, in Biró A.–Boka L. szerk., *Értelmiségi,* 2014, 55–70.

Verók 2015

Verók Attila, *Martin Schmeizel (1679–1747),* Eger, Líceum Kiadó, 2015.

Verók 2017

Verók Attila, *Egy különös figura a magyarországi történetírás 18. századi történetéből: az erdélyi szász Martin Schmeizel*, in Acta Academiae Agriensis, Sectio Historiae – Az Eszterházy Károly Egyetem Tudományos Közleményei, Tanulmányok a történelemtudomány köréből, Nova Series Tom. XLIV (2017), 199–210.

Viskolcz 2006

Viskolcz Noémi, *Kié a könyvtár? I. Lipót kísérlete a Bibliotheca Corviniana maradványainak megszerzésére,* in Font Zs.–Keserű G., szerk. *Ötvös Péter Festschrift,* 2006, 283–288.

Viskolcz 2008

Viskolcz Noémi, *Corvinák Bécsben a 16–18. században*, Magyar Könyvszemle, 124 (2008), 272–291.

Viskolcz 2009

Viskolcz Noémi, *Peter Lambeck budai utazása a corvinákért 1666-ban,* Magyar Könyvszemle, 125 (2009), 149–188.

Voit 2006

Petr Voit, *Encyklopedia kniby, Starši knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století,* Praha, Knihovna Národního muzea, 2006.

Waille 2017

Marie-Claire Waille, *La bibliothèque des Granvelle: inventaire et manuscrits présents au Palais Granvelle en 1607,* Besançon, Académie de Besançon et de Franche-Comté, 2017 (Mémoires et documents inédits pour servir à l'histoire de la Franche-Comté, 18.)

Wallaszky 1769

Paulus Wallaszky, *Tentamen historiae litterarum sub rege gloriosissimo Mathhia Corvina de Hunyad in Hungaria*, Lipsiae, Gottlob Wilhelm Sommer, 1769, 78–93. *(De Bibliotheca Corviniana)*

Weizsäcker, hrsg., *Kunstwissenschaftliche Beiträge,* 1907

Kunstwissenschaftliche Beiträge August Schmarsow gewidmet, hrsg. von Heinrich Weizsäcker, Leipzig, Hiersemann, 1907 (Kunsthistorische Monographien, Beihefte, 1.)

Zbiowska-Migoń 1994

Anna Zbiowska-Migoń, *Anfänge buchwissenschaftlicher Forschung in Europa,* Wiesbaden, Harrassowitz, 1994 (Buchwissenschaftliche Beiträge aus dem Deutschen Bucharchiv München, 48.)

Zolnai K.–Fitz 1942

Bibliographia Bibliothecae regis Mathiae Corvini – Mátyás Király könyvtárának irodalma, Fitz József közreműködésével összeállította Zolnai Klára, Budapest, OSZK, 1942 (Az Országos Széchényi Könyvtár Kiadványai, X.)

Zvara 2016

Zvara Edina, *Egy tudós hazafi Bécsben: Görög Demeter és könyvtára,* Budapest, Gondolat, OSZK, 2016 (Nemzeti Téka).

Zsoldos A. 2019

Attila Zsoldos, *The Árpáds and Their Wives, Queenship in Early Medieval Hungary, 1000–1301,* Roma, Viella, 2019 (Viella Historical Research, 12.)

Zsupán 2014

Edina Zsupán, *Die Corvinen in der Represäntation von Herzog August,* in Zsupán–Heitzmann, hrsg., *Corvina Augusta…*, 2014, 257–293.

Zsupán, ed., *A Home of Arts,* 2017

A Home of Arts and Muses, The Library of King Matthias Corvinus, ed by Edina Zsupán, Budapest, OSZK, 2017 (Supplementum Corvinianum, IV.)

Zsupán, szerk., *„Az ország díszére"*, 2020

„Az ország díszére", A Corvina könyvtár budai műhelye, Kiállítási katalógus, szerk. Zsupán Edina, Budapest, OSZK, 2020.

Zsupán–Földesi, ed., *Budai műhely,* 2018
A Corvina könyvtár budai műhelye, Kiállítási kalauz – The Corvina Library and the Buda Workshop, A Guide to the Exhibition, Bev., kiad., Zsupán Edina, Földesi Ferenc, Budapest, OSZK, 2018.

Zsupán–Heitzmann, hrsg., *Corvina Augusta…*, 2014
Corvina Augusta: Die Handschriften des Königs Matthias Corvinus in der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, hrsg. von Edina Zsupán unter Mitarbeit von Christian Heitzmann, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2014 (Supplementum Corvinianum, III.)

Képek jegyzéke

01 Diodorus Siculus–Cospus 1516 – Diodori Siculi… *Libri duo, primus de Philippi Regis Macedoniae, aliorum de quorundam illustrium ducum, alter Alexandri filli Regis gestis,* utrunque Latinitate donavit Angelus Cospus Bononiensis, *Alexandri Regis vita,* quam Graece scriptam a Ioanne Monacho Angelo Cospo vertit in nostram lingvam, Viennae Pannoniae, Hieronymus Vietor, 1516.

02 Cuspinianus 1553 – Johannes Cuspinianus, *De consulibus Romanorum commentarii ex optimis vetustissimisque authoribus collecti…*, Basel, Johannes Herwagen d. Ä., Johannes Oporinus, 1553.

03 Salvianus (ed. Brassicanus) 1530 – Salvianus Massyliensis, *De vero iudicio et providentia Dei… libri VIII…*, ed. Ioh. Alexander Brassicanus, Basel, Johannes Frobenius, 1530.

04 Salvianus (ed. Rittershusius) 1688 – Salvianus Massiliensis, *Opera, cum libro commentario Conradi Rittershusii, ac notis integris Johannis Weitzii, Tobiae Adami, Theodori Sitzmanni, Johannis Alexandri Brassicani, Stephani Baluzii; Et Vincentii Lirinensis Commonitorium ab eodem Baluzio Tutelensi ad fidem veterum Codicum Mss. emendatum et illustratum, praemissa dissertatione Georgii Calixti in Vincentium Liriensem, cum indicibus copiosissimis, tam ad authores, quam ad notas; iuxta Noribergensium partim ann. MDCXXIII. et Parisiensium ann. MDCLXIX. exemplaria,* Bremae, Hermann Brauer, 1688.

05 Heliodorus 1534 – *ΗΛΙΟΔΩΡΟΥ ΑΙΘΙΟΠΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΒΙΒΛΙΑ ΔΕΚΑ, Heliodori historiae Aethiopicae libri decem…* ed. Vincentius Obsopoeus, Basel, Johannes Herwagen, d.Ä., 1534.

06 Oláh, *De Hungaria Occidentali* (ed. Bél), 1735 – Nicolaus Oláh, *De Hungaria Occidentali, Regia Buda et huius Bibliotheca,* in *Adparatus ad historiam Hungariae sive collectio miscella…*, ed. Matthias Bél, Pozsony, Johann Paul Royer, 1735.

07 Neander 1565 – Michael Neander, *Graecae linguae erotemata… cum praefatione Philippi Melanchthonis,* Basel, Johannes Oporinus, 1565.

08 Neander 1583 – Michael Neander, *Chronicon sive Synopsis historiarum quae res gestas in Orbe gentium a rebus humanis conditis ad hanc usque nostram aetatem certa expositionis imperiorum, gentium, rerum variarum et maxime insignium, annorum item et temporum serie annotatas et expositas continet, excerptas…*, Eisleben, Urban Gaubisch, 1583 (VD 16 ZV 11407; VD 16 N 357 – feltehtően egy kiadás volt csak).

09 Heliodorus 1552 – *Heliodori Aethiopicae historiae libri decem*, nunc primum e Graeco sermone in Latinum translati…, Stanislao Warschewiczki interprete, adiectum est etiam Philippi Melanchthonis de ipso autore et hac eiusdem covensione iudicium, Basel, Johannes Oporinus, 1552.

10 Paciuchelli–Messen 1677 – *Tractatus de patientia, quem pro quotidiano afflictorum solamine... concionatorum instructione...* divulgavit ... Angelus Paciuchellius de Monte Politiano ... Ex Italico idiomate in Latinum conversus ab ... Leonardo Messen ..., Monachii, Johann Jäcklin, 1677..

11 Paciuchelli–Messen 1682 – *Trost-quell denen so in Trübsal und Widerwertigkeit leben zu Trost den Glückseeligen zur Warnung; den Seelsorgeren und Beichtvätteren zur Unterrichtung.* Auch allen und jeden in was Stand und Gelegenheit sie sich befinden zu mercklichem Nutzen Anfangs in Welscher Sprach durch ... P. Angelum Pachiuchelli... vorgestellet; Nachmahls von ... Patre Leonardo Messen... ins Lateinisch übergesetzet; Und letzlich zu gemeiner und sonderbahrer der Teutscher Nation geistlicher Befürderung in deroselben Sprach an tag gegeben, Cöllen, Arnold Metternich, 1682.

12 Vadianus 1534 – Joachim Vadianus, *Epitome trium terrae partium, Asiae, Africae et Europae compendiariam locorum descriptionem continens...*, Zürich, Christoph Froschauer d. Ä., 1534.

13 Jovius (Giovio) 1596 – Paulus Jovius, *Elogia virorum bellica virtute illustrium, septem libris iam olim ab authore comprehensa, et nunc ex eiusdem musaeo ad vivum expressis imaginibus illustrata,* Basileae, Petrus Perna, 1596.

14 Opmeer–Beyerlinck 1611 – *Opus chronologicum orbis universi a Mundo exorcio usque ad Annum MDCXI... in duos tomos divisum,* prior auctore Petro Opmeero... posterior auctore Laurentio Beyerlinck..., Antverpiae, Hieronymus Verdussius, 1611.

15 Gessner 1545 – Conrad Gessner, *Bibliotheca universalius, seu Catalogus omnium scriptorum locupletissimus in tribus linguis, Latina, Graeca et Hebraica extantium et non extantium, veterum et recentiorum in hunc usque diem...*, Tiguri, Christophorus Froschoverus, 1545.

16 Brown 1685 – Edward Brown, *Durch Niederland, Teutschland, Hungarn, Serbien... gethne gantz sonderbare Reisen, Worbey tausenderley merckwürdige Seltsamkeiten... anfangs in Englischer nachgehends in Holländischer Sprach beschrieben Nunmehr aber aus der letzern in die Hoch-Teutsche übersetzet... mit einigen netten Kupferblatten ausgeziertes auch einem nöthigen Register erläutertes Werck... durch offentlichen Druck gemein gemacht,* Nürnberg, Johann Zieger, Johann Michael Spörlin, 1685.

17 Nessel, *Catalogi...* 1690 – Daniel de Nessel, *Catalogus sive recensio specialis omnium codicum manuscriptorum Graecorum, nec non linguarum orientalim Augustissimae Bibliothecae Caesareae Vindobonensis, Pars VII.*, Vindobonae–Norimbergae, Leopold Voigt, Balthasar Joachim Endtner, 1690.

18 Poliziano 1539 – Angeli Politiani *Operum tomus primus, Epistolarum libros XII, ac miscellaneorum centuriam I. complectens,* Lugduni, Sebastianus Gryphius, 1539.

19 Rantzau 1584 – Henrici Ranzovii..., *Catalogus imperatorum, regum ac virorum illustrium, qui artem astrologicam amarunt, ornarunt et exercuerunt...* a Theophylo Sylvio edita, Leipzig, Georg Deffner, Henning Grosse, 1584.

20 Pflugius 1688a – Julius Pflugk, *Epistola ad perillustrem atque generosissimum Vitum Ludovicum a Seckendorff... praeter fata Bibliothecae Budensis, librorum quoque in ultima expugnatione repertorum catalogum exhibens*, Jena, Johann Bielke, 1688.

21 De bibliothecis… (ed. Schmidt) 1703 – *De bibliothecis nova accessio collectioni Maderianae adiuncta*, ed. Johann Andres Schmidt, Helmstedt, Georg Wolfgang Hamm, 1703.

22_23 De bibliothecis… (ed. Mader) 1666 – *De bibliothecis atque archivis virorum clarissimorum, quos aversa monstrat pagina, libelli et commentationes, cum praefatione de scriptis et bibliothecis antediluvianis*, ed. Joachim Johann Mader, Helmstedt, Henning Müller, 1666.

24 Moller C. 1717 – *De meritis Matthiae Corvini in rem literariam ex ms^{to} Naldi Naldii Florentini potissimum descriptis, ductu Petri Jaenichii… Anno MDCCXVII… die XXI. Januarii… disserit* Casparus Mollerus… Thorunii, Johann Ludwig Nicolai, 1717.

25 Naldius (ed. Jänichen) 1731 – Naldus Naldius, *De laudibus Augustae Bibliothecae*, in Jänichen 1731, 215–255.

26 Jänichen 1731 – *Meletemata Thorunensia seu dissertationes varii argumenti ad historiam maxime Polonicam, Vngaricam et Prvssicam, politicam, physicam, rem nummariam ac litterariam spectantes, uno volumine iam collectae et comprehensae* curante Petro Iaenichio, Tomus III., Thorunii, Johann Ludwig Nicolai, 1731.

27 Jugler–Struve 1754 – *Bibliotheca historiae litterariae selecta, olim titulo Introductionis de notitiam rei litterariae et usum bibliothecarum insignita*, cuius primas lineas duxit Burchard Gotthelf Struvius…, post variorum emendationes et additamenta opus ita formavit… Iohannes Fridericus Iugler…, Ienae, Christian Heinrich Cuno, Johann Christoph Tennemann, 1754.

28 Schier 1766 – Xystus Paul Schier, *Dissertatio de Regiae Budensis bibliothecae Mathiae Corvini ortu, lapsu, interitu et reliquiis*, Vindobonae, Typis viduae Georgii Ludovici Schultzii, 1766.

29 Kollar 1790 – Adami Francisci Kollarii *ad Petri Lambesii commentariorum de Augusta Bibliotheca Caesarea Vindobonensi libros VIII. Supplementorum liber priomus posthumus*, Vindobonae, Johann Thomas Trattner, 1790.

30 Schelhorn 1764 – Johann Georg Schelhorn, *Ergötzlichkeiten aus der Kirchenhistorie und Literatur, dritter band in vier Stücken samt Register*, Ulm,–Leipzig, Albrecht Friederich Bartholomäi, 1764.

31 Guthrie–Gray–Gebhardi 1788 – *Allgemeine Weltgeschichte…*, nach dem Plan Wilhelm Guthrie, Johann Gray, und anderer ... gelehrten Engländer entworfen, aus dem Englischen übersetzt, *Theil 15., Abtheilung 2. welche die Geschichte des Reichs Hungarn enthält…*, ausgearbeitet ... von Ludewig Albrecht Gebhardi, Brünn, Johann Georg Trassler, Franz Anton Schrämbel, 1788.

32 Schoenemann II, 1794 – *Bibliotheca historico-literaria Patrum Latinorum a Tertulliano principe usque ad Gregorium Magnum et Isidorum Hispalensem…, tomus primus–secundus*, ed. Karl Traugott Gottlob Schoenemann, Lipsiae, Wiedmann, 1794.

Személy- és helynevek mutatója

Aa, Petrus van der 67
Abdul Hamid, II. lásd Oszmán, Abdul Hamid
Abdul-Aziz lásd Oszmán, Abdul-Aziz
Ábel Jenő 19, 32, 46, 48, 65, 96, 129, 142, 179
Ábrahám Zoltán 14, 102, 120, 157
Acciaiolus, Donatus 28
Ács Pál 126, 177
Adam, Tobias 188, 202
Adamska, Anna 102, 142
Adolphus Argentoratensis, Andreas 134
Affò, Ireneo 19, 107, 142
Agricola, Conrad 187
Aich, Johann von 151
Aicher, Otto 80, 83, 142
Alba Iulia lásd *Gyulafehérvár*
Alba Graecia lásd *Belgrád*
Albrecht, V. lásd Wittelsbach, Albrecht, V.
Alexandru II. Mircea, lásd Drăculea, Alexandru, II, Mircea
Alexiosz, I. lásd Komnénosz, Alexiosz, I.
al-Jāhiz 12
al-Mas'ûdî 12
Almási Gábor 138, 142
Almeloveen, Theodorus Janssonius van 80
al-Nadīm, Ibn 12
Altdorf bei Nürnberg (Altorfium, Bayern, D) 36
Altham, Michael Rudolf 68
Amberg (Bayern, D) 179
Amerbach, Johann 111
Amsterdam (NL) 67, 78, 149, 193, 195
Anachoreta, Marcus Monachus lásd Marcus Monachus Anachoreta
Ankwicz-Kleehoven, Hans 31, 142
Antès, Serge 65, 151
Antoninus Florentinus 25, 27, 28
Antwerpen (Antverpia, Anvers, B) 65, 166
Apafi Mihály, I. 69, 116, 120, 129
Appianosz 28
Apponyi, Alexander 141, 142, 143
Apró, Stephanus 64, 143, 147
Aragóniai Beatrix lásd Trastámara, Beatrix, Aragóniai
Aragóniai Ferdinánd lásd Trastámara, Ferdinánd, Aragóniai
Aranyka György 143

Arcerius Theodoretus, Johannes 32
Argentoratum lásd Strassburg
Arisztotelész 25, 28
Arlenius, Arnoldus 133
Árpád-ház, Béla, III. 102
Árpád-ház, István, I. 117, 157
Asseman, Joseph Simon 76, 77, 128, 130
Aubry, Daniel 43
Aubry, David 43
Aubry, Jean 152
Augsburg (Augusta Vindelicorum, Bayern, D) 27, 35, 186
Augustinus Hipponensis, Aurelius (Szent Ágoston) 111
Augustinus Moravus Olomucensis 31, 106, 107, 121, 146, 157
Ausmo, Nicolaus de lásd Nicolaus de Ausmo
Ausztriai Margit lásd Habsburg, Margit, Ausztriai
Avancinus, Florianus 68
Avis, Portugál Izabella 15, 23, 24, 173
Avril, François 16, 143
Azagra, Michael Ruiz de lásd Ruiz de Azagra

Babinger, Franz 26, 143
Bagdad (IRQ) 12
Bahlcke, Joachim 101, 143
Bajáki Rita 127, 132, 143
Bajazid, II. lásd Oszmán, Bajazid, II.
Balázs Mihály 41, 62, 63, 65, 68, 69, 143, 144
Baldi, Diego 35, 144
Balogh Jolán 14, 19, 25–28, 46, 48, 144
Baluze (Baluzius), Etienne 36, 38, 185, 186, 188, 202
Bamberg (Bayern, D) 156
Bándi András 70, 144
Bandini, Francesco 32
Bannissus, Jacobus 31
Baranyai Decsi Csimor János 116, 144
Bártfa (Bardejov, SK) 91
Bartholomäi, Albert Friederich 189, 204
Bartoli, Angelo 181
Bartolini (Bartholin), Thomas 70, 90, 144
Basel (Basilea, Basel-Stadt, CH) 36, 38, 53, 54, 112, 134, 143, 145, 147, 152, 156, 158, 165–168, 175, 179, 180, 186, 193, 202, 203
Basilius Magnus 27, 34

Bassus, Cassianus 41, 144, 145, 151
Báthory család 63
Báthory Zsigmond 62, 64, 116, 144
Batthyány család 23, 96, 102, 150
Batthyány Ignác 5, 116, 135, 136
Bauffremont, Nicolas de 35, 37, 186
Beatrice d'Aragona lásd Trastámara, Beatrix Aragóniai
Beatrice de Fragepan lásd Frangepán Beatrix
Beatrix királyné lásd Trastámara, Beatrix Aragóniai
*Beauté-sur-Marne (*ma *Nogent-sur-Marne, F)* 16
Bec, Christian 17, 145
Beckh von Beckhhenstain, Leonhard 57
Bécs (Wien, Vindobona, Vienna, A) 9, 13, 17, 30–33, 36, 38, 40, 45, 46, 54, 65, 68, 71–80, 86, 88, 98, 99, 100, 102, 105, 108, 109, 113, 118, 119, 127, 130, 131, 141, 145, 150, 152, 156, 159, 163, 164, 165, 168, 170–173, 179, 180, 187–191, 195, 197, 198, 202, 203, 204
Beerren, Henricus 173
Bekker, Immanuel 65, 151
Bél Károly András 96
Bél Mátyás (Bél, Matthias) 48, 74, 94, 96, 97, 105, 111, 145, 179, 181, 194, 195, 202
Béla, III. lásd Árpád-ház, Béla, III.
Belfortis, Andreas 42
Belgrád (Beograd, Alba Graecia, Görögfehérvár, Nándorfehérvár, SRB) 86
Bellerus, Johannes 167
Benda Kálmán 194
Bene Sándor 77, 131, 145
Berger, Johann Wilhelm 38, 87, 98, 104, 145, 147
Berges, Godfried de 181
Bergomensis, Philippus 20
Berkelius, Abraham 67, 192
Berlász Jenő 62, 146
Berlin (Berolinum, D) 151, 152, 164, 187, 190, 193
Bern (Berna, CH) 157
Bernasconi, Angelo 77, 131, 146
Berolinum lásd *Berlin*
Berthod, Anselme 135, 136
Bertier, Pierre III de 37
Bertoni, Giulio 17, 146
Besançon (Vesontionensium, Bisuntium, Doubs, F) 116, 135, 136, 139, 146, 163, 184, 198
Bessarion (Viszarion, Vaszíliosz), Johannes 30, 31, 146 157

Bethlen Elek 69, 77, 129
Bethlen Gábor 68, 69, 116, 120, 146, 170, 194
Beyer, Johann 164
Beyerlinck, Laurentius 60, 61, 181, 203
Białostocki, Jan 46, 146
Bicskei Gergely 102
Bielke, Johann 183, 203
Billerbeck, Margarethe 66, 67, 146, 192, 193
Billy, Nicolò 172
Biró Annamária 146, 197
Bisuntium lásd *Besançon*
Bitskey István 69, 116, 146, 179
Bladus, Antonius 32
Blanke, Hans-Jürgen 54, 148
Blavi, Bartolomeo de' 28
Bloch, Denise 16, 58, 146
Boccaccio, Giovanni 17
Bochart, Samuel 192
Bodnár Szilvia 146, 176
Boehler, Jean-Michel 163, 173
Boisot, Jean-Baptiste 136, 137, 139
Boka László 146, 147, 176, 197
Bologna (Emilia-Romagna, I) 75–78, 127, 130, 132, 141, 146, 159, 161, 185, 194, 197
Bolonyai Gábor 96, 147
Boltz, Friedrich 38, 147
Bondini, Francesco 167
Bonfini, Antonio 20, 29, 31, 40, 41, 62, 63, 64, 74, 108, 138, 143, 147, 160, 172
Boninis, Boninus de 26
Bonjohannes de Messana 54, 148
Bonn (Nordrhein-Westfalen, D) 151, 172
Borsa Gedeon 27, 148, 185
Borstius, Joannes 185
Borstner, Bojan 162
Bortoli Zatta, Antonio 182
Bosii, Iohannis Andrea 190
Bosius, Georgius Matthias 98, 104, 148
Bottasso, Enzo 16, 148
Boudot, Jean 174
Bousmanne, Bernard 15, 24, 148
Böck von Leopoldsdorf, Markus 33
Böhme (Boehmius), Johann Gottlob 107, 148

Börner, Friedrich 98, 104, 159
Braat, Lize 183
Brandaus, Christina 91
Brandaus, Johann 91
Brandenburg, Mark 142
Brandenburg-Ansbach, Markgraf Georg von lásd Brandenburgi György
Brandenburg-Ansbach-Colmbach, Georg der Fromme von lásd Brandenburgi György
Brandenburg-Ansbach-Kulmbach, Markgraf Kasimir von lásd Brandenburgi Hohenzollern Kázmér
Brandenburg-Culmbach, Kasimir von lásd Brandenburgi Hohenzollern Kázmér
Brandenburgi György (Brandenburg-Ansbach-Colmbach, Georg der Fromme) 52, 64
Brandenburgi Hohenzollern Kázmér (Brandenburg-Culmbach, Kasimir von) 52, 63
Brassicanus, Johannes Alexander 10, 30, 32–40, 49, 84, 89, 99, 112, 113, 144, 148, 158, 180, 186, 187, 188, 202
Brassó (Kronstadt, Braşov, RO) 9, 69, 70, 90, 93, 98, 144
Brauer, Hermann 188, 202
Breitkopf, Immanuel 161
Bréma (Bremen, D) 36
Brenner, Martin 49
Bretz Annamária 104, 149, 155
Brno (Brünn, CZ) 27, 108, 109, 159, 164, 204
Brooker, T. Kimball 148
Brown, Edward 72, 73, 75, 149, 150, 203
Bruck an der Leitha lásd *Lajtabruck*
Bruto, Giovanni Michaele 62, 63, 144, 169
Brückmann, Franz Ernest 97
Brünn lásd *Brno*
Buda (Budapest, HU) 9, 13, 14, 18, 19, 20, 27, 28, 30, 32–36, 40, 42, 45, 46, 48, 49, 53, 55, 56, 57, 60–63, 65–69, 71, 72, 75–80, 83, 84, 86, 89, 92, 98, 106, 107, 110, 116, 117, 119, 121, 124–129, 131, 132, 141, 144, 148, 153, 157, 159, 161, 162, 175, 176, 180, 181, 187, 190, 195, 197, 198, 199, 202
Budik, Peter Alcantera 65, 107, 150
Bujdosó Hajnalka 127, 132, 143
Burgofranchio, Iacopo 144
Burgundiai Mária lásd Valois, Burgundiai Mária
Buzas, Ladislaus 18, 150
Buzási Enikő 118, 150
Bünau, Heinrich von 161

Calixt, Georg 188, 202
Callistus, Nicephorus lásd Nicephorus Callistus

Camerarius, Joachim 40
Cantatore, Flavia 18, 150
Capell, Rudolf 86, 150
Capistrano, Giovanni de 29
Carafa, Diomede 15, 16, 150
Carassi, Marco 100, 184
Catón, José María Fernández 15, 159
Catullus, Caius Valerius 69
Causse, Johann Isaac Ludwig 86, 151
Cavellat, Guillaume 186
Chajes, Jeffrey Howard 21, 172
Charles le Téméraire lásd Valois, Merész Károly
Chevallon, Claude 113
Chomentowski, Stanislas 94
Chouet, Jacques 187
Christina, Susanna 76, 131
Cicero, Marcus Tullius 94, 95, 120, 121
Cluj-Napoca lásd *Kolozsvár*
Cluzier, Gervais 149
Cockshaw, Pierre 15, 24, 151
Cohen, Adam S. 21, 172
Colonia lásd *Köln*
Commynes, Philippe de 21, 24
Como, Giovanni 20
Conring, Hermann 72
Copinger, Walter Arthur 165
Cordier (Corderius), Balthasar 54, 55, 152
Corippus (Gorippus), Flavius Cresconius 41, 63, 64, 65, 142, 151, 152, 173
Cornarius, Janus 41, 144, 145, 151
Corsten, Severin 24, 152
Cortesius, Alexander 29, 39, 41, 63, 64, 152, 153, 165
Corvin János 8, 48, 64, 126
Cosmerovius, Matthaeus 76, 131, 172
Cospo Cospus Bononiensis, Angelo Bartolomeo 28, 31, 156, 202
Cöllen lásd *Köln*
Crescentiis, Petrus de 40
Cröcker, Heinrich Christoph 190
Crucius, Jacobus 86, 152
Cuno, Christian Heinrich 168, 204
Cusanno, Chiara 100, 184
Cuspinianus, Johannes 30–33, 41, 65, 81, 142, 152, 202

Cyrillus, Quinedon 54
Cyrillus Alexandrinus, Sanctus 54, 55, 56, 148, 152
Czartoryski, Pawel 166, 171
Czvittinger, David 99, 153

Csáktornya (Čakovec, Muraköz, HR) 78
Csáky Moritz 170
Csapodi Csaba 13, 16, 19, 20, 24–35, 39, 40–43, 47, 49, 51, 52, 54, 62, 64, 65, 67, 69, 72, 75, 77, 78, 85, 94, 95, 107, 111, 112, 120, 123, 124, 125, 127, 132, 133, 136, 137, 138, 153, 154, 160
Csapodiné Gárdonyi Klára 13, 47, 49, 123, 124, 125, 153, 154, 160
Csejtei Dezső 192
Csontosi János 26, 42, 65, 122, 123, 155, 184
Csörsz Rumen István 104, 149, 155, 170, 195

DaCosta Kaufmann, Thomas 46, 155
Dán Róbert 61, 155
Dániel Imre 116, 175
Dante, Alighieri 17, 20, 160, 175
Deák Eszter 103, 155
Debae, Marguerite 15, 24, 156
Deffner, Georg 184, 203
Dellsperger, Yvonne 190
Denis, Michael 98, 120, 178
Deschler-Erb, Sabine 162
Deventer (Overijssel, NL) 30
Dézsi Lajos 20, 25, 142, 156
Di Sante, Assunta 18, 156
Diggle, James 65, 151
Diller, Stephan 24, 156
Dindorf, Wilhelm 67
Diodorus Siculus 28, 31, 40, 41, 63, 64, 85, 108, 156, 202
Dobai Székely Sámuel 96, 166
Dobai Székely Sándor 23
Donati, Angela 26, 156
Dörnyei Sándor 91, 92, 185
Drăculea, Alexandru, II, Mircea 95
Draskovich család 62
Dresden lásd *Drezda*
Drezda (Dresden, Sachsen, D) 26, 27, 148, 185
Drouart, Hyeronimus 186

Du Ryer, Pierre 188
Dümmerth Dezső 99, 103, 117, 156

Eberhard, Winfried 101, 156, 157, 175
Ecsedy Judit, V. 185
Edlen von Mosel, Ignaz Franz 179
Eggestein, Heinrich 54
Eisleben (Sachsen-Anhalt, D) 180, 202
Ekler Péter 14, 31, 102, 107, 120, 157
Emich Gusztáv 195
Emődi András 121, 157
Endtner, Balthasar Joachim 180, 203
Engel Pál 46, 157
Engel, Samuel 157
Eötvös József 39
Episcopius, Nicolaus 143, 145, 158
Erasmus Rotherodamus, Desiderius 112, 158
Erdély (RO) 9, 41, 46, 62, 63, 64, 66, 68, 69, 70, 75, 97, 98, 103, 107, 115–120, 123, 129, 143, 144, 153, 154, 167, 171, 178, 182, 194, 197
Erdélyi Gabriella 150, 158
Erődi Béla 121, 122, 158
Escolar, Hipólito 15, 24, 158
Esser, Birgit 54, 148
Este család 17, 122, 125, 146
Este, Ercole d' 17
Esterházy Miklós 117, 183
Esterházy Pál 118, 138, 158, 196
Estienne, Robert lásd Stephanus, Robertus
Esztergom (Komárom-Esztergom, HU) 23, 27, 96, 102, 103, 117
Eterianus, Hugo 40, 158
Eucher, de Lyon (Lugdunensis, Eucherius) 111, 112, 113, 158

Fabbri, Lorenzo 17, 158
Fabian, Claudia 14, 122, 126, 158, 165
Fabri, Johannes 30
Fabri, Paul 98, 104, 159
Faenza (Emilia-Romagna, I) 45
Faetscherin, Franciscus Samuel 157
Fantuzzi, Giovanni 129, 159
Farbaky Péter 126, 159
Farkas Gábor Farkas 27, 159

Farkas Zsuzsanna Krisztina 103, 159
Fauchereau, Serge 100, 183
Fazakas Gergely Tamás 146, 179
Fazakas József 185
Fazekas István 31, 102
Felix Ragusanus Petantius 110
Ferdinánd főherceg lásd Habsburg, Ferdinánd, I.
Ferdinánd, I. lásd Habsburg, Ferdinánd, I.
Ferdinánd, I. lásd Trastámara, Ferdinánd, I. Aragóniai
Ferenc József lásd Habsburg-Lotaringiai, Ferenc József
Ferenc, I. lásd Habsburg-Lotaringiai, Ferenc, II.
Ferenc, I. lásd Valois, Ferenc, I.
Ferenc, II. lásd Habsburg–Lotaringiai, Ferenc II.
Ferenczy Mária 11, 159
Ferenczyné Wendelin Lídia 147, 176
Ferrara (Emilia-Romagna, I) 17, 42, 166
Feuer-Tóth, Rózsa 46, 159
Ficino, Marsilio 29, 32, 78
Fiedler, Rudolf 18, 159
Filstich, Johann 69
Firenze (Florentina, Florentia, Toscana, I) 8, 17, 19, 29, 35, 92, 93, 94, 137, 158, 167, 173, 177, 204
Fitz József 13, 21 27, 30, 47, 50, 54, 123, 160, 198
Flavius, Josephus 72, 152
Fleischer, Corell H. 11, 180
Florentia, Florentina lásd *Firenze*
Foit, Martinus 96
Font Zsuzsa 160, 197
Fontainebleau (Seine-et-Marne, F) 16
Fontius (*Fonzio della Fonte)*, Bartholomaeus 45, 108, 147, 160
Forró György 54
Forster, Michael 179
Fossaluzza, Giorgio 20, 160
Földesi Ferenc 30, 42, 48, 89, 124, 126, 160, 199
Fraknói Vilmos 25, 65, 68, 161
Francke, Johann Michael 98, 161
Francofurtum ad Moenum lásd *Frankfurt am Main*
François, Étienne 101, 161
Franeker (Friesland, NL) 32
Frangepán Beatrix (Beatrice de Fragepan) 64

Frankfurt am Main (Francofurtum ad Moenum, Hessen, D) 40, 43, 86, 147, 151, 152, 153, 160, 161, 163, 164, 171
Frati, Ludovico 76, 77, 127, 131, 132, 133, 161
Freiburg im Breisgau (Friburgum, Baden-Württemberg, D) 102, 170, 181
Freytagius, Thoedorus Fridericus 32, 161
Friburgum lásd *Freiburg im Breisgau*
Fricsy Ádám 68, 69, 143
Fries, Johann Jakob 58, 66, 162
Frigyes, III. lásd Habsburg, Frigyes, III.
Frisius, Johann Jacob 66, 162
Fritsch, Kaspar 161
Frobenius, Hyeronimus 143, 145
Frobenius, Johannes 156, 175, 186, 202
Froissart, Jean 21, 24, 173
Froschoverus (Froschauer), Christophorus 162, 196, 203
Fumagalli, Giuseppe 130, 161
Fungerus, Johannes 53, 161
Fülöp, II. lásd Habsburg, Fülöp, II.

Gaesebeeck, Daniel 67
Galavics Géza 158
Gallesini, Pietro 35, 187
Gallus, typographus 42
Gamillscheg, Ernst 125, 162
Gamitz, Alphonsus de 138
García Pérez, Noelia 162, 189
Garin, Eugenio 17, 162
Gartner, Smiljana 162
Gastgeber, Christian 71, 162
Gastl, Johann 186
Gaubisch, Urban 180, 202
Gebhardi, Ludwig Albrecht 109, 110, 164, 204
Gelbhaar, Gregorius 152
Gellius, Aulus 50, 51
Genet, Jean-Philippe 16 162
Genf (Genève, CH) 187
Gentilini, Anna Rosa 45, 162
Georgius de Hungaria 28
Géra Eleonóra 79
Gerbelius, Nicolaus 41, 65, 66, 152
Gerlach, Katarina 40

Gerlach, Stefan 62
Germain, Michael 136, 137, 174
Gerold, Carl 150, 187
Gessner, Conrad 54, 57, 58, 66, 162, 203
Ghelen, Johannes Petrus van 145, 179
Gilbert, Bennett 26, 162
Giovio (Jovius), Paulus 58, 59, 60, 81, 83, 167, 168, 203
Giunta (Iunta), Philippo 42, 67, 134, 193
Goodyear, Francis Richard David 65, 151
Gorippus lásd Corippus, Flavius Cresconius
Gorse, P. Pierre 37, 188
Górska, Liliana 91, 162
Gottlob, Johann lásd Böhme (Boehmius), Johann Gottlob
Gömöri György 73, 163
Görög Demeter 198
Gössner, Andreas 107, 163
Graevius, Johann Georg 79
Grafinger, Christine Maria 116 163
Grande, Frank D. 166 171
Granvelle, Antoine Perrenot de 136, 148, 184
Gratiani, Caspar 68
Gray, John 108, 109, 110, 164, 204
Gregorius Naziansenus 34
Greiner, Ignaz 98, 104 163
Gresset, Maurice 135, 163
Grigniani, Ludovico 103, 166
Gronovius, Jacobus 67, 192, 193
Gross, Johann 170
Gross, Lothar 138, 163
Grosse, Henning 184, 203
Grote, Andreas 163, 183
Grundling, Nicolaus Hieronymus 74, 163
Grüll Tibor 96, 97, 194
Gryphius, Sebastian 145, 183, 203
Guarinus Veronensis, Johannes Baptista 42, 43, 44, 164
Guthrie, William 108, 109, 110, 164, 204
Gymnicus, Johann 54

Gyenis Vilmos 194
Győr (Győr-Moson-Sopron, HU) 38, 188
Gyulafehérvár (Alba Iulia, Alba, RO) 65, 69, 116

Gyurgyák János 100, 164

Haag, Sabine 15, 164
Haaring, Fridericus 67, 192
Haas, Johann Philipp 167
Habel, Wolfgang 163
Habsburg József 121
Habsburg, Ferdinánd, I. 15, 24, 31, 57, 63, 95, 115, 138, 191
Habsburg, Frigyes, III. 74
Habsburg, Fülöp (Szép), I. (Philippe le Beau) 15, 24
Habsburg, Fülöp, II. 19
Habsburg, Lipót, I. 79, 197
Habsburg, Margit, Ausztriai 15, 24
Habsburg, Mária Terézia 102, 177, 184
Habsburg, Mátyás, II. 68
Habsburg, Miksa, I. 15, 17, 31, 32, 81, 138
Hackius, Jacobus 67, 192
Haganoa lásd *Haguenau*
Hagemeier, Joachim
Haguenau (Haganoa, Hagenau, Bas-Rhin, F) 34, 64, 152, 183
Hain, Ludwig 25, 27, 28, 29, 165
Hajdú, Kerstin 39, 51, 52, 165
Hakkert, Adolf M. 166
Hala Magdeburgica lásd *Halle an der Saale*
Halbmaier, Simon 187
Hall im Tirol (Tirol, A) 138
Halle an der Saale (Hala Magdeburgica, Sachsen-Anhalt, D) 93, 98
Halm, Carolus 37, 38, 187
Hamburg (Hamburgum, D) 71, 86, 107, 150, 174
Hamm, Georg Wolfgang 155, 173, 183, 190, 204
Hamman, Adalbert 65, 151
Hanau (Hanoviae, Hessen, D) 152, 164
Hanau, Friedrich Casimir von 71
Haner, Georg Jeremias 107, 165
Hannaverus, Samuel 87, 147
Hanovia lásd *Hanau*
Hapák József 126, 176
Hargittay Emil 117, 165
Harsányi István 69, 165
Hausner Gábor 78, 165
Havas László 29, 165

Hegedűs Béla 104, 149, 155, 170, 195
Hegedűs István 32, 142
Heidelberg (Baden-Württemberg, D) 42, 43
Heitzmann, Christian 14, 29, 79, 125, 198, 199
Heliodorus 39, 41, 51, 52, 53, 55, 63, 85, 107, 165, 166, 202
Helmstedt (Niedersachsen, D) 149, 155, 173, 183, 204
Heltai János 185
Hencz Enikő 96, 166
Henisch, Georg 134
Hennin, Heinrich Christian von 78, 79, 80, 83, 89, 90, 195
Henning, Peter 181
Henrik, VII. lásd Tudor, Henrik, VII. 12, 16
Henry, Michele 15, 24, 173
Herder, Bartholomä 170
Hermannstadt lásd *Nagyszeben*
Herodianus 39, 51
Herold, Johannes 40, 158
Hervay Ferenc 185
Herwagen, Johannes 51, 152, 165, 202
Herzog zu Brauschweig-Lüneburg, August, II. 78, 79, 90, 198
Hess, Andreas 27, 110, 148, 191
Hevesy, André de 122, 166
Hieronymus de Udine 29
Hilden, Peter 182
Hilfstein, Erna 166, 171
Hoch-Kuhač, Franjo Žaver 62, 166
Hoensch, Jörg K. 46, 166
Hof an der Saale (Hof, Bayern, D) 181
Hoffmann, Samuel Friedrich Wilhelm 42, 166
Holl Béla 185
Holstenius, Lucas 67, 192
Honter, Johann 69, 70
Hoorn, Jan Claesz 149
Horemans, Jean-Michel 125, 166
Horthy Miklós 122
Horváth János 27, 191
Hunyadi Mátyás (Matthias Corvinus, Mátyás király) 7, 8, 9, 11–21, 25–30, 32, 35, 36, 38, 39, 40, 42, 43, 45–49, 51, 53–58, 60, 61, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 71–75, 78, 80–85, 90, 92, 93, 94, 96, 98, 99, 103–107, 109, 110, 112, 116, 118, 119, 120, 123–126, 133, 142, 144, 146, 147, 150, 152–162, 165–170, 172, 174–177, 180, 191, 194, 195, 198, 199, 204

Iacobi lásd Jacobi
Iaenichius, Peter lásd Jänichen, Peter
Iamblichus Chalcidensis 32
Iena lásd *Jéna*
Inchofer, Melchior 99, 103, 117, 156, 166
Iotti, Roberta 166, 177
Ipolyi Arnold 121
Isabelle de Portugal lásd Avis, Portugál Izabella
Istvánffy család 62
Istvánffy Miklós 62, 146
Istvánffy Pál 62
Isztambul (Konstantinápoly, İstanbul, TR) 12, 26, 27, 68, 71, 85, 86, 116, 121, 138, 155
Iunta lásd Giunta
Iustinus, Marcus Iunianus 64
Iusztinianosz, I. 65, 151, 152

Jach lásd *Ják*
Jacobi (Iacobi), Karl Ludwig 145
Jacobus de Hungaria 61, 178
Jäcklin, Johann 182, 202
Jänichen (Iaenichen), Peter 48, 91–96, 167, 179, 204
Jagelló Anna (Magyarországi) 31
Jagelló, Zsigmond Ágost, II. 52
Jahn, Jozef Johann 189
Jakó Zsigmond 64, 69, 70, 77, 167
Jankovics József 46, 167
Ják (Jach, Vas, HU) 137
János, Nepomuki Szent 118, 169
Janus a Svolla lásd Zvolský (Svolla, Volscius), Jan
Janus Pannonius 13, 31, 43, 153
Jávor Anna 146, 176
Jéna (Iena, Thüringen, D) 42, 43, 44, 70, 71, 72, 88, 90, 92, 98, 155, 164, 167, 168, 171, 183, 190, 203, 204
Jencquel (Neickelius), Kaspar Friedrich 43, 180
Jó Fülöp lásd Valois, Fülöp (Jó), III.
Johannes Regiomontanus (Königsberg, Johann Müller) 83, 154
Jonge, Jacobus de 67, 193
Jovius, Paulus lásd Giovio (Jovius), Paulus
Jugler, Johann Friedrich 44, 97, 99, 136, 168, 204
Juhász Anikó 192
Juhász Erika 157, 168

Junger, Johann Friedrich 44
Jünger, Anrea 170

Kafadar, Cemal 11, 180
Käfer István 185
Kaliwoda, Leopold Johann 189
Kallendorf, Craig W. 42, 168
Kampmiller, Ignaz 98, 163
Kanold, Johann 43, 180
Kapp (Kappius), Johann Erhard 51
Kaprinai István 74, 106, 110, 111, 168
Karácsonyi Béla 172, 177
Károly, V. lásd Valois, Károly, V.
Károly, VI. lásd Valois, Károly, VI.
Károly, VIII. lásd Valois, Károly, VIII.
Karsay Orsolya 19, 124, 160, 168, 169, 176
Kasza Péter 63, 169
Kasztíliai Izabella lásd Trastámara, Izabella, Kasztíliai
Kaufmann, Georg 169
Kelecsényi Ákos 185
Keler család 91
Keler, Ephraim 91
Keler, Martinus 91
Keler, Paulus 91, 167
Keler, Sigmund 91
Kerekes Dóra 77, 131, 169
Keserű Gizella 160, 197
Késmárk (Kežmarok, SK) 92
Kessler, Stephan 92
Királyhida (Bruckneudorf, Burgenland, A) 102
Kis Tímea, N. 118, 169
Kiss Farkas Gábor 107, 157
Klaniczay Tibor 13, 46, 78, 103, 115, 116, 123, 124, 153, 165, 167, 169, 170
Kolozsvár (Cluj-Napoca, Cluj, RO) 64, 175
Klosterneuburg (Niederösterreich, A) 111
Klüpfel, Engelbert 102, 170
Knapp Éva 104, 118, 158, 170, 195, 196
Knoblochtzer, Heinrich 42, 43
Koberger, Anton 27
Koch, Johann Christian 89, 90, 170
Koch, Johann Christian (ötvösművész) 89

Kohlesius, Johannes Guilielmus 153
Kókay György 143, 170
Kollar, Adam František 31, 32, 67, 72, 105, 106, 170, 173, 204
Koller József 96, 166
Kolumbán Vilmos József 170, 178
Komarek, Giovanni Giacomo 172
Komárom (Komárom-Esztergom, HU) 138
Komnénosz, Alexiosz, I. 32
Konstantinápoly lásd *Isztambul*
Kovács Kálmán 170
Kovács Sándor Iván 78, 165
Kováts Martinyi, Michael 47, 127, 171
Kováts Mihály 47
Köhler, Johann David 89, 171
Köln (Colonia, Cöllen, Nordrhein-Westfalen, D) 54, 132, 142, 151, 157, 166, 181, 182, 203
Königsberg, Johann Müller von lásd Johannes Regiomontanus
Köpeczi Béla 169, 171, 182
Körömi Gabriella 171, 178
Kőszeg (Vas, HU) 99
Kövér Lajos 78, 171
Kraus, Johann Paul 152, 189, 191
Kreusig, Samuel 87, 147
Kriegleder, Wynfrid 171, 178, 191
Kristeller, Paul Oskar 29, 67, 171, 172
Kroeckerus, Henricus Christianus 164
Kronstadt lásd *Brassó*
Kruse, Petra 24, 172
Kubinyi András 46, 172
Kulcsár Péter 29, 172, 177
Kupfer, Marcia 21, 172
Kurcz Ágnes 116, 144
Kurtzbück, Gregor 188
Kurzböck, Joseph 189, 190
Kusper Judit 171, 178

La Chausse, Michel-Ange de 104, 172
Laetus, Julius Pomponius 25
Lafaurie, Jean 16, 143
Lajos, XI. lásd Valois, Lajos, XI.
Lajos, XII. lásd Valois, Lajos, XII.

Lajtabruck (Bruck an der Leitha, Niederösterreich, A) 102
Lambeck, Peter 43, 67, 71–75, 80–83, 88, 104, 105, 172, 173, 197
Lane, Laure 183
Langenheim, Johann Christian 159
Łaski, Hieronymus 95
Latomus, Johannes 58
Laurenzi, Angelo 181
Lázár István Dávid 16, 150
Le Goff, Jacques 169, 171
Le Guay, Laetitia 21, 24, 173
Lebeau, Christine 163, 173
Leeuw, Jacob 149
Leiden (Lugdunum, Lugdunum Batavorum, Zuid-Holland, NL) 32, 67, 145, 151, 183, 192, 203
Leipzig lásd *Lipcse*
Lemaire, Claudine 15, 24, 151, 173
Lengyel Réka 97, 119, 173
Lenzuni, Anna 17, 173
Leonardus de Utino 25
Lérins, Vincent de lásd Vincent de Lérins
Leslie, Walter 71, 86
Leunclavius, Johannes 20, 40
Leutius, Georgius 34
Leuven (Vlaams-Brabant, BEL) 61, 191
Leuwarden (NL) 53
Libloy, Friedrich Schuler von 70, 191
Lichfield, John 186
Liebezeit, Christian 174
Liège (B) 179
Lipcse (Leipzig, Lipsia, Sachsen, D) 67, 90, 98, 108, 142, 145, 148, 153, 159, 161, 163, 164, 170, 180, 184, 188, 189, 190, 193, 198, 203, 204
Lipót, I. lásd Habsburg, Lipót, I.
Lipsia lásd *Lipcse*
Lipsius, Justus 98
Liriensis, Vincentius lásd Vincent de Lérins
Livius, Titus 20, 28
Livorno (Toscana, I) 77, 131
Loescher, Ermanno 146
Loewe, Gustav 65, 173
Lomeier, Johannes 11, 83, 86, 87, 99, 110, 173
London (UK) 32, 149, 164

Longus, Johannes 40, 180
Lotz János 100, 173
Lővei Pál 146, 176
Lubenau, Reinold 62
Luchrinus, Vincentius 32
Lucianelli, Alma Serena 15, 58, 174
Lugdunensis, Eucherius lásd Eucher de Lyon
Lugdunum, Lugdunum Batavorum lásd *Leiden*
Lugdunum lásd *Lyon*
Lukács László 68, 69, 117, 143, 165, 174
Lukinich Imre 13, 144, 174
Lutetia Parisiorum lásd *Párizs*
Luther, Martin 8, 71, 101
Luxemburgi Zsigmond 46
Lübke, Christian 101, 156, 157
Lycosthenes, Konrad 51, 181
Lyon (Lugdunum, Rhône, F) 32, 186

Mabillon, Jean 135, 136, 137, 138, 174
Machar, Ibrahim 64
Madas Edit 121, 137, 138, 174
Mader Béla 172, 177
Mader, Joachim Johann 38, 88, 89, 98, 148, 149, 155, 204
Madersbacher, Lukas 15, 174
Magyarországi Anna lásd Jagelló Anna
Maillard, Jean-François 14, 125, 162, 174
Makkai László 171
Malatesta, Sigismondo Pandolfo 26, 156
Malatestiano, Tempio 26, 184
Malvetius, Ioannes Maria (Malvezzi, Gian Maria) 138
Mályusz Elemér 21, 27, 175
Manfredi, Antonio 18, 150, 156, 175
Manitius, Max 65, 175
Manutius, Aldus 32, 42, 51, 67, 192, 193
Manutius, Paulus 187
Maratti, Carlo 172
Marchi, Gian Paolo 160, 175
Marcus Monachus Anachoreta 33
Mária Terézia lásd Habsburg, Mária Terézia
Marietti, Antonio 64
Márki Sándor 156, 161, 175, 194

Marne, Claude de 152
Marnef, Hiérosme 186
Marosi Ernő 46, 175
Marseilles (Bouches-du-Rhône, F) 35
Marsigli (Marsili), Luigi Ferdinando 5, 69, 75–78, 88, 127–131, 133, 134, 145, 159, 161, 175, 178, 179, 185, 192, 197
Marsiliano, Comitato 175
Martin, Marie 174
Mârza, Andreea 116, 175
Marzio, Galeotto 83, 105, 110, 191
Massari, Francesco 40, 175
Massiliensis, Salvianus lásd Salvianus Massiliensis
Mattheus, Sebastian 64, 176
Matthias Corvinus lásd Hunyadi Mátyás
Maturas, Gaspar 188
Mátyás király lásd Hunyadi Mátyás
Mátyás, II. lásd Habsburg, Mátyás, II.
Maurer Zsuzsa 122, 176
Mayerhöfer, Josef 176, 184
Mayr, Johann Baptista 142
Mazal, Otto 125, 162
Mazzucchelli, Petri 65, 151
Medici család 17
Medici, Cosimo I. 8, 17, 196
Medici, Cosimo II. 68, 138
Medici, Lorenzo 12, 17
Mehmed, II. lásd Oszmán, Mehmed, II.
Mehner Vilmos 158
Meinekius, Augustus 193
Melanchthon, Philipp 39, 64, 71, 134, 166, 176, 179, 202
Mellen, Edwin 152
Memmingen (Bayern, D) 107
Merész Károly lásd Valois, Merész Károly
Mersich, Brigitte 125, 162
Messana, Bonjohannnes de lásd Bonjohannnes de Messana
Messen, Leonardo 55, 56, 58, 182, 202, 203
Messina (Sicilia, I) 99
Mettauer, Adrian 181, 190
Metternich, Arnold 182, 203
Migne, Jacques Paul 37, 187
Miklós, V., pápa 18

Mikó Árpád 19, 29, 42, 43, 47, 48, 116, 121, 124, 125, 126, 176, 177
Miksa, I. lásd Habsburg, Miksa, I.
Miksch, Ferdinand Leopold 102, 103, 104, 177
Milánó (Lombardia, I) 17, 41, 65, 155, 190
Milano, Ernesto 17, 26, 125, 162, 177
Milde, Wolfgang 125, 177
Mócsy András 171
Modena (Emilia-Romagna, I) 26, 122, 125, 155
Moeller, Paul 138
Mohács (Baranya, HU) 9, 115, 119, 122
Mollerus, Casparus 177, 204
Monachium lásd *München*
Monachus, Johannes lásd Zonaras, Ioannes
Monath, Peter Conrad 145
Monok István 14, 24, 30, 41, 47, 61, 62, 63, 65, 68, 69, 70, 75, 78, 97, 102, 104, 120, 121, 125, 127, 132, 138, 143, 144, 157, 162, 165, 172, 174, 176, 177, 178, 179
Monoszló (Veszprém, HU) 102
Monoszló nembeli Lodomér 102
Montalant, François 174
Montauban (Tarn-et-Garonne, F) 37
Montesquieu-Volvestre (Haute-Garonne, F) 39
Morandini, Antonietta 17, 179
Mordtmann, Andreas David 121
Moser, Hugo 192
Mostert, Marcus 102, 142
Möller (Mvllervs, Mullerus, Müller), Lorenz 95, 179
Mucciarelli-Régnier, Lisa 136, 184
Muguet, François 185
Mullerus, Lorenz lásd Möller, Lorenz
Murrho, Sebastian 30
Mussolini, Benito 122, 125
Mustafa, I. lásd Oszmán, Musztafa, I.
Müller, Henning 149, 155, 204
Müller von Königsberg, Johann lásd Johannes Regiomontanus
Müller, Kraft 152
Müller, Lorenz lásd Möller, Lorenz
München (Monachium, Monacum, Bayern, D) 14, 51, 122, 126, 141, 150, 158, 165, 182, 202

Nádasdy Tamás 81
Nagy Levente 75, 179

Nagy Sándor 31, 69
Nagyszeben (Hermannstadt, Sibiu, Sibiu, RO) 191
Nagyszombat (Tyrnavia, Trnava SK) 36, 158, 188
Nagyvárad (Oradea, Bihor, RO) 157
Naldi, Naldo 10, 19, 23, 46, 48, 90, 92, 93, 94, 96, 99, 107, 147, 167, 177, 179, 204
Namur, Jean Pie 98, 179
Nápoly (Napoli, Campania, I) 8, 15, 20, 40, 58, 64, 174
Naudé, Gabriel 98
Neander, Michael 50, 52, 53, 54, 85, 179, 202
Neapolitanus, Alphonsus lásd Trastámara Alfonz, II.
Nebbiai, Donatella 14, 125, 162, 174
Necipoğlu, Gülru 11, 180
Nehring, Karl 45, 73, 119, 138, 149, 150, 180
Neickelius (Jencquel), Kaspar Friedrich lásd Jencquel (Neickelius)
Németh András 35, 40, 41, 89, 180
Németh S. Katalin 170
Nessel, Daniel de 80, 81, 82, 83, 180, 203
Neumann-Hartmann, Arlette 66, 67, 146, 192, 193
Newberry, John 164
Niccoli, Niccolò 17, 150, 175, 196
Nicephorus Callistus, Xanthopulus 40, 180
Nicolai da Verona, Joannes 25
Nicolai, Johann Ludwig 167, 177, 204
Nicolaus de Ausmo 25
Nigri, Petrus 29
Nivellus, Sebastianus 187
Norimberga lásd *Nürnberg*
Nótári Tamás 100, 180
Nutius, Philipp 166
Nürnberg (Norimberga, Bayern, D) 27, 36, 40, 51, 63, 149, 180, 187, 188, 202, 203

Obsequens, Iulius 50, 51, 181, 185
Obsopaeus, Vincentius 29, 34, 39, 40, 51, 52, 53, 63, 64, 85, 107, 108, 152, 156, 165, 183, 202
Oláh Miklós (Nicolaus Olahus) 10, 19, 48, 49, 97, 138, 181, 202
Olomouc (Olmütz, CZ) 21, 36
Olschki, Leo. S. 25, 145, 161, 181
Oosterwijk, Johann 195
Opava (Troppau, CZ) 108, 109, 164
Opmeer, Petrus 60, 61, 181, 203
Oporinus, Johannes 147, 152, 166, 179, 180, 193, 202

Orlovszky Géza 78, 165
Oschema, Klaus 21, 23, 181
Osmont, Jean 36 187
Oszmán, Abdul Hamid 121, 122
Oszmán, Abdul-Aziz 121, 126
Oszmán, Bajazid, II. 11, 12
Oszmán, Mehmed, II. 11, 26, 143, 185
Oszmán, Musztafa, I. 146
Oudendorp, Frans van 51, 181
Oxford (UK) 36, 72, 186

Ötvös Péter 70, 160 178, 197

Paciuchelli, Angelo 55, 56, 58, 181, 182, 202, 203
Padova (Veneto, I) 65
Pajorin Klára 96, 182
Pál József 175
Pálffy Pál 182
Palmerius, Jacobus 192
Papp Sándor 128, 182
Paranjare, Manjiri 171, 191
Párizs (Parisium, Lutetia Parisiorum, Paris, F) 17, 26, 27, 35, 36, 38, 61, 72, 77, 88, 113, 125, 131, 149, 172, 174, 175, 186, 187, 188, 202
Párma (Parma, Emilia-Romagna, I) 16, 142
Parma lásd *Párma*
Partsch, Joseph 65, 151
Pasquato, Lorenzo 65
Passau (Bayern, D) 36
Pasti, Matteo de' 26, 191
Pataki Gábor 146, 176
Pauerbach, Georgius de 29
Pauly, Franciscus 38 187
Pavercsik Ilona 185
Pávia (Pavia, Lombardia, I) 17
Pázmány Péter 84, 86, 103, 117, 165, 166, 174
Pedepontum lásd *Regensburg*
Pellegrin, Élisabeth 17, 182
Pépingué, Edme 187
Perger Péter 185
Perger, Richard 170
Perna, Peter 167, 168, 203

Perottus, Nicolaus 64, 183
Perugia (Umbria, I) 181
Pest (Pestinum, Budapest, HU) 121, 122, 19, 193, 195
Petantius, Felix Ragusanus lásd Felix Ragusanus Petantius
Péter Katalin 117, 158, 182, 183
Petneházi Gábor 63, 169
Petri, Heinrich 167
Petschenig, Michael 65, 152
Pettegree, Andrew 35, 183
Pfeiffer, Michael 150
Pflug, Günther 24, 152
Pflugius (Pflugk), Julius 70, 75, 87, 88, 89, 92, 98, 99, 104, 111, 112, 113, 120, 127, 183, 203
Philippe le Beau lásd Habsburg, Fülöp (Szép), I.
Piccolomini, Aeneas Silvius 28
Pijaudier, Joëlle 100, 183
Pinedo, Theodor 67
Pinedo, Thomas de 193
Pintér Márta Zsuzsanna 171
Pinto, Angela 15, 58, 174
Pirckheimer, Bilibaldus 32, 34, 161
Pisa (Toscana, I) 36
Pisarri, Constantino 76
Pithou (Pithoeus), Pierre 35, 36, 38, 186, 187
Plantin, Christophe 152, 184
Platina, Bartolomeo 18
Platón 29, 157
Plessen, Marie-Louise von 100, 183
Plinius, Caius Secundus 40, 50, 51, 175
Pokorny, Erwin 15, 174
Politiano, Angelo 84, 182, 183, 202, 203
Polybius 39, 41, 51, 63, 64, 85, 183
Pomian, Krisztof 104, 183
Portugál Izabella lásd Avis, Portugál Izabella
Possevino, Antonio 54
Potocka, Franz 171, 191
Potsdam (Brandenburg, D) 79
Pozsony (Bratislava, SK) 99, 102, 103, 104, 145, 181, 202
Prága (CZ) 36, 72, 79
Propertius, Sextus 69
Pulszky Ferenc 123, 184

Radaeus, Aegidius 32
Radimská, Jitká 197
Rákóczi György, I. 69, 116, 117, 120, 146, 194
Rákóczy Zsigmond 182
Rantzau (Ranzovius), Henrich 85, 184, 203
Ratdolt, Erhard 27
Ráth György 168, 171
Raynerius de Pisis 25
Regensburg (Stadt am Hof, Pedepontum, Bayern, D) 186
Regiomontanus, Johannes lásd Johannes Regiomontanus
Reibel, Laurence 136, 184
Reimer, Georg Ernst 193
Reinesii, Thomae 190
Reipchius, Daniel 69
Remus, Georgius 108, 147, 160
Rennhofer, Friedrich 102, 104, 184
Réthelyi Orsolya 24, 184
Reumont, Alfred 76, 77, 128, 131, 184
Reviczky János 96
Rhenanus, Beatus 40, 42, 43, 112, 143, 164
Rhodius, Ionas 161
Ribb, Johann 173
Ricci, Corrado 26, 184
Ricci, Isabella Massabò 100, 184
Ricotti, Ercole 76, 77, 128, 131, 184
Ridder, Franciscus de 86, 185
Rimini (Emilia-Romagna, I) 26, 156, 184
Rittershausen, Konrad (Rittershusio, Cunrado) 35, 36, 37, 39, 187, 188, 202
Ritzer, Walter 176, 184
Rocca, Sylvana 51, 185
Rodakiewicz, Erla 26, 185
Rohdewald, Stefan 101, 143
Róma (Roma, Lazio, I) 8, 25, 28, 29, 32, 35, 39, 40, 65, 74, 99, 103, 116, 120, 130, 135, 136, 156, 166, 172, 187
Romhányi Beatrix, F. 24, 184
Rosen, Edward 166
Rosen, Victor 76, 129
Rosnack, Martin 99, 102, 190
Rossbach, Otto 51
Rothomagum lásd *Rouen*
Rotterdam (NL) 185

Rouen (Rothomagum, Haute-Normandie, F) 187
Rouillé, Guillaume 186
Rouzet, Anna 15, 24, 151, 173
Royer, Johann Paul 145, 181, 202
Rufus, Curtius 20
Ruh, Kurt 192
Ruiz (Ruizius) de Azagra, Michael 65, 152
Ryck, Theodor 67, 192

Sacchia, Laudivius 27
Sagittarius, Caspar 72
Sakisian, Argenag 185
Salisburgum lásd *Salzburg*
Sallustius Crispus, Caius 78, 80, 116
Salvianus Massiliensis 33–39, 111, 144, 185, 186, 187, 188, 202
Salzburg (Salisburgum, A) 142
Sambucus, Johannes lásd Zsámboky János
Sánchez-Molero, José Luis Gonzalo 24, 189
Sandbichler, Veronika 15, 164
Sande, Hermann 164
Sander, Max 26, 189
Sapidus, Sulpitius 41, 151
Sárospatak (Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 165, 169
Sarriá, Amalia 15, 24, 189
Sárvár (Vas, HU) 81
Sáry Pál 180, 189
Sauervein Géza 188
Schallaburg (Niederösterreich, A) 13, 124, 170
Scheffer, Johann 51, 181
Schelhorn, Johann Georg 39, 40, 70, 107, 108, 163, 189, 204
Schesaeus, Christian 69
Schier, Xystus Paulus 10, 14, 98, 99, 101–105, 107, 120, 157, 177, 184, 189, 190, 204
Schleich, Clemens 43
Schmeizel, Martin 92, 93, 94, 96, 98, 197
Schmidt, Johann Andreas 72, 88, 89, 104, 155, 173, 183, 190, 204
Schmidt, Paul Gerhardt 170
Schmidt, Salomon 144
Schmidt-Künsemüller, Friedrich Adolf 24, 152
Schnyder, André 190
Schoenemann, Karl Traugott Gottlob 37, 111, 112, 188, 190, 204
Scholz, Michael 181, 190

Schönherr Gyula 65, 190
Schöning, Hans Adam von 79, 142
Schöning, Kurd von 190
Schrämbel, Franz Anton 164, 204
Schubring, Paul 26, 191
Schulz, Georg Ludwig 189, 204
Schürer, Matthias 31, 42, 146, 164
Schütz Géza 122, 191
Schwandtner, Johann Georg 74, 96, 105, 110, 111, 191
Schweiger, Salomon 62
Schwendi, Wolffgang 163
Scutellius, Nicolaus 32
Secchi Tarugi, Luisa 176, 191
Seckendorff, Vitum Ludovicum a 88, 183, 203
Secondat, Charles-Louis de 39
Seidler, Andrea 102, 171, 178, 179, 191
Seipel, Wilfried 24, 191
Seitz, Peter 176
Selmecbánya (Banská Štiavnica, SK) 99
Serrier, Thomas 101, 161
Setzer, Johannes 34, 39, 152, 183
Severi, Bart 138, 191
Sforza, Bianca-Maria 17
Sforza család 17, 182
Shea, George W. 65, 152
Sibiu lásd *Nagyszeben*
Sichard, Johann 112
Silber, Eucharius 29, 39, 112, 149
Silius Italicus 20, 25
Simmler (Simlerus), Iosias 58, 66, 162
Simon Ferenc 192
Singhmoser, Marcus 138
Singrenius, Johannes 33
Sitzmann, Theodor 188, 202
Sixtus, IV., pápa 18, 29
Sixtus, V., pápa 12
Socer, Andreas 32
Solinus, Caius Iulius 50, 51
Soltész Zoltánné 27, 191
Sommaville, Antoine de 188
Sommer, Gottlob Wilhelm 198

Sorbelli, Albano 77, 131, 192
Spekner Enikő 24, 126, 159, 184
Spengler, Oswald 100, 101, 192
Spörlin, Johann Michael 149, 203
Stackmann, Karl 21, 192
Stadion, Christoph von 35, 148, 186
Stadler, Philip A. 17, 196
Stadt am Hof lásd *Regensburg*
Stangler, Gottfried 13, 124, 170
Stanhope, Charles 134
Stein, Johann 171
Steinitz, Wolfgang 177, 192
Steinman, Hans 184
Stephanus (Geographus) Byzantinus 42, 66, 67, 146, 192, 193
Stephanus (Estienne), Robertus 51
Stickler, Michael 18, 159
Stock, Richard Wilhelm 152
Storti, Francesco 181
Storti, Gasparo 181
Störtkuhl, Beate 101, 143
Strassburg (Argentorati, Bas-Rhin, F) 30, 42, 43, 54, 134, 146, 152, 164
Straubius, Paulus 145, 179
Strnad, Alfred A. 157, 175
Struve, Burkhard Gotthelf 42, 43, 44, 97, 99, 136, 168, 204
Stucks, Georg 27
Stuttgart (Baden-Württemberg, D) 111, 165
Sümegi György 146, 176
Svolla, Janus a lásd Zvolský (Svolla, Volscius), Jan

Szabó Ferenc 165, 174
Szamosközy István 41, 42, 62–67, 116, 143, 144, 194
Szamota István 73, 78, 193
Szapolyai János 115
Szász Zoltán 171
Szávuly Mária 91, 92, 185
Széchényi Ferenc 46, 103, 120, 121, 155, 178, 193
Széchenyi István 121
Székely György 194
Szelestei Nagy László 96, 97, 102, 193, 194
Szenci Molnár Albert 43
Szende Katalin 126, 159

Szent István lásd Árpád-ház, István, I.
Szép Fülöp lásd Habsburg, Fülöp (Szép), I.
Szilády Áron 25, 76, 77, 127, 128, 129, 132, 133, 194
Szilágyi András 146, 176
Szilágyi Sándor 64, 194
Szögi László 90, 91, 92, 194
Szörényi László 158

Tacconi, Marica 17, 158
Talman, Michaelis 76, 77, 131
Tar Ibolya 62, 63, 144
Tarnóc Márton 69, 116, 194
Tătar, Octavian 138, 194
Tayfur, Ibn Abi Tahir 12
Tegnagel, Sebastian 67
Teleki József 25, 121, 195
Tennemann, Johann Christoph 168, 204
Teubner, Benedictus Gotthelf 51, 67, 161, 193
Theremin, Paul August 86, 151
Thieffry, Sandrine 15, 24, 148
Thorn lásd *Toruń*
Thorunium lásd *Toruń (PL)*
Thököly Imre 117
Thuróczy János 13, 21, 27, 29, 159, 160, 175
Tibullus, Albius 69
Tiemann, Barbara 152, 195
Tigurum lásd Zürich
Timbuktu (MLI) 11
Tocci, Michelini 18, 195
Tokaji Zsolt 11, 195
Toledo (Toledo, E) 24
Tollius, Jacobus 78, 79, 80, 83, 89, 90, 171, 195
Tooke, Benjamin 149
Torino (Piemonte, I) 184
Tornaesius, Johannes (Tournes, Jean de) 32
Toronya lásd *Toruń*
Torrentini, Laurenzio 35, 167
Torresani, Andrea 28
Toruń (Thorunium, Toronya, Thorn, PL) 19, 90, 91, 92, 94, 162, 167, 177, 204
Tóth Gergely 96, 195
Touati, Houari 11, 195

Tournes, Jean de lásd Tornaesius, Johannes
Török Dalma 102, 195
Török Gyöngyi 13, 124, 170, 195
Török Pál 138, 195
Trassler, Johann Georg 164, 204
Trastámara, Alfonz, II. (Neapolitanus, Alphonsus) 58
Trastámara, Ferdinánd, Aragóniai 15, 24
Trastámara, Kasztíliai, Izabella 15, 24
Trattner Károly 173
Trattner, Johannes Thomas 165, 168, 170, 191, 204
Trattner, Matthias 193
Trivulzio család 155
Troppau lásd *Opava*
Trnava lásd *Nagyszombat*
Trögel, Erika 26, 195
Tudor, Henrik, VII. 12, 16
Tusor Péter 150, 158
Tutelensi, Baluzio 185, 186, 188, 202
Tübingen (Baden-Württemberg, D) 99
Tüskés Gábor 97, 104, 118, 149, 155, 158, 170, 173, 195, 196
Tyrnavia lásd *Nagyszombat*

Ugoleto, Taddeo 19, 32, 107, 142
Ullman, Berthold L. 17, 196
Ulm (Baden-Württemberg, D) 189, 204
Unckel, Johann Karl 147, 160
Ungnad von Sonnegg, David 62, 85
Unterkirchner, Franz 15, 18, 159, 196
Urach (Baden-Württemberg, D) 28
Urbán László 124, 196
Ursinus, Theodor Christoph 93
Utrecht (Ultrajectum, NL) 67, 120, 173

Vadász Géza 42, 196
Vadianus, Joachim 54, 57, 59, 104, 196, 203
Valerius Maximus 51
Valesius, Franciscus lásd Valois Ferenc, I.
Valois, Burgundiai Mária 15, 24
Valois, Ferenc, I. (Valesius, Franciscus) 16, 17, 58
Valois, Fülöp (Jó), III. 15, 23
Valois, Károly, V. 16, 24

Valois, Károly, VI. 16
Valois, Károly, VIII. 12, 16
Valois, Lajos, XI. 12, 16
Valois, Lajos, XII. 17
Valois, Merész Károly 15, 24
Valpó (Valpovo, Eszék-Baranya, HR) 62, 166
Valturio, Roberto 20, 25, 26, 27, 181, 185
Varga István, Cs. 118, 196
Várkonyi Ágnes, R. 144, 196
Varro, Marcus Terentius 50, 51
Vásárhelyi Judit, P. 185
Vascosan, Michel de 175
Végh András 24, 126, 159, 184
Vekerdi József 143
Velence (Venetia, Venezia, Veneto, I) 20, 27, 28, 29, 32, 36, 38, 54, 120, 122, 144, 167, 176, 181, 182, 192
Velinus, Ursinus 49
Venetia, Venezia lásd *Velence*
Verdussius, Hieronymus 181, 203
Veress Endre 76, 77, 127, 128, 131, 132, 133, 197
Vergilius Maro, Publius 25
Vernet, André 146, 197
Verók Attila 70, 92, 93, 96, 97, 98, 144, 171, 178, 197
Verona (Veneto, I) 25
Verő Mária 126, 177
Vesontionensium lásd *Besançon*
Vetési László 28
Vienna lásd *Bécs*
Vierling, Johann Gottlieb 181
Vietor, Hieronymus 31, 32, 156, 202
Vígh Éva 16, 150
Vincennes (Val-de-Marne, F) 16
Vincent (Vincentius) de Lérins (Lerini Szent Vince) 38
Vincentius, Antonius 151
Vindobona lásd *Bécs*
Visconti család 17, 182
Viskolcz Noémi 71, 72, 81, 82, 86, 127, 132, 143, 197
Viszarion, Vaszíliosz lásd Bessarion, Johannes
Vitelleschi, Muzio 68
Vitéz János 13, 29, 124, 125, 154, 160
Vlasta, Sandra 171, 191

Vogler, Bernhard 163, 173
Voigt, Leopold 180, 203
Voit, Petr 21, 198
Volpe, Lelio dalla 159
Volscius, Johannes lásd Zvolský (Svolla, Volscius), Jan
Vries, Gerardus de 79

Waille, Marie-Claire 136, 137, 138, 198
Wallaszky Pál 107, 110, 136, 198
Walsby, Malcolm 35, 183
Walter, Bernhard 181
Walther, Geog Konrad 148
Warszewicki, Stanisław 39, 52, 166, 202
Weber, Eduard 151
Weber, Matthias 101, 143, 151
Wechel, André 26
Weissenhorn, Konrad 163
Weitz, Johann 188, 202
Weizsäcker, Heinrich 191, 198
Wenssler, Michael 54
Westermann, Antonius 67, 193
Westphal, Andreas 70, 90, 144
Wetsten, Rudolph 67
Wiedenfelt, Johann 181
Wien lásd *Bécs*
Wijsman, Hanno 15, 24, 148
Wilkinson, Alexander 35, 183
Winter, Johann Christian 151
Winter, Robertus 158
Witsen, Nicolaus 78
Wittelsbach Lajos, VI. 58
Wittelsbach, Albrecht, V. 64
Wittenberg (Vitemberga, Sachsen-Anhalt, D) 38, 87, 98, 147, 148, 176
Wolfenbüttel (Niedersachsen, D) 14, 29, 78, 79, 89, 125, 127, 141, 169, 179
Wolff, Christian 80
Wolff, Christoph 80
Wolff, Georg 150
Wünsch, Thomas 101, 143

Xenophon 27
Xylander, Guilielmus 42, 193

Zbiowska-Migoń, Anna 98, 198
Zénón 36
Zieger, Johann 149, 203
Zoltai Klára 13
Zonaras, Ioannes (Monachus, Johannes) 31, 32
Zrínyi Miklós 78
Zutphania lásd *Zutphen*
Zutphen (Zutphania, Gelderland, NL) 173
Zürich (Tigurum, CH) 162, 196, 203
Zvara Edina 102, 103, 127, 132, 138, 143, 155, 179, 198
Zvolský (Svolla, Volscius), Jan 113
Zsámboky (Sambucus) János 20, 40, 64, 74, 138, 142, 147
Zsigmond Ágost, II. lásd Jagelló, Zsigmond Ágost, II.
Zsoldos Attila 102, 198
Zsoldos Endre 157
Zsupán Edina 14, 23, 29, 42, 48, 79, 122, 125, 126, 158, 165, 176, 198, 199

L'Harmattan France
5-7 rue de l'Ecole Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20
email : diffusion.harmattan@wanadoo.fr

L'Harmattan Italia SRL
Via Degli Artisti 15
10124 TORINO
Tél : (39) 011 817 13 88 / (39) 348 39 89 198
Email : harmattan.italia@agora.it

A kiadó kötetei megrendelhetők,
illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:
L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.
Tel.: (36) 1-267-5979
harmattan.hu

Sorozat tipográfia: Kára László
Borítóterv, borító tipográfia: Bátyi Vivien
Tördelés: Bátyi Vivien
Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Kft.
Felelős vezető: Tomcsányi Péter